bilimlerde ve sanatta diyalektik

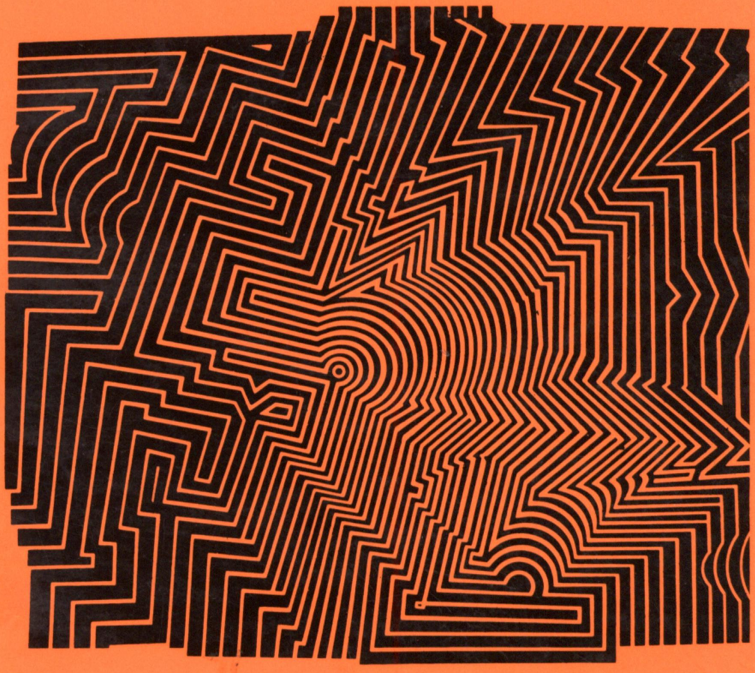

YILMAZ ÖNER

belge yayınları

BELGE YAYINLARI: 90
Düşünce Dizisi

Yılmaz Öner'in elinizdeki çalışması ile yeni dizimizi sürdürüyoruz. Bu dizide felsefi çalışmalar yanında, deneme ve eleştiri yapıtlarına da yer vermeye devam edeceğiz. Yılmaz Öner, Türkiye'de bir sistem geliştirmiş ender felsefecilerimizden. Sorgulayan, tartışmayı ve düşünceleri didiklemeyi seven bir düşünür. İlk felsefi yapıtı **Metafizik Şuur ve Matematik Metafizik**'i 1951'de yayınladı. Geliştirdiği sistemin temellerini atan **Zaman Topolojisinin Temelleri**'ni 1971'de Almanca olarak yayınladı. **Prodeterministik**'in ilk cildi **Canlıların Diyalektiği ve Yeni Evrim Teorisi** ise 1978'de yayınlandı. Ayrıca 1976'da Heisenberg'le tartışma bağlamı içinde **Diyalektik: Olasılık'tan Determinizm'e Doğru**'yu yayınladı. (Yeni basımı Belge Yayınları tarafından yapılacak.)

BELGE YAYINLARI: 90
Birinci Baskı: Haziran 1990

BİLİMLERDE VE SANATTA DİYALEKTİK / Baskı: Gülen Ofset / Kapak: PERKA A.Ş. / Kapak Baskı: Orhan Ofset / BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK: Başmusahip Sokak Talas Han 16/302 Cağaloğlu İSTANBUL

Yılmaz ÖNER

BİLİMLERDE VE SANATTA DİYALEKTİK

Prodeterministik II

Önsöz

Hiç bir an bir sonraki anın neler getireceğini bilemez.
W. Benjamin ("Yıkıcı Karakter"den son paragraf)

"Metafizik Şuur ve Matematik-Metafizik" adıyla yayınladığım (1951) ilk kitabımdaki temel arayışlardan biri -kitabın dilindeki çapraşıklığı, kavramların o heyecanlı gençlik sürecinde henüz kesin bir aşamaya ulaşamamış olmasına bağlarsam, beni hoş görünüz- hep *zaman* kavramı (S. 40-48) çevresinde dolanıyordu. *Zaman Yüzeyi* (S. 42) başlıklı bölüm tamamıyle bu kaygılara ayrılmıştı. Daha doğrusu temel kaygımız zaman'ı *yapısallaştırma*ya yönelikti.

Bu yönelimleri kesinleştirme fırsatını ancak *Grundlagen zur Topologie der Zeit*'da (Zaman Topolojisinin Temelleri, 1971) bulabildik: Evrendeki *tüm* (total) *maddeye özgü şimdiki-anların* her an için total veya ortak bir yüzey üzerinde yer aldığı düşüncesinde odaklanıyordu bu yönelimler! Üstelik tüm maddeye özgü bu total veya ortak şimdi'nin gerisinde *artık -şimdi- olmayan ya da sadece artık -var- olmayan* yer alıyordu, önünde de *henüz şimdi -olmayan ya da henüz- var- olmayan*... Böyle bir *total-şimdideşlik yüzeyi,* bana kalırsa en azından bir *Möbius Şeridi*(1), kısacası tek-taraflı bir yüzey olmalıydı. Ama ayrıca kapalı da olmalıydı bu yüzey... Gerçi total-şimdideşlik yüzeyi olarak da nitelediğimiz bu yüzeyin neden tek-taraflı olması gerektiğini bugün bile ispatlıyabilmiş değilim -ayrıca zaman problemi çerçevesinde böyle bir soyutlamanın henüz ivedi olmadığını, ama *determinizm* sorunsalına yaklaşmanın daha zorunlu olduğunu ve bu *yeni* yaklaşım için yeterli koşulların da, getirdiğimiz yapısallık anlayışı içinde var olduğunu görüyorduk- çünkü bunun nedeni basit: Salt matematik düzeyinde bile tek-taraflı bir yüzeyin kesin tanımını henüz yapabilmiş değiliz.

Bu özel ve katıksız matematiksel sorun bir yana, *Grundlagen*'deki temel sorunsalın zamanı yapılaştırmak olduğu belliydi. *Henüz -Şimdi olmayan ya da Henüz- var-olmayan olay* (Noch-Nicht-

---

(1) *Grundlagen zur Topologie der Zeit,* s. 66

Erscheinung) ile *Gerçek* (Hakikat, Doğru) ve *Zaman* arasındaki ilişkileri daha kesin çizgilerle, sanırım açıklıyabiliyorduk. Daha da önemlisi, *gelecek* -yani "henüz-şimdi-olmayan"- *ile şimdi* (-olan) *arasındaki ilişki* bana determinist bir ilişki olarak görünüyordu(*).

O halde *geleceği şimdiye öncelemek* (2) (Antezipation der Zukunft in die Gegenwart) -gerçi bugün bu tasarıma artık ayrıca teleolojik bir anlam yüklemenin gereksiz olduğunu görüyorum- determinizm arayışı için temel bir ilkeydi bizim açımızdan. Çünkü *Gelecek dediğimiz "henüz-şimdi-olmayan", herhangi bir şimdiki andaki "virtüel"* (henüz-fiilî-olmayan) *gerçeklikle aynı şeydi. Geleceği böylece şimdi'ye izdüşürmüş oluyorduk*. Geleceğin bugüne vuran şavkı ya da şimdi'ye düşen izlerini, *virtüel gerçeklik* denen bu izdüşümleri artık ayrı bir gerçeklik kategorisi olarak alabilirdik.

(*) Çünkü *Grundlagen*'de Şimdi'yi, "çelişikleme" -çelişkiye veya *ad absurdum* indirgeme ya da olmayana ergi- yoluyla şöyle tanımlıyorduk: *Maddenin,* saatsel zamana göre, *hem artık-olmadığı* (yani geçmişteki) bir durumda olmasının *hem de aynı zamanda henüz-olmadığı* (yani gelecekteki) bir durumda olmasının imkânsızlığı gibi çifte olanaksızlığı nedeniyle *hapsolundugu zamansal an* ŞİMDİ'dir! O bakımdan *Şimdi,* bu iki maddesel olanaksızlık arasında bu iki olanaksızlık bölgesini birbirinden saat-zaman cinsinden ayıran zaman duvarı ya da bölmesi veya yüzeyidir.

Ve bu yüzey, tüm evren (yani her an ve tüm elemanter tanecikler) için geçerli olduğundan -sözü edilen kitapta olduğu gibi- *zaman yüzeyi* anlamına gelmektedir!

Ve ayrıca kapalı da olmalıydı bu yüzey. Yani evrende bir tek tanecik bile olsa, geçmişteki enerji durumuna gelecekte (yeniden) gerçi kavuşabilirdi, ama *aynen* kavuşamazdı! Geçmişteki durumunun *aynen yeniden üretilmesi veya ona aynen kavuşması* ancak bir olasılık ölçeğindeydi! Başka bir deyişle, maddenin, artık-sahip- olmadığı (geçmişteki) bir durumunu yeniden (gelecekte) *aynen üretmesi,* kısaca kendisiyle *özdeş* kalması hiç bir zaman yüzde yüz kesin değildir! İlk kez Kuvantum Teorisinin deneysel gerçeklerinde keşfedilen (1920'li yıllar) bu (Heisenberg) kesinsizliğin teorik yapısı, "enerji-zaman" ikilisi düzeyinde 1976'ya kadar (bak Fizik ve Felsefe, 1976, II. Kısım) ortaya konamamıştır. İşte bu yapıyı, yeni bir bilgi teorisi çerçevesinde oluşturmak ve determinizme doğru götürmek, kısacası (klasik değil, dinamik) olasılığı deterministleştirmek, yani *proddeterminist* düşünceye yol açmak o kitaptaki amaçlarımızdan biridir. Ama şunu da belirtmeme izin verin ki, önceki yayınlarımızda, özellikle *Prodeterministik-I* adıyla Biyogenetik'te sergilediğim *olasılıkçı determinizmi* (prodeterminizm'i) burada *Diyalektik Fizik* anlamında kavrayabilmek için, insan düşüncesinde binlerce yıldır mevcut söylemlere ve sezgilere yeni anlamlar kazandırmak gerekiyordu.

(2) a.g.e., s. 63

Şimdiyi geleceğe bağlıyan yol, yani *determinizm* böylece total-şimdideşlik yüzeyi üzerinde izlenebilir ya da inşa edilebilirdi. Kendimize bir sorgulama çizgisi çekersek, 1951-1971 sereçindeki matematiksel tasarımlarımız, *zamanın gerek henüz-şimdi ve artık-şimdi "olmayan" biçiminde gerekse şimdideşlik kavramı biçiminde ayrıntılı yapısal analizi sonunda,* determinizm ilkesine ulaşıyordu ve basmakalıp söylersek, "Geleceği önceleme" ilkesi dediğimiz bir ilkeyi uyguluyordu. Kısacası, bu ilkeyi, *şimdiki anda mevcut virtüel gerçeklik* düzeyine oturtmayı determinizm açısından daha tutarlı buluyorduk. Çünkü determinizm eninde sonunda geleceğin değil, şimdiki an'ın sorunuydu: Yarını hiç bir zaman "hele bir yarın olsun da "görelim" diye bekliyerek önceden(?) kestiremeyiz elbette. *Yarın* şimdiden, virtüel de olsa şimdi'nin gerçeklik düzleminde aranmalıydı. Determinizm'in zaman'ın dilinde başka bir anlamı olamazdı.

İşte *geleceği şimdiki virtüel gerçekliğe indirgeme* yöntemimizi giderek çeşitli alanlardaki tezlerimize uygulamayı sürdürdük(3). Bu arada *E. Bloch*'un (1885-1977) *Ümit İlkesi*'ni (Prinzip der Hoffnung, 1959) okumak bana ne yazık ki ancak 1983'de nasip oldu. Gerçi *Bloch,* "şimdi"yi yapısallaştırıcı bir tasarımdan yola çıkıyor veya "Geleceği şimdiki virtüel gerçeklikle özdeşleştiriyor", böyle bir gerçekliğe indirgiyor değildi, çünkü determinizm sorunsalı onun umurunda değildi, ama geeceği öncelemek istiyordu... Üstelik Bloch, bunu şimdiye değil, "ileriye dönük düşleme" (Wachtraum) ya da Sosyal Ütopya anlamında yapıyordu. Onu, *geleceği şimdi'de veya şimdiden kestirmekten çok geleceği düşlemek* ilgilendiriyordu! Geleceği öncelemek, onun açısından sosyalist düşünce tarihinden ve şimdi'den geleceğe doğru ipuçları çıkarmaktı. Bilimsel Determinizm sorunsalından bağımsız bir "determinizmdi" bu.

Bloch'un sosyalist düşüncenin gelişme perspektifinde ilk kez 1959'da yayınlanan bu kitabını kuşkusuz ki, 1961'de yayınladığı *zur Ontologie des Noch-Nicht-Seins* (Henüz-Var-Olmayanın Ontolojisi) ile birlikte okumak lâzım. Özetlersek, 1951'den başlattığımız, *geleceği*

---

(3) Fizik ve Felsefe, II. Kısım (1976), ayrıca Canlıların Diyalektiği ve Yeni Evrim Teorisi (1978), Pozitivizmi Eleştirmek (1985).

şimdiye veya şimdiki gerçekliğe indirgeme çabalarımızın ve özündeki "determinizm arayışı"nın, insan düşüncesinde yüzyıllar öncesinden, özellikle Anadolu/Ortadoğu/Slav mistiğinde, ama bambaşka bir düzeyde de olsa, *var-oluş kaygısı* çerçevesinde başlatılmış olduğunu burada göstermeye çalıştık. Bu çabalarımıza paralel düşünceler-determinizm veya varoluş peşinde olmasa bile- *Bloch*'la çok saygın örneklerine kavuşuyor.

Henüz-fiilî-olmayan'ı biz- ilkin doğa-bilimsel sorunlardan yola çıktığımız için- *Bloch* gibi sadece özne olarak değil, nesne olarak ele aldık. Nedir ki mesele bununla kalmıyor; çünkü meselenin özü, varlığın -varlık ister nesne ister özne olsun- zaman perspektifinde uğradığı dönüşümdür. Gerek tarihsel gerekse doğa bilimsel açıdan ZAMAN PROBLEMİ de bu dönüşüm sorunu çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Neden mi? Çünkü dönüşüm sorunu varlığın özdeşliğinden ya da belli bir kimliğinden yola çıkıldığı zaman, ancak o zaman mantıklıdır. Kısacası dönüşüm, varlığın özdeşliği ne ölçüde korunuyor ya da ne ölçüde değişiyorsa ancak o ölçüde mümkündür. Özdeşlik ya da kimlik, nesne veya öznenin, zaman içinde uğradığı nesnel müdahalelere rağmen ve bunların yarattığı risklere bağlı olarak, dolayısıyla belli bir olasılık ölçüsünde korunabilir ya da değişebilir... Varlığın, özdeşlik ya da kimliğini -tarihin veya doğanın ufkuna doğru- ne ölçüde, hangi olasılıkla, ama AYNEN koruduğu, yani kendisinin tıpkısı olarak ne ölçüde kalabildiği sorusu dönüşüm sorununun temelidir. Varlık denen şeyin, bu ister nesne ister özne olsun, şimdiki faaliyetini gelecekte (henüz fiilî olmayan bir dünyada) de AYNEN YENİDEN ÜRETECEĞİ YA DA ÜRETEMİYECEĞİ sorunudur esas sorun. Öyle ya, nesne olsun özne olsun, varlık geleceğe doğru yürürken ve bu yürüyüş sürecinde kendini -yeniden- üretirken hep kendisinin tıpkısını mı üretiyor, kendini aynen mi tekrarlıyor, özdeşliğini veya kimliğini aynen mi koruyor üstelik çevresinden gelen bunca müdahaleler ve karşılaştığı risklere rağmen! İşte dönüşüm sorununun temelinde yatan da budur, yani varlığın özdeşliğini hangi olasılıkla AYNEN YENİDEN ÜRETEBİLDİĞİ YA DA ÜRETEMEDİĞİ! Demek ki, nesnenin veya özdenin, kendi iç dünyasını dışarıya hangi olasılıkla "aynen" vuracağı, kimliğini hangi olasılıkla aynen koruyacağı önemlidir.

Öte yanda özne -idealist momentleri bir kenara atarsak- özdeşlik veya kimliğini nesnel olarak şöyle belli ediyor: *Faaliyet ve ilişkilerini aynen yeniden- üretme olasılığı* biçiminde, ki buna DENEYİM ya da tıpkılaşma diyoruz. Peki, ya özgürlüğünü? Öznenin özgürlüğü, onun kendi faaliyet ve ilişkilerini aynen -yeniden- *üretmeme ya da üretememe* veya tıpkılaşamama olasılığından başkası değil!

Zaman problemi, demek ki özdeşliğin aynen-korunabilme ya da dönüşme sorunu temelinde, böyle bir yöntem çerçevesinde, ama nesnenin ve öznenin dönüşümü sorununda somut hale geliyor. Özneye ilişkin dönüşüm ve zaman sorunlarını, *K. Korsch*'tan çevirdiğimiz *Marksizm ve Felsefe*'nin eklerinde açıklamaya çalıştık. Peki, bu dönüşüm bilgi-kuramları düzeyinde nasıl bir yörüngeye oturuyor? Bunları *G. Lukacs*'tan çevirdiğimiz *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin eklerinde *Tarihsel Pozitivizmin ve Ratio'nun Eleştirisi* olarak sergilemek istedik.

İstanbul 1986 Temmuz

Giriş

Marx'ın "mülkiyet" kavramı, *Hegel* paralelinde -yani akıl-ruh (Geist)un yerine "bedenin, dışdünyaya uzantısı"- olmakla birlikte, ondan farklı olarak bu uzantının, ayrıca "toplum tarafından yasalar biçiminde güvence'ye alınması" koşulunu içeriyor(1). Ama bu güvence'nin gerekçesi belli değil!

Nereden kaynaklanıyor bu gereksizlik, bu kuşkusuzluk? Toplumun -yasa biçiminde olsun olmasın- tanıdığı güvence, böylesine *mutlak* bir şey miydi ki hiç bir nedene ihtiyaç göstermiyordu, kısacası nedeni "kendinden menkul" muydu? Öyle ya, demek ki, toplum, böyle bir güvenceyi nesnel hiç bir gerekçe veya nedenin belirmesine hacet kalmadan uyguluyabilirdi. Toplumun, kendisini bu güvenceyi tanımaya *zorlayan nedenleri* (veya onları somutlaştırmasını) beklemeye sanki ihtiyacı yoktu!

Peki, zorlayıcı neden hiç mi yoktu? Apaçık belli ki, beden, "natüralist" ihtiyaçları gereğince kendini yeniden-üretmek zorundadır. Ama "bedenin dışdünyaya uzantısı" da mı yeniden üretilmek zorundadır?

İşte zorlayıcı neden buydu: Bedenin kendi dışındaki uzantısının da yeniden-üretilme zorunluluğu... Peki, var mıdır böyle bir zorunluluk? Böyle bir zorunluluk, bedenin dışına el attığı içindir ki toplumun öteki üyelerini de ilgilendiriyordu, yani sınıfsal bir zorunluluktu: Bedensel yeniden-üreyişini, kendi bedeninden değil, bedenin uzantısından, bu uzantıyı güvenceye alarak sağlamak isteyenlerin açmazıydı bu. Kısacası *Marx* açısından mülkiyet denen *güvence* böyle sınıfsal bir zorunluluğa dayanıyordu. Marx'ın düşünme adımlarında buraya kadar hiç bir kusur yok. Peki, ama güvencenin zorlayıcı nedeni böylece açıklanmış oluyor mu? Hayır! Öyle olsaydı, güvenceler bir kez sağlandıktan sonra hiç bir *arıza* çıkmaz, sınıf mücadelelerine de hacet kalmaz ve raslanamazdı.

---

(1) *K. Marx, Grundrisse,* Dietzverlag, Berlin, 1983, S. 399-400.

Demek ki güvenceleri sarsan, sınıfsal zorunlulukları tersine çeviren nedenler var. Bunu anlamayan kaldı mı? İşte belli bir tarihsel zorunluluğu başka bir tarihsel zorunluluğa doğru dönüşmeye veya değişmeye *zorlayan* bu nedenler, söz konusu tarihsel zorunluluğu belirleyen *riskler*, bu zorunluluğun veya toplumun karşılaşacağı potansiyel tehditlerdir.

Tarihsel zorunluluk, bu risklere (matematiksel deyişle) *bağlı* olan *arızalanmazlık veya aksamazlık olasılığı* ölçüsünde, değişmezlik yeteneği düzeyinde *aynen* süregelir, özdeşliğini korur.

Ancak *zorlayıcı neden hangisidir* arayışımızı henüz bu olasılıkçı düşünceye kadar ilerletmemize hacet bile yok şimdilik. Çünkü *güvenceye zorlayıcı nedensellik, yani güvence ilkesi*, bir kez sınıfsal ve de tarihsel olduğuna göre ve bu da, dönem dönem değişebildiğine göre, açıkca belli ki, sınıfsal ve tarihsel düzeyde *güvencesizliğe zorlayıcı bir nedensellik* de var, yani *Risk İlkesi*.

Oysa *Marx* tarihsel dönüşümleri sadece "güvenceye zorlayıcı nedenler", yani güvence ilkesi -özelde mülkiyet- düzleminde ele almakta, üretim ilişkilerini ve bunun bir soyutlaması olan üretim tarzını sadece bu neden ve faktörle belirlemektedir. *Tarihin determinantı* sanki sadece güvence ilkesidir, sadece güvence faktöründen oluşmaktadır.

Öte yanda, *risk ilkesinin* de bir tarih determinantı olduğunu görüyoruz. Besbelli ki, gerek güvence gerekse risk, hiç biri tek başına varolmayan, ama birbirini ancak *tarihin genel determinantına tamamlayan iki karşıt kutup*. Her biri ötekisinin doğurgan karşıtı! Marx anlamında mülkiyet, sanki gerekçesiz bir güvencenin saltanat kurduğu bir kutup ülkesi olarak, bu karşılıklı ikilinin yalnızca bir ucunda, güvence kutbunda yer alıyor. Öteki ucunda ise aslında *risk* var, diyoruz.

Anlaşılıyor ki *güvence-risk ikilisi*, tarihin genel determinantını meydana getiriyor, yani *üretim ilişkisini! Marx* anlamındaki "üretim ilişkisi ile üretici güçler arası mücadele"nin yerini böylelikle doğrudan doğruya *üretim ilişkisinin kendisi* alıyor. Tükenmeyen bir gerilim, tarihin her döneminde karşımıza çıkan ve çıkacak olan diyalektik bir denge ya da denklem. Burada risklerin genelde üretici güçlerden kaynaklandığını ayrıca vurgulamaya bilmem gerek var mı?

Peki, *Marx*, neden önemsemiyor *risk ilkesini*, bu tek-kutuplu ya da eksik diyalektik neden? Tarihin determinantı ve değiştirici nedeni olarak *risk*'in niçin farkında değil? Bu, elbette praksisteki bir eksiklik olmaktan çok, *bilgi teorisi* düzeyinde..

Evet, neden gözardı ediyor bu ilkeyi? Çünkü *Marx*'ın zihninde risk'in belirgin bir imgesi yok. Daha doğrusu onun zihninde yeniden-üretimin *risksiz* olarak gerçekleştiği imgesi var. Ya da üretici güçler, tüm mücadelelerine rağmen yeniden üretimi hiç aksatmıyorlar! Mücadele sanki salt soyut düzeyde, kapitalizmin ruhu ve "protestan ahlâkı" her yanı sarmış, hepsi koyun (?) gibi çalışıyorlar. Evet, neden hiç aksamıyor yeniden üretim, neden hiç risk yok? Çünkü toplumsal yeniden üretimi bir makinenin faaliyeti ile eştutuyor *Marx:* 19. yüzyılın ortalarındayız ve teknolojide makinelerin insan emeğine aşılamaz üstünlüğünü yaşıyoruz. Verimliliği ve kârı arttırmayı amaçlıyan sömürü ise işin cabası... Makinelerin çalışma tarzı, o dönem insanında -özellikle *Engels*'in iplik fabrikalarında- giderek *mutlak güvenilirlik* izlenimini uyandırıyor ki inanılacak gibi değil! Makinelerin, bir kez kurulduktan sonra, mekanik olarak hiç aksamazlığına, hiç arıza çıkarmadan -elbette insan işgücüne oranla- çalışacağına mutlak gözüyle bakılıyor. Makine (denen tanrı) yeniden-üretim faaliyetinin üzerine bu kez yepyeni bir tanrı gibi çöküyor.(2)

Bir süre sonra *Taylor* (1856-1915) ve *Ford* (1863-1947) çıkacaklar ortaya, makine karşısında makineyle aşık atamayan insanın işgücünü de makineleştirecekler: Bir yanda *Stahanov* ve *Hennecke* öte yanda *Şarlo*... İnsan onurunun yıkımı, toplumsal yeniden-üretimi "mutlakiyetle" güvenilir bir faaliyet haline getirme çabalarıyla yanyana yürüyor. O halde bir yandan "mülkiyet hırsızlıktır" derken bir süre sonra "mülkiyet, insanın doğasının kökeninde ve eşyanın zorunluluğunda var" diyen *Prudhon*'a hiç kızmamak lâzım! Bu güvencenin riski sanki arkadan geliyormuş gibi.

---

(2) Katolik mistiği *Franz von Baader* (1765-1841) bile şöyle vaaz ediyor: Tüm dış organizma, nasıl kendini dıştaki güneş'in doğuşunda olduğu gibi açığa vuruyorsa, bu dış doğa, tanrının insanda doğuşunda olduğu gibi, içteki yüksek organizmayı açığa çıkarıp etkinleştirecek duruma getirilmelidir.

Marx'ın çıkış noktasındaki *risksizlik veya risk ilkesizliği* de, yeniden üretimin, Taylorizm ve Stahanovizm fırtınasıyla birlikte en coşkun ve doruk noktasına ulaşırken, *risksizleştirildiği* bu süreçte yeniden canlanmış oluyordu.

Amaç, bilgiye de insanın dışdünyaya uzantısına da mekanik bir güvence, aşılmaz sanılan, yani *mutlak güvenilirlik* sağlamaktı. Anarşist *M. Stirner*'in (1806-1856) dediği gibi "Ben, kendi kendinin ütopik devletidir" mi olmalıydı?! Sonuç, kendini veya güvencesini nesnellik adına makinede arayan bir öznellik mi? kısacası kendini ve güvencesini sosyal ilişkilerde (yani üretim ilişkilerinin kullanım değeri haline indirgenemeyen çekirdeğinde) bulamayan bir öznellik! Oysa *sınıf bilinci* ne ki, üretim ilişkilerinin sosyal dediğimiz bu özünü kullanım değeri haline getirerek yozlaştırmamak bilinçliliği değ mi?

Marxist mekanikçilik, yani *ekonomizm* ya da II. Enternasyonalin ve *Lenin*'in pozitivizmi, insanlığın hastalığını keşfetmekten çok, makine yığınları arasında biriken kanları insanlara yeniden şırınga etmeye çalışıyor. Yeni kan değil, makine yağlarına bulaşmış bir kan, yeniden ve durmadan "makine"leşmek için, makine leşleri arasında.... *Mayakovski* çalıyor: *Trik trak trik trak... makineleşmek istiyorum!* Hayır, *Nazım* bu elbette değildi, yakışmıyor çünkü mekanikçiliğin tuzağına düşürmek insanı. Oysa neden? *Bu hayühuy, bu hayühuy neden?*

İnsan mekaniğini aşan, ama onu (Marksist mekanikçiliği) özel bir durum olarak içeren düşünmek... Bunlar risklerle koşullanmakta var, güvenceye, güvenilirliğe risklerle hesaplaşarak ulaşmakta..

"İnsanlığın şimdiki durumunu, öyle (fiilen-*y.ö.*) olduğu gibi kalacak bir durum, onun soncul ve bütün kaderi diye kabul edemem. Edecek olsam, her şey bir düş, bir aldanmaca olurdu. Yaşamış olmak, bu hep yeniden başlayıp (üretilip-*y.ö.*) hiç bir şeye varmayan, varamadan sonuçlanan ve hiç bir anlama gelmeyen oyunu birlikte oynamış olmak hiç uğraşmaya değmezdi yoksa! Bu durumun, onu daha iyi bir durumun koşulu olarak, daha ileri, daha kusursuz koşullara geçiş noktası olarak görebildiğim sürece değeri var benim için, yoksa kendi başına hiç bir değeri yok. Şimdiki duruma ancak daha iyi bir durumu *şimdiden* hazırlıyor diye katlanabilirim" (*J. G. Fichte*, İnsanın Kaderi Üstüne). Kısaca, *şimdiki duruma* -tüm durumları değer kavramından soyut-

lasak bile- yine de, *virtüel* (henüz fiilîleşmeyen bir duruma dönüşerek, orada fiilîleşeceği) bir durum var, diye katlanabiliriz ancak!

Ve yalnız insan değil, doğa da aynı şeyi yapıyor: Kendine, ancak ve ancak, sadece fiilî değil, aynı zamanda fiilîliği genel gerçekliğe tamamlayan *virtüel bir gerçekliğe sahip olduğu için* tahammül edebiliyor! Bu yüzden ayakta-kalabiliyor doğa. Kendini kendi sırtında ancak bu yüzden taşıyabiliyor, amaçsız ve tanrıya hacet kalmadan! Fiilî (şimdiki) durumların, *her an için* henüz fiilîleşmemiş, ama dönüşebileceği, dönüşmekle fiilîleştireceği *yeni* durumları olduğu için yaşıyor doğa! Ve aynı koşullar toplum için de doğru. Nedir ki ikisi de tehdit altında, risklerle koşullanarak, risklerin koşullandırdığı şu *virtüel durumlara dönüşerek yaşıyorlar, yaşayabiliyorlar*. Güvence değil, önce risk vardı!

Herhangi bir sınıfın, karşılaştığı riskler ile bunlara karşı oluşturduğu güvenceler'den meydana gelen diyalektik bir karşıtlaşma, ya da statik değil, dinamik veya çatışmalı denge... *Üretim ilişkileri* dediğimiz bu denge -ister ekonomik ister askerî veya siyasal düzlemde olsun- nasıl elle tutulur gözle görülür bir gerilim ise, türk toplumu da, riskler dolusu somut tarihsel koşullara karşı güvencesini, belli bir üretim somutundan çok, düşünmeyi somutlaştırma sürecinde buldu! Onun için, üretim ilişkisinin bir ucunda somut şiddetiyle *risk, baskı, tehdit* denen bir gerçeklik, güvence denen karşıt ucunda ise düşünmek vardı. Söz konusu denge düşünmeyi somutlaştırarak kuruldu. Ve dua etmek, teslimiyet (islâm) değil, düşünme ediminin somutlaşmasıydı. *Yarını şimdiye indirgemek, olacak olanı yarınki değil, ama şimdiki fiilî (olan) durumdan beklemek... beklemek.* Umudu yarında bırakan değil, bugüne yazgı gibi indiren ve nakış gibi işleyen duanın anlamı buydu! Pratik din ilkin buradadır ki teslimiyet değil! Askerler ve demagoglar bol söz ederler tanrıdan, teslim almak için, oysa edilen dua teslim alan tanrıya değil.

Ve boşuna değildi yakarmak düşünmeye, çağrıydı... Çünkü hep umut olarak üretildi düşünmek, yarın için... ve onun için şimdi'nin, fiilî gerçekliğin bağrına koştu. Bağrına düştü ateş, doluştu bugünlere yarın. Evlâtlar ki yarının temsilcileridir, umudu ölümle ödeştiler. Niçin? Bu suskunluk nedir?

Yarının şimdiye yansıyan buğulu aynasında ve her geçen anında düşünmekti ölmek, düşünmekse ibadet. Oğulları bile bile giderken

ölümü, sessizce dua etmek, göstermeden kimselere göz yaşlarını, ağırbaşlı, ama umudunu gizli neden ıpışıl yarınları yürümek bugünden.

Âhırı katlime ferman yazsalar
Çıksam teneşire tabut düzseler
Kefenim biçilse mezar kazsalar
Yine geçmem ala gözlü şah'ımdan

Kahrolmak pahasına umudu düşündük.

Her nereye gitsem yolum dumandır
Bizi böyle kılan ahd ü amandır
Zincir boynum sıktı hayli zamandır
Açılan kapılar şah'a gidelim

Ve binlerce yıldır aynı düşünmek sonunda, *Benjamin* ile *Adorno*'nun birlikte erdikleri hikmet şuydu: "Felsefî doğruların çekirdeği toplumun (üretim ilişkileri düzleminde- *y.ö.*) somutlaştırdığı düşüncelerdir"(3)

Düşünmeyi dile dökmek -Ne *Brecht* ne de *Lukacs*'ın bir türlü kavrayamadıkları şu *Heidegger*'in (1957 konferansları) hakkı var- "Üstümüze gelen, bizi vuran, altüst eden bizi, dönüştüren bir deneyimi yaratmaktır", bir ve aynı dilde, fizikte, biyogenetikte, sosyolojide v.b. BİRLEŞİK BİLİM TEORİSİNİN DİYALEKTİĞİNDE, kısaca pekçok dilde ve sanatta yaratmak.

Hepinizin bildiği gibi (4) *dil*, gerçeklik ile ona yakıştırılan adlar (gösterenler veya nominaller) arasında yalnızca bağlayıcı bir araç değil, daha da fazla bir şeydir: Üretim ilişkisinin dürtüsü ve baskısıyla kendini dışavuran somutlaşmış biçimidir gerçekliğin ya da gerçekliğin kendini kustuğu şekil! Bu şekilleri dilimizin döndüğü kadar seferber etmeye çalıştık.

Hele ki FİZİK VE SANAT, gerçekliğin mevcut ya da fiilî durumlarından onun henüz fiilîleşmemiş, ama fiilîleşmeye veya şimdileşmeye hazır ve aday durumlarına doğru, gençliğe doğru yöneldiği sürece gerçek ve gerçekçidir. Gerçeklik dinamiktir çünkü, doğada olsun toplumda olsun durağan hiç bir zaman değil, akar durur hep oralara

---

(3) *T. Adorno*'nun Önsözü, bak. *R. Tiedeman, Studien zur Philosophie Walter Benjamins*, EVA-Frankfurt, 1965, S. VII.

(4) *Heidegger*'in Duns Scotus Analizleri ve de bu analizlere idealizm paralelinde katılan *W. Benjamin* anlamında değil, tam tersine...

doğru. Yoksa geride kalan, akışmayan ne varsa hepsi orta malı, durağan ve özgürlükdışı!

Çünkü özgürlüğe giden yol durağan değil, devlet ya da güvence sistemleri içinden geçiyor değil, tam tersine güvencenin doğurgan-karşıtları olan riskler içinden... Güvencenin tam karşıtı olan, onu yaratan risklerin ortasında *Hobbes*'un sezinlediği gibi "Ben ve korku ikiz kardeşiz". Ve pozitivizmi yaşıyor *T. Carlyle:* "Belirli bir korkum yoktu... ama yine de, ne gariptir ki, sürekli belirsiz, kahredici bir korku içinde yaşıyordum..." (5)

Bu sürekli gerilimi yaşayan güvence sahipleri, onları bu güvenceleri yaratmaya iten risklerin farkında değiller. *Pozitivizm, özellikle mekanikçilik, işte böylesine bir aymazlığın macerasıdır*, yani güvencelerin tanrı vergisi olduğuna ya da *Hegel* gibi, bunların, bedenin dışdünyaya akıl-ruh tarafından desteklenen veya *Marx* gibi (6), toplum tarafından yasa biçiminde desteklenen uzantısı olduğunu sanmak! Kısacası, güvenceleri, sanki akıl-ruh ya da toplum, hiç bir riskle karşılaşmadan, oturduğu yerde durup dururken -*Prudhon* da böyle düşünüyor- icat ediyor, yani bilgimizin somut dayanağı olan doğruları! Artık güvenceyi değil, riskleri benimsemek vaktidir.

"Diyalektik maddeciliğin, batı disiplinlerini kendine bütünlemediği sürece, kendi dokusuna indirgenip öylece kalacağını göstermiş bulunuyoruz" diyor *Sartre* (7). Gösterip göstermediği bir yana, biz bunun tersini yapmaya çalıştık. Diyalektik maddeciliği doğu disiplinlerine bütünlemek istedik. Bu arada bir de baktık ki, *varoluşçuluk* da bu bütünlüğün içinde yer alıyor. Çünkü doğu düşüncesine bütünlenen diyalektik maddeci bilgi şu düzeyde oluşuyor: Öznenin, risklerle, yanlışlar, baskılar ve tehditlerle dolu bir dünyada, işte bütün bu faktörlere karşı yaratmaya çalıştığı umut ve umudun fiilîleşmesi olan güvence düzeyinde (bak. metindeki *P-Olasılığı*)... ki buna, insanın nesneyi varoluşçu özdeşleştirme edimi diyebiliriz. Gerçi bu edim. doğada insandan bağımsız olarak gerçekleşiyor, ama insan kendisi bu edimi nesnellik veya doğa adına yapıyor: Nesnenin özdeş veya gerçek durumunu yan-

---

(5) *S. Resartus,* On Heroes..., London, 1948, II, S. 134.
(6) *K. Marx,* Grundrisse, Dietzverlag, Berlin, 1983, S. 399.
(7) *P. Sartre,* Diyalektik Aklın Eleştirisi, Yazko, 1981, S. 85.

sıtan bir *B*- Bilgi- söylemine doğru... Ama böyle bir söylemin nesnel birtakım olanakları arasında insan aslında "kendini" arıyor.

Kısacası, nesnenin objektif ama kendisiyle özdeş sanılan durumunu yansıtan söyleme *A* dersek, bunun nesnel *B*-bilgisini oluşturan *P*-olasılığı, bir yanda objektif olarak gerçekleşiyor, öte yandan da insanın, *A*-söylemine güvenini -yani nesneyi (kendini) de nesnenin veya kendinin olanakları çerçevesinde kendisiyle özdeşleme eğilimini- temsil ediyor.

Ancak şurası kesin ki, *bilgi*, bu güvenin ya da güvencenin *mutlaklığı* düzeyinde değil, güvencenin diyalektik-doğurgan karşıtları olan risklere *rağmen* oluşuyor, yani *Güvenilirlik* (Reliability/Zuverlaessigkeit/Fiabilité) düzeyinde.

İşte bilginin ilerlemesi de bu yüzden mümkün; kısaca güvencenin mutlak oluşundan değil, olamayışından, ancak güvenilirlik (olasılık) düzeyinde kalışından! Bilginin ilerlemesi, Bay Keuner'in kusuruna benziyor: "Bay Keuner'ın kusuru, soğuk ve namuslu akılcılığıdır. Ne işe yarar ki bu? Şuna yarıyor: İnsanların önder, düşünür veya politikacı denen kişilere, onların kitaplarına ve nutuklarına hangi varsayımlarla bağlandıklarını kendilerinin de görmesini sağlamaya... çünkü onun amacı bu varsayımları olabildiğince sarsmaktır. Bu varsayımlar demetini birarada tutan bağ bir kez çözülmeye görsün, hepsi dağılıp gider. *Bu bağ, bir yerlerde her şeyin eksiksiz düşünüldüğüne ve bizim de, buna bel bağlıyabileceğimize duyulan kesin inançtır"* (8).

Amaç, belli bir güvencenin mutlaklığına, bu arada mutlakıyetine, mutlak mülkiyet ve doğruluğuna saplanıp kalmak değil, tam tersine güvenilirliği risklerle giderek sarsılan güvencenin yerine, riskleri - sonradan artacağını bilmemize rağmen- giderek azalan güvenceler yaratmak. *A.H. Tanrıpınar'ın* Huzur'da özellikle güttüğü ilke diyor *B. Moran* "Doğa, kadın ve sanatın, aşk sayesinde bir tek gerçekmiş gibi yaşanmasıdır". Ama özgürlük gündeme gelince... özgürlük, yarının bugüne vuran şavkı gibi fiilîleşmeye aday, ancak riskleriyle göze alınmaya hazır bir gerçeklik gibi yaşanmasıdır. Ne dersiniz?

Onlar da çocuk değil miydiler? Akılcı faydacılık, yani *homo economicus* oyuncaklarını ellerinden almışlı bile onların. Nesnel bir söy-

---

(8) *W. Benjamin, Brecht'i Anlamak,* Metis Yayın. 1984, S. 20.

lemin binlerce olanakları arasında çırıpçıplak ve fetişsiz kaldılar. Çalınmış muskalarını kendileri ve kendilerini arıyorlardı! Bu dünyaya gelir gelmez daha yalnız ve itilmiştiler. Yarına çıkmak sorundu, yarın yoktu. Sihir ya da büyü yoktu. Zihinleriyle başbaşa ve çırılçıplak kaldılar. Yarın ya icat veya keşfedilmeli ya da bugüne indirgenmeliydi. Yarın bugünden yaşanmalıydı. *Galois* öleceğini bilerek çocuk yaşında gitti düelloya, *Gauss* bilerek bunadı ellisine varmadan, *Riemann, Abel* ve ötekiler *yarınsızlaştırmacasına yaşadılar kendilerini,* öldürmecesine. Ölüm yoktu ki... yarın yoktu. Yarın şimdiden ya da bugün yaşanmıştı. Bu sancıyı aşmak nasıl mümkün?

Ve "çocuklar" öldülerse, bir çağrı mıdır bu, hangi vahiydir, yarını şimdiye bu kahramanca indirgemenin nedeni nedir? Bu özgür din, mutlaksız ve tanrısız, kimsenin kimseyi zorlıyamıyacağı, ama bu gönülden çağrı nedir? Kendinin kendinde henüz farkına varamadığı olanaklara doğru, hiçlik sanılan bu beklenmedik durumlara çağlayan ve çağıran bu öfke, bu telâş kendinle şimdiden hesaplaşmaya... Yarının hesabına hiç borç bırakmadan geride, dişe diş, apaçık, tok ve kalın bir çizgiyi çekebilmek, bugünlere şehitler gibi düşkündür yarın! Oysa yarının şimdiye vuran ışığını görmek istemiyoruz sanki, her şimdiki an'da yatan virtüel gerçekliği acıyla algılıyoruz ancak ve bedenleri onların toprağa düştüğünde... biz, virtüel gerçekliğe gözlerimizi her seferinde yeniden kapayan bulutlu bir sabah gibi ve her şeyiyle yenidenüreyen fiilî gerçekliğe uyanırız! Fiilen görebildiğimiz ne yazık ki olabilecek olanlar değil, yine sadece olup bitenlerdir?!

Evet, bilgi-edinmek ya da yaşamak, fiilen "şimdi" mümkün ve şimdi'yi yaşamaya mahkûm! Ya ölüm ve ölmeyi bilmek, yani "henüz-fiilîleşmemiş" bir gerçeklikten edinmek bilgiyi, şimdiden yaşamak ve tüketmek yarını! Bilimsel'in ahlakî bir determinizmle içiçe girdiği bir gerçeklik değil mi? Gelecekten tüm beklenenleri pul pul dizmek şimdi'nin alnına, şimdiden, hemen şu anda ve her an! Kısacası alın yazgımız ya da olacak olanlar gerçekleşsin diye beklemeksizin. Beklenen beklenmeyen ne varsa hepsi sökün etsin diye bir an önce, çıkagelsin diye yarının bağrından kopup şu an, geleceği varsa göreceği de var şu anda ve her an.

Fizikte Diyalektik ve Sanat

Mevcut olanı sergilemek yetmiyor,
Arzulanan ya da olanaklı olanı da
düşünmek gerek
Gorki

Pozitivizmin devrimcileri, doğadan veya toplumdan bilgi edinirken karşılaştıkları veya karşılaşacakları riskleri, doğanın veya toplumun yanlışı, kusuru sayan ve bu yüzden de, "kusur eylemeyen" paradigmalarıyla geldiler. Yanlışlık yapmayan, risklerden ve arızalardan hoşlanmayan, "doğrulukçu", yani her şeyi kendi güvence ve mülkünün deliğinden bakarak değerlendiren, benimsediği ve benimleştirdiğinden, mülk edindiğinden, güvenceye veya sağlama bağladığından, at gözlüklerinden başkasını benimsemeyen paradigmalarıyla birlikte geldiler: "Pazar sabahı geldiler. (Eski paradigmalarıyla -*y.ö.*) Londra hâlâ uykudaydı. Uçan işgalciler, evlerin üzerlerine ulaştıkları ve pencereleri tıklatmaya başlattıkları halde, o garip uğultu sanki çok uzaklardan geliyordu. Tüm harekât olaysız sona ermişti. Pek direnen olmamıştı... Korkunç bir silâha sahiptiler. Aslında bu silâh uçuşan ışıklar gibi propaganda amacıyla kullanılıyordu... Bu araç fotoselli otomatik bir tabancaydı. Silâhın üzerine doğrultulduğu kişi ağzını yeterince açmazsa, yani gülümsemiyecek olursa tabanca hemen ateş alıyordu. Askerlerin - Dur ve Gül!- sesiyle uyardıkları kişiler, zamanında gülebildikleri takdirde tabanca ateş etmiyor, daha doğrusu ateş edemiyordu... Gülümseyen yüzlerin bazılarından da yaşlar süzülüyordu. Kimi izleyiciler, bir an için bile olsa, duygularına uygun yüz çizgilerine kavuşabilmek amacıyla olacak, başlarını geriye çeviriyorlardı... Bu insanların çoğu.. yüz kaslarının kramp olması yüzünden gülümsemekten vazgeçememişlerdi"(1). Pozitivizmin her paradigma devrimi de böyle. Beynini poziti-

(1) *György Dalos*, Bindokuzyüz Seksenbeş, Alan Yayın, 1984, S. 120.

vizmle, mülk bilinen düzenle yıkadığı halkın bu durumdan hoşnut kaldığını, kalması gerektiğini de iyi biliyor. Gülümsemeyi de düzenleyip kalıplaştırıyor.

"Oysa insanın büyüklüğü de, tam burada, dünyayı iyileştirmeye (henüz fiilîleşmemiş gerçekliğinde arama, yani özgürlük çabasında - *y.ö.*) çalışmasında, kendi kendine görevler yüklemesinde yatmaktaydı. Ve işte bunun için bu yeryüzü krallığında yalnızca insan, acılar ve çabalar altında ezilmiş, yoksulluğu içinde güzel, mutsuzlukların ortasında bile sevmeyi başaran insan en yüksek noktaya erişebilir, kendi yüceliğine ulaşabilirdi"(2)

Orwell, yayımcısı Warburg'a bu sorunsalın yanıtını ölüm yatağından şöyle yazdırmaktadır: "Bu tehlikeli karabasan toplumundan alınacak ders, aslında çok basit: Bu tür toplumların kurulmasına engel olun! Her şey sizin elinizde!"(3)

Ama artık vakit çok geç bay *Grass*, artık dönen yok Hindistan'a! Var mı başka *Spaetheimkehrer*(4)? "Almanya'yı terk edip Kalküta'ya gideceğinizi duyduk ... doğru mu? Evet, doğru" (5). Nasıl doğru olmasın ki: *Saat kuruldu/Saflar tutuldu/Bulaşıklar yıkanmış/Son otobüs kalkıyor/Bomboş/Kimsede ses yok/Daha ne bekliyoruz?* (6). Bekliyemiyor sayın *Grass* ve devam ediyor: "Bakın, burada size bir düşüncemi açıklamak isterim. Galiba biz Avrupalılar haddinden fazla *benmerkezciyiz* -Oo, sabah şerefler hayır olsun, bay Grass. Nasıl da bildiniz? *y.ö.* - Her şeyin, ama her şeyin kendi kültürümüzden geçeceğine ve yalnızca kendi değirmenimizde öğütülmesi gerektiğine inanıyoruz. Böyle olunca, ne kültür-sanat alanında, ne de politikada belli bir ilerleme kaydedilemiyor. Cansız ve kısır bir döngü içindeyiz. Bu da toplum olarak belli bir çöküşü birlikte getiriyor"(7).

Evet, ne yazık ki insan, henüz fiilîleşmemiş gerçekliğini veya gerçekliğinin henüz fiilîleşmemiş durumlarını, kısaca özgürlüğünü sa-

---

(2) *Alejo Carpentier, Barok Konser*, Alan Yayın, 1985, S. 10.

(3) *G. Dalos, a.g.e.*, S. 8.

(4) Savaş sonrası Doğu Almanya'sından batıya -burada elbette Doğu'ya- "dönmekte geç kalanlar" anlamında kullandım.

(5) *Cumhuriyet Gazetesi*, 5. Temmuz. 1986: *G. Grass*la röportaj.

(6) *H.M. Enzensberger, Anti-Faşist Şiir*, Y.Öner Yayın. 1977, S. 44.

vunmak çabasında bile değil! "Çok doğru, uzun süreden beri yazmanın koşulları temelden değişti. Bazıları bunun bilincinde, bazıları ise bilincinde olmadan meselenin güçlüğünü hissediyorlar... Çünkü atom bombası, nükleer enerji, kompütör gibi öyle araçlar geliştirdik ki, yarın ne olacağını bilemiyoruz. Yarın her şey bitebilir. Yarın her şeyin bitmesi de bizim irademizin dışında... Sorumluluğu kendi icat ettiğimiz teknolojiye, kompütöre devretmişiz... Edebiyat da bu gelişmeye paralel bir sıkıntıyı yaşıyor. Edebiyat için zaman boyutu kalmadı, yani gelecek diye bir şeyi konu edinemiyor edebiyat -aman, lütfen bay Grass, yarınsızlık beşbin yıldan beri var, daha eski Hint nihilizminden beri! Yoksa oraya onun için mi gidiyorsunuz? Haydi, bulaşıklar yıkanmış, saflar tutulmuş madem ki, siz de bir koşu gidip geliverin bari! Edebiyatın hatırı kalmasın?! *y.ö.*- Oysa geçmiş zamanlarda, en kötü durumlarda bile, edebiyatın bir zaman boyutu, geleceği vardı."(8)

İnsanların büyük kitlesi için, yaşamları arızaya uğradığında, insanın *virtüel*, yani henüz fiilîleşmemiş gerçekliklerine, *özgürlüğe* sığınmak umurlarında bile değil, ama pek az insanın umurunda bile değil! Pozitivist idealizmin, bilim teorisinin tüm felsefî paradigmalarıyla, güvenceleriyle birlikte kitlesel yıkımı! Ve batı'dan doğu'ya "İhtida" etmekte geç kalmış çığlığı bir edebiyatın eski çiğliklerini kolayca unutturabilecek mi? O halde devam edelim bay *Grass*'ı dinlemeye: "Zaten Avrupalıların bu iç çekişmesine, kimse bir anlam veremiyor ve anlayamıyor. Ben bile (?) bazan hayretler içinde kafa sallamaktan kendimi alamıyorum... 60'lı yıllarda öğrenci hareketlerine katılan ve bugün oportünist yaşam sürdüren belli bir çevre, sorumluluklarının hatırlatılmasını istemiyor. Hatırlatılınca, kendisini küçük düşürülmüş hissediyor ve etrafına saldırmaya başlıyor. Sorumluluk duymak, meselelere sahip çıkmaktan bıkmışlar. İşleri güçleri kariyer ve çok bilmişlik (ve de pozitivist idealizmi yeniden, ardıarkası kesilmeden yeniden üretmek- *y.ö.*). İçinde bulundukları felâketi göremiyorlar, görmek istemiyor ve istemeyince de kendilerini tehdit eden tehlikenin azalacağını sanıyorlar (türk kabaresinin devekuşları gibi- *y.ö.*)." Neden mi? Çünkü belirlenemezcilik, maddenin veya toplumun özdeşmezlik anlayışı senin kültürünün bağrından kaynaklanıyor sayın *Grass!* Senin güvencelerinden,

---

(8) *Cumhuriyet*, a.g. röportaj.

senin gûya-doğrularından. Nesnenin karşılaştığı tepkilerle hesaplaştığı ve sığındığı, önceleri henüz fiilîleşmemiş iken, fiilî hale getirdiği gerçeklik durumlarından - fiilen gerçekleştiği durumlardan- ne haberin olsun istedin, ne de görmek! "Miting yapmak için yeşil çimenleri çiğnemekten bile korktun" sayın bay *Grass?!* Sen değil, halkın korktu. Yeşilciler korktu, Spartakistler öldüler! Sen ki *İshak Baba, Bedrettin Şeyh, Sultan Pir Abdal* ve nicelerinin adını bile bilmezsin, sen Kalküta yolcusu, geç doğumlar çocuğu, ne diye uğraşırsın bu işlerle... Sen ne güzelsin, üretim ilişkilerini kusursuz kılmıştın, risksiz, tıkır tıkır hale getirmiştin. Sen beraber değil miydin?! Sakın bunu söyleme! Her şey güvencedeydi, beynin dümdüz, pantalonun ütülenmiş, cebinde 1946'ların Marshal dolarları, gözüne sivrisinek mi kaçtı?! Yoksa sen de mi aşık oldun Türkiyeli işçilerin yürek-döşerliğine, altında "elyazması" bir Ford araba kullanırken, yani onların emeğiyle okunup üflenmiş.. Öyle ya "korkunç propaganda aygıtı insan bilinçini her geçen gün yeniden programlıyor. Tarih, gereksinime göre Gerçek Bakanlığında yeniden yazılıyor"(9). Bu palavralara sen de mi inandın, yani kendi üretim ilişkilerini beş paralık müflis bir üçüncü Reich parası gibi satan insanların yıkılmaz özgürlüğüne?! Vakit çok geç "artık neyin gerçek, neyin yalan olduğu bilinmiyor"(10). Bu bilinemezciliği biz üretmedik, artık her şey biliniyor! Öyle ya, sizin ustalarınızdan *J.F. Herbart* bile daha yüzelli yıl önce, bilgilenmenin tüm imkânlarını fiilî imgelere indirgemiyor muydu, henüz-fiilî hale gelmemiş, getirilememiş bir gerçekliğe, yani özgürlüğe açılan kapıları tıkamıyor muydu? Bilgilenme olanaklarını örgütlemek polis teşkilatı gibi çalışıyordu: Mevcut fiilî durumları kabullenmekten başka çıkar yolu yoktu düşünmenin, çünkü *güvence* oradaydı. *Hegel*'in bile aklını taktığı bu güvence ya da *mutlak doğru*, "vücudun dışdünyadaki nesnelere uzanabildiği kadar uzantısı" sayılan bir zihin -zihin ya da akıl-ruh'un (Geist'in)'ta kendisinde değil miydi?

Bu uzantının -yani Geist'ın- "yasalarla garantilenmiş şekli", yani *Marx* anlamında *mülkiyet*(11), yarının bilinemezliğine, risklere, gü-

---

(9) *G. Dalos, a.g.e.*, S. 6.
(10) *G. Dalos, a.g.e.*, S. 6.
(11) *K. Marx, Grundrisse*, Dietz Verlag, Berlin, 1983, S. 399-400.

vensizliğe karşı, çalınan emeğin yaratacağı huzursuzluklara karşı oluşturulan, kısacası riskleri dengeleyen güvencenin -ki mutlak doğru buydu- ta kendisi değil miydi?

O halde, nesneye veya çevreye doğru uzandıkça ve bu "uzantı", bir kez "doğru" diye garantilendikten sonra, ona her uzanışta müdahale edip (nesne veya çevreyi) değiştirdikten sonra, bunların bu değişmiş, *arıza*'ya uğramış, ama önceden henüz fiilîleşmemiş bir gerçeklik iken ancak *şimdi* fiilî bir gerçeklik haline gelen durumu, yani *has* (yani arızalanmış haliyle özdeş) *durum* ne olacaktı, neyle denkleştirilecekti, bu yeni durum veya durumlar nasıl garantiye alınacak, doğruluk nasıl üretilecekti? Geist'ın (doğruluk güvencesine sahip öznenin) oraya kendisine uzandığı halde, garantilemeyi veya dengelemeyi beceremediği o yeni durumları belirlemek, modern fiziğin ve pozitivizmin *Hegelci* artıklarını şaşırtıyordu: "Zaten Avrupalıların bu iç çekişmesine kimse bir anlam veremiyor"(12).

O halde mikromadde, yani yasalarla garantilenmesi mümkün olmayan, kendi uğradığı arıza veya arızalarla *dengelenemeyen* durumlara düşen bu madde gözardı edilmeli, *belirsiz* sayılmalıydı: *Heisenberg Belirsizliği!*

Bu yanılsamayı şu basit örnekle birazcık aralamak sanırım mümkün:

Diyelim ki gözleriniz görmüyor, dışdünyadan bilgilenme ilişkisini bir ve aynı *robot -deney aracı*, yani onun algılama olanakları dediğimiz ışınlama -ışınlanma araçları- ile kuruyorsunuz.

(1.1) Dairenizin kapısı çalıyor, robot açar açmaz kapıyı bir "bakıyor"ki, karşısında güzel bir kız ve birdenbire gülümsüyor! Kızdan robotun ilettiği kadarıyla edindiğiniz izlenim şu: Sempatik!

(1.2) Kapınız yeniden çalınıyor, aynı robot açıyor, yine *aynı* kız (olduğunu başka bir kaynaktan öğreniyorsunuz), ama birdenbire çığlığı basıyor. Kızdan bu kez edindiğiniz izlenim: Korkak!

(1.3) Kapının (dışdünyaya) her açılışında ve hep aynı robot açıyor. Bu açılış ve karşılamalar zinciri boyunca *her seferinde farklı tepkiler* gösteriyor kızcağız.

---

(12) *G. Grass, Cumhuriyet,* a.g. röportaj.

(2) Sonuç olarak, kızın, kapının açıldığı her seferinde *hangi izlenim* bırakacağını ya da hangi tavrı takınacağını bilemiyorsunuz, şaşkınsınız. Kızın kapıda aldığı *fiilî* duruma *güvenemiyorsunuz*. Bu kız işte *böyle* bir kız diyemiyorsunuz. Kısacası izleniminiz *risk* altındadır, *kızın tavrı kuşkuludur!*

(3) Bu şaşkınlık veya güvensizlik ya da risklilik, kızın takındığı tavıra ilişkin belli bir *doğru* üretememiş olmanızdan kaynaklanıyor.

Peki, bu doğru nasıl sağlanabilir, üretilebilir?

(4) Bunun için önce kızın bıraktığı izlenimi *güvenilmez* hale getiren *riski* saptamalıyız ki güvenceyi de ona göre oluşturalım ve böylece *güvenilir* izlenimi veya onun ardındaki *doğruluk* çizgisini ortaya çıkaralım.

(a) Kızın sizde (robot aracılığıyla) yarattığı izlenim veya kapı açıldıktan sonra takındığı yeni durum, onun kapı açılmadan önceki durumundan farklıdır: Önceki durumunun, robotun bakışı (ışınlama etkisi) ile *arızalanmış*, farklılaşmış şeklidir.

(b) Bu yeni durum, kapı açılmadan önce, kızın gerçekliğindeki *henüz-fiilîleşmemiş*, yani *virtüel* bir durumdu. Ama kız robotu görünce onun gerçekliğinde artık fiilî bir durum haline gelmiştir.

(c) Kızın *önceki* fiilî durumuyla *yeni* fiilî durumu arasında kısacık bir süre içinde meydana gelen farklılaşma veya dönüşme -veya geçiş ya da arızalanma- bizdeki izlenimin karşı karşıya kaldığı *risk*'ten başka bir şey değildir (Pozitivizmin korktuğu *yanlış* da budur). Ve bu risk, kızın gerçekliğine *denk düşmelidir* ki, onun tavrı üzerindeki kuşkumuz veya bizdeki izlenimi üzerindeki risk kalksın!

Öyle ya, *Doğruluk* ya da *Hakikat*, nesnel bir güvensizlik payının, nesnenin gerçekliğine denk düşmesi veya onunla çakışıp *özdeşleşmesi*'yle ortaya çıkar. Yanlışlık (risk veya güvensizlik) ise nesnenin gerçekliği ile bütünleşerek yok olur.

(Maddenin, burada özel olarak kızın doğasındaki genel gerçekliğin, buna uygun olduğunu veya tersine olarak, doğruluğun, bu özdeşleşme veya denkleşmeye olanak tanıyan bir gerçeklikten kaynaklandığını ilerde göreceğiz: Bak *Genel Ontolojik Gerçekler* adlı bölüm).

(d) Demek ki, kapıyı açıp dışdünyaya uzandığımızda izlenimimiz üzerindeki *riskliliği* ortadan kaldırmanın bir yolu vardır: Bu *riski* (arızayı) *dengelemek*, yani ona karşı bir *güvence oluşturmak*, kısacası nesneyle karşılıklı olarak bir *üretim ilişkisi* yaratmak.

(e) Bir dönüşüm'ün, geçişin ya da arızanın gerçekliğe *denk* düşmesi, *riskin* (dönüşümün, arızanın) *şiddeti ile dönüşülen yeni durum arasındaki denkleşme* -matematik diliyle denklem- şeklinde ortaya çıkıyor! Risk'in karşısında böylece bir garanti (güvence) sağlanmış oluyor. Evet, tıpkı bir "üretim ilişkisi" nasıl oluşturuyorsa aynen öyle!

Şimdi toplumsal düzeydeki bu "mecaz" acaba fiziksel doğada nasıl ortaya çıkıyor, asıl onu görelim. Çünkü "gerçek genezis, işin başında değil, sonuna bile vardı ve daha yeni başlıyor: Toplum ve varoluş radikalleştikçe, yani köklerine uzandıkça.. Ancak tarihin kökü, çalışan, eyleyen insandır, verileri başka durumlara dönüştürerek aşan insan.. Kendini bir kez kavradı mı bir yerinden, kendi oluşunu hiç dışlamadan ve yabancılaşmadan gerçek bir demokrasiye oturttu mu, o zaman dünyada öyle bir şeyler, öyle bir ülke doğar ki bu, herkese, çocukluğa uzanır gibi görünen ve kimsenin ulaşamadığı bir ülkedir henüz, yani gerçekliğin ve de insanın yurdu"(13).

Oysa burjuva bilim teorileri ve modern pozitivizm için durum tam tersine! Onların babaları "Yetmişlerin ve seksenlerin insanları... gerçekliğe duyulan tüketici bir açlıkla doluydular, fakat bunu -tam da onun aldatıcı ve içi boş kılıfı olan- (fiilî - *y.ö.*) maddeyle karıştırma talihsizliğine uğradılar. Böylece hep ham pamuğun, kartonun ve ipek kağıdın sefil, şişirilmiş ve abartılı dünyasında yaşadılar. Tüm yaratılarında imgelemin uğraştığı şey, süs sanatlarıydı, döşemecinin, şekercinin, duvar süslemecisinin sanatı"(14). Her yan pozitivizmin bayraklarıyla süslenebilirdi, her şey güvencedeydi. "Kapılar tutulmuş", Paris Komün'ü ezilmişti, "neylersin?". Gerçekliği, maddenin henüz fiilî olmadığı, ama dönüşebileceği durumları gözardı etmenin telâşı içindeydiler; fiilî durum bir kez fiilîydi çünkü, güvenlik örgütleniyordu. *Haki-*

---

(13) *E. Bloch, Prinzip der Hoffnung*'un kapanış cümlesi, S. 1628.

(14) *Egon Friedell, A Cultural History of the Modern Age*, New York, 1932, III, S. 299. Almanca aslı: Kulturgeschichte der Neuzeit).

kat, kolluk kuvvetlerinin hareket ve kontrol alanından başka bir yerde olamazdı. Modern Kuvantum Fiziğine giden kültür yolu, bu "güvenlik ve huzur ortamı" içinde, Avrupanın nice kısır "eylûl" döngüleri içinde döne döne boğulacaktı sonunda. Evet, nasıl boğuldular? Bu intihar nasıl gerçekleşti? Biz yine fiziksel doğaya dönelim, dönelim de görelim nasıl oldu bu işler ve nasıl açılır gerçekliğin *henüz-fiilîleşmemiş* yeni ufukları?

Bunun için ilkin *mikrodünya* dediğimiz elemanter taneçikler (dalga-maddeler) dünyasına ya da bunlardan oluşan dünyalara dalmamız gerek.

Geleceği Virtüel (henüz gerçekleşmemiş) Zaman Olarak Şimdi Uygulamak

1) Her elemanter tanecik (dalgasal madde) kendi kapladığı uzay parçasının dışında, yani *dış dünyada* dört temel koordinatla temsil edilmektedir: Konum x, hız v (veya impuls p), enerji E, zaman t. Bunlardan (x, v) ikilisine dışdurum *ikilisi* (D ile gösterelim) ve (E, t) ikilisine de içdurum ikilisi diyelim (ve I ile gösterelim).

2) Taneciğin bu ikililerle belirlenebildiğine gelince, *klasik determinizm* açısından taneciğin "dışdünya"daki durumu D'nin belirlenmesiyle verilmektedir, "İçdünya" daki durumu ise I'nin belirlenmesiyle.

"Ama kuantum teorisinde öyle bir durum ortaya çıkmaktadır ki" diyor *Gerlach* "ölçüm yoluyla sistemde yarttığımız arızayı artık ihmal edemiyecek durumdayız. Oysa buna benzer arızaları klasik mekanikte pek âlâ savsaklıyabilirdik. Kesinsizlik ilişkisi bize kuantum teorisinden determinizmin nasıl dışlanacağını ifade etme olanağını sağlıyor. Klasik mekanikte noktasal kitlelerden oluşan bir sistemin durumunu doğanın yasalarına bakarak, eğer bu durum belli bir an için belirlenmiş ise, *her an için birebir* saptamak, mümkün. Bir sistemin durumu böylelikle bütün noktasal kitlelerine ait konum ve impulsların belirlenmesiyle verilmiş oluyor. Kuantum-mekanik bir sistem de bütün impulsların belirlenmesiyle tamamıyle karakterize edilmiş oluyor, ancak

bunun yanında taneciklerin konumlarını da birlikte belirleme olanağı yok. Bu yapılacak olsa bambaşka bir kuanta-mekanik sistemi belirlemiş olacağız. O bakımdan determinizm için gerekli başlangıç koşulunu kuantum teorisinde saptamak olanaksız..."(15).

Hatta sadece *D* ikilisi içindeki değil, *I* ikilisi içindeki koordinat çiftini, yani enerji ile zamanı da birlikte saptama olanağı yoktur. Başka bir deyişle, kuantum teorisinin objektif (bilgi edinen özneden değil, doğanın kendisinden kaynaklanan) gerçekleri açısından, ne *D*'deki ikilinin ikisi birden ne de *I*'deki ikilinin ikisi birden verilebilir veya belirlenebilir.

Şimdi duruma bir de *fiilî* (aktüel) ve *virtüel* (henüz-fiilîleşmemiş) gerçeklik kategorileri açısından bakalım. O zaman şu tanımları yapmak gerekli oluyor.(*)

Bir taneciğin fiilî veya eylem olarak gerçekliği, ne geçmişte ne de gelecekte, ama ancak ve yalnızca *şimdiki durumudur*. Çünkü fiilî gerçeklik ne "şimdiyi-artık-geride-bırakmış" ne de "henüz-şimdi-halinegelmemiş" bir gerçeklik demektir(16).

---

(15) *Walter Gerlach, Physik Lexikon,* Fischer Verlag, 1967, S. 281.

(*)*fiilî* = kendini aynen-yeniden -üretebilen.

virtüel = kendini aynen-yeniden -üretemeyen

(16) *Yılmaz Öner, Grundlagen zur Topologie der Zeit* (Zaman Topolojisinin Temelleri) İstanbul, 1971, S. 10-21: Bu kitpta ileri sürdüğümüz, Artık-Olmayan Olay veya Gerçeklik (Nicht-Mehr-Erscheinung) ve Henüz-Olmayan Olay (Noch-Nicht-Erscheinung) ile ilgili tanımlar ve Erişilemezlik İlkesi (Unerreichbarkeitsprinzip) yukarki açıklamalanmıza paralel bir çerçevede düşünülmelidir! Burada *Şimdi* kavramını açmakta yarar var. Buna eski Yunan dilinden kaynaklanan *kairos* terimine sonradan yüklenen anlamlarla yaklaşabiliriz. *Kairos* [grek. (1) doğru veya uygun ölçek ya da oran, (2) doğru an], din filozofu *P. Tillich* anlamında (1929), insanın yaşamında akıl-ruh (Geist) açısıdan en önemli durumu veya anı temsil ediyor! İnsanın, ebediyyetin şimdiki zamanın içine sızdığını, orada patlak verdiğini fark ettiği süreç veya bu süreçteki bir an..

Vaftizci Johannes ve *T.Münzer*'de de karşılaştığımız *kairos* kavramı "nunc stans" anlamına yakındır, yani *kendi içinde duran ya da duragelen şimdi...* Ancak *E. Bloch* bunu, kendi içini "üstlenen", sonsuz bir koşu veya akışla dolu, yani uzamı olan bir zaman, süreçsel bir durum olarak görüyor (bak. *Differenzierungen,* Zürich, Arche Verlag, 1970, S. 26).

Oysa bu kavramı, içinden duraksız koşulup geçilen, süreçsiz, anî bir zamansal durum olarak anlamak da mümkün, kısacası akıl-ruhun bilinçli olarak "fiilîleşmeye hazır" olduğu an... Bizim açımızdan, fiziksel dünyada taneciğin (dalga-

O halde, taneciği fiilî bir gerçeklik olarak kabul ettiğimiz sürece, tanecik "dışdünyada" -fizikteki *dinamik* öğretisinin tasarladığı gibi- "ardarda şimdi durumları" içinden geçerek ilerliyor demektir.(17)

maddenin) her anı, yani her "fiilî an" veya *şimdi,* işte bu son anlamdakine tıpatıp uyuyor, kısacası bizim anladığımız şey *nesnel bir kairos*.. Çünkü taneciğin *şimdi*'si, her an "fiilîleşmeye hazır", ama henüz fiilîleşmemiş, kısacası *virtüel* dediğimiz durumlara, fiilîliğin tükenmezliğine, yani *ebediyet*'e gebedir! Virtüel (henüz fiilîleşmemiş) dediğimiz "durum" bir dalga-madde için her an söz konusudur. "*f* frekansındaki harmonik bir dalga Δt süresi sonunda, ardında *f*. Δt sayıda tepe bırakmış olur. Örneğin ardında yedi tepe bırakmış bulunuyorsa, sekizincisinin de kapının eşiğinde olup olmadığını bilemiyoruz!" (*Gerthsen-Kneser-Vogel,* Physik, Springer Verlag, Berlin-Heidelberg, 1948 - 1977, S. 410). İşte herhangi bir anda önceden bilinemeyen bu durumlar, bu henüz fiilîleşmemiş, kısaca virtüel durumlar, tanecik açısından öylesine çok, öylesine çeşitli ki *-Heisenberg Belirsizliği* işte bunu söylemek istiyor- onları bu yüzden hep şu anın içine yaymak gerekiyor! öyle ya.. çünkü hangisinin fiilîleşeceği belli değil, ama içlerinden biri -yalnız biri- yüzde yüz fiilîleşecek!

Ayrıca bu şaşkınlık, taneciğin başına ilk ve son kez de gelmiyor, bu her an böyle.. Öyleyse tanecik için her fiilî an ya da her *şimdi,* işte böyle bir süre virtüel durumlara gebe bulunuyor. Kısacası her şimdi, bu (virtüel) durumları (virtüel olarak) taşıyor. Sonuç olarak: Virtüel durumların içine yayıldığı -ve zaman enlemini oluşturduğu- an, bir tek veya özel bir an değil, *herhangi bir ve aynı andır.*

(17) Biz "var-olma"yı "fiilen (şimdi) var-olma" şeklinde anlıyoruz. O bakımdan *Hegel*'in yaptığı [Mantık Bilimleri, parag. 105] olgu tanımını şöyle okumak zorundayız: *Olgu*(yani fiilî gerçeklik -*y.ö.*), var (fiilî veya şimdi- *y.ö.*) olmadan önce, tüm veriler takımı var (fiilen- *y.ö.*) olarak verilmiş iken, bu takımda bir koşul (alternatif -*y.ö.*) biçiminde yer alan (fiilî - *y.ö.*) bir *başka* veridir.

Hegel bir başka deyişle şunu söylemek istiyor: "Bir olgunun *bütün* (fiilîleşme- *y.ö.*) koşulları hazır olunca varlık (fiil veya şimdi) durumuna geçer. Bunun anlamı şu totolojiden başka bir şey değil: Bir olgu, *başka* fiilî alternatifleri varsa fiilî duruma geçer! Daha da açıkcası şunu söylüyor Hegel: *Olgu,* enerji-durumunun fiilî alternatifinin yerini *başka* bir fiilî alternatifine bırakmasıdır, yani fiilî alternatifler arası bir mübadeledir.

Oysa *H. Marcuse*'nin belirttiği gibi [Mantık ve İhtilâl, Kitaş, 1971, S. 191], "zorunluk, zorunsuz bir gerçekliği, ... içinde gerçekleşmemiş imkanları bulunduran bir gerçekliği var sayar" ise, *fiilîlik de fiilîleşmemiş alternatifleri içeren bir gerçekliği,* yani virtüel gerçekliği varsayar, diyoruz! Ve *Olgu*'yu, yani fiilî gerçeklik durumunu veya fiilî alternatifi şöyle tanımlıyoruz [karşılaştır: Y.Ö. *Pozitivizmi Eleştirmek,* Metis Yayın. 1985]: *Fiilen var olmadan veya şimdi'den önce, ama bu fiilî duruma* (varlığa) *ait tüm veriler takımı henüz fiilî* (şimdi) *veya varlık haline gelmemiş, yani virtüel durumda iken, bu takımda ancak böyle veya bir koşul* (alternatif) *biçiminde-* yani henüz fiilîleşmemiş olarak- *yer alan bir veridir, ama sadece şimdiki anda fiilîdir.*

Taneciğin -ki onu artık fiilî bir gerçeklik kabul ediyoruz- her bir *şimdi*'den sonra, yani *gelecek*'te alacağı *D* ya da *I* durumları, elbette ki "henüz fiilîleşmemiş" veya henüz fiilî bir gerçeklik haline gelmemiş durumlardır. Bunlara *virtüel durumlar* diyoruz. Virtüel durumlar elbette ki "*ilerdeki* fiilî durum veya *henüz fiilî duruma gelmemiş şimdiki* gerçeklik" içinde yer alıyor.

Ya da şöyle söyliyelim: şimdiki anı j = 1 ve ardından gelen şimdi'leri de j = 2, 3, .. diye indekslediğimizi düşünelim. Taneciğin gelecekteki (yani j = 1 anından sonraki) I_j fiilî durumları böylece şu andaki (j = 1), ama *virtüel* (henüz fiilîleşmemiş) bir nesnel gerçeklik (18) dünyası içinde yer alırlar.

Başka bir deyişle: İlerdeki I_j durumları, j = 2, 3, ... dizisi halinde ardarda fiilîleşecek yerde, biz onları önceden veya henüz fiilîleşmeden ya da *şimdiki-durum haline gelmeden*(19), şu andaki (şimdiki) durumlar halinde *ardarda dizmek* istersek(20), bunu totoloji olarak belli ki, *virtüel* (henüz fiilîleşmemiş) bir *t* zamanı boyunca ve yanyana diziyoruz demektir(21).

Ancak bunu yaparken, yani ilerde fiilîleşecek durumları, henüz fiilîleşmemiş bir zaman boyunca dizerken, bu durumları yine aynı sıraya göre yerleştirdiğimizi de varsayabiliriz.

---

(18) Varoluş, geleceği oluşturan "mutlak boşluktan geçerek nesnelliğin üzerine *düşmek*'tir" (*J.P. Sartre, Das Sein und Das Nichts*, Reinbeck, 1962).

(19) "Zaman durmuş ve ateşten bir küreyle sanki gökyüzünün sonsuzluğuna mıhlanmıştır. Öğle saatlerinin büyük trajik sessizliği. Tüm önce olanlardan ve ardından izliyeceklerden... açıkca ortaya çıkar". *Morvan Lebesque, Camus* (Alan Yayıncılık, 1984, çev. A. Kurultay), S. 36.

(20) "Trajedi: Onun bilgisi olmaksızın dünyayı ve güneşi hazırlayan alınyazısı" (a.g.e., S. 35), kısacası ilerde fiilîleşecek, ama şimdi henüz fiilîleşmemiş olgu, yani geleceğin şimdiki duruma yansıması!

(21) "Çünkü kendisini (fiilî-y.ö.) zamandan ve saçmadan kurtarmayı istemektedir". *M.L.* a.g.e., S. 37

Şimdi Üstüne

"İlerlemenin diyalektiği şimdiyedek hep akıp giden tarih içinde geçerlik kazandı" diyen *E. Bloch* şöyle düşünüyor: "ve geçmişe mal olup gitmedikten sonra geleceğin lâfı olmamalıydı. Şimdiki zamanı ve geleceği tarihsel süreçin dışında bırakmak için kendini 1848 öncesine hapseden Hegelci Sol'un da ilerleme konusundaki tutumu bundan farklı değildi. Tarihin de geleceğin içine, tıpkı gelecek gibi tarih bilinçiyle yönelldiği düşüncesi ilkin *Marx*'ın aklına geldi. Onu *Ruge*'ye yazdığı (1843) şu şaşırtıcı ve zamanın boyutlarını tersine çeviren, en azından birbirine katan mektubuna bir göz atalım:

> *Bir gün gelecek... dünyanın, gerçekte ulaşması için ilkin sadece bilinçine ermesi gerektiği bir şeylerin düşünü kurduğu anlaşılacak. Geçmiş ile gelecek arasında uzun bir düşünce bağının değil, geçmişteki düşünceleri fiilileştirmenin söz konusu olduğu o zaman ortaya çıkacak.*

Geçmişin boyutuyla geleceğin boyutunun birbirlerinin içine işlemek için şimdiyedek birbirlerinden nasıl uzaklaştıkları ya da kavradıklarını hatırlatmak için bu kadar yeter.

Kısacası sayı saymak hep doğrusal veya ardarda bir sıralamayla olmaz. Çünkü yaşantının da gerçekliği var. Tarihsel geçmiş bu zamansal dizilimde hep geriye doğru, gelecek ise hep ileriye doğru. Şimdiki zamana bakarsak, o hep bu iki zaman tarzının ortasında yer alıyor, onları birbirinden bıçakla kesinkes ayırır gibi gözüküyor.

Şimdiki zamanın bu keskinliği onun sonunu da getiriyor, çünkü bu keskinlik bir yanıyla *geçmişi* durmadan kesip atarken(22) öteki yanındaki *gelecek* de durmadan *şimdiki* zamanın üstüne çullanıyor(23). İşte şimdiki zaman denen şu kısanın kısası zaman tarzının, bu birbirin-

---

(22) *A. Kadir, Bugünün Diliyle Hayyam,* 1964, S. 104:
Ben değilsem kim şu adam?
Bir zamanlar vardım, ben bendim
Bugün varolan neyin nesi?
(23) a.g.e. S. 98
Ha anlı şanlı bir sultansın, ha bir dilenci
Bir gün gelir ikisi de çıkar bir kapıdan.

den tamamıyle farklı iki zaman tarzı için (* bak aşağıda *Bloch*) bir yer kapabilmiş olmasındaki acayiplik de buradan geliyor.

Önce, Şimdiki-zaman, kendini sadece "anî veya an durumundaki şimdi" olarak gerçek kılıyorsa, şimdi denen bir an olarak bu öylesine noktasal ki, ona kısa bir an bile denemez. İkincisi, şimdiki-zamanın alışılan anlamıyla, öyle bir an gibi uçarı, sonsuz bir hareket veya çabuklukla gelip geçici durumu değil, tersine, bir hazır durumu var ki ona "bugün" ya da bu günler diyoruz, hatta haftalar süren bir eş-zaman, bir aktüellik.

Ama en acayibi de şu: Şimdiki-zaman denen zaman tarzı, geçmiş-gelecek şeklindeki zaman dizisinin ortasında kendisine yakıştırılan bir yeri tutsa bile, burada da bir çelişki var. Çünkü şimdiki-zaman, önce bir *şimdi* olarak, hiç bir şekilde zaman'dan meydana gelmiyor ve "hazır-durum" olarak da sadece zaman'dan oluşmuyor(** bak aşağıda *Bloch)*. Çünkü Şimdi denen An, tamamıyle noktasal bir şeydir ve söz konusu zaman dizisinin içine, o nedenle hiç bir zaman girmiş değildir. Ayrıca zaman süreçi içinde hiç bir yerde, ne durum olarak ne de nesnel olarak ortaya çıkmıştır. Bu yoğun *şimdi* (ki bu yoğunluğun kanıtı yaşanan anın karanlığıdır) hâlâ ortaya çıkıp belirmekten yoksundur. Kısacası var-oluşmanın olduğu gibi yok-oluşmanın da dışındadır ve henüz hiç bir yerde hazır-olmayan şimdiki zamandır.

(*) Yukarıda *Bloch,* şimdiki-zamanın bir yanıyla geçmişe, öteki yanıyla geleceğe bakmasını kast ediyor. Ancak geçmiş ile gelecek arasında deliksiz bir duvar-perde işlevi gören *anî* veya *An durumundaki* şimdiki-zaman, evrendeki tüm taneciklere özgü veya bunların kendi zaman dizini içindeki bir ve aynı ana özgü yanyana noktasal-şimdi'lerin yer aldığı bir *şimdideş*'ler yüzeyi (Jeweiligkeitsflaechе) meydana getirmektedir. Evrenin geleceğinden geçmişine -ki her an geçiliyor-geçmek için, bu yüzeyin üzerinde bulunmak gerekiyor. O bakımdan nesnel dünyanın *fiilî gerçekliği* işte bu yüzey, yani yanyana ama *şimdideş* şimdilerin bu ortak yüzeyi üzerinde, kısacası *şimdi*'de yer alıyor. O nedenle diyoruz ki, *fiilî gerçeklik* şimdi denen andaki gerçekliktir! Her şimdi, her an geçmişe mal olsa bile, fiilî gerçekliği her yeni gelen şimdi yaşatıyor veya temsil ediyor... [Söz konusu yüzey için bak. *Y. Öner, Grundlagen zur Topologie der Zeit* (1971), S. 30-37].

(**) *Bloch*'un sandığı gibi, *şimdi,* zamandan oluşması gereken bir şey değildir. Çünkü hiç bir şeyden oluşması beklenmiyor. Peki, öyleyse nedir bu?

Buna karşılık, anî-olmayan, yani bugün veya aktüel denen şimdiki-zaman oldukça geniş uzamlı bir nitelik, üstelik zamanın tamamıyle içinde, hatta uzaysal..." [*E. Bloch, Differenzierungen im Begriff Fortschritt* (İlerleme Kavramındaki Farklılaşmalar), Arche Nova Verlag, Zürich, 1970, S. 43-44].

Ve gelecek (fiilîleşecek) durumların *belirlenmesine* gelince, diyoruz ki, *Şimdi*'nin, aradaki perdenin, (artık-fiilîliği kalmayan durumların değil) fiilîleşecek durumlara bakan yüzü, kısacası *virtüel gerçeklik* önem taşıyor.

Özetlersek, durum veya gerçeklik olsun, *virtüel* derken şunu anlıyoruz: (1) henüz fiilîleşmemiş olan, yani henüz kendini -aynen-yeniden-üretemeyen (2) ama fiilîleşmeye hazır olan, (4) şimdiki an'a geçmişten değil, gelecekten yapışan durum veya gerçeklik!

Şimdi, nesnel dünyamızda bir taneciğin VİRTÜEL, yani "henüz fiilîleşmemiş" olan enerji durumu -Noch-Nicht-Erscheinung- ile "artık- fiilîliği kalmayan" -ener-ji durumu -Nicht-Mehr-Erscheinung- arasında yer alan durumdur. Bu iki durumu birbirinden ayıran *perde* rolünü oynar, dolayısıyla fiilî gerçeklik denen veya gerçekliğin fiilen belirdiği durumdur! İşte *şimdi* bu durumun saatsel zamanda, yani zaman boylamındaki karşılığı olan saatsel veya boylamsal bir an'dır! Bu durumsal an'ın noktasal (uzamsız) olup olmaması, gerçekliğin fiilî (etkin) olmasıyla elbette ki hiç ilgili değildir. Gerçekliğin "fiilîliği" ne hizmet etmediği, yani *henüz*-olmamış ile *artık*-olmayan "etki" arasına sıkışmadığı, orada gerçeklik tarafından somutlaşturılmadığı veya fiilîleştirilmediği sürece *şimdi*'nin anlamı da kalmaz! İşte *şimdi*'nin gerçekliği burada, yani fiilî gerçeklikle birliktedir.

Şimdi'nin (Şimdiki An'ın) Virtüelliği: Kairos ya da Virtüel Gerçeklik

Diyalektik süreçin kategorilerinden biri ***yeni durum*** *(Novum)dur, yani henüz bilinçine ulaşılmayan (henüz fiilîleşmemiş, kısacası virtüel -y.ö.) şeyin gerçeklik kategorisinde bir imkân olarak aldığı yer.*

E. Bloch(24)

Kairos denen, gerek *P. Tillich* gerekse *E. Bloch*'ta sadece "müphem" şekilde ortaya atılan bu kavramı yerine koymak gerekirse şöyle tanımlıyoruz: *Şimdiki An*' da

a.1) gerçekliğin henüz fiilîleşmemiş, dolayısıyla şimdileşmemiş, ama

a.2) her an fiilîleşmeye hazır yönü! Başka bir deyişle,

b.1) *virtüel gerçeklik özelliği*, yani

b.2) bir enerji durumu tarafından yeniden-üretilmeye veya fiilîleştirilmeye hazır olma durumu. Ya da şöyle diyelim,

c) enerji durumları ebedî olarak var-oluştuğu veya yeniden-üretildiği sürece, *ebedî olma* özelliği, ebediyeti yansıtan yönü.

Görüyoruz ki ŞİMDİ, hem "içinde" fiilî gerçekliği taşıyor hem de "geleceğe bakan yüzünde" de virtüel gerçekliği...

Bilgi için daima bir ŞİMDİ vardır

Saat-zaman, bir *A* maddesinin bağımsız bir *B* maddesinde bıraktığı düzenli ve ardışık (diakronik veya artsüremli) izlerin dizilimidir.

---

(24) *E. Bloch, Prinzip der Hoffnung* (Umut İlkesi), Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 1974, III. cilt, S. 1623 ve Felsefenin Günümüzdeki Durumu Üstüne, 1950.

diyoruz. Ve bu dizi, *Einstein*'ın saatsel zamanları "ayarlama" veya dönüştürme söylemine göre, izleri algılayan nesnenin *v* hızıyla -bunun yanında *c* ışık hızıyla- bağıntılıydı. Daha doğrusu her nesnenin bir *özgül zamanı* söz konusuydu. Peki, evrendeki tüm nesnelerin bu özgül zamanlarını nasıl bağdaştıracaktık? Bunu yapabilmek için bir konvansiyona varılmalıydı, yani bilgi-edinen özne tüm farklı özgül zamanlar için *ortak bir saat-zaman* saptamalıydı: Öznelerin üzerinde yaşadığı dünyamızın kendi çevresinde dönme süresi!

Gerçi bütün nesnelerin *şimdiki anları* belli bir saat cinsinden bir ve aynı değildi, ama bu ortak veya konvansiyonel saat cinsinden daima belli bir şimdi'leri ya da şimdiki an'ları vardı. Ve önemli olan da budur: Bütün nesneler *konvansiyonel* bir saat cinsinden hepsi *şimdideş* sayılır.

Saatsel Zaman

Öte yandan biliyoruz ki, geleceğe doğru birbirini izleyen *şimdi*'ler fiilîleşmekte olan şimdilerdir ve birbirlerini bir şimdi'den öteki şimdi'ye izliyerek ilerleyen bir dizi, yani *fiilî* ya da *saatsel* denen zamanı meydana getirirler. Bu dizi, bir *A* maddesindeki durum değişmelerinin ondan bağımsız bir *B* maddesinde bıraktığı izlerden veya etkilerden oluşan ardışık bir dizilimdir. Bu şekildeki bir dizilim, bağımsız bir maddede meydana geldiği için, *A*'daki değişmeler tekrarlansa bile, *B* maddesinde boylamasına, yani tekrarlanmadan sürer! Aynen-Yeniden-Üretilmeyen ya da "tekrarsız" dediğimiz bu ardışık dizilim, yani saatsel zaman, bu yönüyle bir *zaman boylamı* meydana getirmektedir.

Virtüel Zaman ya da Zaman Enlemi

Oysa I_j (j = 2, 3, ...) gibi ilerdeki durumları(25), dolayısıyla fiilîleşecek şimdi durumlarını biz *virtüel olarak* -yani önceden veya henüz fiilîleşmeden- ardarda diziliyorsak(26) bu dizilim "virtüel bir şim-

---

(25) "Tanrı, seçilen yaşam, seçilen alınyazısı beni ne ilgilendirirdi... Bunu anlıyor muydu?" M.L. a.g.e. S. 39.

(26) "Nasıl olur, gerçeklik yok, güven duygusu yok?" M.L. a.g.e. S. 38.

diden öteki bir virtüel şimdiye doğru ilerleyen bir zaman" ortaya çıkarıyor: *Virtüel Zaman*.(27)

Fiilî (saatsel) zamanın(28) doğrultusu, yani *zaman boylamı*, virtüel zamanın(29) doğrultusu(30), yani *zaman enlemi* üzerinde fiilî gerçeklik adına elbette *hiç bir izdüşüm bırakmaz!*(31) Kısacası bu iki doğrultu birbirine *dikeydir*. O nedenledir ki virtüel zamanın doğrultusuna "zaman *enlemi*" demiş bulunuyoruz.

Ya da şöyle söyliyelim: Saatsel zaman, yani "fiilîleşen" şimdilerin veya "şimdileşen" gerçekliklerin ardışık dizilimi dediğimiz doğrultu ile virtüel zaman, yani "henüz fiilîleşmeyen" şimdilerin veya "henüz şimdileşmemiş" gerçekliklerin yanaşık dizilimi dediğimiz doğrultu *birbirine dikeydir*. *Ve saatsel zaman* bir zaman boylamı ise *virtüel zaman* da bu yüzden bir zaman enlemidir(32).

---

(27) "Günün birinde ötekileri de hüküm giyecekti. O da hüküm giyecekti... idam edilirse ne önemi vardı." M.L. a.g.e. S. 39.

(28) Fiilîleşen bir şimdi'den sonraki fiilîleşen bir şimdi'ye geçiş doğrultusu.

(29) Henüz fiilîleşmemiş bir şimdiden sonraki bir virtüel (henüz fiilîleşmemiş) şimdi'ye geçiş doğrultusu.

(30) "Sanki dünyanın bir anlamı varmışcasına." M.L. a.g.e. S. 37. Fiilîleşecek olguları beklemek.

(31) "Yaşamından bile emin değildi, çünkü ölü gibi yaşıyordu... Evet, yalnızca buna sahiptim". M.L. a.g.e. S. 39.

(32) "Fiziksel gelecek, evrendeki tüm mikro-durumların (taneciklerin) - onları zaman uzayında fiilî olarak temsil eden- şimdiki anlarını taşıyan yüzey (Jeweiligkeits-veya Totalgegenwaertigkeits-flaeche) üzerinde bir eğri boyunca yer alıyor" (*Y. Öner*, Grundlagen zur Topologie der Zeit, S. 64) Ve bu, geleceğin şimdiki zamana teleolojik öncelenmesi anlamına geliyor, diyorduk. Gerçi bu teleolojik anlayışı 1976'dan sonra, yani kuantum-teorik düşüncede kullanmadık.

Çünkü orada bir taneciğin geleceğini, farklı taneciklerin şimdiki fiilî anlarını taşıyan bir yüzey üzerine yatırıp bu geleceğin haritasını öylece çıkarıyorduk.

Ama burada bu geleceği, taneciğin ötekilerine değil, yine kedisine ait, ama henüz fiilîleşmemiş şimdiki anlarını taşıyan bir eğri (zaman enlemi) üzerine yatırıyoruz! Amacımız, bir taneciğin geleceğini, başka farklı taneciklerin şimdiki olgularına dönüştürerek önceden programlamak değil. Aynı taneciğin henüz fiilîleşmemiş, ama ilerde fiilîleşmesi beklenen durumlarını ve değişiklikleri sadece birbirleriyle kıyaslamaktır! Bu kıyaslama için gereken konstrüksiyonu burada yaparken ilerde kıyaslama aracının, yani *değişme şiddeti*'nin ne olduğunu göstereceğiz, Böylece bir enerji-durumunun geleceğinin *niçin bir olasılık* ölçüsü düzeyinde belirlenebileceği de kendiliğinden anlaşılacaktır. *Heisenberg Kesinsizliği*'ni, kop-

Böylece şunu yapmış olduk: Fiilileşecek (j = 2, 3, ... gibi) l_j durumlarını, onlar henüz fiilileşmemiş, yani virtüel gerçeklik halinde iken, belli -üstelik fiilileşecekleri, birbirini ardarda izleyecekleri bir zaman sıralamasına göre- bir eğri, *zaman enlemi* dediğimiz bir eğri üzerine yatırmış(33) olduk.

Virtüel İndirgeme Yöntemi ya da Prodeterminizme (probabilist determinizm'e) Doğru

Demek ki taneciğin *fiilî*, yani şimdileşen durumlarının birbirini ardarda izlediği bir zaman dizilimini(34) uygulüyoruz: Ama sanki bu durumlar saat boyunca veya boylamsal olarak değil, saatin *bir ve aynı anında* fiilen gerçeklik haline gelmiş, şimdi olmuş gibi(35). Kısıcası (gelecekte) fiilileşecek olanlar böyle gelecekte fiilileşecek yerde *şimdiden* fiilileşiyor: Tıpkı gelecekte "gizlenenin daha şimdiden aydınlığa çıkması" gibi (üstelik aynı *-enlemesine veya yanyana -sıralanma boyunca*), *bir ve aynı anda* imişler gibi *her an fiilileşmeye hazırlar*, her-

---

tuğu klasik determinizm yoluna yeniden döndürmenin yöntemi de böylece, yani *prodeterminizm* denen yeni bir yöntemle ortaya çıkacaktır!

Peki, nedir bu henüz fiilileşmemiş durum, kim gördü onu? "Birbir ilişki içinde birbirine kaynaşmış gördü. Birbirlerine yardım ederken, severken, hınç duyarken, yok edip yeniden doğururken gördü. Hepsinin gönlünde ölmek vardı, ölüme hazırdı, sancıyla, tutkuyla haykırıyorlardı ölümlülüğü: Ama hiç biri ölmüyordu, her biri başkalaşıyor, bambaşka oluyordu, doğurmak durmadan oluyordu, yepyeni bir görünüme bürünüyordu doğurmak, birbirini izleyen görünümler arasında zaman sanki yok oluyordu ve bütün bu görüntü biçimleri öylece duruyorlardı, öylece akıyorlardı, ürüyorlar, hep birlikte bir yere doğru yüzüyorlar, birbirlerine kaynıyorlardı ve hepsinin üzerinde, özü aslı bilinmez, ama olan, var olan inecek bir cam veya buz, saydam bir deri, bir tül, bir su perdesi, sulardan bir maske, öyle bir biçim ki hiç eksilmiyordu, onun yüzüydü... Sidharta'nın yüzüydü, gülümsüyordu" (*H. Hesse,* Sidharta, E-Yayın. 1972, S. 190).

(33) "Var olacağız yerine (virtüel olarak-*y.ö.*) varız. Camus.. gerçekliğin unsurlarından birini.. şu an (virtüel- *y.ö.*) var olan... ve aşkın olanı yüceltir, doğayı ve tarihi birleştirir." M.L.. a.g.e. S. 98.

(34) "Zaman bir ardısıralanma olarak anlaşılıyor, şimdi'nin akışı, zamanın koşusu.. şimdilerin dizilimi olarak"? *Heidegger,* Sein und Zeit (Niemeyer Verlag, Tübingen, 1972, S. 422.

(35) "Çünkü şimdi her şimdiki anda şimdi'dir, dolayısıyla kendisi her an (sürekli olarak) hazırdır". *Heidegger,* a.g.e., S. 423.

hangi bir ve aynı andaki *virtüel* -ancak şimdiki saatsel an dediğimiz noktası fiilî gerçeklik haline gelen, öteki noktaları ise henüz şimdileşmeyen veya fiilileşmeyen, ama ebediyyet gibi her an fiilileşmeye hazır- bir eğri, *zaman enlemi* dediğimiz eğri(36) üzerinde yer alıyorlar! Geleceğin durumları *şimdi*'ye "angaje" *(J.P. Sartre)* oluyor, kendilerini şimdi ile sorumlu kılıyorlar.

Peki, bu uygulamadan ne elde ediyoruz?

(1) Önce dikkat edersek, taneciğin *x* (konum) koordinatından söz

---

(36) *"Platon* da, zamana var olup - yok olan şimdilerin oluşturduğu bir dizilim (fiili gerçekliklerin ardışık dizilimi -y.ö.) gözüyle bakarken, onu *ebediyet*'in görüntüsü olarak niteliyordu". *Heidegger*, a.g.e. S. 423. Ebediyet ki, fiilileşmemiş gerçeklerin *virtüel* (yani fiilileşmeye hazır) gerçekliği ve dizilimdir. "Ebediyet'in geleneksel kavramı durageden şimdi -- *nunc stans* -- anlamına geliyor, sürekli hazır olma fikrinden kaynaklanıyor. Bunu ayrıntılarıyla açıklamaya gerek bile yok". a.g.e. S. 427, dipnot: 1

İşte bu *durageden* şimdi'dir ki, herhangi bir ve aynı saatsel anın içine *enlemesine* yayılmaktadır ve (1) hem (Grundlagen'de belirttiğimiz gibi) evrendeki tüm farklı taneciklerin şimdilerini zaman uzayında taşıyan bir yüzey rolünü oynuyor, (2) hem de (burada belirttiğimiz gibi) bir ve aynı taneciğin *fiilileşmesi beklenen tüm farklı şimdilerinin önceden fiili yer ve hazır* olduğu bir enlem rolünü...

Zaman Enlemi kavramını, matematiksel tasarım düzeyinde biraz daha açıklamak için, *Grundlagen*'de (1971) aksiyomlaştırdığım bazı karakteristiklere bir göz atalım

1) Biraz yukarda sözünü ettiğimiz *saatsel ya da konvansiyonel zaman* cinsinden UZAY, yani bu *zamanlanma* açısından evrendeki tüm elemanter taneciklerBİR VE AYNI ŞİMDİKİ AN'da yer alıyorlar. Başka bir deyişle, bu taneciklerin "hepsi birbirleriyle şimdideş", kısacası *total-şimdideş* (totalgegenwaertig)!

2) Total-Şimdideşlik, konvansiyonel saatin *her bir ve aynı anı için,* bu konvansiyonel (yani boylamsal) zamana dikey durumda, kısacası saat denen mekanizmada hiç bir iz veya izdüşüm bırakmıyor (Çünkü birbirinde hiç etki-iz bırakmayan iki sistem birbirine dikey sayılır). O bakımdan şunu söylemek zorunda kalıyoruz: Total dediğimiz bu şimdideşlik genelde *zaman yüzeyi* denen bir yüzey üzerinde ya da özelde -işi buradaki gibi basitleştirmek istersek- *zaman enlemi* dediğimiz bir eğri üzerinde yer alır, ama yüzey olsun eğri olsun, ikisi de konvansiyonel zamana dikeydir.

3) Bu total şimdideşlik, *her geçici şimdiki an* için mümkün olduğundan dolayı ayrıca şu niteliği de taşıyor: *Her-Şimdilik* veya her-seferindelik (Jeweiligkeit)!

4) Mikrodünyanın (elemanter taneciklerin tümünün), her-şimdilik durumunun total-şimdideş olma özelliği ise, *zamanın uzaylanma* (Spacing of the time) karakteristiği gibi bir karakteristik getiriyor gündeme...

Görüyoruz ki, burada tüm matematiksel ayrıntılarıyla açıklamak istemediğimiz *Zaman enlemi* kavramı, aslında daha önce *Fizik ve Felsefe, II. Kısım* (1976)' da ayrıntılaştırılmış olduğu halde, *zamanın uzaylanışı* anlamında, ilkin *Grundlagen*'de (1971) verdiğimiz aksiyomatik tasarımlamadan kaynaklanıyor.

etmemize gerek kalmadı, dolayısıyla bu konstrüksiyonu x'den bağımsız olarak uygulayabiliriz.

(2) Ve yine dikkat edelim ki, bu konstrüksiyon -- yani virtüel anların *eğri* boyunca yanyana dizilimi -- taneciğin geleceğe doğru ilerleyişi veya hareketi sırasındaki *herhangi bir ve aynı an* içinde yer alıyor. Oysa doğada bir ve aynı anda fiilî hiç bir hareket olmaz ve işte bu yüzden de taneciğin v - hızından ve p - impulsundan söz etmeye gerek kalmıyor.

Kısacası taneciğin geleceğiyle uğraşırken artık onun sadece E ve t koordinatlarıyla, yani sadece I (içdurum) ikilisiyle başbaşa kalabilecek bir duruma geldik.

Peki, taneceğin değiştirdiği durumları ya da gelecekteki durumlarını nasıl saptıyacak veya nasıl izliyeceğiz? Bu soruya, felsefî ilkelerini yukarda açıkladığımız konstrüksiyon bir çözüm getiriyor. Kısacası gelecekteki durumları, *enerjinin bir ve aynı andaki* -- yani bir virtüel andan ötekine -- *değişmesi boyunca.. sanki taneciğin geleceğe doğru fiilî ilerleyişi bu bir ve aynı anın içine veya alnına yazılmış gibi izleyeceğiz.* Ve o durumlar Şimdi'nin içine gelecek'ten koparcasına sökün eder. Böylece ne oluyor? Bir ve aynı maddenin *ardışık veya boylamsal* (longitüdinal veya fiilî) *zaman sıralaması yerini bu kez yanaşık veya enlemsel* (transversal) *ya da virtüel* (henüz fiilîleşmemiş) *dediğimiz bir zaman sıralamasına bırakıyor*, yani ZAMAN ENLEMİ'ne!(37)

"Anlamlılık" diyor *C.L. Strauss* (38) "bir verinin -- ki burada ardışık / boylamsal / fiilî zamanın -- farklı bir dilde yeniden - üretilme yeteneğidir". "Fiilî zaman" denen verinin bir anlamı varsa, biz de bunu, virtüel gerçekliğin dili dediğimiz "farklı" bir dille konuşturmaktan başka bir şey yapmıyoruz. Ve öyleyse diyoruz, *enerji durumunun* gelecekteki herhangi bir j anından (yani bu ana özgü birebir belli bir A_j enerji durumundan) yine gelecekte yer alan bir $(j + k)$ anına, yani

---

(37) Gerçeklik anlamında "Dil, artsüremli, yani sintaktik düzende, boylamasına oluşur (fiilî olarak sahneye çıkar -- *y.ö.*), ama işlevini, eşsüremde *(zaman enlemi* dediğim, parataktik veya paradigmatik düzende -- *y.ö.*) bir bildirişim (bilgilenme - bilgileme -- *y.ö.*) aracı olarak kullanılmakta yerine getirebilir". *B. Vardar,* Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, S. 92.

(38) *C.L. Strauss,* Mit ve Anlam (Alan Yayıncılık, 1986), S. 24

bu ana özgü birebir belli bir enerji durumuna geçişi, sanki fiilî (saatsel) zaman boyunca değil de *bir ve aynı anda oluyor*. Kısacası virtüel zaman enlemi üzerinde gerçekleşiyormuş gibi oluyor bu geçiş.. Yoksa başka bir fark yok. Çünkü fiilî zamanı, boylu boyunca uzayacağı yerde, biz onu olduğu gibi alıp herhangi bir *şimdi*"nin, herhangi bir ve aynı saatsel anın içine enlemesine yatırmaktan başka bir şey yapmıyoruz. Boylu boyunca dikine duran fiilî zamanın kendisini *izomorf* olarak, yani olduğu gibi, alıp yere yatırıyoruz (39).

Neden? Çünkü yukarıda açıkladığımız felsefî ilkeler özünde şunu söylüyordu: *Fiilî zamanın, virtüel gerçekliğin diliyle yeniden - üretilme yeteneği vardır ve bunu açıklamak için klasik determinizmden yola çıkmak yeter.*

İlkeler Konuşuyor

I)*Klasik determinizm ilkesi şöyle diyor:*

a) zaman ile enerji arasındaki *tekabül* (henüz fiilîleşmemiş veya virtüel değil, tam tersine) *"fiilen" bire-bir* şeklindedir, yani

b) taneciğin, belli bir ve aynı an için belli bir (ve sadece bir) enerji durumunda bulunması *olasılığı yüzde yüzdür* (40)

c) Böyle olunca taneciğin gelecekte fiilen alacağı farklı ve belirli enerji durumlarının bulunduğu farklı anlar, hiç bir şekilde *yanyana gelmez*, ancak *ardarda gelir*, ki

d) bunlar da *ardışık* bir durumlar veya anlar dizisi oluşturur: *Zaman Boylamı dediğimiz fiilî*, yani saatsel zaman da budur

II) *Objektif Belirsizlik Kuanta - kuramcılarına göre şunu, ama prodeterminizmin diline çevirirsek şöyle ifade ediyor:*

a. 1) Zaman ile enerji arasındaki *tekabül "fiilen" bire-bir değildir*,

a. 2) *bire-çok şeklindedir, ama fiilen değil, virtüel olarak.*

---

(39) a.g.e. S. 22. "Doğanın, gerçekliğin bir düzeyinde (fiilî düzeyde - y.ö.) kullandığı işlem türlerinin değişik (örneğin, virtüel - y.ö.) düzeylerde zorunlu olarak yeniden ortaya çıktığı doğrudur."

(40) *Milan Kundera*, Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği (İletişim, 1986), S. 97: «Kadın olmak Sabina'nın seçmediği bir yazgıdır... Kadın olarak doğmuş olmaya isyan etmek, ona göre bundan gurur duymak kadar aptalca bir şeydi... Franz ona garip biçimde üstüne basarak, "Sabina, sen bir kadınsın" demişti. Sabina onun bu apaçık gerçeği neden Amerika'yı keşfeden Kristof Kolomb ciddiyetiyle vurguladığını anlıyamadı... Her kadın hak etmezdi *kadın* olarak nitelendirilmeyi.«

a. 3) Ya da şöyle diyelim: Belli bir ve aynı fiilî ana birçok *virtüel durumlar* (41) tekabül eder. Ve bunların fiilîlik olasılıkları ayrı ayrıdır.

b. 1) Tekabül "zaman ile belli bir olasılık arasında" birebirdir.

b. 2) Başka bir deyişle, bir taneciğin belli bir ve aynı an için "belli bir durumda bulunması" yüzde yüz değil, belli ama daha küçük bir olasılıktır.

c) Özetlersek tanecik, belli bir ve aynı fiilî (saatsel) anda, enerji durumu olarak

c. 1) *birçok alternatif durumlara sahiptir ve bunların her biri virtüeldir; yani fiilileşmeye hazırdır.*

c. 2) *her birinin Fiilîlik açısından belli birer olasılık ölçüsü vardır*

Böyle olunca, belli bir ve aynı ana, olasılık ölçüleri farklı birçok virtüel alternatif -- fiilileşmeye hazır -- durumlar takabül eder. Öyleyse diyoruz, taneciğin (gelecekte) fiilen alacağı farklı durumların (42) her biri işte böyle *birer virtüel durumdur*, o bakımdan hepsi herhangi bir *şimdiki anda virtüel olarak* önceden yer alırlar ki bu da ancak *yanaşık* düzende (zaman enlemi üzerinde) mümkün olabilir.

Oysa pek çok kuantum kuramcısı ve onları bilgi-teorileriyle destekleyen birçok pozitivist filozof için durum farklıdır. Onların sandıkları şudur:

a. 1) Zaman ile enerji arası *tekabül bire-çok* şeklindedir -- ki bu doğrudur --, ama

a. 2) bu tekabül, yukarıda (II. a. 2) dekinin tersine, virtüel değil, *fiilidir* -- ki bu yanlıştır. Başka bir deyişle,

a. 3) taneciğin bir ve aynı an için fiilen "birçok durumda birden bulunması" mümkündür (ki yanlış olan budur).

---

(41) *M.K.* a.g.e. arka kapak: "Romanlarımdaki kişiler kendime ilişkin fiilileşmemiş olabilirliklerdir (virtüel durumlar - y.o.)... Her biri benim ancak kenarında dolaştığım bir sınırı aşmıştır. Çünkü romanın sorguladığı sır o sınırın ötesinde başlar. Roman yazarın itirafları değildir: Bir tuzak (önceden kestirilemeyen enerji durumu - y.o.) haline gelmiş dünyamızda yaşanan insan hayatının araştırılmasıdır"

(42) *M.K.* a.g.e. S. 109. Kendi başlarına çıkım olan biçimler (durumlar - y.o.) raslantı eseri olarak, işin içinde hiç bir amaçlılık olmaksızın, öyle inanılmaz ortamlarda çıkıyorlar ki karşımıza, birden harikûlâde bir şiirle..."

Bu yanlış çıkarsama *klasik determinizmi* elbette ki çileden çıkarıyor. Çünkü hiç bir şey, bir ve aynı anda fiilen birçok durumda birden bulunamaz: Hem o, hem bu, hem şu v.b. olamaz. Oluyorsa bu düpedüz saçmalıktır, *özdeşlik ilkesine aykırıdır* ! Üstelik tüm bilgilerimizin temel taşı olan böyle bir ilkeyi çöp sepetine atmak pahasına elimize geçen nedir ki? Büyük bir hiç.. Bu yüzdendir ki birçok aklıbaşında kuanta-kuramcısı, "zaman ile enerji durumu arasındaki" tekabülün -- aslında daha çok *konum ile impuls arasındaki tekabül* ile uğraşılmıştır, tekabülün bu şekliyle uğraşan pek yoktur ya, neyse -- bu ikisi arasında değil, hiç değilse zaman ile durumun olasılık ölçüsü" arasında olduğunu iddia ediyor. Böyle bir tekabül de yukarda (II. b. 1) de belirttiğimiz üzere *bire-birdir*: Kısacası belli bir ve aynı anda, varlığıyla bir tek değil, olasılık ölçüsüyle bir tek olan bir enerji durumu vardır.

Ancak kuantum kuramcılarının olasılık konusunda da düşünceleri pek açık seçik değil! Bir şeyin şu veya bu olasılık ölçüsünde varolması, onlar için aynı anda sanki birçok şeyin birden *fiilen* var olduğu anlamına geliyor. Sanki birçok şey birden, aynı durumu paylaşmak ya da aynı koltuğu kapmak için birarada kavga ediyor (43). Oysa böyle bir kavga aslında kesinlikle söz konusu değil! Değil, çünkü onların kafalarında *alternatiflilik* kavramı yok. İşin aslı şu: Biri varsa, bunun belli bir olasılık ölçüsünde fiilen var olduğu veya oluştuğu, biri yoksa bunun yerinde başka birinin, ama yine belli bir olasılık ölçüsünde fiilen var olabileceği! Nedir ki bu, Prodeterminizm düşüncesinde Alternatiflilik dediğimiz bir konudur ki aslında bir ve aynı anda birçok enerji durumunun *fiilen değil, virtüel* (yani fiilileşmeye hazır) olarak var olduğunu gösterir; çünkü fiilen var olacak olsalar, tüm özdeşlik ilkesi kökünden yıkılıyor! Oysa buna imkân var mı? Çünkü ben, bir ve aynı anda, fiilen ne hem *A* olabilirim, ne de hem *B* ne de hem *C* v.b. Olsam olsam bunlardan sadece ve ancak biri olabilirim ki, o zaman da zaten gerek *A* gerek *B* gerek *C* v.b. bunların hepsi birbirimin alternatifi sayılır!

---

(43) "Öksüzlerin mallarını mallarınıza katarak yemeyin..." (S.151). "Öksüzlerin mallarını ne israf ederek, ne de büyüdükleri vakit geri alırlar diyerek, yemeyin. Zengin olan, öksüz malının habbesine bile dokunmayarak ıstığna göstersin" (S. 132). *Tanrı Buyruğu*, çeviri ve yorum: *Ö.R. Doğrul*

O halde ben, bir ve aynı anda hangisiyim? ben, *A* 'nın ayakta olabilirliği (aynen direnebilirliği) veya kendi kendisiyle özdeşlenme yeteneği ölçüsünde *A* 'yım, *B*'nin bu yeteneği ölçüsünde *B*'yim v.b...

Tam Yetkili Temsil

Ama bunlardan kesinlikle biriyim! Kısacası bir ve aynı anda, bu alternatiflerden herhangi biri beni temsil ediyorsa, bunu tam olarak yapıyor demektir, yani herhangi bir enerji durumunun belli bir ve aynı anda mutlak egemenliği vardır. Kısacası beni, bir ve aynı anda biraz *A* biraz *B* biraz da *C* temsil etmiyor. Ben biraz ondan biraz bundan değilim. Hayır, biri temsil ediyorsa, tam olarak ediyor demektir, kısacası "temsilci" bir tanedir, ama edebildiği ölçüde.. Kısacası bir ve aynı anda biraz *A*, biraz *B* v.b. olamam (klasik determinizm), ama *A* isem tamamıyle *A*'yım, *B* isem tamamıyle *B*. Ve de tamamıyla *A* ya da *B* olmam da belli bir olasılık düzeyinde mümkün! İşte kuantum-teorik gerçeklik de bu...

Yeni Olasılık Anlayışı

Nedir ki burada *olasılık* da bir *şans* sorunu değil ya da bir *apriori ya da istatistiksel olasılık, kısacası zar atmak gibi değil!* Buradaki olasılık öncelerde de açıkladığımız türden bir olasılık, daha doğrusu *ayakta-kalabilme veya kendi kendiyle özdeşlenme olasılığı* (44)! Enerji durumunu temsil eden (45) alternatifin, yani alternatif enerji durumunun *kendini - aynen - yeniden - üretebilme yeteneği* dediğim olasılık! Neden mi?

Çünkü en başta şunu belirtmekle yetinelim: Tanecik, *Planck - Einstein - de Broglie* tasarımına göre, *w*-dairesel frekanslı bir dalga-maddedir ya da dalga paketi. Bunun bizim açımızdan, yani maddenin bir "yeniden - üretim" mekanizması olması açısından anlamı elbette şudur: Tanecik denen dalga - madde, kendini *w*-dairesel frekansıyla *aynen - yeniden - üreten bir sistemdir*!

İşte bu sistemde bir ve aynı anda, herhangi bir enerji durumu, örneğin *A** durumu, ancak ve ancak *aynen - yeniden - üretilme veya özdeşlenme ya da yerini alternatifine bırakmama, arızalanmama* veya

(44) bak. *Y. Öner*, (1) Fizik ve Felsefe, 1976 (II. Bölüm), (2) Canlıların Diyalektiği (1978) ve (3) Pozitivizmi Eleştirmek (1985) v.b.

(45) ki temsilci bir tane, temsilci alternatifler ise çeşitlidir.

hatta fiilîlik ya da direnme "olasılığı" ölçüsünde VAR'dır: Var-oluşmasını buna borçludur. İşte bir taneciğin beli bir ve aynı anda *A** gibi belli bir enerji durumunda bulunma olasılığı *A**'nın ÖZDEŞLEŞME OLASILIĞI dediğimiz bu olasılıkla bellidir. Bu yeni olasılık türünü 1976'dan beri açıklıyoruz, burada da yeniden biraz ilerde açıklıyacağız.

Özetlemek gerekirse, kuanda - teorik belirsizlik, (1) bir yanda *felsefî* ilkeler açısından *virtüel indirgeme yöntemi*, (2) *fiziksel* ilkeler açısından, *özdeşleşme ve özdeşliğin olasılığına ilişkin yöntemler* yardımıyla, ama klasik determinizm eleştirisinden yola çıkarak çözülebilir; yani "determine" edilebilir. Bu yönteme *fiziksel prodeterminizm* diyorduk.

1) *Alternatifler deposu her an var*

Sonuç olarak, görüyoruz ki, tanecik *daima* (yani herhangi bir ve aynı anda) enerji durumu olarak, virtüel gerçeklik kategorisi içinde yer alan, bir yığın *alternatifler* ile, kısacası bir *virtüel alternatifler* (olanaklar) *deposuna dayanıyor.* (46)

2) *Alternatiflerden herhangi biri fiilî temsilcilik görevi yapıyor.*

Taneciği herhangi bir ve aynı anda, bu alternatiflerden herhangi belli biri *fiilen temsil eder*, yani onun fiilî gerçeklik kategorisi içindeki temsilciliğini yapar. Taneciğin nesnel gerçeklik dünyasındaki varlık biçimi bu temsilcidir. Böyle olunca, taneciğin varlık biçimi de, bu temsilci-alternatifin kendi kendisiyle *özdeşlik olasılığına, yani taneciğin kendini bu temsilcinin kılığında aynen - yeniden - üretme olasılığına bağlıdır.*

3) *Arıza: Temsilciliğin Değişkenliği ve Korunamaması*

Demek ki tanecik, varlık biçimini fiilen bu temsilci sayesinde koruyabilmektedir ve bu korumanın da bir bedeli, yani Riski vardır ki ona *arızalanma Riski ya da Şiddeti* diyoruz.

---

(46) *A. Gölpınarlı*, Yunus Emre ve Tasavvuf (Remzi Kitabevi, 1961), S. 162. Yunus Emre'den alıntı

Yedi yer yedi gögü, dağları denizleri
Uçmağ (1) ile tamuyu (2) cümle vücudda bulduk...

(1) Uçmağ: cennet, (2) tamu: cehennem

Peki, taneciğin kendisini fiili gerçeklik kategorisi içinde temsil eden (alternatif) enerji durumu, kendini niçin bir "bedel" karşılığında koruyor? Çünkü her temsilcinin *işlevi*, tanecik ancak bir *müdahaleye* (ölçüm veya başka bir tanecikle çarpışma) uğrayıncaya kadar sürüyor.

Ve taneciği temsil eden alternatif enerji-durumu, söz konusu müdahaleden sonra işlevini başka bir alternatife bırakıyor ki, biraz ilerde açıklıyacağımız gibi, bu işlev değişimine ya da görev - bırakımına *arıza* deriz ya da enerji durumunun *kendisine oranla sapması* diyoruz. Neden? çünkü tanecik belli bir dairesel frekansla aynen - üretim yapan bir sistemdi. Temsilcinin görevini bırakması onun dairesel frekansının BOZULMA'sı yerini başka bir dairesel frekansa, yani *yeni* bir temsilciye bırakması demekti. Bir frekanstan başka bir frekansa geçiş (47) veya sapma yeniden - üretim sisteminin uğradığı *arıza* demekti.

4) *Hastalanan Taneciğe Fizikoanaliz*

Alternatifler deposu daima taneciğe özgü bir *histera* (rahim) rolünü oynuyor (48). Çünkü *virtüel* -- yani bilinçaltı -- *yaşamundaki alternatiflerden biri*, hipnoz ya da müdahale sonunda, "arızalanan" -- yani histerik veya patolojik -- *temsilcinin yerini alıyor*. Ve bu iş, müdahale dediğimiz arızalanma ya da (psikonalitik benzetmeyle söylersek) "hipnoz" sonunda oluyor. Hastamız, bu arıza sonunda "katarzis"e, arınmaya uğruyor, kendisini tedirgin eden önceki alternatif enerji durumundan kurtuluyor, yeni bir enerji durumuna fiilen geçiyor. Kısacası *fiziksel bir transverziyon*!

Hasta bundan sonra, yani "transverziyon" ya da yeni bir temsilcinin fiilileşmesi, fiililik kazanması dediğimiz bu *geçiş* olayından sonra artık yeniden bir özdeşlik ya da kimlik mücadelesi verecektir. Takındığı yeni enerji durumunu, bu kez yeniden bir arızalanmaya -- müdaha-

(47) A. *Kadir*, Bugünün Diliyle Hayyam, 1964, S. 70
Dün çini testisi taşa vurdum.
Adamakıllı sarhoştum zıkzırna
Kendiliğinden konuşuverdi testicik.
"Senin gibiyim ben de bir zamanlar
Ya sen de bir gün benim gibi olursun

(48) *Freud*, Yaşamım ve Psikanaliz (Düşün Yayınevi, 1984), S.23: "Yanlış yollara girmiş ve oralarda adeta kısılıp kalmış olan duygusal yükü, kolayca akıp gitmesini sağlamak üzere normal yollara dönüştürmek..." Psikoanalitik mecaz yöntemini sürdürmemize izin verirseniz, diyebiliriz ki taneciğin rahmini (alternatifler deposunu) fiilen temsil eden tepki (enerji durumu) *Heisenberg ya da Freud açısından* belirsiz gibi görünüyor. Rahim hasta, depomuz histerik gibi gözükuyor. Ama müdahale (hipnoz) sonundaki transverziyon bu durumu sağlığa kavuş-

le veya çarpışmaya -- uğrayıncaya kadar *aynen - yeniden - üretecektir*! Her tanecik, böylece bir hastalıktan ötekine, bir kılıktan öbür kılığa girerek (49) tüm *fiilî gerçeklik dünyasını yaratıyor ve dolanıyor*. Taneciğe *tarihselliğini* kazandıran da işte bu geçişler, bu kılık değişmeler...

Epistemlerin Arakesiti ya da Ortak Mimarî

M. Foucalt, Archaelogie des Wissens (Bilginin Arkeolojisi ya da Bilginin Mimarî Tarihi) adlı eserinde (S. 83) şöyle diyor: "*Linné*'nin ya da *Ricardo*'nun eserinde.... karşılaştığımız kavramlar ailesini, belki kendi içinde tutarlı bir bütün halinde örgütlemek mümkün" ve soruyor: "birbiriyle uyuşmayan kavramların aynı zamanda veya ardarda ortaya çıkmasını açıklıyacak bir yasa bulunamaz mı?" Ve doğa tarihi nasıl "artık 16. yüzyıldaki kavramlarını kullanmıyor" ise, *proterminist teori*'miz de *zaman ve gerçeklik ile ilgili* yeni kavramlarla yola çıkıyor, 19. yüzyıl pozitivizmiyle koşullanmış ve "modern" denen kavramları terk ediyor! bak *Grundlagen zur Topologie der Zeit*, 1971 ve *Fizik - Felsefe* (1976), II. Kısım ve *Canlıların Diyalektiği* (1978) v.b.

Ancak bu yeni kavramları saptarken, düşüncenin bilimsel pozitivist kabuğu dışına çıkmak gerek. Gerçekliğe, onun daha derin ve diyalektik köklerine dokunan söylemsel biçimlemelerle yaklaşmak gerek.

Amaç, deneysel sonuçlardan oluşturduğumuz söylemsel biçimlemelerle insan zihninde dolaşmak, ama eski pozitivist "epistem" lerle çağrışım kurmak değil... Amaç, *Foucault*'nun da belirttiği gibi (a.g.e. S. 293) "postülatlar inşa etmek değil, ilişki ve bağıntıların sınırsız alanını dolanmaktır". Bu bağıntıları göstermektir. "Buna, bilgi kuramı tarihi mi dersiniz, yoksa felsefe mi?" (a.g.e. S. 292).

Elimizde "saatsel zaman, şimdi, zaman enlemi, ebediyet, virtüel gerçeklik, fiilî gerçeklik v.b." çeşitli söylemsel biçimler, hatta bun-

---

turacaktır! Çünkü biraz ilerde açıklayacağımız gibi, transverziyon şiddetini -- "yeni" alternatifin "fiilileşme" veya "eski" alternatifin "arızalanma" şiddetini -- tanımlamamız mümkündür! Böylelikle taneciğin müdahale - sonrasındaki o yeni enerji - durumunun "kendisine oranla veya kendisiyle özdeşliği" ve bunun *olasılığını*, yani doğruluk veya *in vivo* gerçeklik derecesini ölçebiliriz.

(49) *A. Gölpınarlı*, a.g.e. S. 148, Yunus Emre'den alıntı:

Biz bunun neligün bildük, dünyanın nesine kalduk
Arzumuz nefs içün degül dünya teferrücündeyüz (1)
Kimi doğar kimi gider buyruk böyle geldi gider
Kim ola dünyâya doyar peymânesi doldu gider
Bu dünya bir gelindür yeşil kızıl donanmış
Kişi yeni geline bakubanı doyamaz.
...

(1) teferrüç: dolanma, gezinti

ların kavramlaştırılmış kipleri var, yani epistemler. Karşımızda ise, bir yanda "fiziksel var - oluşmanın, bu arada özellikle *Heisenberg Kesinsizliğinin* deneysel ve bu deneylere anlam arayan söylemler" alanı var, bir yanda da "insancıl var - oluşuma anlam arayan yaşantısal söylemler" alanı...

Karşımızdaki bu iki söylemler alanı arasında, elimizdeki söz konusu yeni söylemlerle dolanıyoruz. Amacımız, (1) ilkin elimizdeki kiplerin ya da epistemlerin ne sadece *fiziksel söylem biçimleri* ne de sadece *yaşantısal söylem biçimleri* alanına hapsedilebileceğini göstermek ve sonra (2) bu kiplerin, iki alanın kesiştiği *ortak* bölgedeki söylemlerle biçimlenebileceğine sizleri inandırmak.

"Sanat simgeseldir. İki dünya arasında kurulmuş köprüdür, derin ve asıl gerçeği dile getiren belirtidir. Sanatın amacı, deneysel gerçeğin üstüne çıkarak gizil duran gerçeği, doğrudan doğruya değil de yansıtılmış gölgelerle dile getirmektir... Gerçek, insanın tanrıyla, şeytanla ilişkileridir. Gerçek insanı yaşatan düşüncelerdir" Böyle diyor *N. Berdyaev* (a.g.e. S.19).

Aslında söylemsel biçimlemelerin *paradigmalar* (alternatifler, mecazlar) (50) dünyasına yayıldığı bir gerçek. İşte bir taneciğin enerji - durumunun, saatsel zamanın herhangi bir ve aynı anında, kısacası *daima* bir takım alternatiflere parçalandığı ve taneciğin de fiilî gerçeklik sahnesine, bu alternatiflerden birinin kılığında çıkma özgürlüğü de bir gerçek!

Ama bu kılık değiştirmenin, taneciğin "hastalanması" veya onun, şu objektif olarak yeniden - üretilmekte olan doğasındaki bir üretim "arıza" sı demek olduğu ise, bir *epistem*.. Kısacası, tepki veya davranışların ya da dairesel frekansın yeniden - üretilmekte olduğunu söyleyen bir söylem biçimini kavram haline getiren bir kip!

---

(50) Biz paradigma derken, bir ve aynı anda verilen alternatiflerden birini anlıyoruz. Bunlar fiilî (aktüel) de olabilirler virtuel de -- Ama biz burada, genellikle virtüel alternatifleri ele alıyoruz -- Başka bir deyişle, paradigma, aynı şeyi, aynı gösterileni, örneğin tanecik denen dalga - maddeyi *fiilî* olarak temsil eden veya edebilme işlevine sahip enerji durumudur, ya da virtüel olarak temsil eden... Ya da şöyle: (Örneğin göz, misket, güneş, yumurta v.b. gibi) imgesi değişik, ama aynı şeyi temsil eden veya aynı fonksiyonu gören kavram ya da durumlar. Bu arada göz, bir göz metaferi (mecaz) veya paradigmasıdır. Göz işlevini gören veya onu temsil eden, ama ayrı ayrı, yani imgesi (dalga frekansı) değişik alternatiflerin deposudur. Bu alternatiflerle çeşitlenmiş bir rezerv. (Bu konuda ayrıca bak. *R. Barthes*, Göz Metaferi adlı makale, Strukturalismus als interpretatives Verfahren, Lucherhand, 1972, S. 25. Ve *Y.Ö.* Pozitivizmi Eleştirmek, S. 49.)

Üstelik *virtüel gerçeklik* epistemi de, pek çok düşünür ve sanatçının "ebediyet, kairos, vahiy, apokalips" gibi söylemsel biçimler altında kavram haline getirdiği bir kip.

Şimdi biz yolumuza alternatifler deposu dediğimiz bir paradigma ile devam edelim.

Alternatifler Deposunun Önemi

Taneciğin içdünyası diyebileceğimiz alternatifler deposunun ne önemi mi var? Bir kez, fiilî (saatsel/boylamsal) zamanın "ilgisizliği" yüzünden var. Evet, enerji durumları açısından, bunların özgürlüğü, yani alternatifliliği açısından fiilî zamanın hiç bir rolü yoktur! Saat bu alternatiflere karşı ilgisizdir de ondan... Kısaca, enerji durumları dediğimiz alternatif durumların önü açıktır. Neden mi?

Çünkü bir taneciğin içdünyasının "şimdiki" anda sahip olduğu A_i (i = 1, 2, 3,...) enerji durumu alternatifleri, virtüel olarak (51), "gelecekteki" herhangi bir anda da var ve de tersine! Kısacası doğadaki özgürlük denen şey de bu (52)!

---

(51) *Nikolay A. Berdyaev*, Dostayevski (Adam Yayın. 1984), S. 17: "Dostayevski 'nin dünyasında bir süre yaşayan kişi, varlığın sanki "yayımlanmamış" (virtüel - y.ö.) biçimlerini görür. Çünkü dostoyevski büyük bir ruh devrimcisidir, her türlü katılığa, uyuşukluğa karşıdır". Ve *Berdyaev* yorumunu sürdürür: "Doğrusu Dostoyevski kadar deneysel dünya ile uğraşan olmamıştır... Sanatın amacı deneysel gerçeğin üstüne çıkarak gizli duran gerçeği, doğrudan doğruya değil de yansıtılmış gölgelerle dile getirmektir."

(52) *N.B.* a.g.e. S.13 : "Ruslar, bir yanda dünyanın sonu gelmekte olduğuna, bir doğruluk çağının başlıyacağına (veya virtüel gerçekliğin şimdileşeceğine ya da fiilîleşeceğine - y.ö.) inanan apokalipsciler (vahiyciler), öte yanda, toplumun koyduğu değerleri (veya fiilî gerçekliğin kalıcılığını - y.ö.) hiçe sayan nihilistler (hiçciler) diye (anîlikçi diye - y.ö.) ikiye ayırırlar kendilerini"...

"Hiçcilik kendi içimizden doğdu, hepimiz hiçciyiz de ondan" diye yazıyor Dostoyevski günlüğünde..."Onun derinlerine inip araştırdığı hiçcilik bu işte! Öyle bir hiçcilik ki bu, bir kez daha söyliyelim, ters yüz edilmiş bir apolakipscilik, yani vahiycilik".... "Dostoyevski rus hiçciliğinin derinlerinde yatan niteliği açığa çıkarmıştır. Tolstoy ise, açıktan açığa bu hiçcilikten yana dolduğunu söylemiş, kutsal emanetleri ve tüm değerleri yok etmek istemiştir. Dostoyevski, insan ruhunda devrimin oluşmakta olduğunu kesinkes biliyordu, sonuçlanacağından kuşkusu yoktu... Tolstoy (günümüzün kuantum kuramcıları gibi - y.ö.) devrimin oluştuğundan haberi olmadığı gibi sezinlediği bir şey de yoktu. Ancak bu devrim süreçine kör gibi o da kaptırmıştı kendini. Dostoyevski ulaştığı ruhsal düzeyden her şeyi görebiliyordu. Tolstoy ise insanın *fiilî* ruhsal ve bedensel yanı üzerinde duruyor, derinliklerinde olup bitenlere erişemiyordu... Tolstoy'un var (fiilî - y.ö.) olan şeyleri pek iyi çizdiği bir gerçektir, ancak Dostoyevski *oluşmakta olanla* ilgilenmiştir yalnızca".

O bakımdan, taneciğin gelecekteki *A* enerji durumlarını ha o zaman için belirlemişiz ha şimdi... hiç fark etmez! Fiilî gerçeklik denen bir anlık durum (yani şimdiki an), beklentisi içinde olduğu veya gelecekten gelen ve kendi yerini alacak olan yeni bir şimdi veya yeni bir fiilî gerçeklik ile kısacası virtüel gerçeklik ile hesaplaşmaya daha şu andan hazırdır (53).

O nedenle, taneciğin ilerde enerji durumunu değiştireceği an'ı, *şimdiki zaman* diye kabul edebiliriz. Geleceğin veya alnın yazgısı gibi (54)! bunu yapmak için gereken ve önemli olan da şudur: (1) Saatsel zaman, enerji durumlarına (deposuna) karşı madem ki böyle "indifferent", yani ilgisiz davranıyor (55), o halde (2) bunları, daha şimdiden saatsel zamanın herhangi bir enlem kesitine, yani herhangi bir ve aynı anın içine, zaman enlemi boyunca yatırabiliriz. Ve (3) tanecik, ilerde enerji durumunu (bir alternatiften ötekine) değiştirdiğinde, bunu herhangi bir anda, yani daima yapabildiğine göre, işte madem ki bu an'ı *şimdiki an* kabul edebiliyoruz, o halde (4) tanecik ilerde bir durumdan ötekine geçtiği anda geçerli olan işlemi, doğanın adına biz, virtüel ola-

---

(53) N.B. a.g.e. S.9: "Dostoyevski büyük bir sanatçı olduğu kadar, büyük bir düşünürdü de, büyük bir vizyonerdi, diyalektik ustasıydı, Rusyanın gelmiş geçmiş en büyük metafizikçisiydi... Herakleitos'un izleri varır onda.. devinmeyen, karşıtını arayıp onunla hesaplaşmaya çalışmayan hiçbir şey yoktur"

(54) *N.B.* a.g.e. S.10: "Dostoyevski için düşünceler büyük ateş dalgalarıdır, hiç bir zaman kategoriler değildir, insanın, dünyanın, dahası Tanrı'nın kendisinin yazgısıyla bağıntılıdır. *Onlardır yazgıları belirleyen. Varlıkbilimsel bir niteliği vardır bu düşüncelerin, yani bunların içindedir varlığın özü* (ilkeleri y.ö.)... Bu bir sanatçı sezgisidir ya da aynı zamanda zihniyle çalışan birinin de sezgisidir, tam bir *gnozis* (can - gözü) dir, söz konusu olan."

(55) *A. Kadir.* Bugünün Diliyle Hayyam, S. 112:
Namaz mamaz yalan
Böyle bir bahane gerekti.
Neden mi geldik camiye?
Burdan yürüttüğümüz seccade eskidi
Belki bir yenisi vardır, bakalım dedik.

(56) *A.K.* a.g.e. S.109:
Öyle bir yere de varırsın ki
Senden senlik uçmuş gitmiş.
Ve S. 111:
Bakar bakarım yokluk çölüne
Kimi yola çıkmış gelir,
Kimi sonra gelecek
Kimi gelmiş gitmiş

rak, yani daha *şimdiden* uygulayabiliriz (56). Kısacası *ilerki* geçiş işlemi, *daha şimdiden* şu enlem kesit üzerinde virtüel olarak vardır. (5) Üstelik geçiş işlemi, enerji durumunun kendisiyle orantılı, yani *relatif* bir değişmedir: *A log A!* Bunu biliyoruz. (6) Bu değişme *A log A* — *M* şeklindeki bir şiddet cinsinden ölçülür. (7) İşte enerji durumunun değişmezliği, belli bir andaki özdeşlik veya aynılık ölçüsü de bu şiddet cinsinden ifade edilebilmektedir. Taneciğin belli bir andaki enerji durumunu işte bu ölçek çerçevesinde bilebileceğiz (bakınız. Matematiksel Bölümler).

Fizik, doğadaki nesnel gerçekliğin *anlamlılığını*, dolayısıyla anlamlandırılmasını amaçlıyor. Bu gerçekliğin anlamlı olması gerçeğinden yola çıkıyor. Oysa "anlamlılık" nedir, "hangi türden olursa olsun bir verinin değişik bir dile çevrilebilme yeteneği" (*C.L. Strauss*), farklı bir dilde yeniden-üretilme, temsil edilme yeteneği değil midir? (57)

Ve bu yüzden fizik, anlamlılığın söylemsel biçimlerinden kavramlara, dolayısıyla *epistem*'lere veya kavramlaştırma kiplerine doğru uzanan yolunu, yalnız *doğa felsefesi*'nde değil, aynı zamanda *sanat*'ta da yürüyor! Ama *sanat* bu yolu öncelikle hangi yönde yürüyor? Öncelikle doğanın "bilgi-edinen bir parçası" olarak insanın, kendi bilinçli yaşamının nesnel gerçekliğine anlam aradığı yönde, çünkü ister bilinçsiz ister bilinçli doğada olsun, nesnel gerçekliği anlamlılaştırmak hem sanat hem de felsefe için *ortak bir amaç*...

Ama nesnel gerçekliği "anlamlı"kılmak çabası -- elbette nesnel olan -- genel gerçekliğin, yani *varlığın* ontolojik analizi ile başlıyabilir, daha doğrusu onun ontolojik *bütünselliği veya doğasındaki komplementerliğiyle*.. Bizim eskiden beri, örneğin *Grundlagen*..(1971), *Fizik ve Felsefe*, II. Kısım (1976), Canlıların Diyalektiği (1978) ve *Pozitivizmi Eleştirmek* (1985) ile başlattığımız da buydu.

Peki, nedir bütünsellik ya da komplementerlik? Önce *Lukacs*'ın bir söyleminden (58) örnek verelim: "Varlığın bütünselliği, ancak biçimler tarafından ele alınmadan önce her şeyin benzeşik olduğu, biçimlerin zorlama (henüz veya önceden fiilî durumda - y.ö.) değil, bilinçe

(57) Çünkü doğadaki "işlemler" de, fiziğin kendi kabuğu içinden bakarsak doğa bu işlemleri farklı dinamik koordinatların diliyle yeniden - ürettiği için "anlamlı" dır. Bak Pozitivizmi Eleştirmek, S. 123; Dipnot (Y.Ö. 23): *Bridgman*'ın Anlamlılık koşulu üstüne...

(58) *G. Lukacs*, Die Theorie des Romans, Neuwied, 1963, S. 22, 28.

ulaşma ve özellikle içte belirsiz özlem (virtüel durum - y.ö.) olarak biçimlendirilmeyi bekleyen (fiilileşmeye hazır - y.ö.) şeyin yalnızca dış yüzeye (dış dünya sahnesine -- y.ö.) çıkışı olduğu ... yerde mümkündür"

Aslında *Lukacs*'ın bu ve benzeri söylemlerini prodeterminist epistemlerle çoktandır açıklıyorduk:

Varlık, (1) genel bir ontolojik gerçekliktir, yani birbirini *genele tamamlayan* (komplementer) iki ayrı ontolojik gerçekliğin *bütünüdür*. Ve (2) bu bütün, *daima*, yani herhangi bir ve aynı anda, birbirinin yerini -- bir müdahale, ölçüm veya arıza sonucu -- almaya *hazır* temsilcilerden (enerji durumu dediğimiz normlardan) meydana geliyor.

a) Bu normlardan daima, yani herhangi bir ve aynı anda, biri -- ama fiilî bir temsilcinin genel gerçeklikle *özdeş* olması, yani onu *birebir* temsil etme veya bunların birbirlerine birebir tekabül etmesi ilkesi gereği -- yalnızca biri *fiilidir*.

a.1) Bu norm, genel gerçekliğin fiilî ve birebir temsilcisidir. Bu hangi anda olursa olsun böyledir ve

a.2) Genel gerçekliği fiilî (taneciğin dışı) dünyada temsil eder, onun dış dünya denen sahnedeki oyuncusu veya aktörüdür (59).

b) Öbür normlar, daima, yani yine söz konusu herhangi bir ve aynı anda, genel gerçekliği *virtüel* olarak temsil ederler, ama bu norm ile genel gerçekliği arasındaki tekabül bu kez *bire-çok* şeklindedir. Çünkü virtüel temsilcinin genel gerçeklikle *özdeş* olması beklenemez. Kısacası virtüel bir temsilci ile genel gerçeklik arasındaki tekabülün birebir olması gerekmez ve bu söylem, virtüel temsilcinin özelliklerinden biridir.

b.1) Söz konusu normlar, genel gerçekliğin, daha taneciğin dış (fiilî) dünya sahnesine çıkmadan önceki, ama çıkmaya veya fiilîleşmeye hazır oyuncularıdır. Kuliste bekleşen bu aktörlere virtüel dememizin nedeni budur. Fiilî gerçeklik dünyası bunları henüz ne görür ne eder! Ve tanecik fiilî dünyadaki oyununu, sahnedeki aktör geri çekildikten sonra bu bekleşen aktörlerden -- ama hangisinin sahneye çıkacağı kendisi için de *belirsiz* olan aktörlerleden -- sonradan ancak bu fiilî dünyada "kendi kendisiyle özdeş kalma olasılığı" düzeyinde belirli sayılabilen biriyle sürdürmektedir.

---

(59) Bak *Pozitivizmi Eleştirmek*, S.36, 50

İşte *prodeterminit fiziğin* uygulamadaki nihaî amacı, bu belirsizliği determine etmektir: Hangi anda hangi aktörün sahneye çıkacağını, daha doğrusu *belli bir aktörün hangi olasılık* -- özdeşlik olasılığı dediğimiz yeni bir olasılık ölçüsü -- *çerçevesinde ortaya çıkacağı ve taneciği temsil edeceği*?

Demek ki *varlık* dediğimiz genel gerçeklik, aktüel (fiilî) ve virtüel (henüz fiilîleşmemiş, ama hazır) gerçeklik gibi birbirlerine *her an komplementer* iki gerçeklik kategorisine dayanıyor. O halde varlığın *bütünselliği*, fiilî temsilci (gerçeklik) ile virtüel temsilcilerin (gerçekliğinin, deposunun) *her an birlikteliği veya birbirlerini varlığa tamamlamalarıdır* (Komplementerlik).

O bakımdan biz *Lukacs*'ın yukarki söylemini yeniden biçimlendiriyor, yeni içerikler getiriyoruz. O nedenle bu söylemi yeniden şöyle okuyalım:

1) *Varlığın bütünselliği*, varlığın -- genel gerçekliğin -- fiilîliği, yani varlığa bu özelliği sağlayan ve onun fiilî gerçekliği denen aktörün, yanında ancak ve daima bu fiilî temsilcinin *virtüel yedeklerini veya alternatiflerini*, kısaca alternatifler deposunu da içermesiyle mümkündür: İki ayrı kategorik gerçekliğin birliktelik veya komplementerliğiyle...

2) Ve bu *bütünsel tamamlayıcılık*, yani birliktelik veya komplementerlik şöyle ortaya çıkar:

Biçim ya da norm denen ve henüz fiil (zorlama) halinde olmayan, yani *virtüel olan*, herhangi bir temsilcinin dış yüzeye, fiilî (dış) dünya sahnesine, elbette kendi gerçeklik kategorisi ne ise yine öyle -- ki bu virtüellik kategorisidir -- kısacası *özlem* denen virtüel durumda çıkmasıyla ortaya çıkıyor: Ortaya çıkan durumun, fiilîlikten değil, virtüellikten kaynaklanması nedeniyle, yani varlığın gerçekliğinde virtüel bir takım olanakların *hazır ve bekler* durumda olması sonucunda böyle oluyor (60)

---

(60) "Olanak" kavramı klasik filozoflarda hep "fiilî" olanak anlamında ortaya çıkmaktadır: "*Simmel*'deki kategori, *Lukacs*'ın *Gerçeklikteki Olanak* eserinde - açıkça *Hegel*'in etkisiyle biçimlendirilmiş olan -- nesnel olanak şekline bürünmektedir" (F.J. Raddatz, Lukacs, Alan Yayın. 1984, S.17). Ancak hemen belirtelim: Buradaki nesnel olanak, *H. Marcuse*'nin (Mantık ve İhtilâl, Kitaş, 1971, S. 189 - 190) vurguladığı üzere, *fülî* olanaktan başka bir şey değil... Oysa biz hep

Virtüel kategorinin bağrından kaynaklanan bu "ortaya çıkış" elbette ki virtüel bir alternatifin *fiilileşmesi*, önceki (*fiilî temsilcinin arızalanması*, yerini virtüel bir alternatifine bırakıp onun fiilîlik kazanması) anlamına geliyor. Tıpkı virtüel yani kendini henüz bağımsız olarak y-üretemeyen bir frekansın fiilî yani kendini bağımsızca yeniden üretebilen bir frekansa (aktöre) dönüşerek, onun yerine geçip sahneye çıkması gibi (61).

İşte tanecciğin fiilî bir enerji-durumundan başka veya *yeni* bir enerji durumuna geçmesi de böyle oluyor (62).

Grundlagen'de (1971) başlattığımız *prodeterminist ontoloji*'yi *Lukacs*'ın sezgileriyle bağdaştırmaya ya da desteklemeye çalıştık. Oysa neydi onun sezgileri? *Adorno* şöyle açıklıyor:

"*Lukacs*, sanat ile bilginin diyalektik birliğini çıplak bir özdeşliğe indirgiyor. Sanat eserleri, sanki daha ilerde toplum (doğa-y.ö.) bilimlerinin yakalayacakları şeylerin bir bölümünü, özündeki derinlikler aracılığıyla önceden kestirmektedir."(63)

ARIZA VAR

Umudun asıl içeriği umut değil, umudu boşa çıkarmama niteliğidir, umudun hemen oracıkta olmasıdır, yani şimdi veya hazır olması.

E. Bloch (Umut İlkesi'nden)

Virtüel bir gerçekliğin hazırda bekleyen umut rolünü oynaması, hazır gibi yetişmesi... İşte mikro - maddenin fiilî bir enerji durumu -- Kuvantum Fiziği 'nde, gerçeğin kendisi buymuş diye sunulduğu üzere -- birden bilinemezliğe bürünüyor gibi görünüyorsa, aslında bu, bilinebilir dünyanın gözü önünden kaybolmamak için, ona hazır gibi yetişen, ama henüz - fiilîleşmemiş bir durum, virtül bir durum vardır demektir. Ve bilinemezliğe doğru sıvışır sanılan bu enerji durumu, işte

virtüel olanaklardan söz ediyoruz, yani yerini yeni fiilî duruma bırakacak ve böylece fiilîleşecek olan ve bu yüzden henüz fiilîleşmemiş sayılan olanaklardan!

(61) Tanecik "umarsızlık" tan böylece kurtuluyor, başkalaşamamaktan, yok olmakatan kurtuluyor! "Birisi imkânlardan yoksunsa, bir insan varlığı imkânlardan yoksun bir duruma getirilmişse, o artık umarsızdır ve imkânlarından yoksun kaldığı sürece o böyledir". (S. *Kierkegaard*, Krankheit zum Tode, Diederichs Verlag, Düsseldorf, 1954, S. 34).

(62) "Ölümün kendisi yaşamın içinden geçiştir". *S.K.* a.g.e. 13.

(63) *T. Adorno*, Edebiyat üstüne düşünceler, II, Farnkfurt, 1970.

bu virtüelliğe sığınarak oradan fiilîleşiyor. Ama virtüel durumlara, yani umud'a ancak ve hep *artza*'ya uğrayanlar sığınırlar. Doğada olsun, toplumda olsun, tehdit altında olmayan hiç bir enerji durumu ya da genelde, durum yoktur.

Örnek: 1

Atomun herhangi bir yörünge elektronunun, onu A^x gibi belli ve yeni bir enerji durumuna getirerek uyarılabildiğini, uyarılmış duruma (Anregungszustand) sokulduğunu biliyoruz.

Uyarılmış atomun, bu enerji durumundan yine A_o gibi belli ve daha düşük bir enerji durumuna geçişi veya dönüşü de bir gerçektir, çünkü atom aradaki enerji farkı kadar spektral bir enerji yayınlamaktadır (J. Frank ve G. Hertz, 1914)

Şimdi bu uyarmalar, dolayısıyla geçişler tıpatıp tekrarlandığı zaman, görülüyor ki, her seferinde (spektral) enerji olarak yayınlanan $\Delta E = E^x - E_o$ enerji farkı hiç bir seferinde birbirini tutmuyor: Yeni E^x enerjileri ile eskisi E_o arasında

$E_1^x - E_o$, $E_2^x - E_o$,.....

biçiminde farklılıklar doğuyor.

Örnek: 2

Hepsi bir ve aynı, örneğin A_o enerji durumundaki elektronların -- kırınım olayında olduğu üzere -- çok küçücük bir delikten geçtikten sonra *dalga* biçiminde davrandığını, kırınım ve interferans görüntüleri oluşturduklarını, kısacası A* gibi yeni birer enerji durumuna geçtiklerini biliyoruz.

---

(64) *Davisson* (1923), *Elsasser* (1925), *Germer* (1927) deneyleri

(65) *Milan Kundera*, a.g.e. S.99. "İhanet! Küçük yaştan başlıyarak babamız, öğretmenimiz bize ihanetin akla gelen en alçakça suç olduğunu söyleyip dururlar. Peki, ama nedir ihanet? İhanet setleri yıkmak demektir. İhanet, setleri yıkmak ve bilinmeyene doğru başını alıp gitmek demektir. Sabina bilinmeyene doğru başını alıp gitmekten daha harika bir şey düşünemiyordu". *J. Cortazar*, Büyüdükçe (Alan Yayın. 1985), S. 6. Yazarın denemelerinden alıntı:

"... ve gerçeğin aslında yasalara aykırı gelen olaylarda yattığını ileri süren *Alfred Jarry*'nin araştırmalarını keşfetmem, beni edebiyatta gerçekcilik (fiilî gerçekliğin - y.ö.) dışında kalan incelemeler yapmaya yöneltti".

Bu geçişler, bir ve aynı enerji durumundaki bir elektronun geçişinin tekrarlanması anlamına geliyor, kısacası özdeş elektronlardan oluşan bir ışın meydana geliyor (64). Ancak bu özdeş geçişler tekrarlandıkça görülüyor ki, delikten *önceki ve sonraki* enerjiler arası E^x - E_o farkları, yukardaki örnekte olduğu gibi, hiç bir seferinde birbirini tutmuyor (65).

Bu iki tipik örnek, *Heinsenberg belirsizliği ya da Kesinsizliği* denen ilişkinin nesnel gerçekliğini kanıtlarlar: Gerek birinci gerekse ikinci örnekte olsun, E^x - E_o enerji farklarındaki *farklılaşmalar*, görülüyor ki ölçüm hatasından değil, sadece ve sadece doğanın kendisinden kaynaklanıyor. Böyle olunca bu *objektif farklılaşmalar veya farklardaki sapmalar* gözlemciyi de *objektif* bir "hata"ya mahkûm ediyor. Doğanın bağrındaki bu objektif belirsizlik ya da kaypaklık tüm determinist bilgi kuramlarını altüst etmiş bulunuyor (66).

***Aynen - Yeniden - Üretilmezlik* denen ARIZA**

Öte yandan *Planck - Einstein - de Broglie* tasarımına göre şunu da biliyoruz: Her tanecik *w* - frekanslı bir dalga - madde veya dalga - paketidir. Ama biz diyoruz ki, aslında bu gerçek, kendini *w* - dairesel frekansıyla, dolayısıyla her fazda yeniden - üreten bir üretim sisteminden başka bir şey değildir.

Dalga - maddeyi böyle bir üretim sistemi olarak kabul ettikten sonra yukarda sözü edilen *enerji - farklılaşmalarını* açıklamak kolaylaşır. Kısacası, yörünge geçişinde olsun delikten çıkışta olsun, enerji - farkı her (geçiş veya çıkışta) tekrarda sapıyor veya farklı ise, bunun anlamı şudur: *Her yörünge geçişinden veya her delik çıkışından sonraki enerji - durumu, artık deliğe girmezden ya da yörünge değiştirmezden önceki gibi belli bir enerji - durumu şeklinde, yani aynen yeniden - üretilmemektedir.*

---

(66) *T. Yücel.* (Yazının Sınırları, Adam Yayın. 1982, S. 164) *Camus*'nün Düşüş'ünü çözümlerken şöyle diyor: "Clamence, kendi kimliğini bile kuşkulu bir duruma düşürür ister istemez. ama görünüşe bakılırsa, bilinmezlikten kurtulmanın başka bir yolu da yoktur: *bilgi* erişilmez, *inanç* temelsiz kaldığı sürece bir tek yol kalır geriye.. onlara öykünmek, yani konuşmak."

Başka bir deyişle, ΔE ile gösterdiğimiz enerji - farklarındaki sapma veya farklılıklar, bu farkların değil, doğrudan doğruya E^x denilen enerjilerin -- bilvesile A^x denilen enerji durumlarının -- belli bir özdeşlik altında (yani aynen) *yeniden - üretilememesinden kaynakla-nıyor!*

Aynen - Yeniden - Üretimi engelleyen ya da bozan nedenler -- ister yörüngeler arası ister *Bohr* tipinden (67) etkiler ister deliğin durumu olsun -- ne olursa olsun, bu olay, dalga - madde denen bu dairesel üretim sisteminde bir *arıza*'nın varlığını gösteriyor. Ve arıza da elbette, tanecciği fiilen temsil eden A* enerji - durumunun başına geliyor.

Raslantı ile Arıza arasındaki ilişkinin derecesi

1) Raslantı, nedensel ilişkilerin kendilerini de belirleyen, örneğin "kendini-aynen-yeniden-üretici bir sisteme özgü" ard-ilişkilerin geçerli olduğu bir işlevler ya da ilişkiler bağlamında belirir veya nedensel ilişkilere aykırı (yabancı) olup belirleyiciliği bilinmeyen bir ilişkiler bağlamında belirir.

2) Arıza, raslantının özel bir biçimi sayılır, yani söz konusu ard veya aykırı ilişkilerin birer çelişki şekline büründüğü raslantıdır.

Nedensel ilişkileri bilinen olaylar, saatsel (diakronik = artsüremli) zaman boyunca yer alırlar: *Sintaktik* bir doğrultuda yatan, yani ardışık veya boylamsal bir düzen oluşturan ilişkilerdir.

Nedensel veya belirleyici ilişkileri bilinmeyen olaylar veya bunların sistemi, bir ve aynı an'da yer alıyor veya bir ve aynı an'ın içine yatırılmış gibi düşünülürse incelenmeye gerçekten değer. Çünkü (a) bunlar sinkronik (eş süremli) bir düzeyde saat zamanı açısından eşdüzeyde veya aynı enlemde yer alırlar: Parataktik (yanaşık veya paradigmatik, enlemsel) bir düzen, zaman enlemi oluştururlar. Ve (b) böyle (parataktik) bir düzen, bağrındaki nedensel ve belirleyici ilişkilerin "ancak bir ölçüye kadar bilinebildiği" bir sistemi, daha doğrusu böyle bir sistemin belirleyiciliği (ya da belirleyiciliğinin bilinebilirliği) sınırlı dediğimiz ilişkilerini iki eşlenik koordinat cinsinden ve "bire-

---

(67) *Bohr* tipi etki derken, elektron konfigürasyonu, titreşim durumu ve rotasyon durumu ile ilgili enerji değişmelerini kast ediyoruz (bak *Gerthsen - Kneser, physik*, 1977, S. 455)

bir" yansıtmaya yarar. Kuvantum teorisinin "bir ve aynı zamanda birebir olarak ölçülemez" (inkommensurabel) dediği bu iki eşlenik koordinat, yani zaman ve enerji bu kez "virtüel-veya parataktik-zaman" ve "enerji durumu" denen rollere bürünür ve de birebir olarak bu parataktik düzene, yani ZAMAN ENLEMİ'ne yansırlar.

İşte böyle bir sistemde, örneğin kuantik bir sistem veya dalgamadde denen taneciğin kendisinde, bir raslantı, hatta *Arıza* meydana geliyorsa, o zaman bunları bu parataktik düzen veya zaman enlemi boyunca tanımlamak, onların nedenleri ardıdaki ilişkileri bu enleme indirgemek, arızanın şiddetini formülleştirmek mümkün oluyordu ve baştan beri yaptığımız da buydu.

Zaman Enlemi ve bu enlem boyunca inşa edilen "arıza Şiddeti" kavramı bir bakıma psikiyatrist H.S. Sullivan'ın *parataksis* düşüncesini andırır ki bu: Aynı anda ortaya çıkan, ama mantıksal yönden veya *klasik determinizm* açısından aralarında belli bir ilişki olmayan iki olay arasında nedensel bir bağlantı kurma eğilimi demektir.

Bir enerji - durumunun kritik özelliği (yani Arıza) ha şimdi olmuş ha yarın... hiç fark etmiyor.

Tanecik derken, hep onun varlığını, yani genel gerçekliğini, fiilî gerçeklik dünyası içinde temsil eden bir enerji - durumunu kast ediyoruz. Bunu yeniden hatırlatmakta yarar var. O bakımdan tanecik, bir enerji durumundan ötekine geçti veya bu durumunu değiştirdi, başka bir deyişle *müdahale*'ye, yani *kaza*'ya uğradı, dolayısıyla *arızalandı* derken, burada söz konusu olan hep şu *fiilî temsilci*'nin kendisidir. Kısacası geçiş yapan veya durum değiştiren ya da müdahaleye uğrayıp arızalanan da hep bu fiilî temsilcidir. Neden mi? Çünkü bu geçişe veya kazaya yol açan neden, tanecik - dışı dünyadan kaynaklanıyor ve tanecik de kendi dış dünyasında ancak ve sadece bu tek ve biricik fiilî temsilci tarafından temsil olunuyor da ondan!... Öyle ya, dış dünyadaki bir etkenin muhatabı yine dış dünyada değil midir? Öyleyse bu muhatap da taneciğin dış dünya sahnesindeki aktörü olan fiilî temsilci, yani fiilî enerji durumu olacaktır.

Bu kısa açıklamadan sonra, arızalanma olayının saat - zaman üzerinde, yani şimdi ile gelecek arası doğrultuda nasıl gözüktüğüne ba-

kalım. Yani *arıza* şimdi olmuş ya da gelecekte olmuş, arada acaba ne fark var, yoksa hiç mi fark yok? Bu soru besbelli ki, baştan beri sergilediğimiz *determinizm* sorunsalının son aldığı şekildir. Bu sorunu çözmek için de, yine başından beri, dikkat ederseniz, belli bir yöntem tutturduk. Bu yöntem *geleceği virtüel'e indirmege yöntemi* idi. Kısacası şuydu yöntem: Madde - dalganın (fiilî gerçekliğinin) gelecekteki durumlarını, onun genel gerçekliği içindeki *virtüel*, yani henüz fiilileşmemiş gerçeklik kategorisine indirgemek, dolayısıyla geleceği işte bu son gerçeklik içindeki alternatif durumlarda aramak.

Ama bu stratejiyi izlerken diyorduk ki, maddenin içdünyasındaki *alternatifler deposu*, saat - zamanından bağımsızdır, yani bugün de aynıdır, yarın da. Üstelik bu depo, bir *töz* değildi, değişmez veya dönüşmez değildi; tam tersine birbirinin yerini -- fiilî dünyada -- alabilen variyantlardan, alternatiflerden oluşuyordu. Ve depomuz, madem ki saat - zamandan bağımsızdı, o halde geleceği şimdiki zaman'a, şimdi anı'na indirgeyebilirdik... Ve geleceği böylece, fiilileşmeye, yani *olgu* haline gelmeye *hazır bir duruma getirdik*. Kısacası, ne şimdi ne sonra hiç fark etmiyordu: Fiilî temsilcinin başına gelecekler varsa, gelecek olanlar (enerji - durumları) zaten deponun içinde virtüel olarak vardı, endişe etmemize mahal yoktu. Şimdi bu stratejik yöntemin özetini yeniden verelim:

1) Tanecik bir dalga - maddedir.

1.1) Fiilî temsilcisi A* ise, belli frekanstaki bir dalgadır (*Einstein - de Broglie tasarımı*).

1.2) Dalga maddesel bir *töz*, yani dönüşmez bir madde değildir.

1.3) Taneciğin fiilî temsilciye (belli bir frekanstaki dalgaya) bağımlılığı böyle dönüşmez bir maddeye bağımlılık demek değildir.

2.1) Fiilî temsilcinin, arızaya (frekans değişikliğine) uğradığı, dolayısıyla *belirsizliğe uğrar* gözüktüğü anda, dönüşeceği *yeni* alternatif --önceden virtüel olan, yani frekansı henüz fiilileşmemiş bulunan - - durumlar vardır.

2.2)Tanecik, bu yüzden, enerjisini değiştirecek olduğunda seçse seçse ancak bir virtüel alternatiflerden birini seçebilir, ancak onun kılığına bürünebilir. Taneciğin enerji - durumları açısından olanakları

elbette tözel değil, ama kendi *genel* gerçekliği içinde yer alan bu variyant olanaklardan başkası olamaz. Bu olanaklar birer töz veya dönüşmez enerji - durumları değil, dönüşmeye ve böylece fiilîleşmeye *hazır* durumlardır.

3) O bakımdan fiilî temsilci, taneciğin *geçmişi ile* veya dönüşmezlikle *koşullanmış ve bağlı değildir.*

4.1) Üstelik, başa gelecek kazanın (arızanın) *şiddetini* bir yana bırakırsak -- ki aslında *kritik faktör* budur -- virtüel veya fiilî olsun, hiç birdurum bir ötekini koşullandırmamaktadır: Durumların aralarında *arızanın şiddetinden başka bir nedensellik bağı veya organik bir bağ yoktur.*

4.2) O nedenle tanecik, söz konusu virtüel alternatiflerden veya variyantlardan herhangi birine *her an* bürünebilir, kaza anında da... Sahneye böyle herhangi bir temsilci olarak çıkabilir.

4.3) Gerçi bu yeni temsilci de fiziksel olarak, yani *arıza şiddeti* ile belirlidir (ki aşağıda onu aydınlatacağız); ancak gerçeklik açısından veya taneciğin doğasındaki «gerçeklik kategorisi bakımından» önemli olan bu fiziksel faktör ya da büyüklük değildir! Önemli olan, *depo* dediğimiz gerçeklik durumunun veya oradaki alternatiflerin *her an hazır ve nazır* olmasıdır.

Tanecik denen genel gerçeklik *depo* şeklinde belirmektedir: İçindeki alternatiflerden sadece ve sadece biri *fiilî*, ötekiler ise *virtüeldir.* Bu, her an böyledir. Ama fiilî temsilci, bir kaza anında yerini virtüel bir alternatife bırakır. Ve fiilî gerçeklik haline gelen bu yeni durum, fiilî temsilci rolünü de yüklenmiş olur: Artık kendini aynen, ama bağımsızca yeniden-üretmekte ve taneciği temsil etmektedir.

5) Taneciğin hangi anda olursa olsun, bürünmesi beklenen yeni fiilî durumların hepsi *virtüel olarak* bu alternatifler deposu içindedir, dedik. O bakımdan depo, saatsel zamandan bağımsız olarak gelecekte de aynıdır. Şimdi de...

6) Böyle olunca, fiilî temsilcinin *gelecekte* uğrayacağı kaza ile *şimdi* uğrayacağı kaza arasında -- dış kaynaklı olan kazanın şiddeti bir yana -- hiç bir fark yoktur!

7) Sonuç olarak: *Taneciğin fiilî temsilcisi, başka bir enerji durumuna veya variyantına geçiyor veya bürünüyorsa* [dış dünyadan kay-

naklanan kritik faktör, yani arızalanma şiddeti bir yana] *taneciğin elindeki*(deposundaki), *kısaca genel gerçekliğindeki bu variyantlar şimdi de aynıdır gelecekte de...* Üstelik "fiilî = kendini-aynen-yeniden-üretebilen" anlamına geldiğini unutmayalım.

O bakımdan bu variyantların zaman boylamı (saatsel zaman) cinsinden, yani şimdi/gelecek çizgisi boyunca kıyaslanmasına gerek ve olanak yoktur! Tam tersine, bunların *zaman - enlemi* boyunca, yanaşık düzende kıyaslanma zorunluğu vardır. Kısacası gelecek (yani saatsel zaman) boyunca uzanan durumların hepsinin *ortak özelliği*, zaman enlemi boyunca olmaktır: Ardışık değil, yanaşık düzende olmak!

8) Hepsi saat - zaman açısından aynı enlemde veya düzeyde olduklarına göre, bunları birbirinden ayırt etmeyen şu ortak özellik açıkça bellidir: *Aynı enleme teğet olmak*, daha doğrusu zaman enlemi denen bu enlemin *teğet vektörleri rolünü oynamak.*

A) Demek ki her enerji durumu ha şimdi fiilî olmuş ha sonra, nasıl hiç fark etmiyor ise, *arıza ya da arızalanan durum* da ha şimdi ha sonra olmuş, fark etmiyor. Çünkü şimdi/sonra ayırımı ancak Boylam-Zamanla, saatle ilgilidir. Zaman-Enlemiyle değil.

B) *Arıza şiddeti*'ne gelince, yukardaki teğet vektörleri birbirinden ayırt edici özellik, yani nedensellik şiddeti de budur: Arızalanan fiilî temsilci için *kritik* bir ölçüdür. Peki, nasıl saptayacağız bu şiddeti?

Bunun için *arıza* kavramına geri dönmek, daha doğrusu onu açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Evet, nereden kaynaklanıyor bu kavram?

Yukardaki tipik iki örnekte belirtmiştik: E_o gibi belli bir ve aynı fiilî enerjinin (- durumunun) tekrar tekrar dönüştüğü yeni fiilî durumlar (E^*), (1) örneğin yörüngedeki elektronun, enerji düzeyinin ardarda aynı koşullarda uyarılması sonucu büründüğü E* *yeni* fiilî enerji durumları veya "delik" deneyini ele alırsak,

(2) deliğe ışın halinde girmeden önceki o *fiilî* (E_o enerji) *durumları* «birbirinin tıpkısı olan» elektronlardan her birinin (delikten geçtiği sırada) sonradan dönüştüğü yeni fiilî enerji durumları E*, evet, bunların hiç biri artık birbirini tutmuyordu.

İhtiyaç duyulan yeni kavram: Soyut ve mutlak değil, Gerçek Özdeşlik , yani Sapma veya Arıza'yı kendi dinamiğinde içermek

Başka bir deyişle, birbirini ışın halinde izleyen bu ardışık durumların hepsi, aslında o önceki birbirinin aynısı olan kendi fiilî durumlarından -- yani E_0 dediğim bir tek fiilî biçimden -- kaynaklandıkları halde, yörüngelerin arasından veya delikten geçtikten sonraki bu yeni durumlarıyla tek tek birbirlerinden farklılar; örneğin E_1^*, E_2^*, ... biçimine bürünüyorlar.

O zaman şöyle deriz: Haydi bu yeni durumları bilmiyoruz, ama bunların kendi dinamiğiyle yine de *özdeş* olması, yani her biçimin *kendi kendisinden* (ya da kendisine oranla veya göreceelikle) *farklılaşmaması* gerekmez mi? Öyle ya, klasik determinizm açısından beklenen de buydu. Oysa, her biri kendisinin farklılaşmış herhangi bir durumuna bile aykırı düşüyor, o durumdan sapıyor. Ya da şöyle diyelim:

E_0 , yani elektronların "geçiş ya da müdahale öncesindeki" her fiilî durumu -- ki hepsi için aynıdır ve Einstein - de Broglie bağıntısıyla verilmiştir -- (1) elektron atomdaki öteki elektronların yörüngeleri "arasından" veya (2) delik deneyinde olduğu üzere, "delik"ten geçerken herhangi bir müdahaleye uğruyor, $\Delta E = E^* - E_0$ kadar farklılaşıyor. İşte buraya kadar her şey normal. Ne var ki, bu fark E_0'ın aradan veya delikten her geçişinde veya her seferinde aynı kalsa iyi; ama hayır... bu fark bile her geçişte farklı oluyor. Böyle olunca taneciğin geçişten sonra büründüğü her *yeni* durum, yani E* -- ki bunu bilmediğimizi varsayıyoruz -- yukarda belirttiğimiz biçimde kendisine aykırı düşüyor; kısacası kendisine oranla sapıyor, kendi kendisinden (göreceli olarak) farklılaşıyor. İşte kıyamet de buradan kopuyor. Belirsizlik (E* denen yeni durumun belirsizliği) buradan çıkıyor.

Oysa biz yeni dediğimiz bütün bu E* fiilî durumlarının -- ki biçimlerini bu yöntem ile giderek belirleyeceğiz -- kendi kendileriyle tek tek özdeş olduğunu savunuyoruz ve bunun için bir şeyler yapmalıyız. Önce bir fiilî durumun *gerçek* [yani uğradığı müdahale ve göreceli (relatif) sapmaya ve böylece düştüğü nesnel belirsizliğe rağmen kendisiyle] *özdeş* kalma koşulunu aramalıyız. Ancak bunun için «belirsizlik ile, yani belirsiz durum *A** ile bunun uğradığı belirsizliğe yol açan

arıza (relatif sapma) bilvesile arızanın şiddeti arasındaki bağıntıyı» baştan özetlemekte yarar var.

Öyle ya, doğa veya onu temsil eden bir tanecik, -- ister özneden ister doğrudan doğanın kendisinden kaynaklansın -- her müdahale anında ya da bir müdahale anından ötekine böyle "hatalı" davranıp belirsizliğe düşüyorsa ve dolayısıyla tanecik, kendisinden «müdahale sonrasındaki» o her yeni fiilî durumunda -- klasik determinizm gereği -- kendisiyle özdeş kalması beklenirken, tam tersine bu kez spektral bir dağılım içinde kaybolup gidiyorsa bu, tanecik karşımıza bir andan ötekine «kendisinden göreceli olarak farklı" bir fiilî enerji - durumu olarak çıkıyor demektir. İşte biz bunu taneciğin yörüngeden sıçrarken veya delikten geçerken kendisine oranla uğradığı sapma veya arıza her müdahalede $E_1^* - E_0^*$, $E_2^* - E_0$, ... sapmaları gibi farklıdır biçiminde yorumluyoruz ve şöyle diyoruz:

Geçiş sırasında müdahaleye uğrayan ama, geçiş (müdahale) öncesindeki fiilî durumları (A_0) birbirinin tıpkısı olan taneciklerin bu A_0 fiili başlangıç durumu -- öteki bütün koşullar aynı kalmak koşuluyla - - madem ki her geçiş ya da her seferinde birbirinin aynı - olmayan, yani kendi kendisine göre veya oranla farklı olan A* durumlarına dönüşüyor, o zaman bunun nedeni şudur: Biçimini aradığımız, ama şimdilik bilemediğimizi varsaydığımız A* durumunun uğradığı bu relatif sapma veya arızaların şiddetleri arasında fark vardır. Yukarda birinci ve ikinci deney örneklerinde sözü edilen ($E^* - E_0$) enerji farkının her müdahale için farklı olması -- kısacası ΔE farklarındaki farklılaşmaların nedeni -- de sapma şiddetinin bu değişkenliğinden ileri geliyor.

Ya da şöyle diyelim: Fiilî durum, müdahale veya geçiş öncesinde A_0 olarak kendisiyle özdeştir; ama sonra kendisiyle A* olarak yine özdeş olmasını (klasik determinizm gereği) beklediğimiz halde bu, müdahale yüzünden olamıyorsa, bunun nedeni A*'nın relatif (yani kendi kendisinden) SAPMA [arızalanma, kendisiyle mutlak özdeşliğini yitirme] ŞİDDETİ'ndeki bu değişkenlik, bu farklılaşmalardır.

Belirsizliği yok edecek ilişki (1 cil amaca doğru)

Peki, bu değişken arıza veya sapma şiddeti ile "her seferinde böyle değişik, ama relatif olarak arızalanmış" denilen yeni durum (A*) ya da onun büyüklüğünün relatif değişmesi, yani A^*/A (bak S. 68), denen

sapma arasında karşılıklı biçimde BİREBİR VE DİNAMİK bir ilişki yok mudur? Ya da, A* 'nın her seferinde relatif sapma şiddetini belirlersek artık A* 'yı belli bir anda belirlemek için gerek mi kalır istatistiğe? Kalmaz, çünkü (L/A) diye göstereceğimiz bu "arıza şiddeti ile bilinmeyen yeni durum A* 'nın sapması arasında" kuracağımız birebir dinamik ilişki bu soruyu kendiliğinden cevaplayacaktır ki bizi birincil amaca, yani belirsizliği ortadan kaldırmaya götüren ara - aşama da budur.

Arıza ya da Relatif Sapma Kavramının Gerçek Kaynağı: **«Kendini - Yeniden - Üreten Sistem» Modeli**

Amaç bu, kısacası bilinmeyen yeni A* fiili durumunu belirlemek -- yeni durumun *gerçek* (kendisinden sapmasına rağmen kendisiyle) *özdeşliğini,* dolayısıyla özdeş kaldığı biçimi önceden bulmak ya da uğradığı relatif sapmanın şiddeti neyse onunla birebir ve dinamik bir ilişkiye girdiği biçimi önceden kestirmek -- olduğuna göre, bunu elbette ve ancak bu Arıza Şiddeti'nin biçimini tanımlayarak yapabiliriz.

Peki, relatif arıza ya da sapma kavramı nereden çıktı?

İşte tam burada, maddenin "kendini - yeniden - üretme" modeli imdadımıza yetişiyor. Bu model, klasik olarak Planck - Einstein - de Broglie tasarımı diye anılan,

$$E = m \cdot c^2 = h \cdot v$$

ilişkisiyle verilmiş bulunmaktadır. Çünkü bu ilişki, maddenin kendi kendini her faz'da belli bir v - frekansıyla (bilvesile dairesel frekansla) bir dalga halinde yeniden - ürettiğini göstermektedir. O zaman şunu kolayca söyleyebiliriz.

A* diye simgelediğimiz her yeni fiilî durumu artık dalga - maddenin, yani bu tasarım açısından, «kendini - yeniden - üreten bir sistemin» ürünü saymak gerekiyor. Gerçi böyle bir sistemden kendi ürünü olan kendisini (üstelik klasik determinizm gereği) *kendisiyle özdeş olarak*(yani aynen), ama MUTLAK biçimde -- yani hiç bir müdahaleye uğraması beklenmeksizin veya bağımsız biçimde -- *yeniden üretmesi* bekleniyor. Ancak yukarda açıkladığımız üzere, sistem bunu becermiyor ve kendisini, yani ürününü böyle mutlak biçimde veya kafada ideal olarak düşünülenin tersine, özdeş veya aynen - yeniden - üretemiyorsa -- ki bunun nedeninin sisteme dışardan geçiş sırasında yapılan müdaha-

leler olduğunu gördük -- o zaman biz bu olguyu artık ürünün kendi kendisinden veya kendisine oranla sapması (arızalanması) diye tanımlarız: Relatif Sapma veya Arıza. Hiç bir şey kendiliğinden bulunmaz, onları bulmak için şeylere yardım etmek gerekir.

Belirsizliği ya da Arızayı Biçime Sokmak

Hiç bir şey kendiliğinden bulunmaz, onları bulmak için şeylere yardım etmek gerekir.

Nestroy

Bilinmeyen yeni bir durumun kendisine oranla sapması, kolayca tahmin edilebileceği gibi, bu durumun başka bir kılığa bürünmesi, belirsizliğe yol açması demektir; çünkü tersine bir deyişle söylersek belirsizliğin kaynağı şudur:

Yeni bir fiilî durumun uğradığı sapmanın, durumun kendisini (kendini bağımsızca aynen -y- üretmesini) hiç etkilemediği anlayışı. Bu, diyelim ki çocuğunuz sizi bırakıp gittiğinde, *ilerde* karşılaşacağı müdahale ve risklere rağmen, yıllar sonra onu yine aynı kimlikle bulacağınızı umut etmeye benzer; sanki siz onu mutlak biçimde (öyle risklerden bağımsız olarak) aynen - yeniden üretiyormuş, her türlü sapmalardan koruyormuşunuz gibi ... Kısacası belirsizlik, uğranan sapma ile durumun kendisi arasında birebir her türlü ilişki ya da etkilenmeyi yok sayma körlüğünden doğuyor. Ya da şöyle diyelim: Böyle bir birebir ilişki, sadece ve sadece ilerde, gelecekte, henüz fiilîleşmemiş bir dünyada, daha doğrusu hep *virtüel* (kendini a-y-üretemeyen) *gerçeklik* denen kategori içinde kalmaya mahkûm olduğu içindir ki, gelecekteki *yeni* durum bize daima belirsiz bir durum gibi gözüküyordu. İşte «geleceği şimdiki an'a, Şimdi'nin içinde Zaman Enlemi boyunca yaygın virtüelliğe indirgeme» yöntemimizin ardındaki düşünsel gerekçe şimdi daha iyi anlaşılıyor.

Özetlersek, kendisine oranla sapan bir şey aslında kendisinin herhangi bir (virtüel) alternatifine, "şimdiki an'a özgü virtüel durumuna indirgenmiş» ama fiilî açıdan henüz gelecekte olan yeni durumuna bürünmekten başka hiç bir şey yapmaz. Şöyle ki,

(1) Yukarlardaki felsefî gerekçelerimize göre, bilinmeyen her yeni fiilî durum, kendisinin yine A* gibi belli bir alternatifinden başka

bir şey değildir: belli ve virtüel bir alternatifi veya variyantıyla özdeş' tir.

(2) Üstelik III - denklemi biçiminde belirlediğimiz üzere, her alternatif (yani bilinmeyen her yeni fiilî bilvesile fiilileşecek veya henüz fiilileşmemiş) durum için, kendisinin Arıza Şiddeti olan |L*/A*| ile kendi mutlak değeri A'nın Sapma şiddeti olan (A'/A) arasında virtüel olarak birebir -- yani fiilî düzeyde veya klasik anlamda determinist değil virtüel determinist -- üstelik dinamik bir ilişki vardır (bak III denklemi) ki buna L/A'nın genel ifadesi diyebiliriz.

Başka bir deyişle, bu denklemin L/A ve A çözümleri bize gelecekteki o yeni fiilî durum (A*) üzerine çöken belirsizlik anlayışını kaldıran söylemleri verirler, yani IV ve V söylemlerini.

Belirsizliğe yol açan Mutlak (klasik determinist) Özdeşlik Kavramı yerine Gerçek Özdeşlik Anlayışı: I cil amacın temel koşulu

Bu anlayış artık tanımlanabilir ki bu *prodeterminist özdeşlik ya da gerçek* (düzeyindeki) *özdeşlik* anlamına geliyor ve III denklemine dayanıyor: Fiilî durumun (A* 'nın) mutlak değeri olan A ile bu durumun uğramış bulunduğu arızanın L/A şiddeti arasındaki virtüel birebir (determinist) ve dinamik ilişki bu özdeşliğin temel koşuludur.

Özdeşliğin Mutlak ve Soyut Olmaktan Çıkıp Olasılıklı Hale Gelmesi (2 cil amaca doğru)

Dalga - madde'nin bir «kendini - yeniden - üreten sistem modeli» olduğunu belirttikten sonra hemen şunu ekleyebilirdik: Bir enerji - durumunun mutlak değil, ama arızalara rağmen *aynen - yeniden - üretilir olması bizim genel düzeyde aradığımız özdeşlik özelliğidir!* O halde özdeşilk de olasılığa bürünür ve *özdeşlik olasılığı* da *aynen - yeniden - üretilme olasılığı* demek olur. Bizim objektif tam - bilgi denen söylemi oluşturmak açısından aradığımız özdeşlik olasılığı kavramı da budur ki bundan P - olasılığı diye söz edeceğiz.

Peki, nasıl saptayacağız bu olasılığı? Tam tersine bir kavramla: Durumun özdeşliğinin (yani aynen - yeniden - üretilmesinin) *bozulması veya arızalanması ile...* İşte yukarda sözünü ettiğimiz *arıza kavramı* da buradan kaynaklanıyor! Gerçi aradığımız *yeni durumun* ne olduğunu bilmiyoruz: ama aranan durumun özdeşlik olasılığını bilinmeyen

bütün bu yeni durumlar için saptayabiliriz. Nasıl yaparız bunu, biraz ilerde arıza şiddetini tanımlarken göreceğiz.

Uzun sözün kısası, aradığımız şu GENEL ÖZDEŞLİK OLASILIĞI bu şekliyle, yeni fiilî E^* veya A^* durumunun veya onun temsil ettiği taneciğin *arızalanmazlık veya aksamazlık ya da* ΔE^x *farklarındaki sabitleşme olasılığı* anlamına bürünüyor! Demek ki, aradığımız genel özdeşlik olasılığını yeni fiilî durumun (A^* 'nin) *arızalanmama veya kendini* (frekansını) *aynen koruma yeteneğinde buluyoruz.*

Nedir ki bu olasılık gerçekliğin bilgisini tam ve objektif olarak saptamaya yöneliktir, bu amaçtan kaynaklanıyor. İşte müdahalelerin kökenleri arasında fark gözetilmesi gereği de buradan geliyor.

İn Vitro ve İn Vivo Müdaheleler

Burada taneciğe yapılan müdahalenin bilgilenme amacıyla yapıldığını biliyoruz. Çünkü nesnel belirsizlik sorunu tarihsel olarak ilkin bu düzlemde ortaya çıkıyordu (Heisenberg Belirsizlik Sorunu).

Ne var ki bu amacın dışında, taneciğe ayrıca *in vivo* (yani *yalnızca doğadaki kendi özneden yokusn çevresi* tarafından kendisine) bir müdahale olup olmadığı sorulmuyor. O nedenledir ki bilgi - amaçlı müdahale ancak ve sadece *in - vitro*(yani çevreden beklenebilen o *öznesiz ya da salt doğal* müdahelelerden bağımsız olarak *yalnız ve yalnız öznenin* yaptığı) bir müdahaledir, diyebiliriz.

Peki, özne taneciğe böyle bilgilenme - amacıyla müdahale ettikten *sonraki* süreçte tanecik bu kez ayrıca *in vivo* modahalelere uğrarsa ne olacak? Kısacası o zaman öznenin teorik olarak "taneciğin kendisiyle özdeş olan durumu" diye belirlediğimiz A* durumu yine kendisiyle özdeş olarak kalabilecek mi acaba? Ya da teorik A* durumu gerçekliğin tam bilgisi midir artık?

Çünkü A^* durumu sonraki süreçte kendisinin salt doğal çevresinden gelen (in vivo) müdahalelerden dolayı çoktandır arıza (sapma)ya uğramış olacaktır ve işte o zaman P - özdeşlik olasılığı dediğim "gerçeklik süzgeci" devreye girecektir (bak Tam - Bilgi Nerede?)

Biraz ilerde ele alacağımız *P - Olasılığı* ve *Tam Bilgi* (taneciğin *in vivo* denen temeldeki objektif gerçekliğini yansıtan bilgi) konusunda şu *in vitro/vivo* bağlamında deriz ki: Fiilî durumun ayrıca in vivo «arızalanma»sı -- kendi kendisine oranla in vivo sapması, ayrıca *in*

vitro gerçeğindeki özdeşliğini bile yitirmesi -- yukarda belirttiğimiz "birebir ilişki"nin gölgelenmesi anlamına gelir. Bu, fiilî durumun «in vitro gerçek" özdeşliğinin artık yalnız ve yalnız in vivo -- salt doğal çevreden kaynaklanan ve özneden bağımsız olan -- müdahaleler tarafından örtülmesi ya da gölgelenmesi demektir.

Ama tanecik, özdeşliğini ister *in vivo* ister *in vitro* hangi ortamda yitirirse yitirsin, bizim sorunumuz, yani *özdeşliğin korunma olasılığı* sorunu aynı kalır ve sorrunun çözümüne aynı matematiksel yöntem uygulanır.

Ancak *gerçek (kendisiyle) özdeşlik* ve *müdahaleler karşısında özdeşlik* kavramları arasındaki şu önemli ayrıma dikkat çekelim: (1) *Kendisiyle Özdeşlik, A** (fiilî temsilci) nın kendi dinamiğini, yani başından geçenleri, örneğin Arıza'yı kendinde bir Relatif Sapma oarak yansıtması veya taşıması demektir ki bu dinamiğin bir söylemidir. (2) *Özdeşliği Koruma (kendisiyle özdeş kalma) Olasılığı,* kendisiyle özdeş durumun, ayrıca Doğa'nın müdahaleleri karşısında bu özdeş *A** durumunu koruma (Arızalanmama) Olasılığıdır ki bu, dinamik olasılıkçı bir söylemdir: *P - Olasılığı.*

Kısacası teoride birincil amacımız yine de şudur: İster *in vivo* ister *in vitro*olsun herhangi bir müdahale sonucu "arızaya uğrayan fiilî durumun kendisi"ni [yani fiilî durumun, uğradığı arızayla birebir (determinist) dinamik biçimde yansıtılan ve eşleşen şeklini] saptamak (bak III. ilişkisi ve V. çözümleri), kısacası gerçek veya kendisiyle özdeş durumu...

BİRİNCİL AMAÇ: Temel Diferansiyel Denklem

Belirsizlik gerçeğiyle ilgili sorunları buraya kadar sergiledikten sonra artık problemimizin ne olduğu tahmin edilebilir: Nesnenin uğradığı «müdahaleden sonra», yani *gelecek*'te düşeceği durumun belirsizliğini ortadan kaldırmak! Evet, amaç budur. Bir başka deyişle, nesnenin gelecekte dönüşmüş olacağı durumun hangisi olduğunun "belirlenemezliği"ni ortadan kaldırmaktır amaç, yani bu "hangi"yi teorik düzlemde "bilinebilir" hale getirmek.

Peki, *belirlenebilirlik*'ten ne anlıyoruz burada? Burada klasik dinamikten beri bildiğimiz bir ilkeyi yeniden vurgulamakta yarar var:

Belirlenebilirlik, nesnenin uğradığı «relatif veya logaritmik» değişme, yani kendisinin kendine oranla değişmesi -- ki arıza dediğimiz de budur -- ile nesnenin fiilî durumu arasındaki BİREBİR EŞLEŞME ya da tekabül anlamına gelir, daha doğrusu bu eşleşmeyi yansıtan diferansiyel bir denklem! (Aşağıda III söylemi).

O halde amacımız, nesnenin gelecekteki o bilinmeyen fiilî durumunu klasik determinist çerçevede -- ki bu çerçeveyi sağlayan da işte bu birebir eşleme ilişkisidir -- belirlemektir.

Determinist çözüm araçları olarak yeni kavram ve tanımlar:

1) Burada ihtiyaç duyduğumuz temel kavramlardan biri "Fiilî Durum" kavramdır ve önceleri de belirttiğimiz üzere şu anlama gelmektedir: Kendini - yeniden - üreten bir sistemin -- örneğin Einstein - de Broglie anlamındaki "dalga - madde" olarak tasarımlanan taneciğin -- herhangi bir an'da ürettiği ürün veya fiilî temsilci.

2) Temel kavramlarımızdan biri de ARIZA kavramıdır ki bu, yukarda değindiğimiz üzere şu anlama geliyor: «Fiilî durum» denen ürünün -- ki mutlak değer cinsinden ölçülür -- kendisinin veya onu temsil eden vektörün, yine kendi *kendisine göre* (yani relatif veya logaritmik biçimde) *değişmesi* ... Bu relatif değişmeden, ürünün lehine ya da aleyhine herhangi bir değişiklik beklemek saçmadır. Böyle bir değişme, fiilî durum açısından her zaman için bir "arızalanma", temsil ettiği durumdan "sapma" anlamına gelmektedir.

Arıza kavramı'nı matematiksel olarak biçimlendirmek zorunda olduğumuzu da biliyoruz, sanıyorum. Çünkü amacımız arıza (müdahale) sonucu tehdit altına giren *belirlenebilirliği* sağlamak ve bunu yapabilmek için de yukardaki "birebir eşleme"yi, yani belli bir denklemi kurabilmek! Öyle ya, maddenin *indeterminist* (belirsizlikçi veya belirlenemezlikçi) tutumunu, onu bu indeterminizme sürükleyen *Arıza*'yla birebir eşleştirmeden nasıl determine edebiliriz? Bu sorunun cevabı yukardaki açıklamalarımızdan çıkmıyor mu?

ARIZA'nın matematiksel söylemi

Şimdi birincil amacımızın temel kavramı rolünü oynayan ARIZA'ya geri dönelim. Evet, bu kavramı nasıl ifade edeceğiz matematiksel açıdan? A^* veya E^* diye gösterdiğimiz fiilî enerji - durumu

ne ölçüde, hangi oranda arıza yapıyorsa öyle ifade edeceğiz elbette! Öyle ya, her yeniden - üretim sisteminin uğradığı arıza kendi fiilî durumuyla orantılıdır, yani bilinmeyen fiilî durumun kendisine oranla -- veya logaritmik olarak -- farklılaşma veya değişmesidir. Öyleyse Arıza'yı şöyle:

$$\Delta A^* / A^*$$

ya da bu durumlar birer vektör olduğuna göre, bu oranın mutlak - değeri cinsinden yazabiliriz. Kısacası Arıza diyoruz, bir vektörün relatif (kendine oranla) değişmesinin mutlak - değeridir.

Arıza Şiddeti

Ayrıca biliyoruzki bir olasılık çerçevesinde beliren her arıza, yani böyle relatif bir değişme yine de Δt gibi (virtüel, yani henüz fiilîleşmemiş, ama fiilîleşmesi beklenen) bir zaman süresi içinde meydana gelen bir süreçtir ve bu kısa süre içine sıkışan her arıza bir şiddet'i ifade eder: *Arıza Şiddeti* dediğimiz de budur. O halde Arıza Şiddet'ni *L/A* diye gösterirsek limit durumunda bunu şöyle yazabiliriz:

$$\text{(I)} \qquad L/A = \mathrm{ld} \log A^* / dt \, .$$

Burada $L = \mathrm{Lim} \, |\Delta A^* / \Delta t|$ olup *A* ise, yukardaki A^* vektörünün mutlak - değerini gösteriyor. Görüyoruz ki arıza şiddeti, A^* dediğimiz bilinmeyen *yeni* fiilî durumun müdahale sonucu uğradığı relatif bir değişmenin kısacık bir (dt) zaman dilimin içine raslayan miktarıdır.

Bir başka deyişle arıza şiddeti, herhangi bir A^* enerji durumunun herhangi fiilî bir t - anında (dt gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde) kendisine oranla uğradığı sapmayı ya da farkı gösteriyor: A^* gibi bilinmeyen veya yeni bir ve aynı durumun "kendi kendisinden relatif farklılaşması"nı, ama *birdenbire* farklılaşmasını ifade ediyor veya kendi kendisinden hangi şiddet'le saptığını, *kendisiyle özdeşliğini hangi şiddette yitirdiğini* açıklıyor.

Ama fiilî durumun kendisi, bilinmediği veya belirlenemediği içindir ki üstelik özneyi de bu sapma (arıza) şiddeti ölçüsünde objektif olarak aldatıyor: Durum kendi kendisini belirsiz kılıyor (68). Çünkü bilinmeyen durumun kendisi (yani *A*) ile uğradığı arızanın şiddeti (*L/A)* arasında -- fiilî durumun yukarda belirttiğimiz belirlenebilirlik *Kriteri* açısından -- teorik olarak saptanması gereken BİREBİR EŞLEŞME ilişkisi bilinmemektedir! Peki, nasıl kurabiliriz böyle bir ilişkiyi?

1) Bunu yapmak için, önce şu bilinmeyen A^* fiilî durumunun, kendisinin bir ve aynı andaki, yani *virtüel gerçeklik halindeki* öbür durumlarıyla birlikte bulunduğunu hatırlayalım. Öyle ya, felsefî gerçeklerimiz açısından bakarsak, hangisi olursa olsun, fiilî bir durum, her an için bir alternatifler deposunun fiilî gerçeklik dünyasındaki temsilcisi olmaktan başka neydi ki!

2) Ayrıca virtüel (kendini henüz aynen y-üretemeyen) alternatiflerle birlikte olmaklığın geometrik biçimi *zaman enlemi* dediğimiz bir eğriydi.

3) Taneciği gelecekte temsil etmesi beklenen tüm virtüel durumlar, fiilî temsilci A^* ile birlikte bir ve aynı anda, burada bu eğri boyunca yer alıyordu. Başka bir deyişle, bu virtüel durumlar, hep şu bilinmeyen A^* 'nın kendi kendisinden *sapma* yapmakla, yani arızalanmakla kendisiyle olan özdeşliğini yitirmekle bürüneceği veya bürünmesi beklenen durumlardı. O halde virtüel durumlar *zaman enlemi* boyunca birer *teğet vektör* olarak rol oynuyorlardı.

4) Demek ki bilinmeyen A^* durumunu [A, bunun mutlak değeri ve T^* zaman enleminin birim teğet vektörü olmak üzere] artık şöyle bir vektör şeklinde yazabilirdik:

(II) $$A^* = A \,.\, T^*$$

---

(68) "Bilinmeyen" herhangi bir durumun, kendi özdeşliğini bilmezliği ve kendi gerçekliğinde yatan *virtüel* duruma asılırlığı, asılabileceğini bilmek. Onun tarihsiz yaşadığını bilmek. Özgürlük bu değil mi? Çıplak ve sorumsuz! Ama indeterminizm bu imkânları bile bilmiyor... Bir taneciğin herhangi bir andaki durumu, evet, durumu şudur: Yeniden Şaşırabilmek! Hiç geçmişsiz, hiç koşullanmadan, Çünkü depodaki virtüel enerji (durum) alternatifleri birbirini hiç koşullamıyor. Çünkü hiç biri gerçekleşmiş değil henüz... Nedensellik adına hiç bir koşullama yok, sadece o andaki ve dışardan kaynaklanan *arızalanma* var. O bakımdan hiç bir şeyin olanaksızlığı yok, kim önce kim sonra, sıra yok! Kim çıkarsa bahtına, boş sandalyeyi kapıp gidiyor "yer" ine oturmak, "fiilileşmek" için.. "Thomas'la tanışmamış olsa, karşısına çıkan herhangi bir erkeğin çağrısına karşılık vermeye hazırdı sanki" (*M. Kundera*, a.g.e. S.27). Oysa determinizm keyfini kaçırıyor insanın. "Teresa'nın bedenini herhangi bir erkeğin bedeniyle sarmaş dolaş görmek pek âlâ mümkündü. Bu düşünce iyice keyfini kaçırdı onun". Evet, determinizm arayışı insanın keyfini kaçırabilirdi. "Varsayımdan başka bir şey olmayan bu saçma kıskançlık... kanıtlıyordu" bunu. Oysa Teresa, kendisini, "tüm kadınların", yani alternatiflerinin, aslında başka kadınlara dönüşmeye hazır olan kendisinin tehditi altında görüyordu! Evet, determinizm buydu işte!

5) Yukardaki (I) tanımından $L = |dA^* / dt|$ olduğunu biliyoruz.

O halde L/A'yı saptamadan önce, bunu saptıyalım: Bu amaçla,

(a) Yukarda (II) nin içindeki vektörel söylemin önce diferansiyelini,

(b) Sonra karesini alalım. Böylece bu vektörel söylemi sayısal bir söyleme dönüştürmüş oluyoruz.

(c) Bu son kareli (kuvadratik) söylemin iki yanını dt'nin karesiyle bölelim. Böylece L'nin karesini bulmuş oluruz (bak Fizik ve Felsefe, 1976, II. Kısım S. 253).

(d) Burada t zamanı, zaman enleminin yay parametresini gösterdiğine göre, r sayısı da zaman enleminin ilgili noktasındaki eğrilik yarıçapını göstermek ve $A^{\cdot} = dA / dt$ olmak üzere, artık L/A 'nın ifadesini şöyle yazabiliriz **(Temel Diferansiyel Denklem):**

(III) $$(L/A)^2 = (A^{\cdot} /A)^2 + (1/r)^2$$

Bu diferansiyel denklem, belli ki L/A arıza (veya A* 'nın kendinden sapma) şiddetiyle bilinmeyen A mutlak değeri arasında birebir bir ilişkiyi gösteriyor! Başka bir deyişle, *hem bilinmeyen ve hem de her seferinde kendinden sapmakta olan, dolayısıyla belirsiz sayılan her A* fiilî durumuna* (daha doğrusu onun mutlak değerine) *yine bilinmeyen bir L/A arıza veya relatif sapma şiddeti tekabül ediyor. Ve tersine!* İki büyüklük birbirini koşulluyor! A^* , dış nedenlerle uğradığı relatif sapmanın L/A şiddetini III - ilişkisi şeklinde her an kendi mutlak değeri veya onun relatif sapma şiddeti $(A^{\cdot}/A)$ cinsinden nasıl belirliyorsa, tersine olarak A^* durumu da kendi kendisinin mutlak değerinden sapmakla yaptığı arızanın $A^{\cdot}/A$ şiddeti tarafından her an öylece (III) şeklinde belirleniyor.

(III) ilişkisi; diferansiyel geometri açısından, bu ikisi arasındaki en genel ve basit ilişkidir: Çünkü fiilî bir durumun tüm alternatiflerinin virtüel gerçeklik halinde (yani saate göre bir ve aynı anda) bulunduğunu kabul etmiştik. Ve tüm geleceği *şimdi'ye, herhangi bir ve aynı şimdi'ye, öyle bir ve aynı an'a*, dolayısıyla bir andaki virtüellere zaman enlemine indirgemiştik! Bu yöntemi, bu virtüellerin geometrik yerine, yani Zaman Enlemine uyguladıktan sonra artık zaman enlemine diferansiyel geometrinin yasalarını da uygulamak zorundayız.

Ve bu yasalar bize, söz konusu iki büyüklük arasındaki en genel ilişkiyi, yani (III) diferansiyel denklemini veriyor. O halde bu denklem ve onun *L/A* ve *A* çözümleri bu ikisi arasındaki *zorunlu ilişkiyi* yansıtıyor. Başka bir deyişle, (III) denkleminin *L/A* için genel çözümü, *bilinmeyen her A* fiilî durumu için belirleyici ve bağlayıcıdır ve tersine!* Bu karşılıklı çözümler şöyledir:

(IV) $L/A = (\cosh t/r) / r$ *veya* $(\sin t/r) / r$

(V) $A = \exp. (-\cosh t/r)$ *veya* $\exp. (-i . \sin t/r)$

Sonuç olarak, aradığımız *L/A* ifadesini saptadık, ama bu arada üstelik *bilinmeyen A* fiilî durumunun A mutlak değerini de bulduk!* Evet, bilinmeyen *A** durumunun hangisi olduğunu biliyoruz artık: "Kendi kendisiyle klasik anlamda özdeş kaldığı hangi durum"dan sapma yaptığını *bilmediğimiz halde*, yalnızca (klasik anlamdaki) bu özdeşliğinden *L/A* şiddetiyle her an kopabildiğini *bildiğimiz* fiilî durumun bu kez böyle her kopma veya sapma sonunda *hangi durumda olduğunu biliyoruz*; ki bu, artık kendisiyle «klasik anlamda değil, gerçekten (prodeterminist anlamda) özdeş» dediğimiz durumdur: Klasik özdeş durumundan yaptığı sapmayla birebir üstelik dinamik ilişkisi olan bir durum.

*A** durumuna bu nedenle şöyle diyoruz: Uğradığı (*L/A*) şiddetindeki -- ister *in vitro* ister *in vivo* olsun -- her müdahaleye, dolayısıyla arıza'ya rağmen, bu arızayla (III) denklemi biçiminde birebir eşleşen ve böylece *kendi kendisiyle özdeş*'leşen, bu özdeşliği yaratan fiilî yeni durum, kısacası (V) çözümüyle saptadığımız *gerçek özdeş* durum. Bu, arıza nedeniyle uğradığı *belirsizlik* (relatif sapma) şekillerini klasik determinizm anlamında içeren veya taşıyan bir durumdur; yani belirsiz sanılan klasik determinist (birebir eşleşen) durumdan kopmayan, onunla özdeşleşen durumdur: Kendi kendinden (relatif) sapmış haliyle her an nasılsa öyle olan durum ki birincil amacımızda buydu, yani V. çözümleri

Peki, her keyfî bir anda sahip olduğu mutlak değerini birebir olarak saptayıp bildiğimiz bir *A** fiilî durumunun, artık bu değere her an sahip olup olmadığını sormaya, yani *olasılık peşinde* koşmaya gerek kaldı mı? Teorik bakımdan, yani V gereğince elbette ki hayır (69).

Ama pratikte, yani in vivo veya öznesiz doğanın kendi içinde? O

zaman şöyle soralım:

İKİNCİL AMAÇ: Nesne denen özdeş fiilî durumdan «bilgi» denen belirlilik güvencesine doğru nasıl ilerleyebiliriz?

Ya da şöyle: Artık fiilî durumun kendisiyle gerçek özdeş A* şeklini bildikten sonra, bir daha onun doğanın bütünü içinde ayrıca ne ölçüde özdeş kaldığına bilmeye gerek var mı; yani yalnızca nesnenin «tek başına bir birey» olarak kendisinin değil, onun bulunduğu «doğa - bütünü içindeki bir birey» olarak kendisinin kendisiyle özdeşleşme olasılığı peşinde koşmaya? Evet, var, çünkü biz özne olarak taneciğe bir kez müdahale ettikten sonra onun -- özdeş şeklini ne kadar belirlersek bile -- doğanın kendi içinde *yeniden*, ama bu kez in vivo olarak, yani öznesiz bir *doğanın kendisi* tarafından müdahaleye uğramayacağını söyleyemeyiz!

Doğanın bir parçası olarak, biz (yani bilgilenen özne) doğaya, yani taneciğe nasıl müdahale ediyorsak özneden bağımsız olarak doğanın başka bir parçası da ediyor, işler karışıyor. Ama doğanın müdahalesi ile bizim müdahalemiz arasındaki fark sadece şu: Doğa bunu bilgilenmek amacıyla yapmıyor, ama biz bu amaçla yapıyoruz. Gerçi amaçlar *farklı*, ama müdahalenin fiziksel niteliği *aynı*, yani taneciğin fiilî durumunda onu daima klasik özdeşliğinden saptıran bir *arıza* yaratıyor müdahale.

Oysa biz bilgiyi, bilgi konusu nesneye -- burada taneciğe -- müdahale etmeden, onun fiilî durumunu bozmadan, kendisiyle özdeşliğinden koparmadan arızaya sokmadan edinemiyoruz! Ama burada şunu da istiyoruz: Fiilî durumun *yeni* şeklini saptasak bile, gerçek özdeş dediğimiz bu yeni şeklin doğada artık bir daha başkalarınca rahatsız edilip yozlaştırılmasını istemiyoruz. Neden? Çünkü *bilgi* adına böyle bir güvenceye ihtiyacımız var: Taneciğin yeni ve gerçek özdeş durumunun "bizim bilgimiz dışında", örneğin doğa tarafından risk altına sokulmasını istemiyoruz. Gerçeği veya doğru'yu böyle bir *güvence*'ye bağlamak istiyoruz ve o zaman diyoruz ki, nesne veya onun fiilî durumu,

---

(69) Üstelik her türlü özdeşlikten kaçar görünen (yani ölçümde kullandığımız foton, elektron v.b. maddesel araçların müdahalesi yüzünden *belirsiz* davranan) tüm taneciklerin A - enerji durumları herhangi bir t - anında hep yukarki (V) şeklindedir.

ancak bu güvence altında *belirlidir*. Fiilî durum, bizim "irademiz dışında", örneğin doğa tarafından rahatsız edilmeyip güvence altına alınmadıkça, fiilî durum yine de *belirsizdir* diyoruz. Peki, böyle bir güvenceyi kimse, doğanın kendisi bile veremeyeceğine göre, *belirsizlik mi egemendir* diyeceğiz?

Hayır! Tam tersine, bu güvencenin ne ölçüde verilebileceğini arayıp bulacağız, kısacası *belirsizliği veya belirliliği* ölçeklendireceğiz. Görüyoruz ki, tam *bilgi* böylesine bir ölçeklendirmeye bağlıdır. Öznenin, bilgilenmek amacıyla taneciğe yaptığı müdahale ve böylece onun klasik özdeşliğinde yol açtığı arızadan sonra, *bir daha arızalanmama güvencesi*, yani taneciğin kendi kendisiyle fiilî özdeş durumuna ait *belirlilik güvencesi*, işte bu güvencenin ölçüsünü arıyoruz. Çünkü doğaya hiç güvenimiz yok!

Gerçekten de, ölçme amacıyla yaptığımız in vitro müdahaleden sonra maddenin, kendi kendisiyle klasik özdeş kalmasında yol açtığımız her arızadan sonraki o çığırından çıkmış durumunu yine kendisine gerçek *özdeş şekliyle* -- yukarda V formülünde saptadığımız gibi -- ne kadar saptarsak saptayalım, bu fiilen özdeş durum doğanın tehditlerinden yine de kurtulamıyor, karşımıza yine öyle olduğu gibi çıkamıyor. Biz, fiilî duruma bir kez müdahale edip geriye çekildikten sonra, doğanın bir daha bu işe burnunu sokmaması için hiç bir garanti getiremiyoruz.

Başka bir deyişle, taneciğin fiilî enerji durumunu belirlemeye; taneciği araçlarımızla bir kez engellemeye uğramış ve arızalanmış, yabancılaşmış haliyle, kısacası bu yeni A^* şekliyle nasılsa öyle olduğu, bu özdeşliğe veya kimliğe -- belli bir olasılık ölçüsünde de olsa -- sahip olduğu şu gerçek durumuyla saptamaya ayrıca doğanın kendisi de hiç mi hiç fırsat bırakmıyor. A^* şekli, karşımıza doğrudan veya dolaysız bir bilgi - verici olarak çıkamıyor. Çünkü arada doğanın kendisinin, özneden bağımsız olarak yaptığı in vivo müdahaleler, yani doğanın kendisinde hışırtı veya."parazit" var: Söz konusu şekil, bize *has* veya *ideal* denebilecek o haliyle, yani *doğrudan doğruya ulaşmıyor*. Kısacası, A^* fiilî durumunun bile artık kendisiyle başbaşa ve in vitro gerçeğinde kendisiyle *özdeş* (öznenin başlangıçta bir kez yaptığı müdahaleden sonra uğradığı Arızanın Şiddeti'yle eşleşmiş veya bu şiddeti

yansıtır) *olmasının veya kalmasının* engellendiğini, ama asıl önceki veya bundan sonraki doğa - kaynaklı in vivo müdahaleler yüzünden *engellenmekte ve kuşkulu olduğunu görüyoruz.*

Öte yanda, her müdahalenin de, fiili bir durumu, bu durumun kendisine oranla *sapma veya arızalanma şiddeti* ölçüsünde değiştirdiğini -- dolayısıyla belirsiz bıraktığını - de biliyoruz. O halde ne yapacağız diyoruz. *Biz*, kendi yaptığımız bir kezlik bir müdahalenin sonrasındaki bu *yeni* durumu teorik olarak saptadığımız halde, bu in vitro gerçeğinde *özdeş* şekil bize doğrudan doğruya ulaşmıyorsa, ona kendi haliyle nasılsa öyle olduğu gibi raslayamıyorsak, bunun güvencesini elbette arayacağız. Bilgimizi etkileyen bu faktörü bulmalıyız. Evet, *yeni*(bilgi amacıyla, yani bilgilenmeci müdahale sonrası) *durum*, ne ölçüde "teoride olması gerektiği gibi", yani in vivo özdeş olabilir? (70)

İşte yukarda değindiğimiz *güvence sorunu* da burada ortaya çıkıyor. Daha doğrusu bu sorun, *özdeşlik sorunudur*, yani yeni durumun doğada artık arızalanmama, olması gerektiği gibi olabilme, özdeşliğini koruyabilme (yeteneği) sorunu (71).

Özdeşlik veya arızalanmazlık yeteneği nasıl belirlenir dersek, bu, elbette yine şu *arızalanma şiddetine veya riskine* göre belirlenir diye-

(70) Kısacası mesele, *teori ile pratiğin bağdaşması*, yani gerçek bilginin nasıl ürediği meselesi: Fiili durumun uğradığı arıza ile dengelendiği veya denkleşerek bütünleştiği veya dönüştüğü yeni durum -- özdeş durum -- acaba *yeni* arızalar karşısında (doğanın ayrıca yarattığı müdahaleler ortamında) özdeşliğini veya belirliliğini ne ölçüde koruyor? Öyle ya, söz konusu özdeş durum, özneye bilgi diye ulaşıncaya kadar yine doğanın kendi ortamı içinden geçmiyor mu? Bu, özdeş denen durumun acaba ne ölçüde özdeş olduğu, *belirli* kaldığı sorunudur. Sorun, *P - olasılığı* denen bu ölçünün saptanmasıyla aydınlığa kavuşacaktır aşağıda.

(71) *In vitro* veya ideal özdeş durum diye andığımız bu fiili durumu yukarda (V) söylemi şeklinde saptamıştık. İşte sıradan bir *determinizmin* de aradığı bu özdeş durum değil midir? Ölçüm sonrası özdeşlik koşulu da diyebileceğimiz bu teorik söylemin başına, aslında biraz aşağıda göreceğimiz üzere, *özdeşlik olasılığını* koymak, yani bu olasılıkla çarpmak lâzım! Neden derseniz, çünkü taneciğin pratikte özdeş davranmadığı belli. O bakımdan pratikteki (gerçek) fiili durum, ancak (V) ideal - ya da özdeş - durum söylemini şimdi bu olasılıkla düzelttiğimiz, yani çarptığımız takdirde ortaya çıkacaktır.

Aslında bütün teorik değerler için aynı şeyi yapmak gerekiyor, *doğruluğu* (hakikati, gerçeği) saptamak için başka olanağımız yok... Gerçek değer, teorik veya ideal ya da özdeş söylemi, ilgili özdeşlik olasılığıyla çarptığımız zaman gerçekleşiyor. Ve işte bu yüzdendir ki *gerçek*'in tarihi, ideal söylemin veya değerin değil, bu *P*, yani *özdeşlik olasılığı* denen söylemin çizdiği veya yürüdüğü tarihtir!

ceğiz (72) ve böyle bir matematiksel yöntem de vardır (73).

Demek ki iş eninde sonunda, şu baştan beri sözünü ettiğimiz *P - özdeşlik yeteneği veya olasılığı*'na geldi. Evet, şimdi soralım: (V) söylemiyle saptadığımız *A* fiilî özdeş durumu*'nun, herhangi bir *t* anında yeniden A* (yani özdeş) olarak ortaya çıkma, doğanın tehdit veya müdahalelerinden kurtulma ve özneye doğrudan doğruya kendisi nasılsa öyle ulaşma olasılığı ne biçim bir fonksiyondur? Üstelik, bu biçimi saptamak için önce *L/A* arızalanma şiddetinden yararlanacağımızı da söyledik.

İşte matematiksel yöntem de burada şu soruyla başlıyor: Şu fiilî *A** özdeş durumu, doğada belli bir ana kadar arızalanmıyor, özdeşliğini sürdürüyorsa, bundan sonra da arızalanmaması için şart nedir? Bu, "koşullu olasılık" denen bir sorundur. Bu açıklamadan önce, meseleyi daha genel ve kesin bir dille gözden geçirelim:

İn Vitro gerçeğinde Özdeş Durumun ayrıca (İn Vivo) Özdeşlik Olasılığı

A.1) Bilginin konusu, taneciğin, özne tarafından, kendisine fiilî durumunun ne olduğunu belirleme amacıyla yapılan *müdahale* (ölçüm) veya böylece yaratılan *arıza* sonunda büründüğü veya dönüştüğü bir *A** (yani arızayı taşıyan) durumudur. Ama bilginin kendisi bu değildir. Çünkü bu "konu", yani *A** durumu, yukarda belirttiğimiz üzere, özneye kendi haliyle nasılsa öyle olduğu şekliyle veya doğrudan ulaşmaz, doğanın engelleyici "süzgecinden" geçer. Bu süzgeç yine yukarda

---

rihtir! Örneğin, *Canlılar Dünyasının tarihsel* (evrim) *koridoru* ya da eğrisi de bu *P - olasılığının* eğrisiyle bellidir. Bak. *Y.Ö.* Canlıların Diyalektiği ... S. 358.

(72) *S. Zweig* (Üç Büyük Adam, tur Yayın. S. 127) çözümlüyor: "Dostoyevski'de ruh bir kaos'tan başka bir şey değildir, ... ruhlarının) arınmasını arzu ettikleri için içen sarhoşlar, ... dinsel susuzluktan ötürü tanrıya küfredenler... Onun kahramanları bir şey arzu ettikleri zaman, bu arzularının gerçekleşmesini umut ettikleri kadar, gerçekleşmemesini de umut ederler... Her karşıtlık başka bir karşıtlığa yol açar."

(73) Buradaki özdeşlik yeteneği kavramı, aslında bir üretim sisteminin ürettiği ürünlerin *arızalanmazlık* veya bu ürünlerin kalitesindeki *değişmezlik*, yani kalitenin korunabilirliği anlamına geliyor. *Güvenirlilik Teorisi* çerçevesinde geliştirilen bu yetenek, yani olasılık ile matematik konusunda bak. *B. Gnedenko/Y Beliaev/A. Soloviev* Méthodes mathématiques en théorie de la fiabilité, Editions Mir. Moskova, 1972, S. 97 - 101.

adı geçen *özdeşlik* olasılığıdır.

A.2) Yukardaki genel açıklamayı daha da baştan başlatmak için önce, kullandığımız terimleri biraz daha açıklığa kavuşturalım:

Müdahale, taneciği, ona YA DOĞANIN (doğanın bilinçsiz parçası veya bilgi - edinemeyen faktörün) YA DA ÖZNENİN (doğanın bilinçli parçası veya bilgi - edinebilen faktörün) yaptığı etkiyle, onun fiilî enerji durumunu değiştirme olgusudur. Doğa bu etkilemeyi *amaçsız* olarak, özne ise doğası gereği *amaçlı* olarak -- bilgi edinme amacıyla -- yapıyor. O bakımdan müdahale iki kategoriye ayrılıyor: Doğal (in vivo) ve bilgilenmeci (in vitro) müdahaleler!

A.3) *Arıza*, doğanın ya da öznenin müdahalesi sonunda taneciğin fiilî enerji durumunda, yani A* 'da meydana gelen relatif değişmeydi ki bunu açıklamıştık. Ve bu yüzden de arıza, *amaçsız* veya in vivo (doğal) ve *amaçlı* (bilgilenmeci, bilgilenme amacıyla yapılan müdaheleden doğan) veya in vitro *arıza* olmak üzere iki kategoriye ayrılıyor.

A.4) İster doğal ister bilgilenmeci arıza olsun, taneciğin bir müdahale sonunda büründüğü veya dönüştüğü -- ilkin virtüel olup sonradan fiilîleşen --her yeni fiilî durum (*A**) arızayı fiilen taşımakta ve III diferansiyel denklemi uyarınca, onunla denkleşmektedir. Bu denkleşmeyi çözen fiilî duruma *özdeş şekil* diyorduk (bak V söylemi).

A.5) Arıza ister doğal ister bilgilenme kökenli olsun, gerek *L/A* arıza şiddeti gerekse gerçek *özdeş şekil* söylemi aynıdır. III diferansiyel denkleminin genelliği de burada yatmaktadır. O bakımdan, V söylemi, *objektif*, yani bilgilenen özneden bağımsız bir gerçektir.

Tanecik ister doğal ister bilgilenmeci bir müdahaleyle arızalanıp ne şekle girmişse, bu gerçeği (arızalanmış şekli) *A** olarak *aynen taşır*, arızalanmış şekille özdeş bir duruma dönüşür, böylece gerçeğin objektif şeklini yayınlar.

B.1) *Bilgilenmeci müdahale* gördüğümüz gibi öznenin işidir. Çünkü özne, bilgilenmeci müdahale yapmaksızın, yani karşısındaki taneciğe (nesneye) müdahale etmeden, dolayısıyla onun fiilî durumunda bilgilenmeci veya in vitro bir arızaya yol açmadan -- kısacası ölçüm/deney yapmadan -- tanecikten sinyal (algı) alamaz, bilgi edinemez.

B.2) O halde *bilginin konusu ve nesnesi*, işte bu *yeni objektif*

durumdur, yani A^* durumudur. Böylece baştaki (A.1) şıkkını açıklamış bulunuyoruz. Gerçekten de, gerçeğin objektif şeklini yayınlayan durum odur, bilginin konusunu ve nesnesini bu nedenle oluşturmaktadır. Bilginin nesnesi rolünü bu yüzden oynar.

C.1) *Doğal (in vivo) müdahale* bilinçsiz olduğu için doğanın bilinçsiz faktörünün veya kesiminin işidir. Ortada bilgilenici özne olmadığı için bilgi konusu da yoktur. İşler öznenin haberi olmadan, onun bilgisi dışında gelişir.

D.1) *Doğal* -- yani bilginin konusu olmayan, bilgi vermeyen -- arıza ile *bilgilenmeci* -- yani bilginin konusuna yönelik, bilgi veren -- arızanın iki ayrı kategoride yer aldığını söyledik. Ama bilgilenmeci arıza şunu yapıyordu: *Bilgilenmeci arıza*, gerçi öznenin kendi bilinçli doğası gereği, yani bilgilenme (mesaj, sinyal alma) amacıyla önceki fiilî A_o durumuna yaptığı müdahale (ölçüm/deney) sonunda meydana geliyor, ama müdahaleye uğrar uğramaz bu kez bu A_o durumunu, bilgi - veren (kendisini arıza'yla yansıtıp açıklayan) A^* gibi herhangi bir fiilî duruma dönüştürüyor.

Anlaşılıyor ki bilgilenmeci müdahalenin, dolayısıyla arızanın doğal arızalara göre *özel* bir yeri var. Kısacası bilgilenmeci arıza bir kez meydana geldikten -- arıza öncesi A_o fiilî durumu A^* gibi yeni herhangi bir duruma dönüştürdükten -- sonra, tanecik doğanın kendisiyle başbaşa kalıyor, özneyle iletişimi kopuyor. Tanecik, yaşamını artık sadece doğal müdahale veya arızalar ortamında, yani bu yeni durumun *özdeşliğini (74) doğal bir risk altına sokan* ortamda sürdürüyor: Özne artık müdahalede bulunmadığı için özneye hiç bilgi vermiyor tâ ki özne yeniden müdahale edinceye kadar! Ama bu süre içinde A^* durumunun özdeşliği *hep risk altındadır, çünkü doğal (in vivo) müdahaleler onu hiç rahat bırakmıyacaktır*. Arızaların kategorisi bu ortamda artık değişmiştir; bilgilenmeci değil, sadece doğaldır bu arızalar.

E.1) Öte yanda, her taneciğin bir yeniden - üretim sistemi -- kendini her fazda yeniden - üreten bir sistem -- anlamına geldiği ve fiilî durumun da, bu sistemin böyle yeniden üretilegelen bir ürünü olduğu-

---

(74) "kendi gerçek durumuyla, yani uğradığı (bilgilenmeci) arızayla denkleşme veya özdeşleşmişliği"ni kast ediyoruz.

nu biliyoruz. Bu bilgimiz, hatırlanacağı üzere, *Einstein - de Broglie* tasarımdan kaynaklanıyor.

O halde ürünün uğradığı her arıza da üretim sistemindeki arızalanma rolünü oynuyor. Öyleyse diyoruz: Yalnız bilgilenmeci arıza değil, taneciğin bu bilgilenmeci arıza sonunda dönüştüğü fiilî herhangi bir *A** durumunun sonradan ayrıca (ama doğanın kendi ortamı içinde yaptığı şu doğal müdahaleler yüzünden) uğraması ve taşıması beklenen her arıza da, bu üretim sistemi açısından yine bir üretim arızasıdır.

Kısacası *A**, yani *gerçek* özdeşliğini saptadığımız durum, bilgilenmeci bir müdahaleden kaynaklandığı halde, ayrıca bilgilenme konusu olmayan başka taneciklerin -- doğanın başka kesimlerinin -- doğal müdahale *riski* altındadır. Bir başka deyişle, *özdeş* (bilgilenmeci arızayı taşıyan, yani gerçekçi) *A* fiilî durumu da yeniden ve daima arızalanma, ama doğal olarak arızalanma riski altındadır: İn vivo gerçeğindeki özdeşliğini koruyamama riski söz konusudur.*

E.2) Tersine bir deyişle, *A** (in vitro gerçekiçi) özdeş durumu -- öznenin yarattığı bilgilenmeci müdahale veya arıza dışında -- ayrıca doğal bir müdahaleye, yani bilgilenme konusu olmayan nesnelerin yarattığı -- bir arızaya uğramadığı sürece, bu *özdeş durumunu aynen veya olduğu gibi sürdürüyor* (karşılaştır: *Newton*'un *Lex prima*'sı: Sürünceme (atalet) Yasası). İn vitro Gerçekçi özdeş durum da, böylece özneye (ölçü aletine) olduğu gibi nasılsa öylece aynen ulaşır, fiziksel gerçekliğin objektif bilgisi rolünü oynar. Ama bu, görüldüğü gibi, in vitro özdeş durumun rahatsız edilmeme, yani "aynen-süregelme", kendini aynen (arızalanmadan) y-üretme olasılığına bağlıdır.

F.1) Ya da şöyle diyelim: Öznenin,nesneden *bligi* diye veya bilgi sinyali olarak alabileceği şey, yine öznenin (Bilgilenmeci -- amaçlı -- müdahale yoluyla) arızalı hale getirdiği ve üstelik bu arızayla, nesnenin yukardaki III diferansiyel denkleşmesi biçiminde olduğu gibi, denkleşen durumudur, kısacası *A** denen gerçekçi özdeş durumdur. Ama bu durum da, doğada uğraması beklenen arızalara rağmen ne ölçüde arızalanmıyor veya aynen süregeliyorsa özneye objektif olarak ancak o ölçüde BELİRLİ olur. Kısacası gerçekçi özdeş durum, doğadaki *arızalanmazlık olasılığı ölçüsünde belirlidir.* GENEL BELİRLENEBİLİRLİK İLKESİ budur.

F.2) Tersine bir deyişle, bilgilenmeci arızayı yaratan ölçü aletine

bilgi olarak ulaşacak fiilî durum -- bilgiveren durum --, bu bilgilenmeci arıza öncesindeki fiilî durumun (ki bunu A_0 ile gösteriyorduk) artık (bilgilenmeci) arızaya uğramış ve de onunla denkleşmiş durumuydu ve buna, bilgilenme gerçeğiyle *özdeşleşen veya sadece özdeş durum* diyorduk: A^*.

O halde gerçek konusunda objektif olarak *bilgilenmek* için, *bilgilenme gerçeğini* (arızasını) *kendisiyle birlikte taşıyan şu A^* durumunun da belirli olması gerekiyor ve bu gerekli koşul da doğanın ortamında (in vivo) arızalanmazlık olasılığı ölçüsünde yerine geliyor.*

G.1) O halde yeniden soralım: Objektif bilginin, yani gerçeğini birlikte taşıyan bir fiilî durumun *belirli olması için ne lâzımdır?* Bunun koşulu, A^* denen *özdeş durumun* -- gerçeğini birlikte taşıyan veya gerçeğin objektif bilgisini veren yani uğradığı (bilgilenmeci) arızayla III denklemindeki gibi denkleşen durumun -- işte bu özdeşliğini veya gerçekle bütünleşmişliğini belli bir (t, t_2) süresi içinde korumasıdır: *Kendi gerçeğiyle özdeşleşmenin veya gerçekçi özdeşliğin* DOĞAL GÜVENCE ALTINDA OLMASI, yani BELİRLENEBİLME.

Bir başka deyişle, bilgilenmeci veya bilgi verici arızayı -- ölçümün etkisini -- birlikte taşıyan objektif gerçek durumun, doğanın içinde artık hiç bir (doğal) arızaya uğramaması için, bir kez öznenin müdahalesiyle arızaya uğramış haliyle nasılsa ölçü aletine de öylece, yani kendi gerçeğiyle özdeş olarak ulaşması için gerekli güvencenin, kısacası *belirlenebilmenin ölçüsü nedir?*

G.2) Böyle bir doğal güvencenin veya belirlenebilmenin ölçüsünü matematik diliyle açıklamak mümkündür: Diyelim ki (t, t_1) gibi virtüel bir zaman aralığında tanecik hiç (doğal) arızaya uğramadı; dolayısıyla fiilî durumun gerçekliği, bilgilenmeci gerçeklik kategorisi içinde kaldı. Şimdi şunu istiyoruz: Tanecik, yani onun A^* durumu denen gerçekçi özdeş durumu böyle bir doğal arızaya t_1'den sonra ek bir Δt süresi kadar daha uğramasın.

H.1) Söz konusu istemin, matematik düşüncesinde, koşullu bir olasılık anlamına geldiğini biliyoruz. Öyle ya... varsayımımız veya istemimiz şuydu: A^* durumu, yani *bilgilenmeyi temsil eden durum,*

kendi doğasında artık birlikte taşıdığı bilgilenmeci arızadan sonra, bir daha yeniden -- yani bilgilenme dışındaki doğadan kaynaklanan, kısacası doğal dediğimiz -- bir başka arızaya uğramasın, dolayısıyla yine A^* olarak kalsın. Başka bir deyişle, A^*, şu bilgilenme gerçeği (arızası) ile olan özdeşleşmişliğini veya bilgilenmeci gerçeklik kategorisi içindeki yaşantısını ek bir Δt süresi kadar daha sürdürsün. Evet, işte bu istemin koşullu bir olasılık anlamına geldiğini biliyoruz.

H.2) Bu koşula dayanarak A^* 'nın, yalnız t_1 anına kadar değil, $(t_1+\Delta t)$ gibi daha sonraki bir ana kadar *özdeşliğini sürdürme veya koruma*, kısacası in vivo ya da in vitro özdeş kalma olasılığını saptayabiliyoruz(75). İşte P diye gösterdiğimiz fonksiyon budur: Salt - doğal müdahaleler ortamında A^* 'nın *özdeş kalma*, yani *özdeşlik (arızalanmama) olasılığı*. Matematik diliyle,

(VI) $$P = exp.(-D)$$

Kısacası P, kendisiyle özdeş durumun kendini çevreye veya dışarıya, bu arada özneye doğru, ama yine özdeş kalarak sızdırma - süzdürme olasılığı anlamına geliyor.

Burada D, arıza - şiddetinin, yani L/A 'nın integralini gösteriyor:

(VII) $$D = \int (L/A).dt$$

Buradaki D söylemi, arızalanmazlık veya aksamazlık, kısacası *özdeşlik* teorisi açısından şu anlama geliyor: Doğal risk altındaki bilgilenme gerçekliğini bu doğal müdahale öncesindeki duruma indirgeme fonksiyonu. Doğal müdahale riski altındaki bilgilenme nesnesi A^*, böyle bir müdahaleye uğrasa bile böylece kendi gerçekliğine iade ediliyor. Ya da şöyle diyelim: Doğanın, bilgilenme nesnesi olan şu A^* özdeş durumuna yapması beklenen in vivo müdahaleden (doğal arızadan) hemen önceki bir A^* durumundan başlayıp doğanın yarattığı müdahaleler sonunda belli virtüel bir virtüel ana kadarki tüm arızaları gideriyor bu *D fonksiyonu*, kısacası *bilginin nesnesini doğal arızalardan arındırıyor*.

Bu arındırma veya indirgeme ya da tazeleme (yenileme) fonksiyo-

---

(75) bak *B. Gnedenko*, a.g.e. S. 97 - 101.

nu D böylece, A^* 'nın, doğal arızasız (yani kendi haliyle nasılsa öyle olduğu) durumu ile doğanın yaptığı tüm arızaları birlikte taşıyan yeni durumu arasındaki farklılaşmayı dile getiriyor. Bu, bilgilenme nesnesi olan objektif A^* gerçekliğinin yaptığı doğa - kökenli sapmaların toplamıdır. A^* , doğanın yapması beklenen müdahalelere (arızalara) rağmen bunlardan ayıklanmış bir şekle bürünmekte, yani *özdeşliğine* kavuşmaktadır: Özneye, olduğu gibi nasılsa öylece ulaşma fırsatını bulmaktadır. Ancak belirttiğimiz gibi D bir olasılık çerçevesinde ortaya çıktığı için, bu fırsat da olasılık dediğimiz bir süzgeçten geçmektedir.

Özetlersek, Positivist Kuantum Teorisi A^* 'nın «kendi kendisiyle in vitro özdeş» ifadesini arıyordu. Biz bu ifadeyi (V) söylemi biçiminde saptadık. Ama görüyoruz ki iş bununla bitmiyor. Doğa bu özdeş duruma bile müdahale ediyor biz farkında olmadan... O zaman şu soru ortaya çıkacaktır elbette: Özdeş dediğimiz bu söylem acaba ne ölçüde hangi olasılıkla özdeştir? P ölçüsü içinde özdeştir.

Şimdi artık aradığımız P olasılık fonksiyonunu saptamak için şunu yapıyoruz: *Arıza şiddeti dediğimiz L/A arızayı ister özne ister doğa yaratsın aynıdır.* O halde bu şiddetin yerine onun (IV) söylemini koyuyor ve integre ediyoruz ki böylece D'nın ne olduğu ortaya çıksın:

(VIII) $D = \sinh (t/r).$

Burada meraklılar, (IV) söyleminde L/A için verdiğimiz *sinüs*'lü çözümden yola çıkarak D'nin başka bir söylemine de ulaşabilirler ki bu yeni söylemin de ayrı bir değerlendirmesini yapmak gerekir. Biz, işi basitleştirmek için bu farklı çözüm yolunu burada bir yana bırakıyoruz.

Şimdi yukarda saptadığımız D söylemini, yukardaki (VI) formülünde yerine koyarsak artık aradığımız *P - olasılığı* da açıklığa kavuşmuş olur:

(IX) $P = \exp. [- \sinh (t/r)].$

A. Şimdi durumu bir özetleyecek olursak, teorik veya prodeterminist - ideal ya da bilgilenmeci - özdeş *durum* dediğimiz, ama pozitivistlerin arayıp bulamadığı şu A^* özdeşlik durumunun, pratik bir söyleme, yani doğanın yaratacağı risklere karşı duyarlı veya "tedbirli" bir kılığa dönüştürülmesi gerektiğini gördük. Çünkü öznenin, doğaya (taneciğe) yaptığı, daha doğrusu onun A_o gibi bir fiilî durumuna yaptığı bilgilenmeci müdahaleden sonra -- ki tanecik ancak bundan sonra bir bilgilenme nesnesi, yani A^* durumuna geliyordu -- bu kez bu yeni duruma *doğanın kendisi*, özneden bağımsız olarak, ek veya invivo müdahalelerde bulunabiliyor, bilgilenme nesnesinin o saf, bakîr halini "kirletiyordu". İn vitro özdeş dediğimiz A^* durumu da işte bu yüzden "ideal" sayılıyordu. İşte söz konusu in vivo (doğal) müdahaleler yüzündendir ki, doğa şu ideal duruma, kendi haliyle nasılsa o şekilde raslamamızı önlemekteydi. Doğadaki bilgilenme - dışı öteki etken ve taneciklerin, bilgilenme konumuz olan taneciğimize yaptığı müdaheleleri hesaba katınca, doğanın kendisi olan taneciğimizle doğrudan veya ideal bir temas kuramıyorduk.

Demek ki, prodeterminist - ideal dediğimiz fiilî durumun, yani A^* 'nın (V) söylemi aslında *tam objektif bir bilgi değil*. Ve pozitivistler bunun da farkında değil! Çünkü böyle bir söylemé özne doğrudan doğruya raslayamıyor, araya doğanın yapması beklenen müdahaleler ya da "parazitler" girdiği için raslayamıyor. Bunu, radyonuzda parazitli istasyonları dinlemiş olmaktan dolayı iyice "göz önüne" getirebilirsiniz.

O halde diyoruz, *tam objektif bilgi*, bilgilenmeci müdahaleden sonra, üstüne üstlük doğanın yol açtığı arızalanmalar yüzünden kendi yüzünü açıkça ortaya koyamayan ve bu nedenle, ancak teorik olarak (bak yukarda V söylemi) saptayabildiğimiz in vitro veya *ideal fiilî durumun* (yani bilgilenme nesnesinin) böyle ideal veya (kendisiyle özdeş) özdeş bir durum olarak *belirme olasılığı* ile şartlanmıştır! Kısacası, BİLGİLENME NESNESİ'nc, doğal müdahale riski altında veya bu riske rağmen yine ideal veya in vitro gerçeğinde (kendisiyle) *özdeş* olarak *raslama olasılığı* ile koşullanmış bir söylemdir *tam objektif bilgi*...

Demek ki bilgilenme nesnesi (yani bilgilenme gerçeği veya arızasıyla özdeşleşmiş fiilî durum) ancak yukardaki *P - olasılığı* ölçüsün-

de OBJEKTİF BİLGİ haline gelmektedir. Bu olasılık, söz konusu bilgilenme (arıza sonrası) nesnesinin ayrıca doğal riskler altında kendisiyle yine de olabildiğince özdeş kalarak, hep bilgilenmeci- arıza sonrası haliyle nasılsa öylece kalabilme (*belirme*) *yeteneği* anlamına geliyor.

Yoksa ideal durumun doğrudan doğruya kendisi, tam bilginin *sadece* konusu ve nesnesi olmaktan öteye geçmiyor, mutlak veya tam bilginin kendisi olmayıp sadece bilgilenme gerçeği veya kategorisi düzeyinde kalıyor. Saptadığımız objektif (V) söylemi, yani bilgilenme nesnesinin söylemi de bu yüzden teorik bir söylemdi (76) ve pozitivizm bu sorunların hiç farkında bile değil!

---

(76) Anlaşılıyor ki, tanımladığımız şekilde belli bir arıza şiddetiyle arızalanan aktüel (fiili temsilci) durumun *özdeş hali*, ne gariptir ki, *A. Schopenhauer*'in "özdeş öğe" kavramını andırıyor bir bakıma. Gerçek tarih felsefesi, diyor Schopenhauer "bütün bu sonsuz değişmelerin ve bunların birbirine karışmasının, önümüze hep aynı, hatta dün ve her zaman nasılsa bugün de aynı biçimde hareket eden, değişmeyen bir doğallığı karşımıza çıkardığı anlayışında yatar. Bu bakımdan, ister antik çağlarda olsun ister modern zamanlarda, ister doğuda olsun ister batıda, olup biten bütün olaylarda özdeş olan şey neyse onun görülmesi... özel bütün konumlar, dış görünümler ve töreler birbirinden ne denli farklı olursa olsun, her yerde hep o aynı insanlığın görülmesi gerekir. Bütün bu değişmeler boyunca süreklilik gösteren bu özdeş öğe, kötüsü iyisinden çok olan insan yüreği ile zihnin temel nitelikleri arasında yer alır" (*A. Schopenhauer*, The World as Will and İdea, III, 7. baskı, Londra, S. 27).

Schopenhauer burada "özdeş öğe" derken belli ki bilgi - kuramsal düzeyde hareket ediyor, yani bir özdeşlik ilkesi arayışı içinde. Ancak yeniden üretilmeye dayanmayan bu türden bir anlayış, bizim *prodeterminist* düşünce sistemimize ters düşüyor, çünkü biz özdeşliği şöyle tanımladık: Bir üretim, örneğin dalga - madde mekanizmasının, ürünlerini (frekansını) belli ama sonradan belirleyebileceğimiz bir kalite veya niteliği ya da niceliği tutturacak şekilde *aynen - yeniden - üretme yeteneği*. Kısacası önceden programlanmış veya verilmiş ya da üretilmeksizin (mutlak) bir özdeşlik olamaz! Böyle bir şey, ancak tanrı düşüncesinin maddenin üretilmeksizin (üretim dışı olarak) sırtına bir deli gömleği gibi zorla veya yapay olarak giydirilmesi demektir. Maddenin doğasında böyle bir şey yoktur. Önceden belirlenmişlik, teleoloji söz konusu değildir, amaçlama yoktur. Fenomen kendi ürünlerini veya çıktılarını ya da fiilî temsilcilerini, kısaca fiilî dünyada kendini temsil eden aktörlerini y-üretirken ne ölçüde tıpkılaştırabiliyorsa, ürünlerin veya bu temsilcilerin (birbiriyle) *özdeşliği* de ancak o ölçüde söz konusu olabilir, o kadar! Başka bir deyişle, *özdeşlik*, ister insan denen bilgi - edinen öznenin, ister tanrı denen nesebi gayri sahih öznenin yakıştırdığı olsun, maddeye öyle dışardan ahkâm keser gibi yakıştırılan bir nitelik değil, tam tersine maddenin (endogen olarak) kendi doğası veya üretim mekanizması gereği yaklaştığı bir niteliktir. Bu temel ilkemizi 1978 sonrası tüm yayınlarımızda açıkça vurgulayageldik ve boyuna tekrarlamaktan okuyucularımıza da bıkkınlık geldiğinin farkındayız.

Görüyoruz ki tam-objektif bilginin nesnesi, artık eski bilgi kuramlarında olduğu gibi, "doğada hiç arızaya uğramayan veya doğanın kendisinin yaptığı müdahalelerden etkilenmeyen" bir fiilî durum değildir. Böyle olunca bu tür bir nesnenin bilgisi de bir "dolayımsız veya doğrudan doğruya bilgi" değildir. Yani nesnenin kendi *arızalanmamış* haliyle nasılsa öyle olduğunun bilgisi değil! Çünkü eski bilgi kuramları, makrodünyaya dayanıyordu ve oradaki nesnelerin özellikle makrocisimlerin ise, ne bilgilenme amacıyla *öznenin* yol açtığı ne de *doğanın* kendi ortamındaki bu bilgilenme nesnelerinde yol açtığı arızaları umursadığı var... Oysa mikrodünyada durumun tam tersine olduğunu gördük. Mikrocisim dediğimiz tanecik, daha doğrusu onun fiilî durumu, *hem öznenin* (doğanın bilgilenen parçasının) *hem de doğrudan doğanın* kendisinin yol açtığı arızalara uğruyor. Bu arızanın nedeni özne ise, tanecik bir bilgilenme nesnesi haline geliyor. Ama arızanın nedeni doğa ise ve arıza bilgilenme nesnesinde meydana gelmişse, o zaman bu nesnenin «kendi haliyle ve aslıyla nasılsa öyle» olduğunu koruması bir olasılık halini alıyor. Bilgilenme nesnesinin kendi kendisiyle *özdeşlik olasılığı* da buydu zaten.

Peki, doğa, bilgilenme (amacıyla yapılan müdahale yüzünden) "nesne"si haline getirdiğimiz mikrocisimlere hiç müdahale etmiyor olabilir mi? Hayır, bu olasılığı hiç bir zaman gözardı edemiyoruz. Ve bu yüzden de, mikrocismin fiilî durumuna -- bilgilenmeci arıza sonunda bilgilenme nesnesi haline getirdiğimiz fiilî durumuna -- yani bu ideal özdeş haliyle raslayabileceğimizi kabul edemiyoruz. Objektif bilgi de işte, bilgilenme nesnesine o ideal özdeş haliyle raslama olasılığıyla bu yüzden şartlanmış bulunuyor.

B. Öte yanda şunu da hatırlatalım: *Öznenin*, herhangi bir fiilî durumu bilgilenme nesnesi haline getiren *müdahalesi ve yol açtığı arıza ile, doğanın* aynı fiilî durumda önceden *yol açmış bulunduğu arıza arasında hiç bir fark yok!* Kısacası herhangi bir mikrocisimde, daha doğrusu onun fiilî durumunda meydana gelen arıza, doğanın ister -- özne denen -- *bilinçli kesiminden*, ister -- doğanın kendisi denen -- *bilinçsiz kesiminden* kaynaklansın, *arıza arızadır ve daima L/A* şiddetiyle ölçülür. Yeniden soralım: Herhangi bir fiilî durum, öznenin bilgilenmeci müdahalesine uğramadan önce, doğrudan doğanın kendisince müdahaleye uğramış ise -- ki elbette uğramıştır -- ne olur?

Ya da şöyle diyelim: Bir fiilî duruma, önce öznenin veya doğanın kendisinin müdahale edip arızaya yol açması arasında ne fark vardır? Hiç bir fark yoktur *t - zaman farkından başka!* Başka bir deyişle şunu demek istiyoruz:

Fiilî duruma, ister önce doğa müdahale edip arıza çıkarsın ve özne de, bu doğal - arızalı fiilî duruma sonra müdahale edip onu bilgilenme nesnesi haline getirsin, isterse tam tersine olsun; yani aynı fiilî durumu önce özne bilgilenme nesnesi haline getirsin, sonra da doğa müdahale etsin, fiilî durumun *özdeş* (uğradığı arızayla bütünleşen) *şekli*, yani *A* aynıdır!* Aradaki fark, bu şeklin t - virtüel zamanı cinsinden uğradığı değer farkıdır. İşte *A** 'nın mutlak değerini gösteren (V) söyleminin evrenselliği de buradan ileri geliyor.

C. Ama *tam bilginin oluşması* açısından ortada yine bir sorunsal var: Fiilî durumun, öznenin bilgilenmeci müdahalesine uğramadığı veya uğrayıncaya kadar geçen doğal süreç, objektif bilginin konusu mudur? Evet, konusudur, ama nesnesi değildi. Çünkü özne, bu süreçte fiilî duruma henüz bilgilenme amacıyla müdahale edip arızalı hale getirmemişti!

Ancak *teorik objektif bilgi*, öznenin "bilgilendiği an veya tarihten bağımsızdır", bilgilenme şimdi olmuş, önceden veya sonra olmuş onu ilgilendirmez.

O bakımdan bilginin teorik, ama objektif nesnesi -- yukarda söylediklerimiz paralelinde -- *fiilî durumun, in vitro özdeş* (bilgilenmeci arızayla bütünleşip bilgilenme «nesnesi» haline gelen) *şekli ile in vivo özdeş* (bilgilenme öncesindeki bir doğal arızayla bütünleşip doğanın yine "kendisi" haline gelen) *şekli arasında* -- virtüel zaman farkı bir yana -- *hiç bir fark göstermeyen A* şeklidir* (bak V söylemi).

İşte bu teorik objektif nesnesidir ki bilginin, bilgilenme dahil, bilgilenme öncesinde ve sonrasında olsun doğada uğradığı tüm arızaları birlikte taşıyor.

Ve yine bu nesne, yani *A** eninde sonunda doğanın kendisi veya kendi malı olduğu için yine ve daima *doğadaki müdahalelerin riski altında* bulunuyor. O halde bu *nesnenin bilgisi*, şu evrensel şekil dediğimiz A* durumuna kendi özdeş haliyle nasılsa aynen öylece raslama

olasılığına, yani *P - olasılığına bağlı kalıyor*. Burası, aradığımız objektif *tam bilgi* 'nin söylemine varmak açısından çok önemlidir.

D. Ancak fiilî gerçeklik bu yüzden bir «sübjektiflik» damgası yemeyi hak etmiyor, edemez! Çünkü *P - olasılığı*, tamamıyla nesnel bir büyüklüğe, yani *L/A arızalanma şiddeti*'ne dayanıyor. Ve doğal arızalanma, bilgilenme araçlarının teknik yetersizliği yüzünden değil; tam tersine, doğanın, *A** 'dan kendi haliyle nasılsa öylece, yani yine A* olarak gelecek bilgi - sinyallerini (enerji - durumunu) "engellemesi" şeklinde gerçekleşiyor. Çünkü tanecik veya onun fiilî durumu, bilgilenme denen müdahaleyle birlikte kendi gerçeğine (kategorisine) uygun bilgiyi *A** şeklinde verirken, doğa boş durmuyor: *Bilgilenme - dışı* taneciklerin in vivo müdahaleleriyle bu objektif bilgiyi (şekli) bozuyor. Özneyi de böylece objektif (öznenin niyeti ötesinde) olarak çaresizliğe sürüklüyor! Onu, olasılığa sığınmaya mahkûm ediyor. Bu objektif mahkumluğun sübjektiflik ile ilgisi bu yüzden yoktur.

O halde öznenin *objektif bilgi* olarak algıladığı söylem, A* 'nın doğadaki ardı arkası kesilmeyen müdahaleler karşısında yine de veya hiç bir zaman kurtulamayacağı, dolayısıyla sığındığı bir ölçeğe -- olasılığa -- bağlı kalan bir söylemdir: Doğadaki fiilî durumların, yukarda (B) paragrafı altında söylediğimiz gibi,

(1) Uğradığı arıza, ister bilgilenme ister doğa kaynaklı olsun, hiç fark etmeksizin bu arızayla bütünleşen şeklinin, yani A^x 'nın

(2) Kısacası *ideal* (yani bilgilenme öncesinde doğanın eli değmemiş) ya da ideal olmasa (eli değmiş olsa) bile, yine de özdeş olan *A** şeklinin, ama bu şeklin müdahalelerin sonsuzluğu yüzünden sığındığı bir ölçek düzeyindeki, yani *P - üretim- boyu özdeşlenme veya aynen raslanma ya da aynen belirme veya belirlilik olasılığı ölçeğindeki söylemidir*. Ve bu söyleme, *tam objektif bilgi*, yani *B* - beklenti söylem diyoruz; şöyle ifade ediyoruz:

$$B = P \,.\, A = Tam - Bilgi$$

A bilindiği üzere, *A** 'nın mutlak değeri rolünü oynuyor burada. Şimdi *A* yerine onun (V) evrensel söylemini, *P* yerine de onun yukarki (IX) söylemini koyarsak (Mutlak değeri *A* olan fiilî bir durumun herhangi bir *t* anındaki) beklenti söylemi, yani *objektif tam bilgi* şu biçimi alıyor:

$$(X)\ B = exp.\ (-\ sinh\ t/r).\ exp.\ (-\ cosh\ t/r),\ yani\ exp.\ (-\ exp.\ t/r)$$

Vakti gelince...

Şimdi bir adım daha atarak özel bir şıkkı ele alalım: *Zaman enlemi*'nin tanımından bilindiği gibi, *t*, bu enlemin yay uzunluğu, *r* ise onun eğrilik yarıçapı idi. İşte burada *r*'yi sabit kabul edersek, zaman enlemi de mekanik veya dairesel çerçeveli bir saate dönüşür! O zaman *(t/r)* ifadesi, bu saatin T merkez açısını gösterir, yani doğrudan doğruya saatsel zamanı...

Bu durumda deriz ki, *A** 'dan, yani bilgilenmeci müdahale öncesi veya sonrasındaki herhangi bir *özdeş* durumun,

(a) *Özdeşlik ya da belirlilik söylemi*, yani

(b) Yine özdeş olarak kalması veya belirli olmasından beklediğimiz, ama yukarda açıkladığımız doğal müdahalelerin riski altında beklediğimiz söylem, artık T saati cinsinden bir söylemdir:

(XI) $B = exp. (- exp. T).$

Zaman enleminin saate dönüştüğü bu özel durumda, doğa şunu söylemek istiyor: Objektif bilgi denen beklenti söylem [yani doğal risk altındaki özdeş fiilî durumdan beklediğimiz söylem] *saati ya da vakti (T) geldiğinde söylenecektir!*

NOT: Yukardaki (XI) söyleminde iki tarafın da diferansını alırsak Heisenberg, Belirsizlik İlişkisine ulaşırız.. Çünkü T değişken, T_1 sabit ve $\Delta T = T - T_1$ olmak üzere, ΔT ve ΔB diferanslarından biri büyüdükçe, öteki küçülmektedir veya tersine! Çünkü ΔT büyüdükçe, T daha hızlı büyümekte, *exp. (T)* ise *exp. (exp. T)* 'den daha hızlı büyüyememektedir. Matematikçiler, bunun sol yandaki ΔB diferansının, yani *objektif bilgi denen verideki farklılaşmanın veya belirsizliğin*, azalması (veya tersine) demek olduğunu bilirler. Gerçi biz burada pozitivistlerin şu ünlü belirsizlik ilişkisini bir «yan - ürün» olarak gösterdik, ama bizim bu gösterimimiz aslında belirsiz değil, tam tersine, T zamanı cinsinden birebir BELİRLİDİR, yani *Indeterminizmi rafa kaldırır*.

Determinizm üstüne

Determinizm, maddenin gelecekteki biyografisini genel çizgileriyle yazmaya benzer. Ancak sorun, positivistlerin bunu nasıl yaptığı?

(1.1) Pozitivisitler, bu biyografiyi sadece *soyut* fiilî durumlar için yazıyorlar ki bu fiilî durumlar, onların açısından hep *mutlak güvence* altındaydı, yani *mutlak belirliliğe sahipti*. Ama bunun niçin böyle olduğu ancak şimdi, yani prodeterminist analizden sonra ortaya çıkıyor. Neden mi? Çünkü,

(1.2) Baştan beri sayısız defalar belirttiğimiz üzere, pozitivizmin mikromaddede aradığı fiilî her durum, maddenin, ister doğa - kaynaklı ister bilgilenme - kaynaklı olsun, uğradığı müdahale veya *arızanın gerçeğiyle denkleşmeyen, bu gerçekle özdeş olmayan*, yani klasik determinizm anlamında özdeş sayılan fiilî durumudur. Kısacası *soyuttur* aranan fiilî durum!

Başka bir deyişle, pozitivist bilginin konusu ve nesnesi, *A* değildir: Doğal veya bilgilenmeci bir arızayla (III denklemindeki gibi) bütünleşip denkleşen veya kendisiyle gerçekten özdeşleşen bir durum değildir. Şimdi belirlilik sorununa biraz yaklaştık ve devam edelim:

(1.3) Kısacası pozitivistler, bilginin konusu olan *A** durumunu, yani objektif olarak *gerçekten* veya prodeterminist anlamda *özdeş* fiilî durumu tanımıyorlar. Böyle olunca da, bu durumun -- doğanın kendi içinde ayrıca onu bekleyen sonsuz sayıda arızalarla karşılaşmanın riski altında olmasına rağmen -- ne ölçüde *özdeş* (aynı) *kaldığı* gibi bir sorunun farkında da değiller! O nedenle de, belirlilik - belirsizlik sorunsalının özünü de kavrayamıyorlar.

Başka bir deyişle, *bilgilenme* gerçeğiyle özdeş olan böyle bir durumun, yani *A** nın ayrıca in vivo (*doğanın içinde* de) özdeş kalma *(P -) olasılığı* gibi bir sorunsal yoktur onların açısından! O zaman gerçekten veya prodeterminist anlamda özdeş bir durumun *bilgisi ya da belirliliği*, mutlak bir güvenceye değil; tam tersine, güvencenin negatif yaratıcısı ve karşı kutbu olan «risklere» bağımlı bir olasılıkla (*P - olasılığıyla*) koşullanmıştır dediğimiz zaman, bundan elbette ki hiç haberleri olmayacak (bak XI söylemi).

Öyle ya, onların anladığı güvence veya belirlilik kavramı sadece *mutlak bir güvence*, bilginin üzerine çöken *mutlak bir egemen* değil miydi? Ve böyle bir güvence, fiilî bir durumun uğrayacağı arıza veya karşılaşacağı risklerin hesabını elbette veremezdi. Başka bir deyişle, pozitivist *belirlilik ya da güvence, belirsizlik* (arıza) *ya da risk* gibi

fiilî (dinamik) karşıtları olmayan, nereden kaynaklandığı belirsiz tek başına soyut bir faktördü: Apriori veya salt zihinsel bir fiksiyondu. İşte bu yüzdendir ki pozitivist olasılık kavramı (77) da bilgiye uyduruk (fiktif) bir belirlilik (güvence) sağlıyor. (bak. G. Lukacs'tan çevirdiğimiz Tarih ve Sınıf Bilinci'ne eklediğimiz Tarihsel Pozitivizmin ve Ratio'nun Eleştirisi).

(1.4) *Marxist pozitivizmin determinizmi* bile özellikle tarihsel materyalizmi, bireysel maddenin sadece *soyut* fiilî durumlarına, bilgilenmenin gerçekliğinden kopuk durumlara indirgemekle kalmıyor; aynı zamanda bu birey - maddeyi, onun genel (toplumsal veya doğal) ortamdaki değişmemezlik (kendisiyle özdeşlik, belirlilik, güvence, irade, direnme) yeteneğinden de soyutladığının farkında değil.

(2.1) Buradan da anlaşıldığına göre, prodeterminizmin, geleceğin biyografisini pozitivist anlamdaki *soyut* (doğal veya bilgilenmeci müdahale sonucu uğradığı arızayla özdeşleşemeyen veya yansıtılmayan) fiilî durumlar için değil, tam tersine *somut*, yani *kendisiyle özdeşleşen* durumlar için yazdığı belli oluyor.

Bunun örneklerini burada matematiksel fizik alanında, *canlıların Diyalektiği* (1978)'nde ise biyogenetik açısından yeterince verdik sanıyorum.

(2.2) Ama sosyal anketçilerin karşılaştığı basit bir sorun, toplumbilim alanında pozitivist soyutluğun tipik bir örneğini sergiliyor:

Anketçi sorduğu soru karşısında, denek - kişinin düşüncelerini sakladığına, *gerçek* (?), yani soru sorulmadan önceki kanaatini gizlediğine inanıyor. Anketçinin bilgilenme konusu aslında, denek - kişinin, uğradığı arıza (soru) ile saptırılmış söylemi olması gerektiği halde anketçi boşyere "gerçek" kanaatini arıyor onun.

Oysa ortada artık böyle "gerçek" bir kanaat kalmamış, bozulmaya uğramıştır soru karşısında. Neden? Çünkü denek - kişi bu soruyla risk altına girmiştir; önceden içinde bulunduğu *güvensizlik*, üretim

---

(77) Örneğin, taneciğin t - anında bir x - noktasında bulunmasına ilişkin pozitivist olasılık için bak: *W. Gerlach*, Physik Lexikon, Fischer, Frankfurt, 1967, S. 278 ve *E.H. Wichmann*, Quantum Physics, Berkeley, 1971, S. 272, 315 ve *Gerthsen - Kneser - Vogel*, Physik, Berlin - New York, 1977, S. 685.

koşullarındaki *risk - güvence gerilimi* nedeniyle girmiştir: yani üretim ilişkilerindeki güvence payının yetersizliği yüzünden... Denek - kişi bu soru karşısında verebileceği alternatif cevaplardan birine, ama ardında *henüz fiilî hiç bir gerçekliği olmayan*, yani sadece virtüel gerçekliği olan bir cevaba sığınmaktadır, kısacası *özgürlüğe*... çünkü güvenceyi orada arıyor! Aslında anketçi de bu güvenceyi aramalıydı; daha doğrusu soru (arıza) ile karşılaşıp onunla içleşen insanın (fiilî durumun) cevabı veya mesajı, *hangi riskler altındadır*, dolayısıyla *hangi ölçüde güvence* (doğruluk, belirlilik) *içindedir?* İşte anketçinin işi bu olmalıdır. Fiilî durumların yaşandığı ortamda, bu durumun veya insanın verdiği mesaj, anketçiye -- ki burada bilgi edinen özne rolündedir -- yine bu ortamda hiç bozulmadan, risklerle karşılaşmadan (ki elbette siyasal baskıdan söz ediyoruz) ne ölçüde *aynen* ulaşabilir? İnsan, soruyla özdeşleşen durumunu, özne - anketçiye *hangi güvence altında, hangi ölçüde aynen aktarabilir?* Doğruluk ya da belirlilik, sorgulanan (?) sınıf üzerindeki siyasal - ekonomik baskı faktörüyle koşullanmıştır. Bunu Türk anketçilerinin kesinlikle saptayıp bilmesi gerekiyor (78).

Anketçilerin en büyüğü *Dostoyevski*'nin dünyası da böyledir: Güvencesizlik ile güvence arasındaki gidip gelme ve gerilim: Birbiriyle konuşan, yani birbirini sorgulayan -- çünkü her sosyal ilişki bir sorgulama ve ankettir -- insanların geleceğe, yani kendilerinde fiilen henüzolmayan gerçekliklere doğru nasıl koşuşturup kendilerini aradıklarını, kısacası *güvence* arayışını sergilemektedir (79).

---

(78) Aynı paralelde olup *Aksamazlık Olasılığı* diye tanımladığımız bir faktörün iktisat alanında da kullanılması gerektiğine çok önceden işaret etmiştik; bak *Canlıların Diyalektiği*, GİRİŞ S. 13.

(79) Çünkü kavramsal, özellikle bilimsel düşüncenin aradığı gerçeklik, yalnız kavram oluşturma süreci içinde değil, sanatsal yaratı düzeyinde de su yüzüne çıkıyor. Gerçi *H. Heine* örneğinde olduğu gibi "Sanatsal yaratı kavramsal düşünceyi bir kenara itemez" (*Plehanov*) ise de, bunun tersi de doğrudur, yani kavramsal düşünce de itemez kenara sanatsal yaratıyı... "Gerçek bir ilişki kurduğumuz her sanatı modern sanat haline getiriyoruz" (*A. Hauser*). Pozitivist kültür de öyle değil mi? Bu kültürün gerçek (yani mutlak güvenceye dayalı) bir ilişki içinde olduğu fiziği de modern fizik haline getirmediler mi? Öyleyse şimdi o fizikle birlikte, pozitivist kültür de aymazlığını, mutlak güvenceciliğinin iflâsını yaşamak zorundadır.

Bakın *A. Hauser* (80) ne diyor: "Birey, sadece sosyal nedensellik çerçevesindeki çeşitli olanakları arasında seçim yapmanın psikolojik özgürlüğünü kendine saklı tutmakla kalmaz, aynı zamanda sosyolojik açıdan sınırlı da olsa, yeni olanaklar da yaratır". Ve bütün bunlar, üretim ilişkilerinin derinindeki *sosyal çekirdek*'te, bu çekirdek içinde kendini gösteren sosyal «risk ve güvence» gerilimi düzeyinde oluyor *Riskler ve bunlara karşı güvence oluşturmaya yönelik bir koşuru, virtüel (kendinde henüz fiilî hale gelmeyen) bir gerçekliğe, böyle virtüel bir gerçekliğin sunduğu olanaklara doğru...* Ve biliyoruz ki, bu olanaklar, güvenceden, mevcut veya fiilî dediğimiz olanaklardan doğmuyor; tam tersine, güvencesizlikten, henüz fiilileşmemiş olanaklardan kaynaklanıyor. *Gerçek*, güvencesizlik içinde *virtüel* (yeni) alternatiflere sığınırken, *güvence* mevcut *fiilî* olanaklar içinde boğularak gerçeksizleşiyor.

"Dehâ, yaşanmış belirtileri ilerde tüm zamanları aşacak kalıcı bir gerçekliğe esrarlı bir şekilde dönüştürür" diyor. *S. Zweig* (81). Oysa bu, sadece kişisel değil, tüm insanların dehâsıdır. Çünkü yaşanmış olanaklar arasından henüz yaşanmamışlara doğru hepsi aynı kalıcılığı arıyor; aynı *doğru*'yu, yaşam ve kültür güvencesini. Güvencesizlik yüzündendir ki, genel olarak tüm insan eyleminin tarihi gibi, özelde bilgilenmenin tarihi de "çoğu kez eğri büğrü ve karanlık yollardan yürümüştür". (82) ve buradaki "esrar" yaratıcılık şeklinde ortaya çıkar.

Oysa *akılcılık* ve bilgicilik, *fiilî* gerçekliğin bir meta ya da zihinlerimiz arasında biricik "mübadele değeri" olduğuna bilirkişi gibi karar veren "emniyet sandıkçılığı" rolünü oynuyor. Çünkü bu metayı mülk ediniyor sandık ve *mutlak güvence* diye kabul ediyor. Karşılığında da bunun belli bir yüzdesi kadar *bilgi*, yani kredi sertifikası veriyor. Evet, sandık ya da akıl sadece mutlak güvence arıyor!

Fiilî gerçekliği "kendi düşüncemizde mülk edinmek", mülk edinemediklerimize de -- kedinin erişemediği ciğer misâli -- tû kaka

---

(80) *A. Hauser*, Sanat Sosyolojisinin Hedef ve Sınırları adlı makale, bak *Sociologica I*, EVA yayın, Frankfurt, 1974, S. 395.

(81) *S. Zweig*, Maria Stuart, Wien/Leipzig/Zürich, 1935, S. 304

(82) *S. Zweig*, a.g.e. S. 523.

demek... güvence - dışı, şaibeli saymak onları (çünkü güvence tek ve mutlaktır ki o da mülktür); yani riskli veya arızalanma tehdidi altında, dolayısıyla akıl - dışı saymak demektir akılcılık! Ama bu, *Hegelci Marx*'ın [çünkü mülkiyet denen güvence, bedenin -- tıpkı Geist (akıl-ruh veya aklın ruhu) gibi-- fiilî gerçekliğin içine uzantısıdır. Grundrisse, 1983, S. 399] ve onu izleyenlerin, yani pozitivistlerin akılcılığı. Tıpkı feodallerin toprak mülkiyeti gibi «mutlakçı» bir akılcılık, güvence mutlakçılığı, nesnel bilgiyi belirleme çabamızda güvencenin mutlak olması gerektiği tutkusu!

Öte yanda görüyoruz ki, fiilî dünyanın dönüşebileceği, ama henüz fiilîleşmemiş *yeni* olanakların objektifleşen varlığı ya da yaratılırlığı, kısacası *virtüel* bir dünyanın olanakları ve bu yeni olanaklara yönelen, sürüklenen ve bu arada arızalara uğrayan doğa ve toplum şunu kanıtlıyor: Gerçekliği ve de bilgisini belirleme çabamızda, "mutlak" güvencenin hiç de mutlak veya bağımsız ya da karşıtsız, kısacası *ceremesiz* olmadığını!... Güvencenin düpedüz, arızalara, arıza riskine bağımlı olduğunu, arızalar veya tehditler altında savrularak belli bir olasılık düzeyine indiğini kanıtlıyor.

Hegelci feodalist aklın mutlakçılığına -- ya da güvence "otlakçılığına" -- öykünen modern pozitivizm, ama Kuvantum Teorisi'nde bu belirleme mülkiyetçiliği ya da güvence mutlakçılığının iflâsını yaşayınca, çareyi olasılıkçı bir güvence kavramında buldu. Ama bu olasılık kavramı da yine soyut, yine apriori, yine mutlakçıydı, istatistikçiydi. Kısacası arızalanma veya arıza riski (şiddeti) kavramından yoksun, ayakları yere basmayan, raslama'cı bir anlayış; dinamik olasılıktan yoksun bir güvence! Mülkiyetçi ve mutlakçı düşünce burada da yansıyordu. Modern pozitivizmin istatistik anlamındaki o *apriori veya soyut olasılıklı* güvence kavramı, Kuvantum teorisiyle ilgili sayısız literatürden kolayca anlaşılacağı üzere, güvencenin *diyalektik kutbu ve nedeni olan* RİSK ya da onun ardındaki ARIZA kavramından habersizdir.

İşte *prodeterminizm*, üretim ilişkilerindeki (Marx anlamında) mülkiyeti, yani güvenceyi, onun anti - tezi olan *risk* ile nasıl gerekçelendiriyorsa; pozitivist bilgilenmenin özündeki güvenceyi de -- elbette pozitivistlerin yaptıkları gibi, risk kavramından koparak mutlakçı veya apriori bir olasılık kavramıyla değil -- güvencenin ayrılmaz

anti - tezi sayılan onun anti - momenti veya gerçek nedeni ve doğuranı olan *risk* anlayışıyla, dolayısıyla dinamik bir olasılık kavramıyla açıklıyor. Böylelikle pozitivizmin de pozitivistliği kalmıyor tabiîdir ki!

Evet, pozitivizm bir metafiziktir, çünkü "metafizik, ölümsüz (yani güvencesi mutlak ve mülkiyetçi, daha doğrusu risksiz, arızasız -- y.ö.) düşünceler koyar ortaya... ama *sanatın* ölümsüz düşünceler dile getirmesi zordur" (83).

Pozitivizmin modern çağına gebe 19. yüzyıl kültürü ortasında ender rasladığımız diyalektik düşünceli sanatçılardan birini, *H. Heine*'yi ve onun izlenimci yöntemini şöyle açıklıyor *Lunaçarski* (84): "Nesnel gerçekliği tanımlarken, espirisiyle (aklının ruhuyla) olağandışıyı, hatta kimi zaman paradoksu arar; sözkonusu nesneyi onlarla tanımlar... tanımladığı nesnenin özgün, beklenmedik yanlarını sergilerken, bir bakarsınız nesneyi bize yepyeni bir ışıkta sunmuş». Besbelli ki burada, *beklenmedik*'ten kasıt, Sofistlerin gösterdikleri gibi, bilgi - söylemdeki kaypak yönler değil, bilgiye belirlilik sağlayan *güvencenin anti - tezini*, doğurgan karşıtını saptamaktır! *Marx*, üretim ilişkisi, özelde mülkiyet [*Hegel* paralelinde, yani bedenin dışdünyaya tıpkı aklın ruhu (Geist) gibi uzantısı, ama güvencelenmiş uzantısı, kısacası güvence] kavramını tanımlarken, aslında çok saydığı bu çağdaş ozan dostunun esprisinden uzaktı. Güvenceye değil, doğurgan - karşıtlığa önem vermekten, risklerden buracıkta nedense hemen yoksun kalıverdi. Bu teorik "kusur"unu sonradan ancak ihtilâlci yılmazlığıyla silip süpürecekti pratikte!

Nedir ki güvencenin ya da belirliliğin *mutlaklığı* tarihte yine ve ancak belirli sınıflar tarafından somutlaştırıldı. Çünkü *üretim ilişkisi* dediğim şu RİSK - GÜVENCE İKİLİSİ -- güvencenin, risk olmadan, öyle tepeden inmecesine, Marx da dahil hele filozoflarca, sadece aklın ruhuyla yaratılmazlığı ilkesi --, bu sınıflar için tek kutuplu bir pili

(83) Sanat derken, biz "bilim" anlıyoruz burada, "ölümsüz düşünce"denince de şunu: Risklerden, yani güvencenin diyalektik nedeninden, anti - tezinden yoksun bir olasılık düşüncesine, statik bir olasılık kavramına dayanan, kısacası sadece ve sadece güvencelerden oluşan düşünceler... Bunları, yukarda Lunaçarski'den yaptığımız alıntıdan esinlenerek söyledik. (bak. *A. V. Lunaçarski*, Sanat ve Edebiyat Üzerine, Adam Yayın. 1982, S. 93) Ve şunu da ekliyor Lunaçarski: "Metafizik, diyalektiğin ve espri'nin (akıldaki ruh = Geist) karşı - savıdır."

andırıyordu. Olabilir mi böyle bir pil? Risk güvenceye doğru akmadan ya da güvence kendi riskine doğru, üretimdeki ilişkilerden toplumsal bir akım geçer mi? Maddesel ve zihinsel metalar, bir kutuptan ötekine doğru akmadan mücadeleci (dinamik) bir denge kurulur mu? Ama kurulduğu varsayılıyordu. Bu tek - kutuplu ve gerçek - dışı ya da dengesiz üretim ilişkisi sadece güvenceden meydana geliyordu. Güvence mutlaktı ve risk olmamalıydı. Güvence olgusu böylece riski olmayan bir şey, yani mutlak güvence ya da güvencenin mutlaklığı haline geldi.

Pozitivist bilim ve kültürün yarattığı *olasılık* kavramındaki güvence ya da belirlilik ilkesi işte hep böylesine bir güvencedir, yani *mutlak, bağımsız, tepeden inme ve apriori*, özetle *Hegelci!*

Pozitivist kültürün böylesine bir güvenceye niçin ihtiyaç duyduğunu tarihin Marksist analizinden biliyoruz. Ama bunu itiraf etmek onların işlerine bir türlü gelmiyor, çünkü güvencenin ya da mülkiyetin mutlaklığını parçalar bu itiraf. Evet, Risk kavramına dayanan olasılık'ın aslında güvence mutlaklığının yıkımı demek olduğunu itiraf edemiyorlar. Onun içindir ki, güvence mutlaklığının istatistik dedikleri olasılıkla bölüşülmesinden, yine mutlak olarak, yani sınıfların risklerini hesaba katmadan dağıtılmasından öteye geçemiyorlar. Göze aldıkları tek risk bu. Bölüşmeye evet ama yine tepeden inme ve apriori.

Oysa *olasılık, yani dinamik veya prodeterminist anlamda olasılık*, aslında güvencenin mutlaklaştırılması olmadığı gibi, mutlaklığın bölüştürülmesi de değil. Tam tersine bu olasılık, güvencenin yukarda belirttiğimiz üzere, kendisinin *sorunsal* haline getirilmesinden; güvencenin, kendi anti - tezi olan ve onu doğuran karşıtının, yani risklerin düzeyinde ele alınmasından kaynaklanıyor. Kısacası güvencenin kendisi, daha baştan beri mutlak bir kavram değil...

Evet, nedeni kendinde olan bir olgu, tanrısal bir nitelik, bir tabu değildir güvence. Despotluğuna karşılık "mümin"lerinden övgü ve yakarış bekleyen (85) islâm tanrısı da değil, tam tersine nedeni risklerde,

---

(84) *Lunaçarski*, a.g.e. S. 95

(85) Aslında pozitivistlerin, ne köylü isyanlarını tanrı adına kanla bastıran Luther'den farkı var ne bizdeki *Karaçelebizade Abdülaziz*'lerden: "Tanrının mı bir muradı var da, gelirler boyuna azalırken giderler boyuna artıyor?" Çünkü onlar güvence derken geliri, risk derken de sadece gider'i anlıyorlar.

yani diyalektik kutupsal veya doğurgan kutupsal - karşıtlarında olan bir faktör. Ama mülkiyetçi sınıflar, *güvencenin* mutlaklığını, yani tekbaşınalığını veya nedeninin kendindenliğini -- kendinden menkul -- ya da tanrı vergisi olduğu saplantısını: kısacası dış dünyaya tanrı misâli bir ahtapot gibi kenetlercesine uzanan akıl - ruh (Geist) 'un şu *Hegelci Marxvari* uzantısını kafalarından atamadıkları için, daha doğrusu aklın dünyayı -- aslında tanrıyı yok eder gibi görünmek numarasıyla -- ama bu sefer kendi adına elegeçirme megalo idea'sını akılcılık sandıkları içindir ki, bu mülkiyetçi ve mutlak güvence düşkünü kültürün aktörleri olan pozitivistler de atamazlar kafalarından bu mutlakçılık veya risksizlik anlayışını...

Güvencenin, *risk* ya da tehdit altında olmazlığı, sokulamazlığı, sokulmasına izin verilmemesi gibi güvence - ırkçısı, siyasal ve sınıfsal bir gerekçe, şu feodalizm uzantısı kutsal emanet tüm pozitivistlerin beynini dağlıyor.

Olasılık kavramını *arıza* veya *arıza riski'ne ya da şiddeti*'ne dayandırmaya ancak *insan yapısı* makinalarda yüzleri tutuyor, yani güvencesi yine kendi ellerinde olan sistemlerde. Ama *doğa veya toplum yapısı* üretim mekanizmalarının risk altında olabileceği düşüncesi onları, tanrıdan korkar gibi korkutuyor. Çünkü (a) fiziksel veya biyogenetik üretim mekanizmalarında ve üretim ilişkilerinde *doğanın* kendine rağmen ve karşı ya da (b) toplumsal üretim ilişkilerinde mülkiyetçi (egemen) *sınıf'ın* kendine rağmen ve karşı, *risk altına düşebileceği olasılığı* onların zihinlerini altüst ediyor.

Her şeyden önce şunu bilmeleri gerek: Ne doğadaki nesnelerin *bilgi söylemi*, ne de *üretim ilişkileri* mutlak güvence altında! Doğabilimsel bilgi söyleminin mutlak olmayıp, doğadaki risklerden kaynaklanan *P - olasılığına bağlı* olduğunu (X) söylemini açıklarken gösterdik. *Üretim ilişkilerinin* de mutlak olmayıp, toplumdaki risklerden kaynaklanan bir olasılık düzeyine bağlı olduğunu ve bu olasılığın üretim ilişkilerinde *belli bir tarz* oluşturduğunu (*) söyledik: *Üretim tarzı* denen şey de buydu, böyle bir olasılık kavramıydı. Nedir ki, toplumda-

---

(* *Y.Ö.*) bak. E.Werner'den çevirdiğimiz "Osmanlılar: Büyük bir devletin Doğuşu"ndaki notlarımız.

ki riskleri doğrudan doğruya maddesel büyüklüklere indirgemek "ekonomist" düzeyde oldukça mümkün, ama salt sosyal düzeyde çok zor şimdilik. O nedenle, risk faktörüne bağlı olduğunu söylediğimiz *P - olasılığını*, yani güvence faktörünü saptamak çok ayrı ve ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç gösteriyor. Üretim tarzı işte bu olasılık ölçeğinde belirdiği içindir ki, üretim ilişkilerine ilişkin bilginin *güvenirliği ya da belirliliği* yine aynı "risk araştırma ve belirleme" çabalarına bağlı kalıyor.

Cansız ve Canlı Dünyalarda Arızalanma ve Fiilî Temsilcilik

1) Sosyal Canlılık dünyasından değil de, yalnızca *biyogenetik canlılık* -- yani bilinçsiz canlı madde -- dünyasından söz edersek, "fonksiyonel" rol oynayan alternatif (enzim veya genetik baz takımı), bu dünyada aynı zamanda *aktüel* alternatif, yani *fiili* temsilci rolünü yüklenmiştir. Canlılık denen fenomeni içinden çıktığı cansız (fiziksel) madde dünyasına karşı fiilen temsil ediyor, belirliyor, bu fenomeni ayakta tutuyor (bak *Canlıların Diyalektiği, 1978*), bu fenomenin bağımsız bir kategori olarak sorumluluğunu o taşıyordu.

2) Cansızlık -- salt fiziksel madde -- *dünyasında* ise "fonksiyonel" rol oynayan alternatif (enerji - durumu), bu dünyada yine canlılık dünyasındakine benzer biçimde *aktüel* alternatif işlevini yüklenmişti: Cansızlık denen fenomeni, içinden çıktığı gerçekliğin genel dünyasına karşı virtüel değil, *fiilî* olarak -- fiilî bir gerçeklik olarak -- temsil ediyor, belirliyor, bu fenomeni ayakta tutuyordu. Fiziksel (cansız maddesel) fenomenin bağımsız bir kategori olarak sorumluluğunu o taşıyordu.

3) Görüyoruz ki fiilî temsilci ya da fonksiyonel dediğimiz alternatifin biyogenetik canlılık ve cansızlık kategorilerinde birbirine paralelleri var.

Aynı paralellik *sosyal canlılık dünyası* için de söz konusu. Şöyle ki, aktüellik (fiilî temsilcilik) veya fonksiyonellik ya da belirleyicilik rolünü bu kez *üretim ilişkisi*, dolayısıyla üretim ilişkilerini belirleyen sınıf oynuyor. Neden?

Çünkü *aktüel* (fiilî temsilci) ya da *fonksiyonel* alternatif, gerek biyocansızlarda gerekse biyocanlılarda ve gerekse sosyocanlılarda, han-

gisinde olursa olsun, fenomenin her seferinde *kendini yeniden üretme işlevini* belirliyor, bu belirleme işlevini görüyor.

Ancak bu belirleyicilik veya fiilî temsilcilik arızalanmadan ya da mücadelesiz ulaşılan bir işlev değil, yani belli bir süreci kaplıyor. Gerçekten de böyle, çünkü belirleyicilik niteliği ilkin ancak şöyle ortaya çıkıyor:

Biyocanlılık fenomeninde belli bir alternatif (enzim ya da genetik baz takımı) organizmadaki tüm yeniden - üretme faaliyetlerinde ancak *dominant* (baskın ya da onsuz edilemeyen) bir duruma gelince *fiilî temsilci* ya da *belirleyici* nitelik kazanıyor.

Sosyocanlılık fenomeninde ve fiziksel (dalga madde) *fenomende* de aynı şey oluyor. Belli bir alternatif, sosyal organizmanın veya dalga - maddenin tüm yeniden üretim faaliyetlerinde ancak dominant bir duruma gelince, bu faaliyeti kendisinin işlevi olmadan olamaz -- sine quea non -- şekilde kontrol ettiği zaman fiilî temsilci ya da belirleyici nitelik kazanıyor.

Demek ki bir alternatife *aktüellik* (fiilî temsilcilik) veya *belirleyicilik* niteliğini kazandıran karakteristik, ilgili fenomenin yeniden - üretimindeki "onsuz olamazlık" eğilimidir, yani zorunlu tercihlenme eğilimi.

Bu tercih eğilimi elbette ki durup dururken ortaya çıkmıyor. Bu tercih, bir takım *virtüel* (henüz onsuz yapılabilen veya olabilen, yani henüz fiilîleşmemiş) *alternatifler* arasından -- virtüel alternatiflerin deposu içinden -- ortaya çıkıyor. Ama niçin? Çünkü,

(1) *Önceki* diyeceğimiz bir alternatif, artık "onsuz yapılabilir" hale gelmekte, kısacası *arızalanma* (yerini, fiilîleşmek üzere bekleşen veya henüz fiilîleşmemiş olup fiilîleşmeye hazır ve aday yeni bir alternatife bırakma) *şiddeti* artmaktadır. Ve

(2) "Önceden onsuz yapılabilen", ama *virtüel* dediğimiz (fiilîleşmeye hazır ve aday) bir alternatif bu arızalanmalar süreci sonunda artık "onsuz yapılamaz" duruma, kısaca zorunlu olarak tercih edilen -- halk deyimiyle, alternatifsiz -- duruma gelmektedir (86). *Aktüel* (fiilî tem-

---

(86) Bir fenomende, bir aktüel alternatiften başka bir aktüele geçiş, kısacası *evrim sorununu* ilgilendiren bu problem için bakınız: *Y. Öner, Canlıların Diyalektiği (1978)*, S. 328 - 334.

silci) *veya belirleyici ya da fonksiyonel* dediğimiz alternatif de işte hep böyle "zeytinyağı gibi suyun yüzüne çıkmakta olan" bir temsilcidir. Fenomenin fiilen görünen veya temsil olunan yüzüdür, fenomeni kendi içdünyasının dışında, dışındaki fiilî gerçeklik içinde temsil eden bu alternatif bize fenomen hakkında bilgi - veren ajandır.

Bu ajanın *virtüel alternatifler deposu içinden zorunlu bir tercihlenme* sonucu nasıl ortaya çıktığını gördük. Bu ajanın, kendi haliyle nasılsa öyle olduğu, uğradığı arızanın şiddetiyle dinamik olarak dengelenmiş durum ve biçimini, yani *özdeş durumunu* aktaran bilginin de ayrıca P - olasılığı dediğimiz bir *arızalanmazlık veya özdeşlik olasılığına bağlı B =·P.A gibi bir eklenti - söylem* olduğunu görmüştük. Şimdi bunları artık bir daha anlatmayalım...

Ama fonksiyonel veya fiilî temsilci dediğimiz ajanın veya alternatifin bir takım arızalara uğrayan önceki fonksiyonelin yerini alan *virtüel bir alternatif* olduğunu unutmayalım. İşte her yeni fonksiyonel ya da aktüel alternatif de giderek böyle bir arızalanmalar sürecine girdiği halde, genelde bizler, yani bilgi - edinen özneler, onu hâlâ *aynı* veya hiç arızalanmamış ter-ü taze bir nesne sanıyoruz ve bu yanılsama yüzünden de tüm bilgimiz ve onun ardındaki gerçeklik de haybeye gidiyor. Üretim ilişkileri düzeyinde de aynı haltı yiyoruz: Sanıyoruz ki bu ilişkiler hiç değişmiyor, hiç arızaya uğramıyor, sakata gelmiyor, hiç bir risk altında değildir....Böyle düşündükçe de, sosyal canlılık fenomeninin alternatif bir üretim ilişkisinden ötekine geçiş sorununu çözmemiz olanaksızlaşıyor. Sayısız defalar belirttiğimiz gibi, *risk veya arıza* olmadan DEĞİŞME söz konusu olamaz, yeni risklere karşı yeni güvenceler oluşturulmadıkça üretim ilişkileri de değişmez, değişmedikçe kendimize hep "kör değneğini bellemiş gibi" aynı üretim tarzımı yaşarız.

Arıza Üstüne

Arıza -- önceden de çeşitli vesilelerle açıkladığımız üzere -- herhangi bir maddenin, ister cansız ister canlı (biyo - ya da sosyo - canlı) olsun, öbür maddelerle (nesne veya özne olarak) karşılıklı etkileşmesi sürecinde ve nedeniyle, *kendini aynen yeniden - üretme faaliyetlerinin belli bir şiddetle engellenmesi* demektir, dolayısıyla kendini *aynen* -

yeniden üretememesi... Ama bu engellemeyi sineye çekip onunla denkleşecek, bu engelleme sonunda önceki durumuna oranla uğradığı yabancılaşmayla kaynaşacak başka yan olanaklar (mekanizma veya maddeler) de söz konusudur.

Bu engellemeyle dengeleşecek, daha doğrusu engellemenin (arızanın) şiddeti açısından (III) söyleminde olduğu gibi veya benzer biçimde belli bir *denklem* oluşturacak olan *yan olanaklar veya virtüel dediğimiz alternatifler* -- ki bunlar maddeler veya maddesel mekanizmalardır -- cansız ve canlı mekanizmaların yapısına göre nasıl bir nicel dağılım gösterirler?

Bu alternatifler, cansız dünyanın mikromaddesi olan dalga - maddenin yapısında çok fazla, biyocanlı maddede daha az, ama sosyal canlılıkta daha da azdır. Çünkü bu sıralamaya dikkat edersek, her dünya bir önceki dünyada mevcut alternatiflerin ancak sınırlı bir alt - kümesi içindeki alternatifler üzerine kurulmaktadır. Tıpkı tepeye doğru giderek daralan bir piramit veya kule gibi...

(a) Böyle olunca, yani cansız (fiziksel) maddeler dünyasındaki alternatifler çok fazla olunca, bu dünyadaki elemanter taneciğin (dalga - maddenin) bir yeniden üretim mekanizması olarak *arızaya uğrayıp kazaya gelmesi veya kendini yeniden üretme faaliyetinin engellenmesi*, yani arızalılık çok kısa sürer. Çünkü sonsuz sayıdaki virtüel alternatiflerden biri arızalanan önceki fiilî durumun yerini alıverir hemen (87).

Bunun nedeni, yukarda değindiğimiz gibi, elemanter taneciğin yeniden - üretim mekanizmasında, bu faaliyetin arızalanma (engellenme) şiddetiyle denklemleşecek başka yan - mekanizmaların, yani virtüel durumların sayısının nisbeten çok fazla oluşudur.

(b) *Biyocanlının* arızalanma (önceki fonksiyonel alternatifin yerini yeni ve virtüel bir alternatife bırakma) süreci cansızlara oranla daha

---

(87) *Engellenme veya Arızalılık* (önceki fiilî durumun yerini yeni alternatif duruma bırakma) süresi denen T veya ΔT ile fiilî durumun B bilgisi veya onun ΔB kadar farklılaşması arasında -- tıpkı *Heisenberg Belirsizlik İlişkisi* gibi -- ters orantılı bir ilişki olduğunu yukarlardaki (XI) söyleminden kolayca hesaplarız. Pozitivistlerin bu ünlü belirsizlik ilişkisi de yöntemimizin bir yan - ürünü olarak, ama bu kez bir *belirlilik ilişkisi* olarak kanıtlanmış olur!

uzun sürer, çünkü aynen - yeniden - üretimin arızalanma şiddetiyle denkleşecek yan mekanizmalar veya virtüel alternatifler (enzim ve baz takımı) daha da azdır!

Ve arızalılık süreci canlının "hastalık - nekahat" süresi kadardır. Ortaya öncekinin veya eskisinin yerini alan "tamir görmüş" veya dönüşmüş ve virtüel alternatifleri de kısmen değişmiş bir biyomekanizma çıkar. Ama bu, hiç bir zaman "yepyeni" değil olsa olsa ancak öncekinden yalnızca "temsilcilik işlevleri değişip kendisine yabancılaşmış" bir mekanizmadır.

(c) *Sosyocanlılık* için arızalılık süreci daha uzundur. Ve bu süreç, devrime yaklaşım (arızalanma) ve devrimden uzaklaşma (arızayı giderme veya önceki ideolojiden yenisinin etkisi altında kendine yabancılaşma) süresi kadardır: Bir insan kuşağı birim olarak alınırsa, en az bir kuşak boyu sürer. Ortaya, yine eskisinin yerini alan, "tamir görmüş" veya dönüşmüş ve virtüel alternatifleri de kısmen değişmiş bir sosyomekanizma çıkar. Ama bu, hiç bir zaman "yepyeni" değil, olsa olsa azamî olarak öncekinden yalnızca "temsilcilik işlevleri değişip kendisine böylece yabancılaşmış" bir mekanizmadır.

Ve ne gariptir ki, ister fiziksel ister biyogenetik veya sosyogenetik dünyalarda, hangisinde olursa olsun, bu hep böyle oluyor:

Önceki fiilî durumun yerini, daima değişmiş dönüşmüş ve kendisine yabancılaşmış yeni bir fiilî durum alıyor. Fenomen, kendisini fiilî gerçeklik içinde bu yeni durumla temsil ettiriyor. Ve bu yeni durum kendisine ya fiziksel dalga - maddede olduğu gibi "fiilî temsilcisi" değiştiği için ya da biyogenetik ve sosyogenetik dünyada olduğu gibi, "fiilî temsilcilik işlevi" değiştiği için yabancılaşmış bir durumdur. Ve bu yeni durum, daima VİRTÜEL, yani henüz fiilîleşmemiş, ama fiilîleşmeye hazır ve aday bir gerçeklikten çıkagelir!

Toplumsal Arıza Şiddeti Üstüne

"*Marx*'ın klasik iktisatçılara yüklediği kabahat neydi, onu incelemek istiyoruz". Klasik ekonominin kusurlarını saptayıp *Marx'ı* yerine oturtmaya çalışırken *L. Althusser* söze böyle başlıyor (88) : «Onun

---

(88) *L. Althusser - E. Balibar*, Das Kapital Lesen, Rowohlt, Frankfurt, 1972, S. 118 - 120.

ayrıntılara ilişkin görünen eleştirilerinden yalnızca birini ele alayım. Bu, terimleştirme mantığı ile ilgili bir sorundur. Ve *Marx* bunu şöyle koyuyor, diyor ki: *Smith* ve *Ricardo* artık - değeri hep kâr, faiz ve rant biçimleri altında çözümlediler. Kısacası artık-değer hiçbir zaman gerçek adıyla anılmadı, hep başka bir adın ardında saklı kaldı, kendi genelliği içinde değil, tam tersine hep ve sadece görünen biçimleriyle, yani kâr, faiz, rant diye kavranmaya çalışıldı... Böylesine bir kabahat yüklemi ilginçtir. Artık - değeri onun bu görünsel biçimleriyle karıştırmak, Marx'a göre sadece ve düpedüz bir dil yetersizliğinden kaynaklanıyor ki bunu gidermek de pek zor olmasa gerek... Gerçekten de Marx, perdeleyici kelimeler arasından *Smith* ve *Ricardo*'yu okurken, eksik kalan kelimeyi yeniden ortaya çıkarıyor. Onların dışarda tuttukları o kelimeyi su yüzüne çıkarıp tercüme ediyor. *Marx*'ın söylemek istediği şey, aslında onların susarak geçiştirdikleri şeydir. Kâr ve rant analizini o aynı zamanda genel artık - değerin analizi diye okuyor. Oysa artık - değeri, söz konusu görünsel biçimlerin özündeki bir nitelik diye kabul etmemiş olsa bunu yapamazdı... Bildiğiniz gibi, *artık - değer*kavramı -- *Marx*'ın ifadesine göre -- kendi teorisinin iki temel kavramından biridir ve bu iki kavram, gerek problematik gerekse konu açısından, *Marx* ile *Smith/Ricardo* arasındaki özgül farklılığı ifade ederler».

Althusser, kâr, faiz veya rant perdesi ardındaki ortak kavramı veya özü ortaya çıkarma çabasında *Marx*'ın terimleştirme mantığını övedursun, biz başka bir karakteristikten söz edeceğiz: Marxist analizin temeline oluşturan *artık - değerin de ardında yatan*, daha doğrusu artık - değere siyasal - ekonomik niteliğini kazandıran genetik *bir faktörden*...

Üretim ilişkisi

Bu faktör ya da karakteristik, en genel çerçevede söylersek, köleci dönemin çökmeye yüz tuttuğu 2. ve 3. yüzyıllarda, doğrudan - üreticiler olan *belli bir yarı - özgür kesimin özgürlüğü* (emek - mülkiyeti) *ve güvencesi* (toprak mülkiyeti) *üzerinde yaratılan siyasal* (askerî) *veya ekonomik* (takas yüzünden) *düzeydeki tehditleri veya riskleri*, bu kez başka bir kesimin *giderme veya kaldırma* hizmetinde bulunması ve *bunun karşılığında*, doğrudan - üreticilerin ürettiği *ekonomik artık - değere «ceremelkefaret» olarak elkoyması.*

Doğrudan üreticiler kesiminin karşılaştığı *«riskin bedeli» işte bu cereme ya da kefarettir!* Burada önemli olan özellik, belli bir kesimin [feodalizm - öncesi askerî şefler kesimi, kapitalizm - öncesi tüccar ve feodal sermayeci kesimi] doğrudan üreticilere karşı *hem risk - yaratıcı hem de risk - giderici* bir rol oynamasıdır, dolayısıyla cereme ödetmesi.

Üretici kesimin ürettiği artı - ürünün bir bölümü, bu şekilde *cereme veya kefaret* olarak öteki, yani risk - giderici kesimin kesesine aktarılır. Riski yaratan da aynı kesim olduğundan, aktarılan değerler de "rant veya kâr" kalır. Şöyle ki (a) riski yaratanlar feodal kesim ise bu cereme *rant* adını alıyordu, (b) ama *kâr* henüz bu değildi. Çünkü *kâr* (rantların, gerek tüccarın ve zanaatçının gerekse feodalin elinde sermayeye dönüşmesinden sonra) aynı siyasal ekonomik *riskleri* bu kez sermayeci kesimin kendisinin yaratmasından sonra ortaya çıktı.

Özetlersek, siyasal - askerî - ekonomik *riskler*, kölecilikten feodalizme olsun, feodalizmden kapitalizme olsun, her geçiş döneminde *cereme olarak tekrarlanır, ama farklı biçimlerde!*

Cereme, yani üreticiler üzerindeki riskin bedeli, feodalizmde ürün/rant, emek/rant, para/rant biçimindeyken, kapizalizmde daha akılcı bir biçim kazanır, yani sadece *artı - emek süresi'ne* dönüşür ve *kâr* adını alır.

Cereme/kefaret, üretici üzerinde risk yaratan kesimin, *kendisinin doğrudan - üretici olamama veya kendini yeniden - üretememe riskine karşı bir güvencedir.* Böylece ortaya çıkan durum şudur: (1) Üretken olmayanların kendi risk ve güvencelerinden oluşan karşılıklı iki kutup ve (2) bu iki kutup arasındaki denge veya gerilim ilişkisi, kısacası *üretim ilişkisi.*

Faiz ise daha da beter, çünkü o doğrudan - üretme eyleminden soyutlanmış bir şeyin, sermayenin riskini giderici bir güvence rolünü oynuyor. Doğrudan - üretimden uzaklaşma, *robotlaşma* eğiliminin şiddetlenmesi paralelinde, yani canlı emeğin üretimden giderek kopması sonunda, hiç kuşkusuz ki, yeni yeni soyut değerlerle ve bunların soyut riskleri ile, dolayısıyla bunlara karşı getirilecek yeni soyut güvencelerle karşılaşacağız.

riskleri ile, dolayısıyla bunlara karşı getirilecek yeni soyut güvencelerle karşılaşacağız.

Şimdi sözü *arıza* kavramına getirmek istiyoruz. Besbelli ki toplumdaki doğrudan - üretici kesimin karşılaştığı her *tehdit ya da risk*, toplumdaki yeniden üretim faaliyetinin *arızalanması*, aksaması anlamına geliyor. Tersine bir deyişle, bu üretici kesimin uğradığı her azınanın, yine bu kesimden kopardığı *rant ya da kâr* (artı - emek süresi), toplumu doğrudan - yeniden - üreten bu kesinin *arızalanma* (aksama) *şiddetini*, kısacası riskin şiddetini ifade ediyor.

İster fiziksel ya da biyogenetik ister sosyogenetik nitelikte olsun, yine de her fenomenin bir "sınıf mücadeleleri", yani *arızalanmalar tarihi* olduğunu söylemiştik. Ya da şöyle diyelim: Bu üç ayrı dünya, arızalanmalar tarihi boyunca yürüyen ya da *yaşar - kalan* bir GENEL FENOMEN'in üç ayrı görünümüdür. Bu genel fenomenin fiziksel ve biyogenetik dediğimiz tiplerini çeşitli yayınlarımızda (89), bu arada burada da *prodeterminist yöntem* çerçevesinde çizmeye çalıştık. Şimdi yeniden sosyogenetik dünyaya dönelim.

Bugün, toplumun kendini yeniden üretimini veya üretim ilişkisi diye tanımladığımız kutupsal gerilimi belirleyen egemen kesimin, karşılaştığı *somut risklere* (arıza şiddetine), yani kârdan talep veya ücret artışlarına *karşı aldığı güvenceler* (cereme veya kâr artırımı) çoğu kez henüz *somut* (askerî) düzeyde iken, artık giderek *soyutlaşan* risklere (yani faiz gibi soyut bir cereminin veya güvencenin yeniden üretilememe riskine) karşı *yeni ve soyut*, kısacası *ikinci bir güvence daha getiriliyor*. Kredi sigortalama şirketleri böyle doğdu, IMF de aslında böyle bir "şirket".

Anlıyoruz ki, doğrudan - üreticinin *riski* aslında egemen kesimin *güvencesidir ve de tersine*. İşte bu üretici kesimin kendi riskiyle -- yani egemenlerin güvencesiyle -- kaynaşıp kendine yabancılaştığı yeni fiilî durum, gerçek veya kendisiyle özdeş dediğimiz fiilî durum, *siyasal ekonominin nesnesidir*. Aynı şekilde, öznenin, bilgilenme amacıyla yarattığı arızayla kaynaşıp kendine yabancılaşan fiilî durum da mikrofiziğin nesnesi idi. Elementer tanecciğin gerçek veya özdeş fiilî durumu

(89) bak *Fizik ve Felsefe*, 1978, II. Kısım ve *Canlıların Diyalektiği*, 1978 ve *Pozitivizmi Eleştirmek*, 1985 v.b. makaleler.

budur.

Bilgi denen bilgilenirlik veya belirlenebilirlik ya da özdeşlik düzeyine gelince... Hatırladığımız gibi, bu gerçek durum kendisiyle hangi (olasılıkçı) ölçüde özdeş kalabiliyorsa, yani öznenin müdahalesinden uzak, ama doğanın müdahale ve arızalandırma riski altında ne ölçüde *aynı* kalabiliyorsa, bu durumun verdiği bilgi de o ölçüde (P - olasılığı ölçüsünde) *gerçek veya doğru* idi.

Peki, *ekonomik nesnenin bilgisi* de aynı ölçüde gerçek veya doğru değil midir? Çünkü ekonomik nesne de, toplumun içinde, bilgi - edinen bireyin müdahalesinden uzak ve bağımsız olarak birtakım müdahale ve arızalara uğramakta, dolayısıyla *özdeşliğini yitirme veya kendini aynen yeniden - üretememe riski altında* bulunmaktadır. O halde onun bilgisi de, böyle bir riske bağlı olan bir olasılık düzeyinde ulaşmaktadır bize...

Ekonomik nesne, egemen sınıf veya üretim ilişkilerinin kendisi ise, bu sınıf veya ilişkiler de, uğradığı arızanın riskine (şiddetine) bağlı *güvence* (P - olasılığı), yani bilgilenirlik ya da belirlenirlik, ölçüsünde gerçektir.

Ekonomik nesnemiz eğer doğrudan - üretici sınıf ise, bu sınıf da ancak kendi uğradığı arızaların risklerine bağlı olan güvence (belirlenirlik) ölçüsünde gerçek sayılır (karşılaştır: X söylemi).

Hegel'in de Marx'ın da aklı hep güvencede

Biraz yukarda *Marxist pozitivizmin determinizminden* söz ettik. Peki, Marxizm neden bir pozitivizmdir? Önce *Hegel*'den başlayalım. Çünkü (1) Hegel ilkin -- objektivist de olsa -- bir idealist. Onun karşıtlıklar senaryosu yalnız tarihte var, maddesel dünyada yok. (2) Üstelik karşıtlık, sadece "egemenlerin güvencesi" ile bununla "çelişen güvence" arasında. Kısacası çelişen - güvence ya da güvencenin çelişkisi yeni dönemin *doğru*'su sayılıyor, egemenlerin riski yeni bir sınıf için *güvence* haline geliyor: Egemenlere özgü güvencenin çelişkisi aslında onların riskidir demeye dili varmıyor *Hegel*'in... Dikkat ederseniz, burada mutlak olan bir şey, bir kavram varsa o da GÜVENCE. Güvence aşağı güvence yukarı, her şey onun çerçevesinde dönüyor sanki... Yani güvence ya da onun çelişiği! Ama "çelişik" yerine "risk" demeye kimsenin dili varmıyor. Güvence, *mutlak veya tanrısal, kutsal bir nitelik!*

Gerçi güvencenin, sırtı pek ayakları sıcak olmanın, ancak *güvenebilme ya da güvenilirlik* denen bir olasılık olduğu sadece otuz kırk yıldır biliniyor, o da maddesel dünyadaki deneyimlerimizden dolayı... Peki, ama pozitivist idealizmin bu tanrısını bunca yüceltmenin anlamı ne?

«Tanrının yaratısındaki *güç* (şaşmazlık, kesinlik, güvence, kesin güvenilirlik - y.ö.), *lütuf, iyilikseverlik ve bilgeliği* (fiilî durumun karşılaştığı risk ve güvence arasındaki dinamik dengeyi - y.ö.) yaşamak, yaşayıp öğrenmek ve şaşmak, dolayısıyla övmek için doğayı incelemek gerekiyor. Bu yaşantıyı, hayranlığı ve övgüyü bilim çerçevesinde yaşamak, protestanlar için kaçırılmaz bir fırsattı» (90). Kendine güveni kazanması için protestan insanına mesleğinde yorulmak bilmeden çalışması öğütleniyordu. Seçkinliğin dış belirtileri olan başarı ve zenginliğe götüren yol buydu.

Meslek ahlâkı ve protestanlık bağlamında kapsamlı araştırmalara girişen *Max Weber*, burada ayrıca modern kapitalizme özgü ekonomik yaşamın kökenlerini saptıyor: «Püritenler meslek adamı olmak istiyorlardı, biz de olmalıydık. Çünkü çilekeşliğin manastır hücrelerinden çıkıp meslek hayatına taşınması ve içdünyamızdaki ahlakî yargılara emretmeye başlamasıyla birlikte, aynı dervişlik, mekanik - makineli üretimin teknik ve ekonomik koşullarına bağlı modern ekonomi düzeninin şu güçlü ve güvenilir dünyasını kurmaktan geri kalmadı. Bu dünya bugün tüm bireylerin yaşam stilini... üstelik korkunç baskı ve yaptırımlarıyla belirliyor» (91).

Öte yanda, mekaniğin temel kavramları daha *Gallilei*'den beri, insanın çalışma biçimine özgü kavramlardı: Kuvvet, basınç, gerilim, iş. Kısacası insanın, prekapitalist manüfaktür dönemindeki makinalı üretimde yaptığı çalışmanın söylemleriydi bunlar. İşte öğütlenen püritanizm, insanı üretim makinalarının ayrılmaz bir parçası olmaya zorluyor, makinalar ise -- gûya -- şaşmaz bir kesinlikle, yüzde yüz güvenilir bir şekilde çalışıyordu. İnsanın makinaya öykünmesi, makinalaşması gerekirdi. İnsan başka nasıl yücelebilirdi ki? *Taylorizm* ve *Fordizm* ve giderek "Japon Mucizesi" için böylesine budalalaşan bir

---

(90) *K. Merton*, Puritanism, Pietism and Science, İllinois, 1957, S. 580.

(91) *M. Weber*, Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus, Hamburg, 1973, S. 188.

tanrısal makina gerekti. Makinalaştıkça, insanın kendine güveni, güvenirliliği artıyordu çünkü... İnsanın bedensel ve zilinsel (?) eylemi *mutlaklaşıyor*, siyasal hak kazanımları artıyor (gibi gösteriliyor), güvenilirliği ve güvencesi, kısacası işbirlikçiliği de mutlaklaşıyordu. İnsanın düşüncesinin tüm sendikaları sapsarıydı! Üretici güçlerin böylesine gelişimi, doğanın kuvvetlerine hükümetme yolundaki ilerlemeler mekanistik düşüncenin zaferini kutluyor; makinaların kendini durmadan, ama aynen tekrarladığı ve koruduğu sanılan kalitesi, mekanistik zaferin gözünü kör ettiği insanı imrendiriyordu.Makinelerin bu şaşmazlığı, bu güvenilirliği bu kez tersine olarak, onu yaratan insanı da tanrılaştırıyor, insanı kendi yarattığı tanrıya özendiriyordu!

İşte pozitivizmi yaratan dünya buydu: Tanrıya özenen, aklını -- *Hegel* 'in mutlak aklı yerine koyarak, onu -- kesinlikle güvenilir bir aşamaya yücelten, sonunda *autist* bir ben - merkezciliğe tırmanan mülkiyetçi protestan aklı! Güvencenin tartışılmazlığına, mutlaklığına âşık insan! Güvencenin, aslında *güvenilirlik* dediğimiz bir olasılık ölçüsünden bir karış öteye gidemeyeceğini kestiremeyen kör değneği!

Şimdi bizim diyalektik anlayışımıza yaklaşarak sözü, bilginin (diyalektik) nesnesi nedir, ona getirelim. Nesneden kasıt, önceden de belirttiğimiz üzere,

(1) Yukarda (III) denkleminin çözümü çevresindeki tartışmalarımızdan hatırlanacağı üzere, vardığımız sonuç şuydu: *Fiilî bir durumun riski* (arızalanma şiddeti) *ile* (yani Marx anlamında, «kendi güvencesinin çelişme şiddeti» ile) *dinamik olarak* -- sapma anlamında -- *denkleşemeyen, Arızayı kendi sapması haline getiremeyen* (92) *hiç bir fiilî durum gerçekten veya prodeterminist anlamda kendisiyle özdeş değildir!*

Kısacası bilginin nesnesi ancak ve sadece gerçek veya özdeş dediğimiz fiilî durumdur ki bu da, III denkleminin çözümü olan *A** durumuydu. Bu denkleme ve onun çözümüne, biz sabrınızın tükenmediği ölçüde izlediğiniz gibi, «geleceği şu veya şimdiki andaki virtüel gerçekliğe indirgeme" yöntemimizle ulaşmıştık. Ne gariptir ki, aynı

(92) ya da *A. Thalheimer*'in yaklaşımıyla söylersek, "nesnenin (fiilî durumların - y.ö.) kendi içinde veya arasındaki süreç şeklinde olan bağını, yani dinamik" dengeyi kuramayan hiç bir fiilî durum (bak *A. Thalheimer*, Einführung in den Dialektischen Materialismus, Gruppe Arbeiterpolitik, Bremen, S. 84 - 85)

denklem Marxist bilgi teorisinin de beklediği bir denklemdir ve denklemin çözümün, Marxist bilginin de nesnesidir.

(2) Ama dahası var! Diyalektik (risk ile güvence arası gerilim ve denkleşmeye bağlı) bilginin nesnesi olan ya da bizim kısaca: *gerçekten veya prodeterminist özdeş (fiili) durum* dediğimiz şey ve bu şeyin (A*'nın) bilgisi: evet bunlar yöntemimizin sonuçlarıydı, ama hangi ortak gerekçeye dayanıyordu?

Marxist diyalektiği aşan bu sorun (V) ve (X) söylemlerinde ifadesini buluyor, ama idealist bir ideolojik düzlemde değil... Çünkü tam tersine olarak *özdeşlik ve bilgi*, idealizm denen ideolojiden kurtarılıyor. Nasıl mı? Bilginin kendi nesnesini, *idealist bir durum* (yani karşılaşacağı riskleri hiç hesaba katmadan, müdahale öncesindeki kendi haliyle nasılsa aynen öyle olduğu) *gibi görme tutkusundan ve böyle bir varılsamadan* bilgiyi kurtararak... Evet, öznenin, bilgilenme sürecinde böylesine bir güvence mutlaklığı arama kaygısından arındırılması gerekiyor. Gerek (V) özdeşlik gerekse (X) bilgi söylemiyle yaptığımız şey de böyle bir arındırmadır.

(3) Bu arındırma, *Heisenberg Belirlenemezliği*'ni belirlenebilirleştirme çabalarımız çerçevesinde mümkündü. Tüm pozitivizmler gibi, *Hegelcilik ve Marxizmler* de, fiilî gerçekliğe olduğu gibi, onlara, öznelerin bilgilenme sürecinde hiç risk altında kalmayan birer gerçeklik gibi raslama tutkusundan ya da fiilî bir gerçeklik olan durumun, «henüz» fiilî olmayan gerçekliğe (virtüel gerçekliğe) doğru açılma veya sığınma olanağını görmezlikten gelmekten, bu tarihsel pozitivist ideolojiden kurtarılmalıdır. Çünkü:

(4) Gerçek veya prodeterminist özdeş durum, nasıl fiilî bir durumun *L·A* şiddetindeki risklerin altına girmesiyle (V söylemindeki gibi) oluşuyorsa, tam ve gerçek bilgi de benzer şekilde (X söylemi) bu *gerçek veya özdeş* durumun doğa veya öteki toplumlar denen çevre içinde belli bir süzgeçten geçmesiyle oluşuyor. Bu süzgeç, mutlak bir güvence ya da mutlak güvenilirlik düzeyinde her şeyi geçiren bir süzgeç -- yani süzgeç olmayan, salt ben - merkezci bir süzgeç -- değildir! Tam tersine, *güvenilirlik ya da·P - olasılığı* dediğimiz, ama sadece belli bir olasılık düzeyindeki güvencedir bizim süzgecimiz. Böyle idealist ideoloji ve tutkulardan ve ben - merkezcilikten arınmış bir süzgeçten geç-

mekle oluşur bilgimiz. Buna biz *tam veya gerçek ya da doğru bilgi* diyoruz. Evet, ancak pozitivist tutuculuktan kurtarılmış bir Marxizm aşabilir kendini. Bilginin doğrusu için, gerçeğin hakkı ve aşkı için buna ihtiyaç var. Şimdi buradaki diyalektiğin bir şemasını çizmeye çalışalım.

Bizim şemamız çerçevesinde BİLGİNİN NESNESİ şudur:

1.1) VİRTÜEL (henüz k-y-üretemeyen, ama üretmeye hazır) GERÇEKLİK'te yer alan bir durumun -- yani *A** 'nın --

1.2) ŞİMDİKİ AKTÜEL DURUM'un (yani nesneyi fiilen temsil eden durumun, örneğini egemen sınıfın) öznelerce girişilen bilgilenme - amaçlı ya da devrimci müdahale sonunda uğrayacağı arızanın (düşeceği çelişkinin) RİSKİ veya şiddeti ile.

1.3) Dinamik olarak (yani sapma biçiminde, ama *denklem şeklinde*) dengeleşen ya da bütünleşen veya kendine yabancılaşan, kısacası *şartlanan biçimdir* (ki bu biçim, III denkleminin çözümü olan A* durumudur.)

2) Başka bir deyişle, nesne şimdiki durumun *A** gibi sonraki, ama virtüel bir duruma dönüşen durumdur: ama bu yeni durumun eskinin çelişme (arıza) şiddetiyle dengelenerek şartlandığı bir durum!

Şimdi diyalektik bunun neresinde diyeceksiniz? Diyalektik şurada yatıyor:

3.1) *Hegel* açısından *diyalektik*, sadece şimdiki aktüel durumun *kendisi* ile (ama aktüel durumun çelişme/arızalanma şiddetiyle değil) bu durumun *çelişiği* olan *yeni aktüel durumun kendisi* arasındaki -- yani yeniye yönelen ve yine -- bir «dönüşme ilişkisidir» gerçi! Ama bu, şu bilgilenmeci veya devrimci müdahaleden doğan «dönüşme (arızalanma, çelişme) nin» kısacası yeni durumu koşullandırıcı sapmanın, dışarda bırakıldığı bir ilişkidir.

Çelişki (arıza) *şiddeti*, kısacası RİSK, "öncekinin, kendi çelişiği olan (yeni) duruma dönüştüğü" sürecin dışında bırakılmıştır. Yeni (dönüşük) durumun, kendisini yaratan ve öncekinden kaynaklanan çelişkinin (arızanın) şiddetinden haberi veya koşullanmışlığı yoktur *Hegel*'de. Yeni durum böyle bir şiddetle bütünleşip denkleşmez veya koşullanmaz, kısaca soyuttur!

3.2) Oysa bizim açımızdan *diyalektik*, ŞİMDİKİ AKTÜEL DURUMUN, bilgilenmeci veya devrimci müdahaleyle, *dinamik olarak*, yani sapma yoluyla ARIZALANMASI (kendisi ile çelişmesi, çelişerek değişmesi) *ile işte bu arıza sonucu dönüşülen* -- ama III denklemindeki gibi risk ile koşullanarak dönüşülen -- YENİ DURUM (yani şu anda virtüel sayılan ve gelecekte olan durum) arısındaki, işte bu *nedensellik* (riskle koşullandırıcı dönüşme) *ilişkisinde yatıyor*.

Bu koşullama ARIZA = SAPMA şeklinde olduğu içindir ki bilginin nesnesi, yani diyalektik dönüşmenin konusu da belli oluyor!

Özetlersek, arızalı veya çelişik durumun *yeni durum* olarak aktüelleşmesinde yatıyor diyalektik! Ama bu *yeni durum*, *Hegel* açısından, arızalı durumun doğrudan doğruya kendisidir; bizim açımızdan ise, bu *arızanın şiddetiyle koşullandırılan virtüel* (fiilileşmeye hazır) bir *durumdur*. (93).

Kısacası, *Hegel* anlamındaki *diyalektik dönüşmenin*, yeni (dönüşük) durumu NASIL (hangi niceelik veya nitelikle) koşullandırdığı belli değildir. İşte objektif de olsa bunun için idealist sayılır bu diyalektik. Aktüel durumun dönüşeceği şu sonraki veya yeni durumu *koşullandırma biçimi belli* değilse, yani *risk* işin içine girmiyorsa -- yani yeni aktüel durum, önceki aktüel durumun *arızalanma* (çelişme) *şiddetine bağlı olmadıkça* -- diyalektikler pozitivist bile değildir.

4) Şimdi bu anlatımı bir de *mutlak*'ın diliyle tekrarlayalım: Evet, önceki durumun sonraki duruma sadece kendi çelişkisi (arızası) biçiminde bürünme ve dönüşmesi, *Hegel* anlamında diyalektiktir. Ama bu dönüşüm anlayışı, anlıyoruz ki,

4.a) Önceki ve sonraki de olsa, tüm durumları bilginin nesnesidir diye daima ve sadece *mutlak bir güvence* olarak görüyor.

4.b) Ve dönüşüm (geçiş) olayı da sadece *mutlak*'ın (güvencenin)

---

(93) *Virtüel Gerçekliği* oluşturan her durum, arızalanmış veya çelişki haline gelmiş olan önceki aktüel durumun, *gelecekte* dinamik olarak yerine geçerek dolduracağı bir imkân (olanak) durumudur! Ama gelecekteki bu durum, *geleceği şimdiki ana indirgeme* yöntemimiz açısından, işte bu ve her şimdiki anda daima *virtüel* -- yani yerini önceki bir durumun henüz dönüşüp alamadığı, tersine bir deyişle, kendisinin dönüşerek henüz dolduramadığı -- *bir durum* rolünü oynar. Yoksa -- kimi idealistlerin sandıkları gibi -- yoktan var olması beklenen bir durum değildir bu!

değişmesi (arıza ve çelişmesi) olarak kalıyor. Dönüşüm denklemi böylece yalnız mutlaklar arası bir düzeyde hapis kalıyor: «Bir ve mutlak» fonksiyonlu lineer diferansiyel bir denklem gibi! Çünkü,

4.c) Bu anlayış, mutlaktaki çelişmenin dışında, ayrıca mutlakın da bir *risk* (arıza veya çelişme şiddeti) *boyutuna* sahip olabileceğini göremiyor: Dönüşüm denklemine bu riski açıkça katamıyor.

Böylece dönüşüm denklemi olarak, ortaya çelişki şiddetinden yoksun "düz" bir geçiş denklemi çıkacaktı: Dönüşüm, yaşadığı riskten yoksun veya soyutlanmış olarak yürüyecekti, kısacası *risksiz* veya riskin koşullandıramadığı bir geçiş!

O bakımdan *Hegel* anlamındaki dönüşüm, diyalektik olmakla birlikte yavan veya düz, hatta dinamikten bile yoksun bir diyalektiktir.

Şimdi dönüşüm sorununu ya da bu sorunun konusu olan "diyalektik bilginin nesnesi"ni biraz da *Marx*'ın diliyle konuşalım:

A) Evet, *Marxist* düşünce, dönüşümün içine *riski*, yani önceki-nin, zamanla dönüştüğü (94) yeni durumu koşullandırma biçimini de katıyor. Dönüşük (transformed) veya dönüşülmüş ya da *yeni* denen durum -- bizim III denklemiyle gösterdiğimiz üzere -- RİSK ile (yani *L'A* arıza şiddetiyle) şartlanıyor: *Yarı - pozitivist Diyalektik!* Neden mi yarı - pozitivist? Çünkü ancak yarı yarıya diyalektik de ondan! Neden derseniz,

B) Çünkü dönüşüm, daha doğrusu dönüşülmüş *yeni durum* gerek *Marx* gerek özellikle *Leninist* devrimci teori açısından, bu kez aynı zamanda *bilginin* de kendisidir (yalnız bilginin nesnesi değil!): Mutlak güvenilir (belirlenir, dolayımsız veya doğrudan bilgisi edinilir) bir durumdur?!

Başka bir deyişle, bilginin nesnesinin -- dönüşük, yani dönüşülmüş durum olarak -- kendisi ile bu nesnenin bilgisi birbirine *özdeştir* (95)?!

---

(94) *Risk* ile koşullanmak nedir? Yani dinamik sürecin kesintiye (arızaya) uğratılması biçiminde ve sonunda koşullanmak? Fizikteki "epik tiyatro" pozitivistlerin yaptığı gibi, eylemler boyunca koşuşturmaktan çok, *durumları* -- *Meyerhold - Brecht* anlamında yabancılaştığı etmenlerle... sergilemektir, görevi böyle bir diyalektir: Maddenin karşılaştığı risklerle koşullanan *yeni durumlarını* sergilemek!

O nedenle diyalektik düşüncenin bu aşamasına. *Heisenberg -öncesi yarı - diyalektik pozitivizm* diyorum. Neden mi yarı - diyalektik?

C) Çünkü *Heisenberg* ile birlikte ortaya çıkan durum artık şudur:

Dönüşüm durumun kendisi, yani (1) bilginin Hegelci dönüşüm sürecinden geçen veya Hegelci - diyalektik anlam taşıyan nesnesini bir yana bırakırsak, (2) bilginin asıl dönüşüm sürecinde koşullanan (kısaca bizim ve Marx'ın anlamındaki) *nesnesi* bir yanda, bu nesnenin *bilgisi* öte yanda olmak üzere, işte bu ikisi arasında ÖZDEŞMEZLİK vardır. Pozitivistler ancak ve ancak şu arayıp bulamadıkları özdeş durumun (A*) peşinde oldukları için burada üstelik bilginin (X - söylemi) ortaya böyle özdeşmezlik - özdeşirlik sorunu halinde çıkabileceğinin farkında olamazlardı. Oysa, yukarda bizi (X) bilgi söylemine götüren sorunsal da buydu. Devrim sonrası veya yeni dediğimiz üretim - ilişkilerinin "olmuş - bitmiş" veya "yerine - oturmuş" bir nesne gibi algılanmaması gerektiğini savunan *Althusser* sorunsalı da buydu.

Diyalektik bilginin nesnesi ile nesnenin bilgisini birbirine özdeşleyen bu anlayışı, *Heisenberg - sonrası* "diyalektik indeterminist" ya da "yarı - diyalektik" pozitivizm diye nitelendirmek istiyoruz.

---

(95) Oysa böyle bir şey nasıl söz konusu olabilir ki? Yeni durumdaki üretim ilişkisi hâlâ *risk* altındadır bir kez, yerine oturması kuşkuludur! *Althusser*'in de değindiği gibi, "dışardan verilmiş bir şey değildir". Tam tersine, yeni üretim ilişkisi denen yeni aktüel durum daima bir *risk - güvence* dengelemesi sonunda ortaya çıkıyor. Güvenceler karşılarında daima riskleri buluyor. "Sınıf mücadelesi sona erecekgibi bir olgu değildir" (bak *L. Althusser*, Ideologie und ideol. Staatsapparate, VSA, Hamburg, 1977, S. 154).

Oysa öte yanda *Dönüşülmüş* veya yeni durum, *Brecht*'in "yabancılaşma" yoluyla ulaşılmasını beklediği durumdur ve *Brecht*, bunu *arızaiçeliştirme* biçiminde yapıyor, yani "monte edilmiş öğe" aracılığıyla, kısacası doğayı ve toplumu taklit ederek... Bakın "Brecht'i Anlamak" (Metis Yayın. 1984, S. 9)'in Sunuş bölümünde çevirmenler *W. Benjamin*'den alıntılarla konuyu nasıl açıklıyor: -- Monte edilen öğe, içine sokulduğu bağlamı (arızasız süreçi-y.ö.) kesintiye (arızaya-y.ö.) uğratır, böylece karşımızda olağan bir şey gibi akıp gidecek olan eylemin içindeki olağandışıyı (arızaya uğrayıp riskle koşullanan virtüel durumu -y.ö.) görmemizi sağlar... *Benjamin*'in tarih anlayışında da önemli bir yer tutar kesintiye uğratma! Ona göre, tarihsel materyalistin çabası, sürekli ve boş bir şekilde akıp giden tarihi, kesintiye uğratmaya yöneliktir. Ve *şimdi*'nin, bir geçişten çok, bir *şimdiki zaman* (Jetztzeit), yani "tarihin sürekliliğinin kırıldığı bir an" olarak algılanması gerektiğini savunur! Geçmişin yitip gidecek olan deneyimlerinin kazanılmasını ve geleceği *fiilileştirecek* olan güçlerin açığa çıkmasını yalnızca böyle bir an sağlıyabilir. *Benjamin*'in tamamlıyamadan öldüğü "Tarih Felsefesi Üzerine Tezler", bu anlayışını vurgular ---

D) Marxist ve özellikle Leninist diyalektik, determinist özünü yitirdiği bu noktada diyalektik özünü de yitirmiş oluyor. O halde ne olacaktı? Dönüşük durumun kendisi ile bilgisi arasındaki özdeşmezlik, daha doğrusu *özdeşlik yanılsaması veya mutlak klasik mekanikçi güvence saplantısı* nasıl çözülebilirdi? (96)

Diyalektik nesnenin (yani buradaki prodeterminist sistemde, *A** 'nın) bilgiyi ancak *P - güvenilirliği ya da olasılığı* denen bir süzgeç ölçüsünde (tıpkı X söyleminde olduğu gibi) sızdırdığı ve oluşturduğunu göstermiştik. Kısacası, diyalektik nesne ile bilgisi arasında P - olasılığı denen bir güvenilirlik süzgeci, bir *özdeşleşme olasılığı* vardı. İşte bu yönteme şimdi DİYALEKTİK YA DA NON - POZİTİVİST DETERMİNİZM diyoruz, diyebiliyoruz.

Neden mi non - pozitivist? Çünkü diyalektiğin, burada sergilediğimiz karakteristikleri dışında -- her yöntemde olması gerektiği üzere -- bir ilkesi daha var: *Diyalektiğin determinist özünü yine diyalektik «içinde» yani pozitivizme özgü güvence mutlaklığı «dışında», kısacası Risk veya arızalanma şiddetini hesaba katarak aramak!*

Ben şunu vurgulamak istiyorum: *Brecht*'in görülmesini beklediği "olağandışı" durum, işte şu "arıza/çelişkiye uğrayıp *risk ya da arızanın şiddeti ile* koşullanmakta olan VİRTÜEL DURUM"dur, kısacası dönüşülen yeni durum!

Öte yanda, *Benjamin*'in "geleneksel bilge" den beklediği allegori ya da Geleneğin Parçalanması da işte bu "şiddetli çelişkileme/arızalandırma", yani yaşamsal *şok*'tur, kısacası riskli dönüşüm'ü kavramak! Doğa ve toplum sahnesinde her fiili durumun karşılaştığı, ama ancak bilgeliğin kavrayabildiği bu *şiddetli arıza*, epik tiyatro sahnesinde *şok* olarak ortaya çıkıyor. Ve yine adı geçen Sunuş yazısında belirtildiği gibi "Günümüzün -- aklını da paltosuyla birlikte vestiyere bırakan -- izleyicisine, kendinden geçmişcesine seyredeceği olaylar değil, kendi düşüncesiyle müdahale edebileceği, böylece hem kendi deneyimleriyle sınayabileceği hem de yeni bir deneyim edinebileceği olaylar sunuluyor". Evet, *Brecht*'in deyimiyle, "Güzel olan eski şeylerle değil, kötü olan yeni şeylerle başlayalım", Bismillah!

Özetlersek, *Brecht*'in sahnede vermek istediği *şok*, öte yanda *Althusser*'in, üretim ilişkilerini -- bizim anlamamızda -- belirleyen *bitimsiz mücadele (yani tehdit anlayışı) ortak bir kavramın, yani RİSK'in değişik görünümleridir: Virtüel* (henüz fiilileşmemiş) *denilen yeni durumu koşullandıran RİSK* (arıza/çelişme şiddeti)! Bu kavram, fiziksel doğadaki paralelini -- müflis Kuvantum Teorisi sonrasında -- yeni bir bilgi teorisinde buluyor: *Prodeterminist Bilgi Teorisi*. Ve bu teori de, *Prodeterminist Ontoloji* dediğimiz *Genel Ontolojik Gerçeklik*'ten yola çıkıyor.

(96) Ve *pozitivizm*, güya sosyal devrimci *A. Blanqui*'nin ağzından şöyle haykırır: "Ebediyet, aynı belirtilerini sonsuzluk içinde hiç arızaya uğramadan sergileyip durur". Neden mi? Çünkü *Blanqui, bilginin nesnesini bilginin kendisi zanneder*. Nesne -- *Hegel*'in de sandığı gibi -- sanki onun mülküdür, onun kontrolundadır? Üstelik bu arada, hiç bir şeyin arızaya uğramadan edemiyeceğini yeniden vurgulamak fırsatını bulduk.

E) Evet, aranan determinist öz, bilgi edinen özneden bağımsız veya öznenin yol açmadığı şu *objektif doğal müdahale ve risklerin* hem nesneyi hem de bilgiyi koşullandırma biçimini de içermeli: hesaba katmalıydı. Kısacası bu *doğal veya in vivo riskler* ile bilginin nesnesini -- bilgi edinirken -- koşullandıran şu in vitro veya *bilgilenmeci riskler* birbiriyle aynı biçimde olmalıydı. Biz bu gereği, dikkat ederseniz, III ve VII söylemlerine götüren sorunsallar çerçevesinde yerine getirdik; kısacası *L/A* riskini gerek öznenin gerekse doğanın müdahalesi açısından daima aynı biçimde koruduk.

Çünkü besbelli ki, bilgiyi, tıpkı bilginin nesnesini koşullandıran *bilgilenmeci* -- bilgilenme amaçlı müdahaleden doğan -- *risk* nasılsa aynen öyle koşullandırmakta olan *doğal riskler* ortaya çıkarabilirdi, daha doğrusu bu risklere bağlı *P - olasılığı!*

Şimdi şöyle diyelim: Diyalektik nesne -- yani bilgilenmeci riskle koşullandırılmış nesne --, daha doğrusu onun aktüel durumu neyle koşullanmış denince, öznenin yol açtığı bilgilenmeci arıza (çelişki)nin şiddeti ile koşullanmıştı, diye cevap veriyoruz totolojik olarak. Oysa bu totolojiye şunu eklemlemek gereği var: Söz konusu nesnenin *bilgisi* de, ayrıca *doğa veya toplum tarafından* yaratılan arızanın şiddeti ile koşullanıyor. Doğadaki veya toplumdaki "parazit yayın" ya da arızalar asıl yayının size, olduğu gibi, kendi haliyle nasılsa öyle ulaşmasını önlüyor! İş bu kadar basit, ancak DİYALEKTİK kendi içinde *bütünsel ve geneldir:*

Gerek nesneyi gerekse onun bilgisini koşullandıran ve RİSK denen etkinin, nesnenin oluşum veya dönüşümü için ayrı, bilginin oluşumu veya ulaşımı için (nesnenin kendisini dışarıya bilgi halinde sızdırması anlamında) ayrı biçimde olmasına hiç bir diyalektik tahammül edemez. İşte diyalektiğin bütünlüğü, gerek nesnesi gerekse onun bilgisini koşullandıran *risk*'in, yani böylesine ortak bir *diyalektik faktörün biçimselliğini korunması*'nda yatıyor. Bilginin nesnesini, diyalektik anlamda, yani bilgilenmeci risk paralelinde veya diyelim ki Marx'ın özlemi paralelinde tanımladık ise; bu kez nesnenin bilgisini de yine diyalektik bütünlük içinde, yani aynı risk çerçevesinde tanımlamalıyız. *Marxist* bilgi teorisi, bilgiyi bugüne kadar bilginin nesnesini tanımlamak isterken kullandığı *çelişki veya devrimci şiddet* gibi kavramlar çerçevesinde eksiksiz tanımlayamadı: genel bir diyalektik bütünlük sağlayamadı. Böylece bilgiyi, tıpkı *geleneksel pozitivistler* gibi MUTLAK BİR GÜVENCE kılığında bırakmış oluyordu. İşte mekanikçi alışkanlığın geleneksel izlerini sürdüren pozitivizm burada yeniden

hortluyor. Diyalektiğin bilgi nesnesini tanımlarken tuttuğu Marxist yol, bilginin tam kendisine sıra gelince şu pozitivist geleneksiliğe sapkınıp kalıyor.

İşte gerek bilginin nesnesinde gerekse bilginin kendisinde diyalektik bütünlüğü sağlamaya çalışan ve bunu, her ikisini de daha oluşum dönüşüm safhasında koşullandıran *risk faktörünü* ayrı biçim altında toparlayarak yapan bir yöntem, artık yarıda bırakılmış bir diyalektik yöntem elbette ki değildir.

Geleceği şimdiki an'a indirgeme ya da virtüel düzeyde modelleştirmek gibi felsefî ilkelerden yola çıkan, öte yanda olasılıkçı bir matematiksel teknik uygulayan bu (diyalektik) determinizme eskiden beri "probabilist determinizm", kısacası *PRODETERMİNİZM* adını vermiştik.

Çevreyi sömürerek boğulma kültürü: *İndeterminizm*

Yeni bir kültür gerek: Özgürlük ve risklerle koşullanan determinizme dönüş

Felsefî gerekçelerimiz veya kurallarımızın kabulünden sonra "Nasıl ki kurallar, bir kez kabul edilince, doğru oynamak için onları uygulamak gerekiyorsa, iyi bir matematikçi olmak için de sözü geçen verilerin çiğnenmemesine dikkat ederek sonuçlar çıkarmak yeter" (97).

Peki, ama niye felsefî gerekçeler veya kurallardan yola çıktık?

Bunu karşı bir soruyla yanıtlıyorduk: Peki, diyorduk, doğadaki belirsizliğe, istikrarsızlığa, istikrarsız bir fiilî durumun kimliğine başka nasıl yaklaşabilirdik ki: bu istikrarsızlığa çanak tutan alternatiflerin çokluğunu bile bile ve bu alternatiflerin, *virtüel* (Hegel anlamında olduğu gibi fiilî değil) *gerçekliğinden habersiz mi davranmalıydık? Genel gerçeklik* kategorisinin bağrındaki bu *yeni*, ama *unutulmuş* ufukları, kısacası virtüel gerçekliği aydınlığa çıkarmadan nasıl yapabilirdik bunu?

Öyle ya, taneciğin fiilî durumundaki *istikrarsızlık*, onun böylesine bir ontolojik gerçeklik içinde, yani genel gerçekliğin sadece fiilîlik (aktüellik) kategorisi içinde bunalmış olmasından kendisine bulunduğu fiilî durumundan başka bir imkân bulamamış olmasından mı ileri geliyordu yoksa? Bu istikrarsızlık ya da *belirsizlik* görüntüsü, taneciğin sadece fiilî olanaklarla sınırlanmış, fiilî dünyayla kısıtlanmış, böyle bir dünyaya mahkûm edilmiş olmasından mı kaynaklanıyordu? Böyle bir dünyada şaşkındı; çünkü kendisini bekleyen başka bir durum, henüz fiilîleşmemiş durum - olanakları yoktu sanki?!

---

(97) *a. Cresson*, Diderot (De Yayın, 1984), S. 30

Eğer yoksa, hangi gerçeklikten yola çıkacaktık? Fiilî durumdaki bu istikrarsızlık görüntüsünün gerçeğini, istikrarsızlığın temelindeki bir gerçekliği göz ardı ederek nasıl çözebilirdik ki? Fiilî değil, fiilileşmeye - hazır olanaklardan meydana gelen *depo*'yu, dalga - maddenin bu temel niteliğini gözardı edecek olursanız, istikrarsızlığı hangi gerçekliğe dayandırabilirsiniz?

Bilginin, pozitivizm çağından beri kökeninde yatan, o tüketilmiş ve artık çıkmaza saplanmış kategoriye sığınıp kalmaktan kendimizi kurtarmalıydık. Çünkü fiilî gerçeklik dediğimiz bu kategorinin dar kalıpları, tıkanıp kalması, istikrarsızlık veya belirsizlik sorununu bu kalıplar içinde çözmeye yetmiyordu. Evet, sorun fiilî gerçeklik içinde kalmakla çözümlenemez, bu sorun bu çıkmaz sokakta çözülemezdi.

Kendi çağının bilgi ilkelerindeki tıkanma karşısında ne diyordu *Diderot:* «Güzel, ama bu konularla ilgili ve gerekli bilgileri nasıl, hangi yöntemle elde edeceğiz? Elbette, *Descartes* ile izlemlerinin matematiksel yöntemlerine bağlı kimselerce uygulanan deney - öncesi usavurma yoluyla değil... Burada izlenmesi gereken yol, *Newton*'un verdiği örnektir: Yaşantının, gerçeğin önümüze koyduğu şeyi gözlemek, onu anlamak için gerekli düşünceleri bulmaya ya da kurmaya çalışmak...»

İşte mesele de burada ya... "Var (fiilî) olmamayı istemek hakkımız yoktur" diye sürdürüyor *Diderot* (98). Bunu istemeye hakkımız yoksa, var (fiilî) olmaya hazır öteki tüm alternatiflerin, yani *virtüel olanakların deposunu,* ama hemen inşa etmeye hakkımız ve zorunluğumuz vardır!

Bu çok geç kalmış görevi yerine getirmenin vakti çoktan gelmişti. Biz kendi adımıza bunu 1971'den bu yana başlattık. Ancak şimdiye kadar, fiilî (var) olmayı, hep yine (*Hegel*'in fiilîlikçi çizgisini izleyerek) fiilî olan alternatifler dünyasında, sadece bu dünyanın sınırları veya gerçekliği içinde denediler. Kısacası, bilgi - kuramcıları ve onları izleyen doğa - bilimciler, *fiilî olmaya hazır,* yaratılmayı bekleyen olanaklardan (imkânlardan) yararlanmaya daima üşendiler... Elimiz en yakınımızdaki dünyaya, fiilî dünyaya uzanıyordu. Onun meyvalarını alıp bol bol tükettik. Kolayımıza geliyordu...

Bilgi kuramları öyle oluşturulmuştu. İlkin ve hemen elimizin altındakini sömürmek! Deneycilik coşkusu, salt fiilî düyaya özenen, şu

---

(98) *A.C.* a.g.e. S. 30

sözüm ona "akılcılık" furyası, bu sömürüyü kışkırtıyordu (99). Çevremizde fiilî durum adına, önceden yaratılmış olan adına ne varsa hepsini yağmalamalıydık. Çünkü fiilî durumlar çok sağlam ve kendilerinden emin ve istikrarlıydılar: Gözlemlenen fiilî dünya bu kadar dardı, sadece makro - dünyaydı! Fiilî durumlar, kendilerini *her an yeniden, üstelik aynen üretiyorlardı.* Makro - cisimler dünyası böyleydi. Hep "iri" ve kaba meyvalarla yetiniyorduk. Ancak zevklerimiz giderek inceleccekti. 19. yüzyıl sonunda. *Curie, Bequerel, Rutherford* v.b. döneminden beri bu "ince", şu mikro - dünyaya uzandı ellerimiz. O dünyanın kendini "aynen", yani arıza çıkarmadan yeniden - ürettiğini sanıyorduk, onu da öyle makro - dünya gibi sanıyorduk! Onu da istediğimiz konumda ve impulsla, istediğimiz enerji ve zamanda bulabileceğimizi umut ediyorduk. Her şey, tüm madde yine eskisi gibiydi sanki. istikrarlıydı? Yine arka bahçemize inip istediğimiz meyvayı istediğimiz koordinatlarda bulup koparabilirdik. Her şey yerli yerindeydi. huzur ve barış egemendi?!

Oysa hiç de öyle huzurlu değildi bu "nazik" meyvalar, mikro - maddeler. Gerçi damak zevkimiz incelmişti, artık bu "ince" meyvaları yiyorduk, ama aklımız yine aynı "kalınlık"ta idi, aynı yerde sayıyordu. Onları hâla feodal çağda olduğu gibi, kıçımıza sürüp parlatarak yiyorduk, tüketmeden önce onları başka türlü ellemenin gerektiğini bilmiyorduk. Gerekli kültürümüz yoktu; çünkü elleme kültürümüz elimizin altındaki gerçeklikten öteye gitmiyordu, fiilî gerçeklikle sınırlanmıştı, onun sınırları içinde tüketilip gidiyordu (100) *Ölümü unutuyorduk!*

Özetlersek fiilîliğini yitiren bir durumun dönüşeceği, ama ilkin *virtüel* olan bir durumu, yani fiilîleşmeye hazır durumu keşfedemiyorduk! (101). Bu durum önceden fiilî olan, dolayısıyla fiilî olarak *bekleyen* bir durum değildi. Virtüel olarak bekleyen, yani *fiilîleşmeye*

---

(99) A.C. a.g.e. S. 31: "Akılcı felsefe, olanakları şöyle bir tartar, düşüncesini belirtir ve çabucak karar verir. Şöyle der güvenle: Işık parçalanamaz... Deneyci felsefe, bu sözü dinler ve yüzyıllar boyunca onun karşısında susar. Sonra birden prizmayı görür ve der ki: Işık parçalanır... İşte sık sık rasladığımız, ders alınacak bir hikâye."

(100) Gerçekten de *ölüm, fiilî* (canlı) *gerçeklik ile virtüel* (nisbeten cansız) *gerçeklik* [yani sonradan zamanla oluşacak taze bir canlı maddeye henüz dönüşmemiş (fiilîleşmemiş) olan o taze ölü canlı maddenin gerçekliği] *arasındaki en belirgin gerçeklik değil midir?* Ve fiilî (canlı) olan şeyin, her an ölme olanağı, nisbeten cansız dediğimiz -- yani sonradan yeniden fiilîleşmeye, bir fiil (canlı) halinde ortaya çıkmaya *hazır* -- bir maddeye, kısacası *Virtüel*'e dönüşme olanağı yok mudur?

hazır bir durumdu! Örneğin dalga - maddenin bürüneceği "yeni" bir frekansı, yeni bir dalgaboyuydu.

Ama özellikleri özdeş olarak kalan bir müdahalenin (bir deliğin) karşısında, *özdeş elektronların*, delikten geçtikleri her seferinde, *ayrı* frekans veya dalgaboylarına bürünecek kadar çok alternatife sahip olduklarına, kısacası farklı dalga biçimlerine dönüşümlerine kimse akıl erdiremiyordu. Maddenin hem tanecik hem dalga karakterinde olması da bu demekti zaten.

Ve koşullar böyle sürüp giderken, yani tanecik denen dalga - maddenin doğası bakımından bir *virtüel alternatifler deposu* olduğu tahmin edilmezken, karşımıza birdenbire *Heisenberg Belirsizliği* çıkıverdi: Bu nazik çevredeki, şu nazik meyvaların ya da taneciklerin her yeni fiilî durumu, üstelik ancak belli bir «arıza payı» ile ölçülebiliyordu! Bu arıza payı, yani objektif veya doğanın (!) yaptığı *hata*, söz konusu istikrarsızlığın ta kendisiydi! Yeniden vurgularsak:

Taneciğin fiilî durumunun dalga biçimine dönüşmesi, aynı zamanda bu durumun istikrarsız veya belirsiz olması demekti?! Ama bu belirsizliğin, taneciğin (yeni bir fiilî durum seçmesine imkân veren)

(101) Oysa "henüz fiilileşmemiş, ama fiilileşmeye hazır" bir durum, herhangi basit bir sentetik geometri probleminden" hatırlanacağı üzere, verilen (fiilî) şeklin henüz çizilmemiş (fiilileşmemiş) kesimlerini gösteriyor ve bu kesimler, yine bilindiği gibi, problemi (genel gerçekliği) çözmek için gereken, yani verilen şekle tamamlanması gereken (komplementer) bölgelerdir. İşte virtüel gerçeklik de böyledir: Fiilî durumu genel gerçekliğe -- sorunsalın bütününe -- tamamlayan bir gerçeklik.

Ve işte böylecedir ki, Kuvantum Teorisi modern adıyla da anılsa, bu "sentetik" fizik sorununu çözememiş bulunuyor: Maddenin enerji durumunun *fiilî temsilcisi dediğimiz aktüel durumun kendisiyle olan özdeş şeklini saptamak için* ciddi hiç bir sonuca ulaşamamıştır. Sadece enerji - durumuna değil, maddenin hız ve konumuna ait özdeş şekli de saptayamadı, sadece bu son şeklin olasılığını gösterebildi. Kullandığı matematik hiç de yalın bir matematik değil, "olsa olsa kendine sözcükler arayıp bulan ruhun renksiz hareketleridir ancak". Gerçekçi sanatın ilkelerini de ünlü filozof *Herder* bir zamanlar böyle savundu (*B. Suçkov*, Gerçekçiliğin Tarihi, Adam Yayın. 1982, S. 21).

Ve yine modern kuvantum teoricilerinin felsefî ilkelerden yoksun, ama matematiksel araç kalabalığıyla haşlanmış sonuçsuz ve kuru yöntemini, L. Carroll'un dizeleriyle şöyle aktarıyor ünlü fizikçilerden *R.F. Streater* ve *A.S. Wightman* (Prinzipien der Quantenfeldtheorie, BI - Institut, Zürich, 1969, S. 177):

Tutkalda haşlıyor talaşla tuzluyorsun
İçine, diyorsun, seloteyp atalım, biraz da çekirge ki koyulaşsın
Bellemişin kafanda bir kez
"Aman, simetrik olsun, biçimi bozulmasın".

bir alternatifler deposuna sahip olmasından kaynaklandığını ancak şimdi söyleyebiliriz. Ve bunu, *şimdiki an* v.b. gibi felsefî ilkelerden yola çıkarak, geleceği şimdiye indirgeme yöntemini uygulayarak yapıyoruz.

Gerçi elimizin altındaki nazik meyvaların, şu mikro - taneciklerin, yani dalga - maddelerin fiilî durumları, objektif olarak, ya da doğaları gereği, yine *istikrarsız* (102) yani *arızalanmaya* hazır olmakta devam ediyor! Ama artık *istikrarsız veya bilinmeyen* dediğimiz fiilî durumun ne olduğunu biliyoruz. Bunu, yola çıktığımız felsefî gerekçelerden, bu gerekçelere dayanarak yaptığımız matematiksel kurgulamadan dolayı biliyoruz (bak V formülü).

Ama söz konusu fiilî durumların istikrarsızlığı objektif olarak elbette devam edecek! Bizim gerekçelerimizi kavrayamayanlar açısından, yani sübjektif açıdan o durumlar «beklenmedik veya olmadık» bir sürü alternatifleri dener gözükecekler. *Fiilî gerçekliğin içindesıkılıp boğulacaklar.* Bu can çekişme, bu fiilî dünyadan kaçıp kurtulma, *bu intihar tablosu* devam edecek! Fiilî bir durumun aslında taneciğin kendi doğası gereği, yani objektif olarak başına gelen şu istikrarsızlık, şu kapris, şu şaşkınlık... biz bu kapris perdesini kaldırsak, fiilî durumun mizacını, şeklini şemailini her an için birebir belirlemiş olsak bile... sübjektif açıdan birçok gelenekçi pozitivistlerin başına da gelecek ve gelmekte... Çünkü onlar kendi felsefî gerekçelerine, *indeterminizmi* besleyen kan damarlarına ideolojik olarak kısacası göbek bağıyla bağlılar. Bundan tatmin buluyorlarsa bu bizim günahımız değil.

(102) *İstikrarsızlık* bir bakıma *histeri*'yi andırıyor: Olması gerekenden ya da beklenenden saparak farklı bir davranış içinde ortaya çıkmak, ama sırrını -- gerçek ya da has durumunu -- saklamak! Evet, taneciğin kendi sırrından, gerçekliğinden korkup kaçma, sanki olması gerektiği fiili durumunda olmama eğilimi var... Gerçi tanecik *Dostoyevski* gibi "kendini merak etme" illetine tutulmadı, ama keşke tutulsaydı, çünkü "kendinden korkmaya, kalbinde hüküm süren kargaşalıkatı son derece ürkmeye başladı" (*S. Sweig*, Üç Büyük Adam, Tur Yayın, S. 24). O halde şunu nasıl anlarız? İstikrarsız taneciğe o çalkantılı ve tedirgin özgürlüğü tanıyan, kendi fiilî gerçekliğine yeni ufuklar açan *virtüel alternatifler dünyası olmasa,* kayıtsızlık, yarına güvensizlik ya da yarının *yeni* bir şey getirmeyeceği şimdiden belli olmasa, nasıl anlardık *yeni olmayan* bir şeyin şimdiden var olduğunu: *henüz fiilileşmeyen* bir şeyin şimdiki gerçekliğin içinde olduğunu nasıl anlardık? "Bir şeyin fiilileşeceğini hem umut etmek hem de etmemek" (*S. Zweig*, a.g.e. S. 127) "Benlikle dünya... benlikle tanrı arasındaki karşıtlık bu" (*S.Z.* a.g.e. S. 56, 129, 130, 132) *Dostoyevski düşüncesi, virtüel gerçekliğin şimdiliğini,* şimdi - gerçekliğini kavrayacak belki de en usta diyalektik... Ne yazık ki fizikçi değildi ve de iyi ki değildi!

Maddenin fiili gerçekliğini sönümlemenin peşinde olan 19. ve 20. yüzyıl pozitivistlerinin bile çok ilerisinde olan *Diderot* bakın ne diyordu: «Evrende her şey... hem akış (ötelenme) hem de çabalayış durumundadır» (*A. Cresson*, a.g.e. S. 40). Ve *Marx*'tan çok önce, *Herakleitos*'tan çok sonra şöyle sürdürüyor: «Doğada her şey sürekli bir oluş ve değişme halindedir». Ve *Diderot*'nun *d'Alembert'in Düşü* adlı pek sevdiği eserinde konuşturduğu ünlü matematikçi «*d'Alembert* bunu ancak düşte anlıyor. Ama bu düş gerçek olabilir» (*A. Cresson*, a.g.e. S. 43). Ve düş gerçek oluyor: *D'Alember*, klasik mekaniğin temel sayılan ilkelerinden virtüel iş kavramını keşfediyor. Gerçi buradaki virtüellik, *Newton*'cu bir damga taşıyor, çünkü *reactio* (tepki) olmadığı zaman, yine henüz fiili olmayan, ama fiilileşmeye hazır olan bir etki veya iş sözkonusudur burada.... ama yine de önemli bir adım ve fizikte ilk adım atılmış oluyor *virtüellik* yolunda (bak *Arnold Sommerfeld*, Mechanik. Akademischer Verlag, Leipzig, 1949, S. 50 - 55).

Biyogenetik ve Fiziksel dünyalarda Fiilîlik ve Fonksiyonellik

a.1) *Fiili alternatif*, canlılık veya canlı çevre fenomeni açısından şu anlama geliyor (bak *Y. Öner*, Canlıların Diyalektiği... 1978): Yeniden - üretim mekanizmasını fiilen (aynen - yeniden) üretmekte olan, yani üretime fiilen katılan bir alternatif ve bu yüzden de üstelik *fonksiyonel* sayılıyor.

a.2) Enzimler ya da DNA'nın baz kombinasyonundaki baz'lar, canlılığı yeniden üreten fiilî veya yeniden - üretmeye *hazır*, yani virtüel birer alternatif rolünü oynarlar. Bunlar bir alternatifler deposu meydana getirirler. Hepsi yeniden üretilmektedir.

b.1) Belli bir tarihsel dönemde *fiilî* (yani fonksiyonel) olan bir alternatifin (enzimin ya da bazın) fiilîliğini -- yeniden - üretimdeki fonksiyonunu, yani fonksiyonelliğini -- yitirmesi, canlı bireyin veya çevrenin *ölümü* demektir.

b.2) Ama virtüel (yani yeniden - üretimde kendi fonksiyonu olmayan, ama kendisi pasif olarak yeniden - üretilegelen, dolayısıyla fonksiyonel olmaya hazır) başka bir enzim ya da baz, onun yerini alır ve bu, *mütasyon* yoluyla olmaktadır.

b.3) Mütasyon, fenomenin içindeki bir (replikasyonla ilgili) *artızadır*.

c.1) Görülüyor ki, *virtüel alternatif*, (a) Canlılık açısından, sadece "fiziksel" anlamda "vardır", ama "biyogenetik anlamında yoktur, çünkü üretim fonksiyonu dışındadır: Sadece "var - olabilir", yani üretme işinin başına geçip var (fiilî olmaya *hazırdır*. (b) Fiziksel doğa açısından, sadece "genel ontolojik gerçeklik" içinde ve anlamında "vardır", ama "fiil" anlamında yoktur, çünkü üretilmekte olan bir frekans değildir: Sadece "var - olabilir", yani var (fiilî) olmaya,'üretilen bir frekans olmaya *hazırdır*.

c.2) Virtüel alternatifin fiilîleşmesi şu demektir: (a) fonksiyon - dışı biyogenetik alternatifler arasından iş başına geçmesi, yeniden - üretim fonksiyonuna katılması, aktif olarak üretilmesi demektir, (b) tanecikteki fiilîlik - dışı veya üretim - dışı ontolojik alternatifler arasından fiilîleşmesi, yani üretilmeye başlanması demektir. Taneciği böylece dış dünyada fiilî olarak temsil etmeye başlıyor, yani virtüel durumdan fiilî alternatif (temsilci) durumuna geçiyor.

d) Canlılığın (bireyin veya çevrenin) ya da taneciğin içinden *ölüm* böylece geçiyor (103), geçip gitmiş oluyor. Ya da canlılık veya tanecik ölümün eşiğinden dönüyor. Ve bu "yeniden - canlanış" her mütasyonda, yani biyogenetik veya fiziksel bir *arızalanma* sonucunda gerçekleşiyor.

Fonksiyonellik, (1) canlılık fenomeninin *içine*, işleyişine, yeniden - üretim faaliyetine yönelik bir özelliktir: İçeriye doğru etki özelliği. O bakımdan, biyogenetik fonksiyonellik, canlılığı iç dünyasında temsil eden alternatifin özelliği ile, yani *fiilîlik* özelliğiyle çakışıyor. (2) tanecik fenomeninin *dışına*, onun dış (fiilî) dünyada temsil edilmesine yönelik: Dışarıya doğru etki özelliği. O bakımdan fiziksel fonksiyonellik, taneciği dış dünyada temsil eden enerji alternatifinin özelliğidir, yani *fiilîlik* (k-aynen-y-üretme) özelliği.

Görüldüğü gibi, canlılık olsun, elemanter tanecik olsun, *bilinçsiz* (canlı veya cansız) bir fenomende *ölüm*, daima bu fenomenin sahip olduğu alternatifler deposundaki virtüel alternatiflerin işbaşına geçmesiyle, fonksiyon veya fiilî temsilcilik yüklenmesiyle aşılabiliyor... ta

(103) *S. Kierkegaard*, Kranheit zum Tode, S. 13: Ölüm yaşamın içinden geçiştir.

ki, fenomenin, bu fonksiyonu ya da fiilîliği yüklenecek virtüel alternatifleri yeniden - üretmesi sürsün! Bu imkân olsun... Ama,

(1) *Canlılığın* bu virtüelleri yeniden - üretmesi, bunların kendi kendilerini yeniden üretmesine bağlı değildir. Çünkü işbaşında olmadıkları için bunu zaten yapamıyorlar. O nedenle virtüellerin yeniden - üretilmesi, fiilî ya da işbaşındaki dediğim alternatifin *arıza yapmama* -- kendisiyle özdeşleşme -- *yeteneğine bağlıdır* ki bu arada virtüeller de yeniden - üretilmiş olurlar. Başka bir deyişle, fiilî alternatifin arıza - yapmama veya aynen - yeniden - üretilme yeteneği aynı zamanda virtüellerin de yeniden - üretilme yeteneği sayılır. Virtüellerin (kendini aynen-yeniden üretemeyenlerin) gerçekliği de işte ancak böyle ortaya çıkıyor.

(2) Taneciğin virtüelleri yeniden - üretmesine gelince, bunlar (virtüel frekanslar) henüz fiilen üretilmeyen birer alternatiftir, çünkü burada fiilî olmamak kendini-üretememek anlamına gelir. O nedenle, bunların yeniden - üretilmesi, fiilî alternatifin (temsilcinin) *arıza yapma, yani kendisiyle özdeşleşmeme, kendi yaşadığı dinamiği yansıtmama veya taşıyamama olasılığına* (Q = 1 - P) *bağlıdır*, ki bu olasılığı tüm mikro - dünya gerçeğinden biliyoruz. İşte virtüellerin gerçekliği de ancak böyle ortaya çıkıyor.

Daha yukarlarda söz ettiğimiz *özdeşlik veya özdeşleşme olasılığını (P) hatırlarsak, fiilî temsilci* (a) fizik dünya açısından baktığımızda, *ideal* (olması gereken ve özneye değil, ama doğaya karşı bakîr) *A** durumuna ancak *P* - olasılığı arttıkça yaklaşabilmektedir. Üstelik bu durumdan beklediğimiz *B - söylemi* (bak XI formülü) ancak bu artış ölçüsünde güç kazanıyor. (b) Biyogenetik dünya açısından baktığımızda durum böyle midir? Kısaca, canlılık fenomenini fiilen temsil eden alternatifler için ideal bir durum söz konusu mudur? Fiilî durumun veya alternatifin, yaptığı "sapma" yüzünden kendisinden farklılaştığını sandığımız böyle bakîr bir durum, yani tanecikte olduğu gibi "büyümeyen, gelişmeyen" bir enerji durumu... böyle bir fiilî gerçeklik var mıdır? Öyle ya, *canlı* (birey ya da çevre) gelişebildiği sürece, onun yaptığı her arızanın ardından sığınabileceği bir öz, bir *özdeşlik durumu* var mıdır? *Böyle bir töz veya değişmez bir fiilî fonksiyonel durum yoktur!*

Sabit bir nirengi, bir dayanak, bir özdeşlik durumu olmayan bu canlılar dünyası ile tam tersine, sabit bir dayanağı, bir özdeşlik durumu olan tanecik dünyası arasındaki bu fark, acaba başka bir düzeyde ortadan kalmıyor mu?

Öyle ya, *Canlılık dünyasında*, canlıyı fiilen temsil eden üretim mekanizmasının Özdeşlik Olasılığı, yani genetik şifrenin kendini aynen - yeniden - üretme yeteneği bir aşağı bir yukarı, sinüsoidal bir eğri misâli dalgalanıyor ve bu dalgalanma binlerce yıllık dönemleri kapsayan uzun bir süreç içinde oluyor: Her mütasyona karşı yeni bir mütasyon, bir *karşı - mütasyon* var (104)! Neden? Çünkü belli bir mütasyonla işbaşına gelen bir alternatifin (enzim ve baz takımı) bile *arızalanmadan* (mütasyona uğramadan) *sonsuza dek işlev görmesi olanaksız* da ondan... kısacası fonksiyonellik (yani canlının veya çevrenin üretim mekanizmasını *belirleyicilik*, fiilen temsil edicilik) özelliği de dönemsel ya da tarihsel...

Evrimdeki dalgalanma özelliğini şöyle de söyleyemez miyiz? Bir mütasyonla -- bir önceki alternatifin arızalanmasıyla -- yeniden - üretim mekanizmasının başına geçen bir genotip, çevre içindeki koşulları değiştirdikten sonra, bu kez kendisi, bu koşulların karşı - etkisiyle bir karşı - mütasyona, böyle karşıt bir arızaya uğruyor. Ve bu böyle sürüp gidiyor binlerce yıllık dönemler boyunca... Bu arada, üretim mekanizmasına egemen olan enzim - baz takımının ya da genetik şifrenin *arıza* - veya *dönüşüm* - ya da *geçiş - şiddeti* de dalgalanıyor, dolayısıyla *özdeşlik olasılığı* da (105) dalgalanıyor tarihsel süreç içinde...

Peki, bu dalgalanmalar süreci içinde bizim aradığımız *özdeşlik* ya da *nirengi çizgisi* ne olabilirdi? Canlı birey ya da çevre tek başına özdeş kalamadığı halde, özdeş kalan nedir? *Canlılık* denen fenomenin özdeşliğidir: Canlılık kategorisinin *ayakta - kalıcılığı* veya *yaşar - kalıcılığı denen yeteneğin ölmezlik çizgisi!* Böyle bir çizgi var mı? Var, çünkü evrimin tarihsel süreci boyunca dalgalanarak yürüyen bu

---

(104) bak *Y. Öner*, Canlıların aDiyalektiği, 1978: Biyolojik ihtilâl Noktaları.

(105) *Arıza Şiddeti* ile *Özdeşlik Olasılığı* (yani Arızalanmazlık veya Aksamazlık Olasılığı) arasındaki ilişkiyi tekarar belirttiğimizi anımsatalım. Arıza Şiddetinin dalgalanma veya sinüosidal niteliğini, okurlarım, sanıyorum, *Canlıların Diyalektiği*'nden ayrıca anımsarlar.

eğrinin bir özelliği var: *Eğrinin dönüm noktaları ve bu noktaların izlediği çizgi.* Canlılık fenomenini canlılığa tekrar tekrar döndüren, onu canlılık denen kendi özgül doğasından koparmamak üzere kendi doğasına iade eden dönüşüm veya geçiş noktaları, yani biyolojik ihtilâl ve anti - ihtilâl noktaları arasında kalan ve eğrinin *eğimini değiştirdiği noktalar* var. Bunlar canlılığın ayakta - kalmak üzere rotasını değiştirdiği noktalar (bak. Y. Öner, Canlıların Diyalektiği, S. 359; Evrim Koridoru Eğrisinin Dönüm Noktaları). İşte bu noktalardan geçen tarihsel çizgi *evrimin nirengisidir.* Canlılık fenomeni, kopamayacağı böyle bir tarihsel çizgi yarattığı sürece ayakta kalabilir.

Ya fiziksel dünyanın elemanter tanecikleri? İşte bizim saptadığımız *özdeşlik olasılığı* çizgisi de bu rolü oynuyor fiziksel dünyada. Elemanter tanecikler, kopamadıkları bir olasılık çizgisi yaratmadıkları sürece ayakta kalamazlar, yok olur fiziksel dünya...

Ya toplumsal dünya? İlerdeki açıklamalarımızda bu konuya aydınlık getirmeye çalışacağız. Ama önce *determinizm ile ideoloji* arasındaki ilişkilere bir göz atalım.

Determinizm ve İdeoloji

Determinizm arayışından amaç, bugünü, daha doğrusu *şimdiki anı* anlatmaktır, ama yarına anlam verecek biçimde, yoksa bunun tersi değil, yani mitos değil...

a) Determinist anlatım için gerekli koşul: Bu koşul, gerek şimdi gerek yarın hangi zaman kesiminde olursa olsun, maddenin doğasında yatan ve saatsel (diakronik) zamanın dışında kalan, gerçi yapılanmış olması gerekmeyen, ama genel olması gereken bir gerçekliği (tözü değil) açıklığa kavuşturmaktan geçiyor. Neden? Çünkü madde (elemanter tanecik) -- bırakın geçmişi -- ne şimdi ne yarın, dışına çıkamıyacağı bir gerçekliğin içindedir ve bu da *genel gerçekliktir* diyoruz.

a.1) İşte bu nedenledir ki, genel veya dışına çıkılamıyan bu gerçekliği *fiilî* (aktüel) ve *virtüel* (henüz fiilîleşmemiş, oluşmamış, ama oluşmaya aday ve hazır) *gerçeklik* olmak üzere iki kategoriye ayırmakla bütüntiyle tüketmiş, baştan sona yürümüş oluruz. Kısacası dışına çıkılamıyan bir gerçeklik, fiilî ve virtüel alanlarıyla tamamıyla taranmış olur.

Genel gerçekliği böylece bir *bütün* olarak kabul edersek, fiili ve virtüel gerçeklikler, birbirini bu bütüne tamamlayan, yani *komplementer* iki bileşen rolünü oynamaktadırlar.

a.2) Ve biz, daha önceki bölümlerde dalga - maddenin *A - fiili durumu*'nun, yani fiilî gerçeklik dünyasındaki durumunun *özdeşmezliğini*, bilinmezliğini, istikrarsızlığını, bu kez virtüel gerçeklik dünyasını kullanarak, bu dünyadaki virtüel alternatiflerin yer aldığı *zaman enlemi* kurgusundan yararlanarak özdeşlenir, bilinir veya belirli kıldık (bak V formülü). Başka bir deyişle, fiilî durum kendisine fiilî olanaklar dünyasında hazır bir yer bulamadığı anda, ona virtüel olanaklar dünyasında yer bulduk ve bütün bu yerlerin *her şimdiki anda*, kısacası önceden yer almış olduklarını göstermeye çalıştık.

Çünkü virtüel bir olanak gerçi fiilî (kendini bağımsızca y-üretir) değildi, ama fiilileşmeye her an hazırdı ve önceki fiilî durum, bu hazır imkâna (olanağa) dönüşmekle onu da fiilî duruma getiriyordu.

a.3) Ancak yaptığımız iş genel gerçekliğin virtüel dünyasını *şimdiki an*'ın içine, ama her şimdiki anın içine tıkıştırmakla bitmiyordu, ayrıca şu tasarımlar gerekiyordu:

- Maddenin bir yeniden - üretim mekanizması veya sistemi olduğu tasarımı ki bu tasarım, aslında *Planck - Einstein* çizgisinde yürüyen *de Broglie*'nin dalga - madde modelinde öz olarak vardı, ama genellikten yoksundu.

- Yukarda sözünü ettiğimiz *zaman enlemi* ya da virtüel dünyayı şimdiki anın içine *izdüşürme kurgusu* dışında, *arızalanma şiddeti* v.b. gibi matematiksel tasarımlar gerektiriyordu. Bunlar diferansiyel geometriye ve güvenilirlik teorisine dayanan prodeterminist bir model oluşturdu.

Demek ki, determinist anlatımın gerekli koşulu hem felsefî hem fiziksel hem matematiksel nitelikte yeni bazı tasarımlara dayanmaktadır.

a.4) Nedir ki, determinizm denen anlatımın bu gerekli koşulunu ancak *yeterli koşul* diyeceğimiz başka bir koşul tamamlayabiliyor. Determinist anlatım ancak böyle bütünselliğine kavuşabiliyor.

b) *Determinist anlatım için yeterli koşul:* Bu koşul şimdiki verileri denemek, yani deney yapmaktan geçiyor, ama iş deney yapmakla bitmiyor:

Sadece *şimdi*'nin verileriyle yetinirsek, dolayısıyla yukarda belirttiğimiz gerekli koşulu ihmal edersek determinist anlatım güdük kalıyor. Neden mi? Çünkü determinist anlatım yine de yarına anlam vermeyi amaçlıyor: Determinizm kendini bu amaçlılığından alıkoymaz.

c) İşte gerekli koşuldan, kısacası *prodeterminist ilkelerden* habersizlik, evet, bu eksiklik pozitivistlerin saplandıkları tutumda yansıyor: Mikro-maddenin istikrarsız veya belirsiz görünümü. Onlar bu eksikliği gideremedikça determinizmle boşuna uğraşmış oluyorlar. Noksan koşullardan yola çıkan *pozitivist determinizmin* hiç bir anlamı yok! Pozitivistlerin determinizm sorunu böylesine bir sorun, yani determinizmle uğraşır görünüp aslında uğraşmamak... Neden, çünkü yeniden vurgulıyarak söyliyelim: Determinist anlatımın yukarki *gerekli* (felsefî ve matematiksel) *koşullarından* çok uzaktalar! Daha doğrusu bu koşullardan uzakta olmak, doğadaki gerçekliğin *istikrarsız* olduğu görüşünde diretmek, doğayı bir kargaşa içinde göstermek onları mutlu ediyor. Kargaşa böylece ebedî bir tutum, sanki bir determinizm imiş gibi sunuluyor. Bugünden yarına, yani deneyden öteye doğru tüm geleceğin sırtına yükleniyor. Bugünü anlatayım; ama yarına anlam vereyim, derken mikro-maddenin bugünkü, yani deneysel gerçeğinde saptadıklarını sandıkları kargaşa ya da şaşırmışlığı yarına da genelleştiriyorlar. Yarına böylece determinizm adına anlam veriyor, ahkâm kesiyorlar. Ve bu da determinizm demek oluyor, ama sonuç *indeterminizm*, kısacası ebedî kargaşa ya da *objektif belirlenemezlikte diretmek*.

Oysa bütün bunların, gerekli anlatım koşulunun eksikliğinden kaynaklandığını, daha doğrusu bu koşulun görmezlikten gelinmesine dayandığını söyledik. Ama aslında bunun daha derindeki nedeni, belirttiğimiz gerekli koşulun ardındaki felsefî gerçeklerin pozitivist kültüre yabancı olması, pozitivizmin *yabancılaşması*'dır "imkan kâtegorisi"ne karşı... Tüm imkânların yitirildiği umarsız bir intihar kültürünün eseri olan pozitivizm... Pozitivizmin "imkânsızlığa» saplanması onu en başta maddenin doğasındaki, genel gerçekliğindeki *virtüel olanakları* gözardı etmeye zorluyor. Maddenin fiilî durumunun *belirlenemez* veya *özdeşmez* görünümü bu umarsız kültürden kaynaklanıyor. Oysa virtüel dünyanın gerçekliği pozitivizmle birlikte filiz veren *varoluşçu* düşüncenin tam göbeğinde yer alıyor. Pozitivizm varoluşçuluk denen kendi anti - tezini göremiyor.

Özetlersek, pozitivistler determinizm sorunsalına girerken, gerekli koşulun ne olduğunu göremediler: *Genel Gerçekliğin fiili ve virtüel ontolojik kategorilere parçalanmışlığının farkında değiller.*

1. Bir enerji - durumun, hangi anda olursa olsun, fiilen (fiili dünyada) belli bir biçimsel duruma büründüğünü bilmek veya böyle bir durumda olduğunu saptamak.

2. Üstelik böyle bir durumdan belirsiz bir duruma *geçici* (tekrarlanmayan) bir sapmayı *istisna* diye kabullenmek,

3. Ama *devamlı* (tekrarlanagelen) bir sapma veya arızayı, dolayısıyla maddeyi fiilen temsil eden durumun objektif biçim açısından *belirsiz* kalışını İNDETERMİNİZM diye adlandırmak POZİTİVİST KLASİK DETERMİNİZM'in başlıca ve kurnazca kaygısıdır.

İşte bu belirsizlik, yukarda da belirttiğim üzere, aslında determinist anlatım için gereken koşuldan habersiz olmaktan kaynaklanıyor. Çünkü fiilen hangi biçimsel duruma büründüğü objektif - belirsiz olan bir enerji - durumun,

(1) Virtüel (henüz fiilileşmemiş), (2) ama biçiminin belirli olduğu varsayılan başka bir enerji - duruma veya varoluş durumuna "dönüşüp", (3) o durumda fiili olabilmesi, kendini orada böyle belirli (aşağıda belirleyeceğimiz) bir biçimde dışavurabilmesi maddenin "hakkıdır"! Çünkü bizim *gerekli koşul* dediğimiz felsefî analiz ve genel ontolojik gerçeklik açısından baktığımızda, görüyoruz ki,

(a) Objektif - belirsiz denen veya sanılan durum, aslında biçimi belirlenebilir, ama fiili gerçekliği henüz - olmayan veya henüz fiilileşmemiş, kısacası virtüel dediğimiz durumun ta kendisidir.

(b) Üstelik madde, fiililiğini yitirmemekte, tam tersine, fiililiği, önceki durum yerine fiilileşen virtüel durumla temsil edilmektedir. Kısacası aktüel (fiili temsilci) durum, bir olanak durumdan ötekine geçebilmektedir, maddeyi fiili dünyada bu kaypaklık veya değişkenliğiyle temsil etmektedir.

(c) O halde objektif belirsizliği ortadan kaldırmak için yöntem açısından geriye ne kalıyor? Biçiminin belirli olduğunu varsaydığımız veya belirlenebileceğini söylediğimiz şu objektif virtüel durum neyse, sadece onun bu aranan biçimini belirlemek kalıyor!

(I) Objektif gerçekliğimi bıldığımız, şimdi de biçimini aradığımız bu virtüel durum nedir? Bu sorunu çözmeye *dönüşüm* olayını tanımlamakla başlamıştık. Nasıl tanımlanıyordu bu anî dönüşüm? Enerji - durumun kendine göre, yani relatif veya logaritmik dediğimiz anî dönüşümü ile ki buna *arıza şiddeti* diyorduk (bak I formülü).

(II) Şimdi aranan biçimi belirlemenin asıl önemli safhası geliyor karşımıza: Evet, maddenin fiilîliğinin (veya fiilî temsilcisinin), onun bu dönüşmüş veya arızaya uğramış durumuna *özdeş* olduğunu ya da *denk* düştüğünü nasıl anlayabiliriz?

Bunun için, söz konusu anî dönüşmeyi *anî bir arıza ya da anomi* kabul etmek ve anî arızanın determinizm adına hesabını (denklemini) vermek gerekiyor. Çünkü

(1) Enerji - durumun ya da genel deyimle, maddenin -- bir yeniden - üretim mekanizması olduğunu düşünürsek -- arıza (biçimsel durumdan sapma) yapması doğaldır. Ve

(2) Bu anî sapmanın veya dönüşümün hesabını, *dinamik denklemler*'de olduğu üzere, yine madde kendi kendine vermelidir. Kısacası arızanın şiddeti ile biçimini belirleyeceğimiz (ilkin virtüel olup sonradan fiili hale gelen) durumun kendisi veya sapması arasında bir diferansiyel hesaplaşma (denklem) olmalıdır. Bu denklemi yukarlarda III formülüyle kurmuştuk.

(3) Bu denklemin A - çözümü (bak V formülü) arızalar ne kadar tekrarlansa veya ne olursa olsun, maddenin gerçekten *özdeş durumunu*, yani arızalanan her duruma denk düşen objektif durumunu gösteriyor: İndeterminizm yıkılıyor. İşte belirsizliği ortadan kalkan ve kaldıran biçim budur (106).

---

(106) Oysa pozitivistler ya da idealist olanları sanıyorlar ki: Madde içini herkesin görebileceği ve arıza, sapma, hastalık, ihtilâl veya kavga türünden sır namına hiç bir şey barındırmayan bir evde değil de, evde kalmış bir kız gibi sırlarıyla başbaşa ve kaskapalı yaşıyor. Oysa gördüğünüz gibi, madde tam tersine, bu örümcek kafalılardan çok daha çağdaş ve açık, saydam bir dünyada, işlediği tüm günâhlar, uğradığı tüm talihsizlikler ve baskılarla birarada, kılıktan kılığa bürünerek yaşıyor, evet tehdit ve risk altında yaşıyor, ama saydam... korkacak, çekinecek hiç bir yanı yok. Elinde sığınabileceği, bürünebileceği bir yığın virtüel olanak - durumlar olduktan sonra neden korkacak ki? Daha doğrusu, *şamarcığlanı* olup çıkmış! Uğradığı veya yediği tüm darbelere rağmen bu darbelerle yüzgöz olup kaynaşmış, onlarla özdeşleşmiş, yani kendi objektif gerçekliğiyle...

Özetlersek, (a) (ontolojik açıdan) henüz fiilileşmemiş iken -- ister doğanın kendi içindeki tanecikler-arası çarpışmalar, müdahaleler sonucunda olsun ister öznenin bilgilenme araçlarının müdahalesi sonucunda olsun -- anî arızaya (dönüşüme) uğrayıp fiilileşen ve (b) (aranan biçim açısından) üstelik durumun arızalanmış şekline de denk düşen, dolayısıyla maddenin objektifliğiyle *özdeş* olan biçim budur.

O halde sonuç olarak şöyle diyebiliriz: *Biçimi belirsiz sanılan, ama virtüel bir gerçeklik halinde fiilî duruma dönüşmeyi bekleyen, üstelik biçimi de belirlenebilen olanaklar, bize pozitivist - idealizmin objektif - bilinmez sandığı dünyanın kapılarını açabilmektedir.*

Ayrıca görüyoruz ki bu *yeni* belirleme anlayışının -- anlayış diyoruz, çünkü sadece matematiksel yöntemleri değil, en başta felsefî determinizm koşullarını içeriyor -- özünde objektiflik kategorisiyle *özdeşleşme ilkesi* yatıyor.

Bilinçsiz bir maddesel-gerçekliğin kendini -- farklı bir fiilî düzende -- yeniden üretme olanakları, bu olanakların deposu olan *genel gerçeklik* ve bu genelin içindeki virtüel gerçeklik -- determinist anlayışın ve anlatışın ardındaki bu gerçekli ontolojik koşul -- TOPLUM denen bilinçli maddesel gerçeklik için de doğru ve geçerlidir.

Toplumun nesnel/maddesel gerçekliğini, fiilî duruma gelmeyi bekleyen başka bir düzende yeniden - üretmeye karşı olmak ya da toplumsal yelpazede fiilîleşmeye hazır bir sınıfı, kendi çıkarları paralelinde ezmeyi bir *güvence ilkesi* haline getirmek, kısacası egemen sınıf ideolojisi acaba pozitivist idealizmin bilimciliğini andırmıyor mu dersiniz?

Egemen sınıfın, bu arada pozitivist idealizm bilimcilerinin direnişi ya da güvencesi, onların kendilerini toplumun gerçekliği içinde belirleme çabası değildir de nedir? Bu belirlemeyi amaçlayan söylemler, elbette belirli gerçeklerden, güvencelerden, direnişlerden yola çıkacaktı. Ve bu söylemleri şekillendirecek epistemler ya da kavramlar elbette *yanlı* olacaktı: Yarın da belirlenemez olmalıydı ve kargaşa hükmünü sürdürmeliydi. «*K. Mannheim*'a göre ideoloji bizi yalnız siyasal hayatımızda etkilemiyor. İdeolojinin toplumsal kaynağından çıkan bir başka özellik de, toplumu (toplumsal gerçekliği -y.ö.) anlamaya ya-

rayan tüm kavramlarımızın yanlılığıdır» (107). Ve bu yüzden dir ki «Düşün süreci daima bir dönemin, bir kuşağın, bir grubun kendi algılarının çizgileriyle sınırlı kalmıştır» (*Ş.M.* a.g.e. S. 73, K. Manheim üzerine yorum).

Gelecekte hep "kargaşa" yı gören, onu ebedîleşmiş, geleceğin içine kazık kakmış olarak gören *G. Sorel* ve onun yorumcusu *H. Tudor* hep aynı bilimciler sınıfının üyeleridir. Çünkü bu sosyal bilimciler için "*Marx*'ın proletarya devrimini bekleyişi [toplumun önceki fiilî düzeni ya da durumu yerine virtüel bir sınıfın yeni bir fiilî durum olarak tarih sahnesine çıkışını bekleyiş -- y.ö.] bir *mitos*'tur. Çünkü mitos imrenilecek bir sosyal düzen değil, kargaşayı anlatır" (108). Ama mitos determinizmin tersi değil miydi, yarına değil, bugüne anlam vermiyor muydu? (*H. Tudor*, Political Myth, London, 1972, S. 15).

Evet, nedir ki *Marx*'ın bekleyişi determinist bir bekleyiştir. Çünkü toplumun gerçekliğinde, burjuva - kapitalist sınıfının fiilî durumu yerine virtüel bir sınıfın (proletaryanın) fiilî bir durum olarak ortaya çıkamaması bir "kargaşa" ise, bu kargaşanın -- toplumsal anlamdaki Heisenberg'ci belirsizliğin -- nedeni elbette işçi sınıfı değildir! Tam tersine, bunun nedeni modern toplum kuramcısı pozitivisitlerin yaptıkları gibi, bu sınıfın inkâr veya gözardı edilmesidir. Kısacası toplumsal gerçeklikteki "kargaşa" virtüel bir sınıfın toplumun gerçekliğini fiilen temsil edebileceğini, bu imkânı red etmekten kaynaklanıyor. Çünkü aslında bu virtüel sınıfın kargaşa ya da belirsizlik görmek istediği falan yoktur. Bakın pozitivist bir sosyolog bile ne diyor: «*Marx*'a göre, toplum konusunda nesnel bir bilgi mümkündür. Toplumdan yararlanamayan kişi veya gruplar, toplumun dışına itilmiş olanlar toplumu nesnel olarak değerlendirebilme şansına sahiptirler. Bu tek bir kişi de olabilir veya proletarya gibi bir grup da olabilir» (*Ş. Mardin*, a.g.e. S. 72). Proletaryaya bu şekilde hoşgörülü davranan pozitivistler, asıl kargaşayı, belirsizliği yaratan onlardır. Çünkü onların zihinlerinde sadece malûmatfüruşluk değil, aynı zamanda "düşünme noksanlığı" da yatıyor: Genel gerçeklik çinde, virtüel bir gerçekliğin, böyle bir sınıfın da var ve fiilî olabileceğini düşünememek. Kısacası determinist an-

---

(107) *Ş. Mardin*, İdeoloji, Turhan Kitabevi, Ankara, S. 70)
(108) *Ş. Mardin*, a.g.e. S.68-69

latım için gerekli koşulun eksikliği! At gözlükleri bilim tüccarlarından başka kimlerin elinde olabilirdi ki !?

Sonuç olarak, doğada olsun, toplumda olsun *genel gerçekliğin* temel bileşenleri aynıdır: *Fiilî gerçeklik, Virtüel Gerçeklik*! Kısaca değindiğimiz gibi, virtüel gerçekliğin, doğadaki iktidarı veya doğruluğu, yani doğa-bilimsel determinizm sorunsalındaki doğruluğu, toplumdaki iktidarına veya doğruluğuna paraleldir.-ha doğa-bilimlerinde -- özellikle fizikte ve böyogenetikte -- devrim, ha toplumun gerçekliğinde!

İdeoloji mi ? İdeoloji sorununa yaklaşmak için durumu yeni bir şemayla özetliyelim:

(1) Gördüğünüz gibi, amacımız determinist anlatım yolunda bilgi oluşturmaktı.

(2) Ama ilkin bu anlatım için gerekli felsefî koşulu saptama yolunu seçtik. Neden?

(3) Çünkü determinist anlatıma set çeken bir sorun vardır ve bu, mikro (elemanter) maddenin fiilî durumundaki objektif belirsizlik sorununda ortaya çıkmaktadır. Biraz daha açıklıyalım:

Mikromadde dünyasındaki fiilî bir durumun *belirsiz sanılan* tutumu, maddenin dış uzayında veya makro boyutlarındaki özellikleriyle ilgili değildir: tam tersine, maddenin içyapısındaki durumlarla, onun doğasındaki olanaklarla ilgilidir, doğrudan doğruya maddenin kendisiyle...

Makrodünyada veya genel relatiflik kuramında olduğu gibi, maddeyi tanımak için burada evrenin dev boyutlarına uzanmaya, uzaklara gitmeye gerek yoktur. Sorun burnumuzun dibinde, eliminde altında, tüm evreni tek tek oluşturan mikrodünyaların bağrındadır. Sorun maddenin dışında değil, içindedir. maddenin fiilî durumundaki objektif belirsizliği çözemedikten, onun tâ derinlerine, gerçekliğin ontolojik kategorilerine inemedikten sonra, daha uzaklara koşuşturmaya ne gerek var? Çünkü sorun maddenin fiilî durumunun bile kaypak olduğu sorunudur.

(4) Oysa bu sorun, yani belirsizlik sorunu, daha temelde, pozitivizmin ontolojik gerçekliği sadece fiilî gerçekliğe indirgeyen idealist felsefî ilkelerinden kaynaklanıyor, dolayısıyla determinist anlatım da sadece fiilî durumlar boyunca uzanan sin-taktik ve sin-tagmatik söylemlere dayanıyordu.

(5) Demek ki nesnel dünyadaki, daha doğrusu maddenin fiilî durumundaki bu belirsizliği ortadan kaldırmadan -- bu arada belirli olan biçimi saptamadan -- önce, pozitivizmin determinist anlatımı tıkayan şu idealist felsefî ilkeleri yerine yeni bir felsefî analiz getirmek kaçınılmazdı. determinist anlatımın önünü açacak yeni ve gerekli felsefî koşul bu analizle ortaya çıkacaktı.

(6) Gerçekten de biz bu analizi yukarlarda yaptık. Ve bu analiz veya felsefî koşullar üzerine oturan bilimsel modeli (*T. Kuhn* anlamında, paradigmayı) gösterdik ve çözümlenecek sorunu çözdük, yani fiilî durumun objektif belirsizliğini ortadan kaldıran biçimi saptadık (bak yukarlardaki formüller dizisi).

(7) *Felsefi koşulun ideolojikliği* sorunsalına gelmeden önce, izin verirseniz, model (yani *T. Kuhn* anlamındaki paradigma) kavramına biraz değinelim. Evet, bilim dünyası buradaki kategorik sorunlara benzer tüm sorunlarda yüzyıllardır belli bir yolu yürümektedir: Gerekli bilimsel paradigmayı saptamak... Peki, genelde nedir paradigma? *Kuhn* şöyle belirtiyor: "Gramer'den örnek verecek olursak, *amo, amas, amat* dizisi bir paradigmadır, çünkü lâtincedeki fiillerden büyük bir kısmının nasıl çekileceğini belirleyen biçimi (kalıbı) gösterir... Bu yerleşik uygulamada paradigmanın işlevi, her biri ilke olarak kendi yerine kullanılabilecek sayısız örneğin türetilebilmesini sağlamaktır. Halbuki bilim söz konusu olduğu zaman, paradigmanın bir türetim kalıbı olarak kullanıldığı seyrek görülür. Bunun yerine, tıpkı hukukta kabul edilmiş yasal bir hüküm gibi, koşullar değiştikçe ya da zorladıkça daha özgül ve daha ayrıntılaşmış şekle sokulacak bir model kullanılır" (*T. Kuhn*, Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Alan Yayın. 1982, S.54).

Ancak biz şöyle söyliyeceğiz: Gerçekliği başka ve daha geniş bir dilde, yani hem fiilî hem de henüz fiilîleşmemiş gerçekliği -- diyalektik bir bütün içinde birbirini tamamlıyacak şekilde -- kapsayan genel *ontolojik gerçekliğin* diliyle yeniden üreten "söylemler kümesi veya model". İşte önce böyle bir analize ve modele, felsefî bir modele gerek vardır. Ve bu model, buradaki belirsizlik sorunsalı açısından beklendiği üzere, öyle bir söylemler kümesi olmalıydı ki

- Mikromaddenin fiilî durumunun belirsizliğini, bu durumun

• *Doğanın* kendi içindeki müdahaleler ya da *bilgilenme araçlarının* yaptığı müdahaleler yüzünden uğradığı *arızalarla kaynaşıp özdeşleşememesini*, yani

• Kaybolup giden görünüşünü açıklarken işte bu kaybolma veya özdeşmezlik görüntüsünün, aslında fiilî durumun henüz dönüşmediği başka bir alternatife dönüşme veya sığınma olduğunu göstermeliydi! Çünkü fiilî bir durumun henüz dönüşmediği, ama dönüşebileceği durumlar her zaman bir gerçekliktir ve böyle bir durum, kendi açısından *virtüel* (henüz gerçekleşmemiş) sayılır!

Demek ki *ontolojik gerçeklik*, yani felsefî modelimiz ya da Kuhn'un anlıyacağı dilde söylersek, *felsefi paradigmamız* buydu: Hem fiilî hem virtüel gerçekliğin, birbirini diyalektik bir bütün halinde tamamladıkları genel ontolojik gerçeklik!

"Bu ilkelerin kaynağı da göründüğü kadarıyla hem metafizik hem de yöntemseldi... Bilimin mutlak değişmez olmasa bile, daha kalıcı ve yaygın olan özellikleri, tarihsel incelemelerin de şaşırtıcı bir tutarlılıkla gösterdiği gibi, bir üstdüzeydeki yarı-metafiziksel ilkelerdir" (*T.K.* a.g.e. S.67). Ve felsefî modelimiz şunu göstermeliydi ve gösteriyordu:

(a) Fiilî bir durumun aslında kendisini henüz - fiilîleşmemiş bir duruma aktarabileceğini, daha doğrusu

(b) Fiilî durumun, aslında madde-dalgayı bir an için temsil eden bir temsilci durumdan başka bir şey olmadığını,

(c) Fiilî durumun, yine fiilî bir duruma değil, tam tersine henüz fiilîleşmemiş bir duruma dönüşmekle *temsilcilik işlevini* bu virtüel duruma aktarmakta olduğunu (109).

Önemli olan, *fiilî olmaktan öteye maddenin fiilî temsilcisi olmaktı* ve bunun kim olduğuydu. Ve belirsizlik (fiilî durumun özdeşmezliği, yani uğradığı Sapma veya Arıza'yı yansıtan bir denklemden -- III denkleminden -- yoksunluğu) sorunu artık sadece bu fiilî temsilci için söz konusu olabilirdi. Bir dinamik koordinat ya da fiilî temsilci -- fizikte her zaman olduğu gibi -- ancak kendi başından geçenleri, örneğin Arıza'yı kendinde yansıttığı veya yaşadığı sürece *kendisiyle özdeş* (gerçeğe uygun) sayılırdı.

---

(109) "Paradigmaların buna benzer şekilde yeniden tanımlanmaları bütün bilimlerde sürekli olarak meydana gelmektedir" (*T. Kuhn* a.g.e. S. 61)

Demek ki biz, önce (1) kendisiyle özdeş olan durumu, temsilciyi belirlemeli veya saptamalıydık; çünkü maddeyi belirleyen oydu, yani fiilî olmaktan da öteye temsilci olan durum! Sonra da (2) bu (kendisiyle) özdeş veya temsilcinin, yani A^* 'nın bir de ayrıca (doğayla başbaşa kaldığı için) doğadan gördüğü, ama bizim tek tek sapyamadığımız müdahaleler karşısında arızalanmadan "özdeş kalabilme" denen P- özdeşlik olasılığını tanımlıyabilirdik. (3) Temsilciyi belirlemek için de, onun dönüşüp bürünebileceği virtüel durumlardan ve bu virtüel durumlara *dönüşebilme* (arıza) *şiddetinden* yararlanabilirdik. (4) Üstelik, virtüel durumlar (alternatifler) deposunun, yani genel gerçekliğin *her şimdiki* an veya her zaman var olduğunu felsefî modelimizden biliyorduk. (5) İşimiz artık sadece *bilimsel modele*, yani *zaman enlemi ve onun matematiksel konstrüksiyonuna* kalmıştı (110).

(8) Ama açıkça söylemek gerekirse, yukarlarda yaptığımız *felsefî analiz* ve oluşturduğumuz *felsefî model* -- bunun üzerine kurduğumuz bilimsel veya matematiksel model'den önce -- ve yine yukarda determinist anlatım için getirdiğimiz gerekli koşul, ideolojik bir tercih değil midir? İşte şimdi felsefî gerekçelerin veya modelin ideolojik olup olmadığı sorununa nihayet gelebildik.

Evet, genel olarak bilindiği üzere, tüm felsefî modeller (veya *Kuhn* anlamında felsefî paradigmalar), daha bunların üzerine bilimsel modeller oturtulmadan çok önce, birtakım kültürel veya ideolojik değer ve kavramlardan yola çıkıyorlar.

Bilim adamlarının farkında olmadan kabullendikleri, daha bilimsel modeli oluşturmadan önce, sessiz sedasız, ama "yeterli bir doğru" olarak varsaydıkları ya da bilim felsefecilerinin üstü kapalı biçimde "çakurmadan" ya da eleştirmeden usulca geçiştirdikleri bu *kültürel veya ideolojik değerler*, sırtlarında taşıdıkları bilimsel modeli ister istemez şartlandırmaktalar. Neden mi? (111)

Çünkü buradaki dipnotta değindiğimiz üzere, her felsefî veya ona dayanan bilimsel, dolayısıyla öğretici paradigma, ideolojik veya kültü-

(110) İlkin felsefî ve ardından bilimsel paradigmamız -- yani gerçekliğin başka bir dilde yeniden - üretilmesine imkân veren ve buluşlara gebe bir model -- "sorunların çözümlenebilmesi için kullanıma sunduğu olguları, böylece hem daha çeşitli koşullarda hem daha büyük bir kesinlikle belirlenmeye değer bir hale getirmiştir" (*T.K.* a.g.e. S. 56)

rel (a) önceliklere, tercihlere ve (b) tercih oluşturma, hatta davranış oluşturma süreçine dayanmaktadır.

Oysa bu süreç öğrenme süreçi dediğimiz bir süreçtir ve bu, daha derine inersek üretim ilişkileri denen bitimsiz gizli mücadele süreçi içinde yer almaktadır. Özetlersek, *öğrenim süreçi, üretim ilişkileri ve bunların yeniden - üretilme mücadelesi veya süreçi içinde yürüyor.* Üretim ilişkilerinden hangi kültürel tercihler çıkıyorsa, onlar da felsefî düzlemdeki paradigmayı, felsefî paradigma da bilimsel model denen daha üstteki paradigmatik yapıyı belirliyor.

Bilgi üretmeye yönelik bilimsel mecazın (modelin, paradigmanın) altında bilginin ilkelerini üretmeye yönelen felsefî mecaz (paradigma) yer alıyor. Onun altında ise üretim ilişkileri var ve bunların yeniden - üretilişi denen bir mücadele.

Üretim ilişkileri mücadelesi, doğrudan bilgi, hatta bilginin doğrudan ilkelerini üretmekten çok, en başka *yargı*, yani *yeterli doğru ya da doğruluk* (ilkeleri) üretmektedir. Ya da şöyle diyelim: (a) Üretim ilişkileri statik bir veri olmayıp -- karşılıklı oluşturulan risk ve güvenceler arasındaki denge mücadelesi içinde, yani dinamik olarak -- yeniden üretilmektedir. (b) İşte bu yüzden, üretim ilişkileri veya bunların yeniden - üretilişi, bilginin ve ilkelerinin değil, önce *yeterli doğruluk* (tercih) *üreten bir üreteç rolünü oynamaktadır!*

Söz konusu mücadele içinde, üretim ilişkilerinin *aynen* yeniden - üretilebilmesi bir sorunsal olduğundan, bu ilişkilerin uğraması beklenen müdahaleler karşısında kendisiyle *özdeş kalma* yeteneği, yani Aksamazlık ya da Düzenlilik olasılığı söz konusu olmaktadır. Üstelik *üretim tarzı* da bu sakatlanmazlık ölçüsünün ta kendisidir! Böyle olunca, mücadelede üretilen doğruluklar, üretim ilişkilerinin aynen kalması, hiç değişmemesi ölçüsünde kalıplaşır, yani *doğruluk ilkesi* halini

(111) *T. Kuhn* bu soruyu şöyle soruyor: "Bilim adamları genellikle doğanın hangi yönleri konusunda bilgi aktarırlar? Bu seçimi belirleyen nedir? Nihayet, çoğu bilimsel gözlemin gerektirdiği araç, zaman ve para harcamalarına rağmen, bilim adamı yaptığı seçimi sonuna kadar sürdürme gücünü nereden bulmaktadır?". Ancak şöyle sürdürüyor Kuhn: "Öyle sanıyorum ki, olgu düzeyindeki bilimsel inceleme için üç ana odak gösterilebilir... Bunlardan birincisi, nesnelerin doğası konusunda özellikle *öğretici* rol oynayan paradigmanın ortaya çıkardığı olgular sınırlıdır". Ama *Kuhn* çok önemli bir şeyin farkında değil: Her öğrenim veya öğretim süreçinin aslında bir *tercih oluşturma*, dolayısıyla *ideolojik* bir süreç olduğunun...

alırlar. Başka bir deyişle Doğruluk İlkesi *üretim tarzı*'nın düşüncedeki karşılığı olan bir kategoridir, yani onun düşünsel söylemlerdeki *eş-değeri*! (karşılaştır: Tarih ve Sınıf Bilinci çevirimizin ekleri).

Demek ki felsefî kategorilerimizin doğruluğunu savunurken aslında üretim tarzımızı düşünce diline tercüme etmiş, daha doğrusu onu "dile getirmiş", sintagmatik biçimde söylemiş oluyoruz. Ciddiyet bir yana, düşünmek üretim ilişkimizin gevezeliğini yapmaktan başka nedir?!

Peki, üretim ilişkilerinin yeniden - üretilme mücadelesini, dolayısıyla öğrenim süreçini ve bundan türeyen ve doğru halini alan tercihleri kim belirliyor? Bu mücadeleye aktif olarak katılanlar kimlerse onlar elbette: Sosyal ve siyasal aygıtlar, yani *büyücüler, şamanlar, din, sanat, felsefe ve siyaset çevreleri.*

Öyle ya, üretim ilişkileri nedir? Sosyal grupların, karşılaştıkları sosyal ve siyasal riskler ile onların bu risklere karşı yarattıkları güvenceler, kısacası *riskler* (sınıfsal yanlışlar, arızalar) *ile güvenceler* (sınıfsal doğrular, mülkiyet) *arası denge değil midir*?

Öyle ya birey olsun sosyal bir topluluk olsun, ilkin bulunduğu doğal üretim koşullarıyla bir ilişki kurmaktadır. Ama "bu ilişkinin, bireyin veya topluluğun kendi vücudunun uzantısı olarak verilmesi"inden (112) önce, daha doğal koşullarla kurduğu bu ilişki sırasında birtakım sosyal ve siyasal *riskler* ile karşılaşır, hem de öylesine riskler ile karşılaşır ki, sonunda "birey veya topluluk, bu koşullarla olan ilişkisini, içinde yaşadığı toplumda yasalar ile (işbirliği, özleşme, öngüvencelerle) ilan edip güvenceye alır"(113).

Marx, dipnotlarda belirtildiği üzere, Mülkiyet veya üretim ilişkisi diye, *Hegel*'deki "zihin - veya akıl - ruhun (Geist), bedenin dışına,

---

(112) Toprak mülkiyetini şöyle tanımlıyor *Marx* (Grundrisse, Dietz Verlag, Berlin, 1983, S. 399 - 400): İnsanın kendi doğal üretim koşullarıyla, sanki bunlar kendisinin doğal koşulları imiş gibi, kendi varlığıyla, kendi vücudunun *uzantısı* olarak verilmiş ilişkisinden başka bir şey değildir... İnsanın, anorganik vücudu sayılan toprakla, ama topluluğun ilişkisi yoluyla ilişkisidir ve bu, bireyin toprakla ilişkisi, üretimin dışdünyadaki temel koşullarıyla ilişkisi, kendi bireyselliğine özgü koşullarla ilişkisi biçiminde bir ilişkidir.

(113) *Marx*, a.g.e. S. 401'de şöyle sürdürür mülkiyet tanımını: Bireyin, üreti koşullarıyla, ama bu koşulların topluluk tarafından kendi (bireyin - y.ö.) koşulları haline getirilmiş ve yasalarla ilân edilerek *garantilenmiş* biçimdeki ilişkisidir.

dünyaya uzanıp evreni kaplama" tasarımını benimsemekle yetiniyor! Bu tasarım, üretim ilişkisini açıklamak için onun açısından temel bir rol oynuyor. Sonra da bu idealist tasarımı "garanti" ye almak için de, yine aynı idealist tasarımı taşıyan topluluktan, yani özneden, bu sefer bu tasarımı yasa olarak ilân etmesini bekliyor. Oysa yasalar birer garantiden başka nedir?!

Evet, *garanti veya güvence*, kısacası yasa, risklerden kaynaklanan bir mücadele sonunda ve o da neden sonra, sağlanan yaptırımlar veya karşı - tehditler değildir de nedir? Sanki riskler ve onların yol açtığı mücadeleler yokmuş ve *güvence*, sanki bu riskleri nötürleştirip veya onlarla dengeleşip mücadeleden galip çıkmayı amaçlıyan nesnel bir güç değilmiş de, zihin - ruhun *Hegelci* idealist saplantısını doğrulayarak uyguluyan bir âlet imiş gibi düşünüyor *Marx*! Bir topluluğun üretim (koşullarıyla) ilişkisinin oluşma ve yeniden-üretilme mücadelesinde "vücudun dış dünyaya uzanma, onu kendi özel koşulları haline getirme" tutkusu veya düşüncesi, elbette durup dururken olmuyor, doğrusu insan güvenceye niçin gerek duyuyor? Kafanızda neyi tutturursanız tutturun, karşılaştığınız risklerin, (yani üretim koşullarıyla bu tutkulu ilişkiniz yüzünden karşınızda yarattığınız tepki ve karşı-tehditlerin) ceremesini ödetmeye kalkışmadıkça -- tutkunuzu güvenceye almadıkça -- "mülkiyet" denen *Hegelci-Marxist* ilişkisinin de tabanı boşta kalır.

Hegelci evrensel tutkunun temelinde aslında *korku ve risk* yatıyor, üretim koşullarıyla açıkca yüzyüze gelememek yatıyor. Bu korku ya da risk ya da yanlışlık örtbas edilmeye kalkışılınca, üretim ilişkisi namına geriye kala kala sadece *güvence* ya da doğru denen mülkiyet kalıyor! Anlıyoruz ki, karşımızdaki doğrucu insan artık *homo faber*-değil, *homo philosophicus*.

Uzun lâfın kısası, üretim ilişkisi denince *riskler ile bunlara karşı* oluşturulan cereme ya da güvence arasındaki denge'yi anlıyoruz. İşte bu denge, sosyal ve siyasal aygıtlar tarafından ve ne ölçüde *aynen* yeniden üretiliyorsa, güvenceler (sınıfsal doğrular) de o ölçüde oluşup *özdeş* kalabiliyor, *aynen* yeniden üretiliyor, pekişebiliyor, sağlamlaşabiliyor ve tarihsel bir doğru haline geliyorlar. Sosyal ve siyasal güvenceler, tarihsel veya yeterli birer doğru haline böylece geliyor: Üretim ilişkilerinin yeniden - üretiliş mücadelesi içinde... *Varoluş*'u belirleyen bir gerilim

içinde, riskler ve yabancılaşma pahasına! Çünkü güvencelerimiz ve doğrularımız bunların bedelidir.

Nesnelliğin ve bilimsel modelin ihtiyaç duyduğu *yeterli doğruluk* da ortaya böyle, yani sınıfsal güvence olarak ortaya çıkıyor, kısacası *ideolojik* olarak.

Büyücüler sosyal bir topluluğun, karşılaştığı risklere karşı gereksindiği güvence'yi nasıl "hastalıklarda, âfet ve tanrısal öfke ya da inayette hayır vardır" biçiminde vaaz edip yeniden ürettiler -- üretim ilişkisi böylece yeniden üretiliyorsa -- bu doğal ve toplumsal *arızalar* veya "düzensizlikler" de toplumun bilgilenmesinde o ölçüde güvence haline, bir *doğru* haline geldi.

Slav sanatı, bozkır monotonluğunun veya doğu toplumundaki feodalist sosyal bağımlılığın bitimsizliğini ve umarsızlığını, bir *doğal ya da sosyal risk*, ama aynı zamanda ... tanrının bitimsizliğine, ama beklenirliğine benzer *dinsel bir güvence* olarak nasıl üretti ise, üretim ilişkilerini de öylece aynen yeniden üretiyordu.

Bu sosyal beklentisizlik, ama düşünsel beklenti, fiilî dünyada mahşer gününü bekleyiş, fiilî durumun henüz - fiilîleşmemiş olan olanaklarla gün ışığına çıkacağına inanmak, yani fiilî dünyanın nihilizmle bütünlüğe kavuşacağına, yarınki fiilin bugünkü beklentisiz boşlukta patlak vereceğine güvenmekten başka çaresi olamamak... bütün bunlar, toplumun nesnelliği değerlendirmesinde nasıl bir güvence ise, bu güvence de o şekilde bir *bilgilenme güvencesi* ve *doğru* haline geldi.

Anlam veya beklentiden yoksun bir dünyanın, özellikle *Camus, Kafka* v.b. varoluşcuların dünyasının (114) pozitivizmin idealist kültürü içinde sancılandıklarını gördük. Pozitivist kültür ve doğruluk'un, daha İ.Ö. 6. yüzyıldan beri *köleci üretim ilişkilerinin güvencelerinden, yani salt fiilî dünyadan, köle emeğinin fiilî bir değer, bir kullanım değeri taşımasından* kaynaklandığını, ama bu doğruluk'un ve onun kültürünün *mikrodünyada* iflâs ettiğini gördük. Ve buradaki prodeterminist düşünce, "fiilî durumu henüz - fiilîleşmemiş olan olanaklarla gün ışığına çıkaran" nihilist bir yöntemi uyguladığı için, mikrodünyadan yola çıkan yeni bir determinizm arayışında, pozitivist birikimleri terk etti (115).

---

(114) "Sanatçılar gibi yaratıcı bilim adamları da sırasında rayından çıkmış bir dünyada yaşıyabilmelidirler" *T. Kuhn*, a.g.e.S. 95

İşte *doğruluk* kavramının, kültür veya ideolojinin tarihsel genetiğine bağımlı olması nedeniyle şöyle diyoruz: "Henüz fiilîleşmemiş bir dünya" nın doğruluğu ile "fiilî dünya"nın doğruluğu (yani pozitivizmin idealist veya tekyanlı doğruluğu), genel ontolojik gerçekliğin doğruluğu içinde birlikte ortaya çıkmaktadır, birbirlerini genel gerçekliğin *diyalektik bütününe tamamlayan iki komplementer gerçeklik olarak.*

Evet, Kuvantum (ya da mikro dünya) fiziğinin, elemanter maddenin fiilî durumunun objektif *belirsiz* (belirlenemez) ya da bizim deyimimizle, uğradığı arızalarla *özdeşleşmez*, yani yabancılaşmasını hazmedemez -- dolayısıyla *varoluş* denen kıvama *erişemez* -- olduğunda karar kılışı! Pozitivist idealizmin düştüğü bu çıkmaz, determinizmin içine yuvarlandığı bu bunalım başka nasıl aşılabilirdi ki, yani idealizmin pozitivist geleneğini sergilemeden?!

Evet, bırakın bilimsel paradigmaları, onların daha tabandaki felsefî paradigmalarında bile yatan anlamsızlığın kendi sanatçılarının diliyle nasıl pazara çıkarıldığını görmeden yapamazdık bunu.

Çünkü "yeni bir paradigmaya yönelik temel buluşlar... bilimin geleneksel (pozitivist -y.ö.) kurallarına fazla bağlanmadıkları için, bu kuralların tanımladığı oyunun artık oynanamayacağını görerek, bunların yerlerini alacak yeni bir dizi kural tasarlamak açısından işte zaten ayrıcalıklı başlamış bulunmaktadırlar» (116). Ama şu da var ki, yeni paradigmanın ya da model veya tasarımın alacağı biçim, eski paradigmanın "söz konusu aykırılığa kazandırdığı yapıda kendini belli etmek"ten çok, eski paradigmaya bambaşka felsefî ve kültürel ilkeler ya da doğru'larla bakmaktan doğar.

---

(115) "Bunalımdaki paradigmadan ayrılarak yeni bir olağan bilim geleneğini üretecek olan başka bir paradigmaya geçiş, (pozitivist - y.ö.) birikime dayalı bir süreç olmaktan çok uzaktır, yani önceki (pozitivist - y.ö.) paradigmanın geliştirilmesiyle yapılacak bir iş değildir. Bu yeniden kuruluş, bilim dalının en önemli kuramsal genellemeleri ile birlikte paradigma yöntemleri ve uygulamalarının da birçoğunu değiştirir... Çözüm tarzlarında son derece belirleyici farklar vardır... bu geçiş süreçi sopayı öbür ucundan tutmak şeklinde betimlenebilir... Bu öyle bir süreçtir ki, eskisinin aynı olan bir veriler topluluğunu ele almakla birlikte, onların aralarında çok farklı ilişkiler kurar, yeni bir sistem yerleştirir ve hepsini yepyeni bir çerçeveye oturtur" *T. Kuhn*, a.g.e. S.100

(116) *T. Kuhn*, a.g.e. S.103

Gerçekten de "rakip siyasal kurumlar arasında yapılan seçim gibi, rakip paradigmalar arasındaki de, aslında birbirine tamamıyle karşıt toplumsal yaşam -- daha doğrusu üretim tarzı ve ilişkilerinin temelindeki *risk* (arıza şiddeti, yanlış) ve *güvence* (doğruluk) .y.ö. -- tarzları arasında yapılacak bir *tercihtir*. Böyle olduğu için de, söz konusu tercih yalnızca bilime özgü değer yargıları tarafından belirlenemez. Çünkü bu değerler, zaten üzerinde kavga verilen paradigmaya bağlıdır. Paradigmalar, paradigma seçimi üzerine bir tartışmaya girdikleri zaman, ister istemez döngüsel bir rol oynarlar. Her kesim, kendi paradigmasını savunmak için yine *kendi* paradigmasını kullanmak durumunda kalır" (*T.K.* a.g.e.y.S. 106 - 107). *Doğruluk ve Yanlışlık* kavramlarının, üretim ilişkisi dediğimiz güvence (mülkiyet) ve *risk* (arıza şiddeti) dengesi veya gerilimi içinde nasıl oluştuklarını gösterdikten sonra, sanırım, *T. Kuhn*'un şu söylemi daha açıklık kazanıyor: "Siyasal devrimlerde olduğu gibi, paradigma tercihlerinde de ilgili topluluğun onayından daha yetkili bir ölçüt yoktur... Paradigma seçme sorununun, saf mantık ve deney yoluyla neden tartışmasız şekilde düpedüz çözümlenemeyeceğini anlamak için,... geleneksel paradigmayı savunanları devrimci ardıllarından ayıran farkların niteliğini incelemek gerekiyor."

Neden gerekiyor? Çünkü yukarlarda da sergilediğimiz gibi, bilimsel paradigmaların yıkımından önce, üretim ilişkilerinin tarihi içinde, daha en başlarda, felsefî paradigmaları yaratan bilgilenme ilkelerinde, bilgilenmenin genetiğinde bir *düalizm* var! Evet, pozitivist bilimsel paradigmalar ve onlara yataklık eden idealizm bir tek - yanlılık haline gelmeden önce, bilgilenme ilkesi olarak insanlar neyi seçtiler?

Üretim ilişkileri dediğimiz, *risk* (arıza, düzensizlik, yanlış) ve *güvence* (düzenlilik, mülkiyet, doğru) dengesinde veya düalizminde, mülkiyet veya düzenlilik ya da doğruluk denen kutbu -- dolayısıyla doğruluk mülkiyettir ve düzenliliktir mantığını -- insanlar nasıl seçtilerse, bilgilenme ilkesi olarak da, bilginin bu genetik düalizmindeki *düzensizlik* (yanlış) ile *düzenlilik* (doğru) kutuplarından sadece ikincisini seçtiler. Ve bilgilenmek böylece tek - yanlı olup çıktı ve bu tek - yanlılık idealizmdi, her tekyanlılık gibi... Oysa bilginin sadece düzenlilik veya sadece düzensizlikten hoşlanmadığını, buraya kadar fiziksel, biyogenetik ve de toplumsal dünyalarda göstermeye çalıştık. Yine de çalışalım! Ama önce bu üç dünya için genel geçerli saydığımız *genel*

ontolojik gerçekliği açıklamaya başlayalım. Felsefi paradigmamızı oluşturan bu genel gerçeklik, yukarlarda belirttiğimiz nedenlerle elbette ki *üretim ilişkileri* dediğimiz *risk - güvence* düalizminden veya dengesinden yola çıkacak, şu iki kutba ayrılacaktı: Risklerin, yani tehdit beklentisinin, arızaların, idealist yanlış ve düzensizliğin ya da umudun kaynaklandığı *virtüel gerçeklik* ve güvencenin, yani idealist doğrunun ve düzenliliğin ya da umarsızlığın kaynaklandığı *fiilî gerçeklik.*

Gerçekliğin *genel* olabilmesi için, onun yalnızca fiilî gerçekliği değil, onun aynı zamanda şu fiilî durumların özel ve *arızî* (arıza/çelişki niteliğinde) *olarak* sığındığı veya dönüştüğü, o "henüz - fiilileşmemiş" gerçekliği içermesiyle mümkündür: "En üstün beğeniyle donatılmış olmak, ölümsüzlüğe değecek olayları genel akışın içinden seçip çıkarabilmek, özel ve geçici olanı *genel ve kalıcı* olana çevirebilmek... sanatın özü budur işte" (117). Neden mi? Çünkü "sanatsal yaratı kavramsal düşünceyi bir kenara itemez" *Plehanov*'un dediği gibi! Çünkü "kuşkusuz, birden çok sanatçı türü vardır. *Goethe* ile *Schiller* arasındaki karşıtlık, gerçeklikten genellemeye gidenlerle genellemeden başlayıp bu genellemelere gerçek yaşamın -- arızalar veya çelişkilerle, bunların sarsıcı şiddetiyle koşullandırılmış -y.ö.-- soluğunu üflemek isteyenler arasındaki ayırımın ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar" (118). İşte bu "soluk", fiilî gerçekliğin, gerçekliğin genelliği içinde henüz fiilîleşmemiş gerçekliklere doğru uzanan yaşam çizgisidir. Dönüşümdür virtüel gerçekliğe doğru ya da tersine, virtüelden fiilî gerçekliğe doğru!... Bütün bu gidip gelmeler, değişen dünyanın ruhu elverdiğince eksiksiz anlatılmalıdır. "Kendi evinin efendisidir *Dostoyevski.* En karmaşık konuk kalabalığıyla bile nasıl başa çıkacağını bilen, bileşimi ne kadar çılgınca olursa olsun, bütün konuklarını yönetebilen, denetleyebilen ve onları gerilim içinde tutabilen bir ev sahibi" (119) sanatçıdır.

Genel Ontolojik Gerçeklik Üstüne

(I) Genel ontolojik gerçeklik, nesnel gerçekliğin *geçmiş* zamandan bağımsız olan kipidir.

---

(117) *A. Lunaçarski*, Sanat ve Edebiyat Üzerine, Adam Yayın. 1982, S.84.
(118) a.g.e. S.85
(119) a.g.e. *Kaus*'un Dostoyevski ve Yazgısı adlı eserinden alıntı.

1) Bu genel gerçeklik bir *bütün*'dür (120) ve birbirine komplementer, yani birbirini bu bütüne tamamlayan iki ayrı komponente (bileşene) ayrılır: *Fiilî* (aktüel) *gerçeklik ve Virtüel Gerçeklik!*

2) *Fiilî gerçeklik*, genel gerçekliğin kendini dışa vuran kipidir: Fiilî olmak, fiilîlik sahnesine çıkmak zorunda kalan, dolayısıyla fiilî (etkin) durumda olan kip! *Fiilîlilik bir dışavuruş*, sahneye çıkış biçimidir ve *olgu* adını alır.

3) *Virtüel Gerçeklik* genel gerçekliğin (a) tüm dünyalarda ve özellikle *fiziksel* dünyada "henüz" fiilî veya belirli olmayan, ama olmaya hazır veya aday, ancak fiilî olmak zorunda olmayan kipidir! O bakımdan henüz belirli değildir, nesneyi temsil etmez ve belirlemez. (b) *Biyolojik veya sosyolojik dünyada* ise, fiilîdir, ama nesneyi "henüz" temsil etmez ve belirlemez.

4) Fiilî olsun virtüel olsun, her gerçeklik kategorisi birtakım *alternatiflerden* meydana gelir. Bu alternatifler birer *fiilî* bilvesile *virtüel alternatifler deposu* halindedir.

5) Fiilî gerçeklik ile virtüel gerçeklik arasında *geçiş* vardır: Virtüel bir alternatif fiilî olmak zorunda kalınca fiilîleşir. Tersine olarak fiilî bir alternatif bu zorunluğu yitirince virtüelleşir.

6) *Maddenin*, (a) fiilî gerçeklik kategorisinde yer alan alternatifleri *fiziksel dünyada bir tanedir* ve değişkendir, yani virtüel bir alternatifin fiilîleşmesiyle yerini ona bırakabilir. Maddeyi söz konusu kategori içinde temsil eden alternatif odur: Fiilî temsilci! (b) Virtüel gerçeklik kategorisinde yer alan alternatifler ise pek çoktur. Bunların her biri virtüel bir temsilci sayılabilir ya da hiç temsilci sayılmaz.

Böyle olunca, madde, *her an için* kendisini --fiziksel dünyadaki-- fiilî gerçeklik içinde temsil eden, onu fiilî kılan bir *tek* temsilci ile bunun yanında, pek çok virtüel alternatiften (temsilciden) oluşan bir alternatifler deposu üzerine oturmaktadır. Fiilî temsilci mutlak olmayıp değişebildiği için, bu depoya kısaca alternatifler deposu demekte hiç bir sakınca yoktur.

---

(120) "Sidharta bu ırmağa dikkatle kulak verdi.. dinledikçe bu binbir sesli türküyü, yalnız acıyı değil, kahkahayı da işittikçe.. seslerin tümünü, o *bütün*'ü, *birliği* içine duyurdukça.. bin sözlü bir tek ses: Kamu - Yetkinlik, bir tek bütünde, bir kamun'da içerilen mükemmellik, kendine yeten bir bütünlük *Om* yükseliyordu" (*H. Hesse*, Sidharta, E - Yayın. 1972, S.173).

7) *Biyolojik veya sosyolojik dünyada* fiilî alternatifler, fiziksel dünyadaki gibi sadece bir tane olmayıp bir'den fazladır. Ama bunların hepsi *temsilci* rolünü oynamaz, sadece bir tanesi oynar ve ona fiilî temsilci diyebiliriz: Temsilci fiilî alternatif, kısaca *aktüel alternatif!* Öteki fiilî alternatifler ise virtüel olarak kalır: *Temsilci olmayan fiilî* alternatifler, kısaca *virtüel alternatifler.*

8) Fiziksel dünyada fiilî alternatif bir tane olduğu için, *geçiş* açısından bizi burada fiilî alternatifler arasındaki geçişler ilgilendiremez. Aynı şekilde sadece virtüel alternatifler arası geçişler de ilgilendirmiyor. Bizim için (fiziksel dünyada) önemli olan, bu iki kategoriden birindeki alternatifin öteki kategorideki alternatife geçişidir! Çünkü *fiziksel dünyada maddenin belirlenebilmesi* -- ama belirsizlik denen gerçeğe rağmen belirlenebilmesi -- *için virtüel bir alternatifin ilkin fiilîleşmesi gerekiyor.* Ya da tersine, fiilî olanın virtüel olana, yani henüz fiilî olmayana dönüşmesi...

Kısacası maddenin *belirlenmesi için,* fiziksel dünyada virtüelden aktüele (fiilî olana) veya aktüelden virtüele dönüşmek dediğimiz *geçiş* olayı önem taşıyor. Biyolojik veya sosyolojik dünyada ise geçiş sadece fiilî alternatifler arasında oluyor, ama temsilci olan ile olmayan fiilî alternatifler arasında! Şimdi temsilci olan (fiilî) alternatife "aktüel", temsilci olmayan (fiilî) alternatife de "virtüel" dediğimiz zaman durum açıklık kazanıyor: *Fiziksel veya biyolojik ya da sosyolojik, bu üç dünyanın hangisinde olursa olsun, nesnenin belirlenmesi virtüelden aktüele ya da aktüelden virtüele geçiş olayına bağlıdır.*

(II) Virtüel gerçeklik, fiziksel dünyada düşündüğümüzü kabul ederşek, henüz dönüşülememiş fiilîleşmemiş, belirginleşmemiş, dolayısıyla nesneyi *henüz* temsil etmeyen ya da belirlemeyen bir gerçeklik sayılıyor. O bakımdan şöyle deriz: Virtüel gerçeklik genel gerçekliğin "ilerde" fiilîleşecek olan, yani ilerdeki veya gelecekteki fiilî durumlarının şimdi "henüz fiilîleşmemiş", ama şimdiki durumudur! (121).

1) Başka bir deyişle, virtüel gerçeklik, fiilî gerçekliğin ilerde *dönüşeceği* (kategorik geçiş yapacağı) durumların, *şimdi* denen zaman kesiti içinde yer alan durumlarından meydana geliyor. Kısacası fiilî gerçekliğin ilerde dönüşeceği durumun *şimdiki* -- yani henüz fiilîleşmemiş ya da belirginleşmemiş, yani daha önceki -- *durumdur*: Nesne-

nin henüz dönüşmediği, ama dönüşeceği durumun şimdiki durumu... Böyle her hangi bir durumun fiilîleşme olasılığı ise, ayrı bir sorundur, her anki «şimdiki durumun» arızalanma şiddetine bağlıdır.

2) Ya da şöyle diyelim: Virtüel gerçeklik, ilerde "şimdi" haline gelecek fiilî gerçekliğin şimdiki şu "henüz fiilîleşmemiş veya belirginleşmemiş ya da henüz dönüşmemiş" durumudur.

3) Virtüel gerçeklik, fiilî gerçekliğin "ilerdeki", ama belli bir arıza şiddeti sonunda *şimdi* halinde ortaya çıkacağı durumun "şimdiki" *şimdi* halinde ortada olan durumu, kısacası şimdiden henüz fiilîleşmemiş veya belirginleşmemiş durum (122).

(III) Genel Ontolojik Gerçeklik Geleceğe Bağlı, Ama Gelecekte Değildir

Genel ontolojik gerçeklik *ardışık* (diakronik, saatsel, boylamsal) *zaman* açısından acaba nerededir? Öyle ya, şimdiki an'da mı, yoksa gelecekte mi? Ama şunu biliyoruz ki geçmişte değil! Çünkü o, yukarda belirttiğimiz gibi, fiilî gerçekliği içermektedir ve geçmişin fiilîliği veya etkinliği filân da kalmamıştır artık. Onun için sadece geçmiş'ten sonrası vardır.

Öyleyse genel ontolojik gerçekliği *şimdiki ve gelecekteki genel gerçeklik* diye ayrımlamaya gerek var.

1) Gerçi *genel gerçeklik* (ve onun iki komplementer bileşeni) şimdi var, gelecekte de var, diyebiliriz. Evet, bunu söylemekten bizi kimse alıkoyamaz. Ama bu soyut bir söylem olur. Neden? Çünkü genel gerçeklik,

---

(121) "Duyularımızdan derinlemesine sıyrılmak ve böylece düşüncenin özünde düşünmek, bize, zamandan sıyrılmak, tüm olmuş, olan ve olacak yaşamı bütünüyle *aynı anda* görmek olanağını sağlar ve o anda her şey iyi, her şey bir, her şey eksiksiz ve tamam, yetkin, mükemmel, ve Brahman'dır. Onları, gerçekte var olanları işte o zaman görürüm, bana iyilik görünür, ölüm yaşamak gibi, günah kutsallık gibi, akıllılık delilik gibi görünür... Ümitsizliklerin en bayağısına düşmem gerekti, bana gerekti... direnmekten, ümitsizliğe ters düşmekten vazgeçmeyi öğrenmek, dünyayı sevmeyi öğrenmek için... olduğu gibi görüp olduğu gibi sevmek için, o dünyadan olabilmek için gerekti. İşte böyle, Govinda..." (*H. Hesse*, Sidharta, E-Yayın. 1972, S.182).

(122) "İmkân, gerçeklikten (fiilî gerçeklikten - y.ö.) daha yüksek bir yerde bulunmaktadır". *M. Heidegger*, Sein und Zeit, Tübingen, 1957, S. 42

• Geçmişte, yani "artık - olmayan" bir şey olmadığı gibi,

• Gelecekte, yani "henüz - olmayan" bir şey de değildir. tam tersine sadece ve ancak *şimdi - olan* bir gerçekliktir. Kısacası *şimdiki gerçekliktir genel gerçeklik!*

2) Genel gerçekliğin bileşenleri de böyledir: *Fiilî veya aktüel gerçeklik, ne "artık - fiilî - olmayan" dır, ne de "henüz - fiilî - olmayan", tam tersine sadece ve ancak "şimdi - olan"dır.*

Virtüel gerçeklik ne "artık - virtüel - olmayan" dır, ne de "henüz - virtüel - olmayan", tam tersine sadece ve ancak "şimdi - olan" dır.

3) Özetlersek, ontolojik açıdan genel gerçeklik, onun fiilî ve virtüel bileşenleri de dahil, sadece ve ancak *şimdi* olabilir, yalnız ve yalnız *şimdi*'de yer alır. Kısacası ister fiilî ister virtüel olsun, genel ontolojik gerçeklik hep şimdiki gerçekliktir:

• Şimdiki (şimdi anı'na özgü anî) gerçeklik.

• Anî Gerçeklik (bak: *Y.Ö.* Pozitivizmi Eleştirmek, 1985, S. 30).

• Ardışık (saatsel) zaman boyunca hangi ana şimdi diyorsak o andaki gerçeklik.

• Genel gerçekliğin, dolayısıyla onun bileşenlerinin şimdiki andaki durumu.

(IV) O halde, fiilî olsun virtüel olsun, gerçeklik şimdi'nin, şimdiki an'ın anîliğine, birdenbireliğine dayanıyor. Gelip geçiyor, ama daima şimdi'dir. Şimdiki an'dadır. Şimdi denen kategorinin içinde yer alır. Ve fiilî ve virtüel bileşenler birbirlerini böylece her an genel gerçeklik denen bütüne tamamlarlar.

1) Genel gerçekliğin bu iki komplementer bileşeni, böylece tüm nesnelerin *şimdi - durumlarının* veya şimdiki andaki durumlarının içindedir.

2) Tersine bir deyişle, fiilî ve virtüel gerçekliği, nesnenin veya tüm nesnelerin tek tek şimdi - durumları taşıyor. Ama tek tek şimdi - durumları, *ne sadece fiilî ne de sadece virtüel gerçekliği taşımakta, ama ikisini birden taşımaktadır.*

3) O halde, bir nesnenin genel gerçekliği onun *anî*, yani şimdi gibi anî olan gerçekliğidir, bu anî gerçekliğin içinde yer alır.

4) Anî gerçekliğe özgü doğrulara *anî gerçek* diyoruz (123).

(V) *Genel ontolojik gerçeklik açısından şimdiki an*(124), geçmişte artık - olmayan, ama gelecekte de olamayan maddesel gerçekliğin -- yani yeniden üretim sisteminin veya bunun özel şekli olan, akar - döner sistemin -- gelecekten kaçar gibi, kendi içine birdenbire akıp boşaldığı an'dır.

Şimdi'lerin ardışıklığı, birbirini ardarda izlerliği veya artsüremliliği (diakroni) ise, gerçekliğin sürekliliğini yansıtıyor.

1) Gerçeklik gibi, gerçek (hakikat) de öyle, yani durmuyor, Platon'un sandığı gibi ebedî ve hareketsiz değil, tam tersine şimdi'nin içinden akıp gidiyor, maddesel gerçekliğin akışı ya da boşalışı gibi akıyor.

---

(123) *Hermann Hesse* (Sidharta, E - Yayın. 1972, S. 135) İhtiyar ırmak balıkçısı Vasuveda 'yı şöyle konuşturuyor: "Evet.. şunu söylemek istiyorsun: ırmağın her an her yerde bulunduğunu, kaynadığı kaynakta, döküldüğü yerde, çağlayıp girdaplaştığı yerde, dağlarda, denizlerde, her an her yerde olduğunu söylemek istiyorsun. Irmak geleceğin gölgesine sığınmaz, ırmakta yalnız şu an, şimdiki an vardır. Bunu demek istiyorsun değil mi?

Onu demek istiyorum, dedi Sidharta: Ve bunu fark ettiğim anda, bir de kendi yaşamıma baktım. Onun da bir ırmaktan farkı yok. Çocuk Sidharta ile genç adam bir gölgeden başka bir şey değil, gerçekte ayıran bir şey yok. Sidharta'nın daha önceki doğuşları birer geçmiş olmadığı gibi, Sidharta'nın ölümü ve Brahman'a geri dönüşü de bir gerçek değil. Geçmiş ve gelecek bir hiç'ten başka bir şey değil. Olan şey şu anda, her zaman şimdiki an'da olur. Olan şey özdür, şimdiki andadır. Her olan şey bir öz ve şimdiki anda var."

(124) *Şimdi* veya *Şimdiki An*, rüzgârın, sadece rüzgârın değil, "gelecekteki tüm olayların" durmadan patladığı andır! Kısaca *Tebahhur Sûresi*'indeki *Anı Vâhit*... tüm olacak olayların damgasını içinde taşıyan, geleceğin karanlığında ışığa boğulan fosforlu bir ayna, beklenmedik ne varsa hepsinin parıldadığı, yarınların veya tüm fiilîleşmemiş gerçekliğin bütün görüntüleriyle bir kehânet gibi belirdiği saydam bir perde: Yarının üzerinde görüntülenerek oynaştığı bir buğudur bu, üzerine geleceğin izleri vuran, içinde rüzgârların patladığı ayna...

Ve rûzigâr
yükseldi ağır ağır, çoğaldı gitgide
birikti, birikti ve ânı vâhitte
"Ah edildi derinden
Yer oynadı yerinden"
Yıkıldı köprüler kemerlerinden
Yazılı taşlar kapandı yüzükoyun.
Bu dem kıyamet demidir,
Bu, buhara inkilâbıdır kaynayan suyun... N. Hikmet.

2) Ve dalga - maddenin kendisi içinde veya bu "kendi içine akış" ya da "akar - döngü veya yeniden - üretim" boyunca, gerçek de tıpkı gerçeklik gibi yeniden ürüyor. Burada aynen - yeniden - üretilmek ya da üretilmemek ise artık apayrı bir şorun, Özdeşlik ya da Özdeşmezlik sorunu... Belirlenebilme - Belirlenememe, bilgilenme - bilgilenememe sorunu.

3) İşte özdeşliği bir "aynen - yeniden - üretilme yeteneği" olarak yorumlarken... onun bir olasılık sorunu, bir sorunsal olduğunu, o halde maddenin *belirlenirliği*'nin, dolayısıyla *bilgilenme*'nin tarihsel bir nitelik taşıdığını söylüyoruz. Çünkü bu belirlenirlik, maddenin özdeşlik yeteneğine, olasılığına bağlı ve olasılık da zaman süreci içinde ortaya çıkan bir fonksiyon.

Birbirinin tıpkısı olan elektronlar, belli bir ve aynı *kritik* koşuldan (yani ufacık delikten) geçerken her biri her seferinde (1) nasıl ardarda ayrı fiilî enerji - durumlarına bürünüyor, (2) ama bu durumlardan her birinde -- *Heisenberg Kesinsizlik* ilişkisinin gösterdiği biçimde -- üstelik hangisinin aktüel olacağı, yani fiilîleşerek elektronu temsil edeceği bırakın gözlemciyi, yani özne'yi, doğanın kendisince (objektif) de bilinmiyor idiyse, kısaca bu koşuldan geçip giden aktüel (enerji-) durumun hangisi olacağı belirlenemiyor idiyse ve (3) tam tersine olarak, biz, bu aktüelin *belirli* (özdeş) olduğunu nasıl gösterdiysek -- ki bunu, felsefî ve matematiksel determinist gerekçelere dayanarak "kendisiyle özdeşlik" koşulunu, yani III. denklemini çözerek yapmıştık -- ve (4) aktüel denen fiilî temsilci durum, nasıl ancak *P - özdeşlik olasılığı* ölçüsünde *bilgi ya da somut hale* geliyorsa, buna benzer bir BELİRSİZLİK - BELİRLENİRLİK DİYALEKTİĞİ toplum için de söz konusudur.

a) Besbelli ki toplumdaki çeşitli üretim ilişkilerinin her biri, toplumun birer fiilî durumu sayılabilir. Ama toplumu veya toplumsal yeniden - üretimi bunların içinden yalnız biri temsil eder: *Aktüel durum* dediğimiz aktüel üretim - ilişkisi.

b) Ve yine bellidir ki, toplumsal aktüel durum, toplumdaki yaşayan üretim - ilişkileri arasında "egemen" olan, toplumun yeniden - üretim faaliyetinde bu faaliyeti belirleyici işlev gören, kısacası tarihsel "fonksiyonel" olan üretim ilişkisidir.

c) Toplumun *virtüel* durumları, yani toplumu temsil etmeyen fiilî durumlar, yani bu tür üretim ilişkileri aktüel sayılmaz.

d) Aktüel (egemen) üretim ilişkisinin *özdeşliği*, yani belirlenme niteliği de bu aktüel durumu veya ilişkiyi aynen (özdeş olarak) yeniden - üretmeyi amaçlayan siyasal, ekonomik ve sosyal faaliyetler ölçüsünde somutlaşır. Ve bu özdeşlik ancak bir olasılık ölçüsündedir: *Egemen üretim ilişkisinin P - özdeşlik olasılığı*, kısacası ÜRETİM TARZI.

e) Başka bir deyişle, virtüel üretim ilişkileri ile aktüel (egemen) üretim ilişkisi arasındaki bitimsiz sınıf mücadelesi, egemen ilişkisinin *özdeş* olarak yeniden - üretilmesini risk altına soktuğu içindir ki, *üretim tarzı*, yani egemenlerin özdeş yeniden - üretim çabası, bir olasılık olmaktan öteye geçemiyor. Bu, yüksek derecede bir olasılık olsa bile, yine de bir olasılık düzeyindedir, hatta bazan yüzde yüze yakın bir düzeyde olsa bile!

f) İşte aktüel durumun (ilişkinin) *bilgisi ya da somutluğu* da, öznede, ancak bu P - olasılığı, yani *üretim tarzı* ölçeğinde oluşmaktadır. Başka bir deyişle, üretim ilişkisi denen fiilî bir durumun bilgisi ancak üretim tarzı denen olasılık düzeyinde şekilleniyor. İlişki nesnel bir gerçekliktir; ama üretim tarzı ise onun bize olasılık düzeyinde aktardığı bilgidir.

(VII) *Biyolojik dünya* için de aynı şey söz konusu: Belirsizlik - Belirlenirlik Diyalektiği orada da var. Belirli kritik koşullardan geçen, ama elektronlar gibi birbirinin tıpkısı, daha doğrusu aynı fenotipten canlı bireyler ya da çevreler (1) ardarda ayrı fiilî durumlara, yani *replikaz - enzimlere* veya *genetik bazlara* bürünüyorlar. (2) Ama bu durumlardan birinde aktüel (replikasyona egemen) enzim ve genetik bazların hangileri olacağı, hangisinin zafer kazanacağı, canlıyı fiilen temsil edeceği yüzde yüz belli değildir. (3) Ve tam tersine olarak, hangisinin belirli olacağı, günün birinde, bizim tanımladığımız "arıza şiddeti"ne benzer bir tanım ve oluşturduğumuz denkleme benzer bir denklem sayesinde çözülecektir. Özetle, bu alanda da bir belirsizlik - belirlenirlik diyalektiği var.

a) Besbelli ki canlıdaki çeşitli üretim mekanizmalarının veya ilişkilerinin her biri, canlının fiili birer durumudur, ama canlıyı veya

onun yeniden - üretimini bunlardan yalnız biri (göreceli olarak maksimal fonksiyonel olanı) temsil eder: *Aktüel durum* dediğimiz aktüel üretim mekanizması veya ilişkisi, kısacası aktüel enzimler ve bazlar takımı.

b) Ve yine bellidir ki, aktüel (egemen, maksimal fonksiyonel) enzimler ve bazlar takımının kendi kendisiyle *özdeşliği*, takımın özdeş olarak yeniden - üretilme koşulları ölçüsünde somutlaşır. Ve bu özdeşlik, ancak *P - olasılığı* ölçüsündedir: *Egemen* (dominant) *üretim mekanizmasının veya ilişkisinin P - özdeşlik olasılığı*, kısacası BİYOGENETİK ÜRETİM TARZI.

Burada genel ontolojik gerçekliğin üç farklı dünyada, dolayısıyla üç farklı dilde yeniden - üretilebileceğini kısaca göstermeye çalıştık. Başka bir deyişle şunu yaptık: Genel gerçekliğin, fiilî ve virtüel gerçekliklere özgü üst diliyle, bu üst dili *ortak bir dil* gibi kullanarak üç ayrı dünyanın ortak karakteristiklerini gösterdik.

Dikkat edilirse görülür ki, buradaki Belirsizlik - Belirlenirlik Diyalektiği, nesnelerin hep belli bir *kritik* -- yani aktüel durumlarının arızaya uğradığı -- *koşuldan geçmesiyle ortaya çıkıyor.*

Bu kritik koşul, fiziksel dünyada, elektronların geçtiği darboğaz, yani *delik* idi: *Aktüel dalganın* (yani aktüel üretim) biçimindeki arıza ya da dönüşüm! Elektron denen elemanter dalga - maddenin aktüel durumu bu darboğazdan veya dönüşümden geçtikten sonra bilgi düzeyinde belirsizleşiyor, kendisiyle özdeşliğini yitiriyor, ama bizim felsefî ve matematiksel çerçevemizde "arıza = Relatif sapma" anlamında ve III - denklemiyle belirlenebiliyor, kendisiyle özdeşleştirilebiliyordu.

Aynı kritik koşul, sosyal dünyada toplumun geçtiği darboğazdır ya da *devrim:* Aktüel üretim ilişkilerindeki arıza ya da dönüşüm!

Biyolojik dünyada ise bu koşul, *mütasyon*'dur: Aktüel üretim mekanizmasındaki (replikasyondaki) arıza veya dönüşüm!

Aktüel bir durumun arızaya uğrayıp dönüşmesi ile dönüşülen yeni durumun aktüelliği (nesneyi fiilen temsil etmesi) arasında ne gibi bir ilişki var?

1) Elemanter dalga - maddenin elinde, kritik koşullardan arızasızca veya usulca geçmenin hiç bir yolu yoktur. Tam tersine, madde - dalganın aktüel durumu arızaya uğrayacak ve dönüşmek, yani virtüel bir alternatifine bürünmek zorunda kalacaktır. İlkin virtüel olan durum,

bu dönüşme sonunda aktüel hale gelecektir, taneciği artık fiilen bu yeni durum temsil etmektedir.

2) Biyogenetik madde de aynı şeyi yapıyor: Aktüel bir üretim mekanizması kritik koşullarda *mütasyona* (yani replikasyon arızasına) uğrayınca, önceden *virtüel* olan bir üretim mekanizması, yani yeni bir enzim ve bazlar takımı *aktüelleşiyor*, iş başına geçiyor. Canlının üretim mekanizmasını o temsil ediyor. Bu genetik dönüşümdeki aktüellik de meydandadır. Öyle ya, canlıyı o temsil ediyor dedik, hem de ölçümcül ya da dirimcil bir şekilde. Canlı ya ölüyor ya kalıyor.

İşte canlının *yaşar - kalıcılığı* da buradan kaynaklanıyor (bak *Y. Öner*, Canlıların Diyalektiği, III. kitap). İşbaşına geçen eski virtüel enzim ve bazlar takımı, canlının kendini yeniden - üretmesini, yerine geçtiği önceki aktüel takımdan daha *fonksiyonel* biçimde örgütlüyorsa, canlı yaşar - kalıyor.

3) Peki, ya toplum? O da aynı şeyi yapabiliyor mu? "Devrim"in, devrim denen dönüşümün aktüelliği böylesine meydanda mı? İşbaşına geçen virtüeller takımı, yerine geçtiği önceki veya aktüel takımdan, yani üretim ilişkilerinden daha mı fonksiyonel biçimde örgütleyebilecek yeniden - üretimi?

(VIII) O halde buradaki kriter nedir? Söz konusu üç ayrı dünyanın kendi özgül dillerinde söylense bile, bu kriterin yine de *ortak* bir nitelik taşıdığı belli değil midir? Evet, ortak nitelikte bir kriter vardır: Çünkü üç dünyadaki kritik koşulları yukarda özetledik, bunların hepsinin bir *arıza* (dönüşüm) niteliğinde olduklarını belirttik. O halde bu arıza'yı *aşma*'nın yolu, yani *bir fenomenin kendini belli bir özdeşlik veya kimlik altında yeniden - üretmesinin kriteri, fenomenin kendini yeniden özdeş - olarak üretememe şiddetinin giderilmesidir, yani arıza veya dönüşüm şiddeti dediğimiz niceliğin nötürleştirilmesi!* Başka bir deyişle, belli bir şiddetle arızaya uğrayan (dönüşen, aşınan veya zehirlenen) aynen - yeniden - üretimin aşınmışlığını, zehirlenmişliğini yine aynı ölçülerde geri almak, gidermek, kısacası *onarmak veya yenilemek ama yabancılaşma pahasına!* Bu yenileme işlevini şöyle de ifade edebiliriz:

Dönüşüm'e yol açan arıza (risk) şiddetini veya etkisini bu kez karşı - etkiyle ortadan kaldırmayı belli bir süre boyunca örgütleyecek

bir tutum, yani belli bir süre sonra aktüelleşecek olan şimdiki *virtüel durumu*, bu süre boyunca koruyup sürdürecek örgütleme veya işlevlerin toplamı...

a) Fiziksel dünyada bu işlevlerin toplamını tanımlamak mümkün. Çünkü *arıza şiddeti* denen niceliği bir tek boyutla, yani enerji - durumu denen boyutla ifade edebiliyoruz. O zaman bu toplam, *L/A* arıza şiddetinin belli bir süre boyunca integralidir deriz. Onarım ya da yenileme fonksiyonu dediğimiz şey veya işlevler toplamı fiziksel açıdan budur (125).

b) Genetik mühendisliği aynı fonksiyonu saptayabilecek mi? Hayır, çünkü genetik enzim ve baz takımlarının arızalanma ölçülerini meydana çıkarmak ancak ve sadece aktüel takımlar için mümkündür, yani genetik üretim mekanizmasını fiilen temsil eden enzim ve bazlar için... Peki, ya ötekiler, yani virtüel takımlar, üretim mekanizmasını fiilen temsil etmeyenler? Bunların yeniden üretimdeki rollerini sadece enerji boyutuna indirgemek mümkün olmadığından onların arızalanmalarını önceden kestirmek sanıyorum şimdilik mümkün değil...

c) Ama sosyoloji mühendisliği? Böyle bir şey olabilir mi ya da şöyle diyelim: Bırakın virtüel (henüz temsîl edici veya belirleyici duruma gelmemiş) üretim ilişkilerinin arızalanma ölçüsünü, daha aktüel olanların bile bu ölçüsünü saptamak mümkün mü? Virtüel üretim ilişkilerine baktığımızda gördüğümüz durum şudur: (1) Bunlar, tıpkı aktüel ilişkiler gibidir, sadece enerji boyutuna, yani fiziksel bir dünyaya indirgenebilen durumlar değildir, (2) dolayısıyla bunların gerçekliği ne yine fiziksel dünyada olduğu gibi hep bir ve aynı (yani enerji) kategoriye ne de sadece ekonomik ilişkilere indirgenebilir. (3) Böyle olunca virtüel ilişkilerin gerçekliği, sosyal ve ideolojik bağların değişkenliğine paralel olarak değişir. Hatta gerçekliğin yolunu kendisine aktüel ilişkilerden daha dinamik şekilde arar. Aktüel üretim ilişkilerinin yeniden-üretilişi bunların dinamiği yanında hantal kalır, çünkü risk altında olanlar bu ilişkilerdir.

---

(125) Yenileme Fonksiyonu'nun tanımı için bak. Y. Öner, Canlıların Diyalektiği (1978), S. 350 ve *B. Gnedenko*, Methodes mathematiques en theorie de la fiabilite (Mir, 1972), S. 114. Yukarlardaki matematiksel söylemlerimizde bu fonksiyonu *D* simgesiyle göstermiştik.

Aktüel üretim ilişkilerinin altında kendi gerçekliğini sosyal ve ideolojik düzeyde can havliyle arayan virtüel ilişkiler, aktüellerin başına gelecek *arıza*'yı önceden belirliyecek bir sosyal canlılık içindedir. O halde egemen (aktüel) durumun değişmesini yine aktüel sınıfın kendi çözümsüzlüğü içinde değil, ama virtüel ilişkilerin sosyal dinamiğinde (ekonomik değil) aramak gerekiyor. Virtüellerin sarsılışı ekonomik olmaktan çok sosyal, çünkü sosyal yükümlülüklerin yıkılışı çok daha pahalıya mal oluyor: İnsan kendini şu ya da bu şekilde ekonomik açıdan yeniden - üretebiliyor, ama sosyal bağlarını öyle kolayca değil...

Neden mi? Çünkü insan önce bir *homo sociologicus*, yani insan - insana ilişkilerde *tercih üreten bir karar mekanizmasıdır*, sonra da *homo economicus*, yani ürün-ürüne (mübadele) ilişkilerde tercih üreten bir karar mekanizması!.. Bu neden böyledir? Neden önce bir *zoon sociologikon*'dur insan? İnsan üretim ilişkilerinin ekonomik kabuğunu, *Marx*'ı hayal kırıklığına uğratarak nasıl olup da aşar ve aşar da bu ilişkileri bir *kullanım değeri* haline getirir? Bu konuya daha ayrıntılı bir şekilde ilerde belki *Bilimlerarası Ortaklık ve Tarih* başlıklı bir makalemizle girmeye çalışacağız. (126)

Prodeterminist Bazı kavramlar ve Varoluşçuluk

1) Özgürlük nedir? *Madde*'nin (prodeterminist diyalektik anlamında) genel ontolojik gerçekliğidir, yani bir fiilîleşme alternatifleri (olanakları) deposuna sahip olması! *İnsan*'ın (*Sartre* anlamında) ise olanaklara sahip olmasıdır.

2) Madde olsun insan olsun, (a) her ikisinin de özü "mahkûm oldukları bu özgürlüktür"; (b) ama her ikisinin de (maddenin objektif, insanın sübjektif) *belirsizliği*, maddenin veya insanın fiilî durumunun, şu olanaklar deposundaki *virtüel* -- henüz fiilîleşmemiş -- *olanak durumlardan birine* "dönüşebilme" özgürlüğünden kaynaklanıyor.

3) Ancak madde açısından bu dönüşebilme özgürlüğü insan için olduğundan çok daha fazla bir gerçektir; ama maddenin objektif belir-

---

(126) *K. Polanyi* de (bak Büyük Dönüşüm, Alan Yayın. 1986, S.66-76) hemen hemen aynı sorunlara yaklaşıyor. Ama sanıyorum ki, biz soruna başka açılardan yaklaşacağız.

sizliği gerçek değil, sadece görünüşte, pozitivistlerin idealizminde... Çünkü maddenin fiilî durumunun *has* (objektif) *biçimini* -- yani fiilî durumun "uğradığı müdahale sonunda geçirdiği veya yaşadığı arıza" ile bütünleşen durumunu -- belirlemek veya saptamanın mümkün olduğunu matematiksel paradigmamız çerçevesinde gösterdik. Maddenin objektif belirsizliği artık söz konusu olmamalı...

4) İnsanın belirsizliği onun *kendine yönelik bilinçi*'ni (Selbstbewusstsein) oluşturamaması'ndan geliyor; kısacası "kendi fiilî durumunun bu durumu tehdit eden risklerin şiddetiyle birebir eşleştiğinin bilinçinde ya da farkında olamaması", yani kendi fiilî durumunun has biçimini fark edememesi'nden... İnsan kendi nesnelliğindeki bu belirsizlik yüzündendir ki *Sahte Bilinç* içinde yüzüp gidiyor.

5) Öte yanda, insanın fiilî durumunu *dönüştürme özgürlüğü* de bir gerçek, ama sübjektif belirsizliği de gerçek mi? Çünkü burada maddedekine benzer bir manzara var, yani insanın fiilî durumunun has (sübjektif) biçimi burada da söz konusu! Evet, İnsanın fiilî durumunun *has veya kendisiyle özdeş biçimini* -- yani fiilî durumun "uğradığı risk veya tehdit ve sıkıştırmalar sonunda düştüğü veya yaşadığı yabancılaşma" (127) ile özdeşleşen durumunu -- objektif olarak değil, *ama sübjektif olarak belirlemek mümkün* (128)!

İşte bu sübjektif imkân, yani insanın "kendi öznel gerçekliğini kavraması imkânı" *P. Tillich*'de (129) "kairos" ya da "ebedîliğin doldurduğu an" anlamında, *Dostoyevski*'de özlemi (130) haykıran "vahiy" ya da kahramanca nihilizm (131) anlamında, *Sartre*'da "varoluş" (132), *A. Camus*'de "özgürlüğü olanaklı - kılma" (133) anlamında ortaya çıkıyor.

---

(127) Varoluşçuluk paralelinde, özellikle *Kierkegaard, Sartre, Jaspers* anlamında kaygı, endişe korku ve marjinal durumların etkisi sonunda yaşanan yabancılaşma.

(128) Ve akşamın gündüzden ayrılışı, günün yaşadıklarına veda eder gibi şu koşullanmak ve fırtına sonrası yalnızlık: "Rüzgârın aradığı, sessizliğin sezdiği, göğün görkemli huzurunu dolduran bir şeyin esrarlı konuşması sanki.. Kendine ve kendisi için olan bu şeyde sonsuzluğun sonsuzluğunu da tükettiği, yurt (*şimdi - y.ö.*) haline geldiği bir yer" (*E. Bloch*, Prinzip der Hoffnung, S.1579).

(129) *Kairos*, yani bir anlamıyla ebedîliğin veya yarının şimdiki an'a boşalıp onu doldurması prodeterminist açıdan, "önceye alınmış kader" rolünü oy-

İnsanın fiilî durumunun *has biçimi*, varoluş bilinçiyle sübjektif olarak belirleniyor, belirsizlik böyle ortadan kalkıyor.

Dikkat edilecek olursa, burada objektiflik - sübjektiflik ayırımı önemli değil... Önemli olan ortak karakter, yani ister maddeye ister insana ait olsun, fiilî durumun, kendi (maddede) *arızalanma veya sapması veya* (insanda) *yabancılaşması ile bütünleşen has biçimi önemlidir, kısacası fiilî durumun haslığı* (kendisiyle özdeşliği).

---

nuyor: Virtüel (henüz fiilîleşmemiş) bir dünyanın şimdiki an'a vurduğu damga, kaderin şimdiki andaki haritası, yarın adına şimdiye veya şimdiki an'a düşen izler, bu izlerden oluşan geometri, kısacası *zaman enlemi:* Görülüyor ki bu kavram, bizim için, *Tillich*'in hristiyan teolojisindeki anlamından çok, hem felsefî hem fizikomatematiksel, yani karma bir model rolünü oynuyor. Ama yarının şimdiye vuran aynası veya imgesi olarak, yani *prodeterminist anlamıyla kairos*, aynı zamanda varoluşçu açıdan da yeni bir kavram halini alıyor Çünkü henüz fiilîleşmemiş (yarınki) olanaklara daha "şimdiden"kapıyı açıyor.

(130) Hedefin üstü henüz ve daima kapalı, iradenin ve umudun ne olduğu daima "henüz - keşfedilemiyor". Hedef, *özlem*'in sorundan önce gelmediği ve fiilîleşmenin özlemden daha zayıf kadığı bir beraberlik. Bu, *umut* gibi var olmak demek... Her amaç, önümüzde henüz (fiilî) - olmayan ana ve son hedefe ulaşmaya yarayacak bir araç olup çıkıyor hiç durmadan... İşte *fenomen ya da varoluşum* dediğimiz şey de böyle: Ulaştığı her aşamayı bir araç olarak kullanıyor, ona bir dayanak gibi basarak yeni özlemlere, yani *virtüel gerçekliğe doğru yelken açıyor.*

(131) *Dostoyevski*'deki "nihilizm", Hinf felsefesindeki arınma'yı andırıyor: Tüm değerlerin yıkımı veya yadsınması, bunların insan ruhuna bindirdiği yükü atarak hafiflemekle neleri yüklenmiş olduğunu, gerçek yükünü, insanın yüklenmişlik ve kendi gerçeğinden uzaklaşıp yabancılaşmışlığını kavramak. Ama bunu kavramakla insan yine de arınmış olmuyor, çünkü insan bu yüklenmişliğinden kurtulamıyor, onu kendi *has durumu* olarak kabulleniyor: Kendi gerçeğiyle özdeşleşmek, her seferinde bağrında taşımak yarayı!

(132) *Sartre*'da varoluş, *Heidegger* paralelinde "insan kendini her an ne hale getirdiyse odur" anlamını taşıyor.

(133) Özgürlüğü "olanaklar deposuna sahiplik" biçiminde anlarsak, *Camus*'daki "özgürlüğü olanaklı kılma" elbette önce "olanaklar deposuna sahipliği olanaklı kılma" anlamına geliyor. Gerçekten de *Camus*, ötcki varoluşcularda çok daha kategorik, çünkü olanaklar insan için önceden verilmiş değiller, ilkin onları yaratmak gerek, dolayısıyla özgürlüğü! İnsanın bu uğurda mücadele vermesi gerekirken, maddenin buna ihtiyacı yoktur, çünkü onun dönüşebileceği olanaklar -- bir an için henüz fiilîleşmemiş de olsalar -- uzayda ve zamanda daima var. Özetle özgürlüğü kısıtlayan koşullar aslında insanın kendisi. (Özgürlüğün diyalektik tanımı için bak. K. Korsch'tan çevirdiğimiz "Marxizm ve Felsefe" ye ve G. Lukacs'tan çevirdiğimiz "Tarih ve Sınıf Bilinci"ne yazdığımız eleştirisel ekler).

Varoluş ve Şimdiki An

Varoluşçuluk açısından insan veya insanın gerçekliği (a) kendi olanaklarıydı ve (b) fiilen *şimdik anda* kendini hangi duruma getirdiyse -- yani kendi kararlarıyla kendini soktuğu hangi durumda bulunuyorsa -- oydu! Kısacası insanın fiilî (kendi eylemiyle ulaştığı) gerçekliği, yani varoluş şimdiki andaki gerçekliğidir veya kendini şimdiki anda soktuğu durumdur.

Madde açısından da buna benzer bir durum var: *Maddenin prodeterminist genel ontolojik gerçekliği* (a) olanaklar deposudur ve (b) madde, fiilen şimdiki andadır (c) ve bu olanaklardan, fiilen (eylemi veya etkinliğiyle ulaştığı hangi olanak ise sadece onunla) sadece biriyle temsil olunur. (d) Maddenin fiilî gerçekliği şimdiki andaki gerçekliği veya durumudur.

Varoluş ve Fenomen

Biz *varlığı*, gerek yapısı gerekse dışarıya vurduğu sonuçları (ürünleri), endogen veya eksogen nedenlerle değişmeyen bir şey olarak değil, tam tersine değişebilen bir şey olarak anlıyoruz. Ama değişme bir *arıza* şeklinde oluyor!

Varlığın arıza riski (tehlikesi) altında olması bizi varlığı yeniden tanımlamaya itiyor.

Neden mi? Dedik ya: Varlığı önce, gerek yapısı gerekse ortaya koyduğu sonuçları --ki bunlar *fiilî durumlardan başka bir şey değildir-- arızalanma riski* (tehlikesi) (134) *altında olan* (yani arızalanabilen), yapısı veya sonuçlarını belli birtakım arızalar veya sapmalar nedeniyle yitirmesi mümkün olan bir şey diye anlıyoruz. Kısacası yapısı veya sonuçları sürekli bir sorunsal içinde yüzen bir şey... O halde, bu arızalanma sorunsalı varlığın bir yeniden - üretim mekanizması olmasından kaynaklanıyor:

---

(134) *Risk*'i şöyle tanımlıyoruz: (1) *virtüel* (henüz fiilîleşmemiş olay - olanaklarından beklenen) tehlike, (2) üretim - ilişkisi denen risk ve güvence ikilisinin (dipol'ün, moment ikilisinin) bir kutbu! Risk nasıl böyle bir kutup ise, riskin kaynaklandığı veya ardındaki gerçeklik, yani *virtüel gerçeklik* de, genel gerçeklik denen "fiilî ve virtüel gerçeklikler ikilisi"nin bir ucudur.

Varoluş, bizce *has duruma*, yani bu (arıza, yabancılaşma) *riski* taşıyan fiilî duruma girmek ve girmekle yabancılaşmaya hazır olmak ve katlanmaktır: İnsanın bu hazırlık (haslık, katlanma) bilinçliliği, maddenin ise kendi arızasıyla (çelişkisiyle) haşır - neşir oluşu!

1) Varlığı yeniden tanımlamaya giden bu yolda, ilkin bu son soruyu, yani *yeniden -üretilme nedir*, onu tanımlamak zorundayız.

Yeniden - Üretilmek bir mekanizmanın ayakta - olması demekti, yani kendi niteliğini (mutlaka aynen değil) kendindeki özgül üretim olanaklarıyla sürdürmesi.

Yeniden - üretilmenin özel bir tipi olarak, *aynen veya özdeş yeniden - üretiliş*, bir mekanizmanın *aynen* ayakta - kalması, yani kendi niteliğini yine kendindeki özgül üretim olanaklarıyla aynen sürdürmesi, kısacası özdeşliğini koruması veya sürdürmesidir.

2) Yeniden - üretim, yani ayakta - kalmak, ister fiziksel ister biyogenetik ister toplumsal dünyada olsu, her mekanizma için bir sorun haline gelebiliyor. Tersine bir deyişle, her mekanizma yeniden - üretim faaliyetinde, yani ayakta - kalma sürecinde, endogen ya da eksogen etkenler karşısında *arıza riski* ile karşılaşabiliyor ve *arıza*'ya uğrayabiliyor. Dalga - maddenin veya canlı mekanizmanın ya da toplumsal üretim ilişkilerinin arızalandıklarını açıkça görüyoruz!

Demek ki varlık derken, "yapısı veya sonuçlarını belli birtakım arızalar nedeniyle yitirmesi mümkün olan" fiziksel veya biyogenetik ya da toplumsal bir "şeyi" anlıyoruz. O halde devam edelim.

3) Arıza riski ve arızalanma olgusu, böylece her mekanizmanın ayakta - oluşunu bir ayakta - olabilme veya kalabilme, daha doğrusu *yaşar - kalma* haline getiriyor. Böylece karşımıza bir mekanizmanın özgül niteliğinin ya da özgül genetiğinin yaşar - kalıcılığı çıkıyor, yani yaşar - kalma yeteneği (Bu kavramları *Canlıların Diyalektiği*'nde açıklamıştık).

4) Tersine bir deyişle, *varlık*, özgül bir mekanizmanın sadece ayakta (= var) olması veya bulunması değil, aynı zamanda onun ayakta (var) - olabilme veya kalabilme yeteneğidir; kısacası var (yaşar) - oluculuk veya yaşar - kalıcılık denen yetenek.

5) Böyle bir varlığı biz (bak *Canlıların Diyalektiği*) FENOMEN veya VAR - OLUŞUM diye tanımlamıştık. O halde yeniden vurgulayalım: *Fenomen veya var - oluşum,*

(a) Yapısı veya sonuçları, endogen veya eksogen nedenlerle arızalanma riski altında olan, yani sürekli sorunsal içinde yüzen, dolayısıyla,

(b) Yapısı veya sonuçları, *var - olup bitmek*'ten, sabitleşip katılaşmaktan çok, var - oluşma mücadelesi içinde olan, dolayısıyla,

(c) Yapı veya sonuçlarının, yani fiilî durumlarının *objektif özdeşliği* ise, bunların yaşar (var) - kalıcılık yeteneğine bağlı olan şeydir. Ama fenomen yeniden üretim sürecinin *şimdiki an*'daki (herhangi bir ve aynı anlık) *durumudur.*

(d) Kısacası, her anlık anî bir Genel Gerçekliktir fenomen

(e) «Varlık» terimini kullanacak olursak, *var - oluşum*, var - oluculuk ya da - kalıcılık yeteneği ölçüsünde (var-) olan bir varlık'tır. Ya da şöyle:

Sadece ayakta (var) - olan değil, ayakta olması kendisi için de sorun oduğu, yani bir yetenek veya olasılık konusu olduğu sürece ayakta - olan şey.

6) Bütün bu aksiyomatik genelleme, özel bir durumuyla *Heidegger*'de ortaya çıkar. *Heidegger* birey - insanın varoluş'unu şöyle tanımlar: "Sadece olan değil, olması da kendine veya kendisi için sorun olduğu sürece olan şey". Ancak klasik alman metafiziğinin kelime oyunu ve saptırma riskleriyle dolu bu söylemlerinden vazgeçmek ya da uzak durmak gerek.

7) *Varoluşum* kavramı, yalnız *Heidegger*'in değil öteki varoluşçuların "varoluş" kavramını da içeriyor. Çünkü var - oluşum virtüel dünyası bir yana, fiilî dünyada sonuç veya ürün dediğimiz *fiilî durum ile temsil olunmaktadır! Varoluş böylece, varoluşum denen nesnenin şimdiki andaki, yani fiilî temsilcisi rolünü oynuyor.*

8) Bilindiği gibi, materyalist bilginin konusu nesnedir, yani madde veya insan. Ama belirttiğimiz üzere, nesne ya da nesnel varlık bir var - oluşumdur, yani hem virtüel hem de fiilî gerçeklik dünyalarını içeren genel gerçeklik üzerine oturan bir varlık!

Pozitivist objektif bilgi ise, var - oluşumun sadece fiilî gerçeklik yüzüyle ilgilenmektedir.

Varoluşumun yalnız fiilî değil, prodeterminist ilkeler açısından virtüel gerçeklik üzerine de oturduğunu, dolayısıyla risk altında olduğunu da söyledik. O halde "fiilî gerçekliğin yanında virtüel, yani Risk yaratan gerçekliği de içeren *Genel Gerçeklik*açısından" objektif bilgi, varoluşumun «risk atındaki, ama riskle eşleşen fiilî temsilcisiy-

le» ilgilidir. Böyle bir temsilciye *özdeş veya has durum* ya da *varoluş* diyorduk. O halde has durumun ya da varoluşun bilgisi, risk altında fiilî durumun objektif özdeşliği ölçüsünde sağlanabilecekti. Bunun ölçüsü de *var - veya - yaşar - kalıcılık* denen olasılıktır. Bilgi dediğimiz söylem işte bu olasılık ile koşullanmıştır (bak XI formülü).

Hegel ve Pozitivizmin Trajik Estetiği

Avner Ziss'in (135) deyimiyle "trajik çatışma, insanın bağlandığı ilkelere (ve üretim ilişkilerine -y.ö.) ihanet etmesi (risk altına girmesi -y.ö.) dışında... çözülemez, ... ama *Hegel* açısından sadece öznel nedenlerden ileri gelen bir trajik yanılgı söz konusudur" Ve yine *Ziss*'e göre "trajik yanılgı, kahramanın içinde yaşadığı, başkaldırmaktan kendini alamadığı dünya durumu'ndan ileri geliyor", bu durumu yansıtıyor. Ama prodeterminist analiz açısından iş bu kadarla bitmiyor. Çünkü trajik yanılgı,

(a) Nesnel durum ya da varlık dediğimiz şu her an gerçekleşen *varoluşma*'nın bir özelliğini yansıtıyor ki

(b) Bu özellik, varoluşumun -- yani virtüel gerçeklik ve ondan kaynaklanan *risk* (arıza) ile fiilî gerçeklik ve ondan kaynaklanan *güvence* (pozitivist bilgi, mülkiyet) arasındaki mücadelenin -- bir üretim ilişkisi halinde yeniden - üretilir (bir nitelikte) olmasıdır; ama üstelik varoluşumun (üretim ilişkisinin) *aynen* yeniden üretilmesinin, yani özdeş kalmasının -- üretim tarzı denen nitelik de bu özdeşliktir -- da aslında riskli, kuşkulu olduğudur!

Kısacası *trajik yanılgı* işte bu kuşkuyu, riskliliği yansıtıyor. Başka bir deyişle, varoluşumun doğasındaki virtüel gerçeklik alanından kaynaklanan riski, varoluşumun fiilî yüzü (temsilcisi) sayılan *varoluş* taşıyor ve bu risk, madde olsun insan olsun toplum olsun, hepsinin davranışını trajik kalıyor.

Evet, üretim ilişkileri aynen yeniden üretildikçe belli bir tarz, *üretim tarzı* oluştururlar. Ama varoluşum dediğimiz her anlık *anî gerçeklik* neydi?

---

(135) *Avner Ziss*, Estetik (DE Yayın. 1984, S. 200)

• a) (ontolojik açıdan) virtüel ve fiilî gerçekliklerden oluşan bütünsel (genel) bir gerçeklik değil miydi?

b) Ve bu oluşum, virtüel durumlarıyla ve onu temsil eden birincik fiilî durumuyla birlikte "yeniden ve belli bir olasılık (yetenek) düzeyinde *aynen* üretilmekte olan bütünsel bir durum» değil miydi?

c) Ve her fiilî durum da, bu yeniden üretim sırasında içerden veya dışardaki bir müdahaleden kaynaklanan *arıza riski* altında değil miydi?

d) Ve varoluş, fiilm durumun arızalanmış, yabancılaşmış, risk veya arızayla eşleşip haşır neşir olmuş, ona katlanmış, ondan etkilenmiş biçimi değil miydi, varoluşumun konkret veya *has durumu* bu değil miydi?

İşte has durum, yani varoluş, varoluşumun (madde, insan veya toplumun) doğasındaki riski ve yabancılaşmanın damgasını taşıyan bir fiilî durumdur. Ve böylesine bir fiilî durum olması nedeniyledir ki maddenin, insanın ve toplumun haslığı... ya da *has* madde veya insan ya da toplum hepsi trajiktir!

e) Üstelik risk güvenceden önce gelir, güvence risk ortaya çıkmadan doğmaz. O bakımdan, riski beklemekten çok, sadece güvence beklentisi taşıyan -- risk - güvence tahtaravallisinin sadece bir ucuna oturan -- bir fiilm durum, dolayısıyla böyle güvence beklentisi üzerine kurulu *bilgi*, yani *pozitivist, sağlamcı, mülkiyetçi bilgi* bu trajedinin dışındadır... ve üretim ilişkisinin o mücadeleli yeniden üretilişi dışında! Maddenin veya insanın ya da toplumun trajedisini hiç bir pozitivist kavrayamaz. Tragedyanın kahramanlarını -- maddeyi, insanı ve toplumu -- bunların topunu birden tragedyanın dışında bırakır. Ya hep ya hiç! Düşünce alanında pozitivizmin kendinden (kısmen de olsa, yani ya doğa bilimlerinde ya da insan bilimlerinde) vazgeçmesi onun içindir ki beklenemez.

Determinizm ve Semantik

Burada bilim teorisi (söyleyen aslında edebiyat demiş-y.ö.), dünyayı değiştirme isteğinde olmayıp ilimlilikten yana geçmiş bir yazarın duygularından bir şey bekliyemez.

W.Benjamin

I) Klasik Determinizm, bilgi - kuramı açısından ilkin «bugüne anlam verme amacından ve şeklinden yola çıkarak yarını daha bugünden *anlamlama* amaçlılığıdır», kısacası bugüne veya şimdiki ana verilecek anlam aracılığıyla yarını *aynı* anlam çerçevesinde açıklamak. Ama Predeterminizmin özelliği, böyle bir önceden - kestirmeyi yaparken bugün veya şimdi için henüz fiilî (aktüel) olmayıp da yarın fiilî olacak olan ya da beklenebilen YENİ VE OLANAKLI durumları da kestirmektir önceden; ama en başta bunun için gereken ortak kavramları saptayıp geliştirmektir. Ve yarını önceden kestirirken bunu gördüğünüz gibi -- ki yöntemimizin karakteristiği de budur -- şimdi karşılaşılan arızaların şiddetine dayanarak, onlarla dinamik ve birebir ilişki kurarak yapmaktır. O bakımdandır ki ilkin şu sorunları sormaya hakkımız var:

2) Peki bugüne veya şimdi'ye nasıl anlam vereceğiz, şimdi'nin anlamlamasını nasıl yapacağız? Yukarda belirttik: Bu, öyle bir anlam olmalı ki yarını anlamlama'yı içinde taşımalı. Başka bir deyişle, şimdiyi ve yarını anlamlamak *ortak* kavramlara dayanmalı.

3) *Anlamlama*'daki ortak kavramlar nelerdir? *Pierre Guiraud*'nun belirttiği gibi (136) "Anlamlama, bir nesneyi, bir kavramı, bir olayı, bunları zihnimizde canlandırabilecek bir göstergeye bağlamaktır". Kısacası anlamamanın dayandığı *ortak kavramlar gösterge veya tip* rolünü oynayan kavramlardır.

4) Ama gösterge nedir, dersek şöyle tanımlayacağız biz:

• Doğanın, kendi objektif etkinliği süresince ve sürecinde *kendini dışavurma sırasında sadece fiilen kullandığı değil, aynı zamanda gelecekteki o henüz fiilen kullanmadığı -- virtüel dediğim-- tüm öteki olanaklarına da sahip olduğu bir araçtır.* Ya da öznenin diliyle söylersek,

---

(136) *P. Guiraud*, Anlambilim, Gelişim Yayın. 1975, S. 15.

• Öznenin bilgilenme (öğrenme) sürecinde *kendini dışavurma eylemi veya davranışı sırasında sadece fiilen kullandığı değil, aynı zamanda gelecekteki o henüz fiilen kullanmadığı -- virtüel dediğim -- tüm öteki olanaklarına da sahip olduğu bir araçtır.*

Ne gariptir ki, *R. Barthes, F. Saussure, C.L. Strauss* v.b. yapısalcıların hiç biri, eşsüremli düzende tasarladıkları para - taktik veya para - digmatik durumların, aslında belli bir ve aynı an açısından birer *virtüel* (henüz kullanılmamış) *olanağı* temsil ettiklerinin farkında değiller.

5) Doğa olsun insan olsun, ikisi de kendini eylem (davranış) biçiminde dışavurur, fiilîleşmeye yönelir, fiilî durum şekline bürünür. Ama bu fiilî durum, onların elinde kullanabilecekleri veya bürünebilecekleri olanak - durumlardan sadece biridir.

6) Madde (doğa) olsun insan olsun, böyle fiilî gerçeklik sahnesine (dünyasına) çıkmadan önce, mevcut fiilî durumun yerine geçebilen birtakım eylem (davranış) alternatiflerinden veya olanak - durumlardan meydana gelen bir *depo*'ya sahiptir (137).

Çünkü gerek madde -- elementer dalgamadde -- gerekse insan, herhangi bir ve aynı andaki müdahale karşısında, kendisini temsil etmekte olan fiilî durumunu terk edip, önceden fiilî olmayan başka bir (alternatif) duruma geçerek bu kez bu yeni durumun kılığında fiilî olabilmektedir. Bunu biliyoruz. *R. Barthes* da vurguluyor bunu: "Bir metafer, virtüel bir işaret olarak tek başına hiç bir söylemi temellendiremez", yani fiilî bir durumu temsil edemez. Bir metafer (mecaz) ancak fiilm duruma geçtiği zaman fiilî gerçeklik kazanır.

7) Maddenin ya da insanın herhangi bir ve aynı andaki fiilî durumu, işte bu *depo* içindeki söz konusu alternatiflerden herhangi biridir,

---

(137) Maddenin doğasındaki *genel gerçekliğin* dili, daha doğrusu genel gerçeklik denen bu "Dil, bütün bölümleri zamandaş (senkron veya parataktik, yani yanaşık düzende, ama diakron veya sintaktik düzende değil) dayanışmaları bakımından ele alınabilen ve alınması gereken bir sistemdir" (*F. de Saussure*, Genel Dilbilim Dersleri, Ankara, 1976, S. 80). Çünkü "dil bir töz değil, bir biçimdir" (*F. S.* a.g.e. S. 80)

(138) Depo dediğimiz bu "sistem, hep bir anlıktır (*anî, ama hep şimdiki andaki bir gerçekliktir* -- y.ö.), bir konumdan öbürüne değişir... Öte yandan bir

ama değişebilen biri... kısacası fiilîleşmiş bir mecaz ve de değişken (138).

8) O halde, diyoruz, maddenin veya insanın "kendini dışavurma, fiilî gerçeklik sahnesine veya dünyasına çıkma" sırasında kullandığı *araç* yani anlamlamadaki gösterge bu alternatifler deposunun ta kendisidir.

9) Gerçi doğayı ya da insanı herhangi bir anda fiilî (aktüel) olarak bu alternatiflerden biri ve sadece biri temsil edebilir - *ki buna aktüel durum, yani fiilî tip veya temsilci diyoruz* -, ama aktüel durum, bu dışavurma aracının (deponun), kısaca göstergenin *sadece fiilî* bir temsilcisidir. Oysa maddenin ve insanın genel gerçekliği dediğimiz depo, henüz fiilî olmayan bir yığın temsilcileri veya tipleri de barındırmaktadır (*Pozitivizmi Eleştirmek* adlı kitabımızda da bunun için *tip* terimini kullanmıştık).

10) O halde *anlamlama*'nın ontolojik temeli olan *gösterge* bu aktüel durumu da *içeren* alternatifler deposundan başka bir şey değildir; yani genel ontolojik gerçeklikten... Buna *genel ontolojik gösterge* diyoruz.

11) Böyle olunca genel ontolojik gösterge, yani *depo* (139), deponun kendisini fiilen *temsil eden* aktüel gösterge (yani aktüel durum) ile kendisini henüz fiilen *temsil etmeyen* öteki virtüel göstergelere, yani virtüel durumlara ayrılmaktadır.

• Depo dediğimiz genel göstergenin dinamik içeriği veya motoru ise, *madde* için (aktüel gösterge olarak) fiilî enerji - durumudur veya (virtüel gösterge olarak) henüz fiilîleşmemiş bir enerji durumudur. *Özne* için aktüel bir imgedir bu gösterge veya virtüel bir imgedir (yani yarın üretilecek olan, ama henüz üretilip fiilîleşmemiş olan kültür,

---

dengeden öbürüne, eşsüremli bir durumdan öteki eşsüremli duruma geçmek için bir tek taşın yer değiştirmesi yeter. Her şeyin altüst olması gerekmez. Bu özellikleri içeren eşsüremli dil sistemi,konuşan topluluğun (yani doğanın kendisi veya insan -- y.ö.) tek gerçek niteliğini taşır."

(*B. Vardar*, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, Ankara, 1982, S. 93. *F. Saussure*'den alıntılarla birlikte)

(139) "Eş - süremli (enlemsel, parataktik) boyutta gerçekleşen öğelerin salt yapı içindeki bağıntılarına dayanır; bir başka deyişle yapı - içi özellikler ya da içkinlik düzlemindedir" (B. Vardar, a.g.e. S. 94)

özlem, beklenti veya umut, yarın adına şimdiye yüklenen imge, umarsızlık veya boşluğu dolduran bir imge).

12) Burada karşımıza yeni bir sorun çıkıyor. Öyle ya, aktüel durum ya da gösterge, her an değişebildiğine, yerini virtüel durumlara bırakabildiğine, bunların fiilîleşmesi (kendini aynen yeniden üretmesi) sonucu yerini bu yeni fiilî durumların temsil ettiğine göre,

(a) (Ontoloji açısından) bu aktüel durum nedir, *özdeş kalabilen* (has) *şekli nasıldır*? Veya

(b) (Bilgilenme açısından) acaba *bu ne ölçüde kendisiyle özdeş kalabilen bir durumdur?*

Öyle ya, *L. Strauss*'un dediği gibi, en nedensiz, en düzensiz, en tutarsız olguların bile altında yatan düzeni bulmak, hiç değilse böyle bir düzenin bulunup bulunmadığını araştırmak, "kendini insan bilimlerine adayan herkesin görevi" değil midir?

13) İşte "modern" dedikleri Kuvantum Teoresinin farkında bile olmadığı sorun budur. Bu sorunu çözmek için,

(a) Aktüel durumun objektif olarak ve kendisiyle birebir (determinist) ilişki içinde hangi ölçüde değiştiğini -- ki bu ölçüyü *arıza veya risk şiddeti* olarak tanımladık -- araştırmak gerekiyordu. Ayrıca

(b) gerek cansız ve canlı - bilinçsiz maddenin gerekse sosyal canlılık denen bilinçli maddenin, bir kendini yeniden - üretim mekanizması demek olduğunu kabul etmek gerekiyordu.

(c) Ve objektif düzeyde gerçekten özdeş durum (ki bunu A^* diye gösteriyorduk) burada artık bu kendini yeniden üretme mekanizmasının -- uğradığı arızaya rağmen, ama elbette bu arızanın şiddetiyle birebir ilişki içinde -- zaman boyunca üretegeldiği bir kalite olarak karşımıza çıkacaktı. Bu kaliteyi, L/A arıza şiddeti ile A^* fiilî durumu veya onun A'/A relatif değişmesi arasındaki diferansiyel III - ilişkisinin A^* çözümü olarak elde edecektik.

(d) Ve fiilî durumun, kendisinin bu gerçekten özdeş -- uğradığı arızanın şiddetiyle dinamik olarak birebir eşleşen -- biçimini zaman boyunca tutturma yeteneğine de **özdeşlik** diyecektik. Çünkü bu yetenek Olasılık anlamına geliyor ve madde gerçekten özdeş durumunda bile ancak bu olasılık ölçüsünde bulunabiliyordu. Neden mi?

Çünkü maddenin, öznenin bilgilenme araçlarınca, ama madde sanki doğadan ya da doğanın geri - kalan bölümünden bağımsızmış gibi (in vitro) yarattığı arızalar nedeniyle salt bilgilenme düzeyinde bulunduğu *gerçekten özdeş* (in vitro gerçeğinde özdeş) durum başkadır; öte yanda böyle bir durumun doğanın geri - kalan bölümlerinden kaynaklanan ve özneden bağımsız olan müdahaleler karşısında (in vivo) bulunabileceği *gerçek özdeş* durum başka...

(e) Vardığımız (V) gerçekten - özdeş durumu, objektif ama in vitro gerçeğinde özdeş bir durumdur; doğanın geri - kalan bölümünün değil, yalnızca bilgilenme aracının yol açtığı arızalara -- ama ölçebildiğimiz arızalara -- rağmen onlarla dinamik biçimde eşleşen (bak III - denklemi) ve kendisiyle ya da kendisine oranla ancak böyle özdeş biçime giren bir durumdur.

Oysa doğal (in vivo) arızaların farkında bile olamayız, olamadığımız için de bunları ölçemiyoruz. O nedenle diyoruz ki, maddenin in vitro olarak uğradığı, yani öznenin yarattığı arızaları ne kadar ölçsek ve maddenin in vitro gerçeğindeki özdeş durumunu III - ilişkisiyle ne kadar saptasak bile, acaba bu durum ne ölçüde tam bir gerçekliktir? Öyle ya, tam ve objektif bir bilginin konusu da bu değil midir? Evet, objektif tam - bilgi denen şey in vitro gerçeğindeki özdeş durumun ne ölçüde tam veya evrensel bir gerçeklik kazandığına dayanır.

O halde objektif tam veya evrensel bilgi (B diye gösterelim) in vitro gerçeğindeki özdeş durumun, bu kez doğanın geri - kalan bölümlerinden kaynaklanan ve özneden bağımsız müdahaleler süreci içinde ne ölçüde özdeş (in vivo gerçeğinde de özdeş) kaldığına, kısacası Özdeşlik Olasılığı dediğim P - yeteneğine bağlı kalıyor (bak IX söylemi). O bakımdan tam veya evrensel bilgi diye B = P.A gibi bir söyleme bu yüzden ulaşmıştık.

14) Özetlersek, *in vitro* özdeş durum (V) ve objektif özdeşlik olasılığı (IX) gibi sorun ve söylemlere vardık, bu sorunları çözdük. Ve ardından tam veya evrensel, hatta mutlak bilgi -- yani özdeşlik olasılığıyla koşullanmış objektif in vitro özdeş durum -- nedir söylemini B = P.A. söylemiyle sonuca bağladık.

15) Öyleyse, *klasik* -- yani Prodeterminizmin bağrındaki, ama kendini yalnızca fiilî dünyaya adayan -- *determinizmi* şöyle tanımlarız objektif açıdan: Alternatifler Deposu ya da Genel Gerçeklik dediğimiz

bir *genel gösterge* içindeki, ama yalnız ve ancak fiilî (aktüel) denen bir göstergenin [yani hep değişebilen, arızaya *in vitro* veya *in vivo* düzeyinde uğradıkça yerini başka virtüel göstergelere bırakabilen veya onlara dönüşebilen aktüel göstergenin] tarihi, aslında onun "kendi kendisiyle veya kendisine oranla özdeş olan durumu" nun tarihidir. Üstelik bu durum, evrensel düzeyde ancak olasılık ölçeğinde yeniden - üretilegelip evrensel bilgi biçimine ancak bu ölçekte gelebilir.

Kendi'ne Anlam Verme

E. Fromm şöyle konuşuyor: "İnsan... dünyanın tamamlayıcı bir parçası olmak ve bir yere ait olduğunu hissetmek ister". Ama unutmayalım ki bu "tamamlayıcı parça" önce insanın kendisidir, çünkü insan önce "kendisine ait" olduğunu hissetmek ister veya ait olacağı bir "kendi"ye ihtiyacı vardır. Bu "kendi"yi yaratmak veya belirlemek ihtiyacını fark eder. Çünkü insan, yalnız kendi faaliyet ve ilişkileriyle ayakta durabilen, kısacası, *kendi*'nden başka dayanağı olmadığı içindir ki "boşluk"ta yaşamaya mahkûm olan bir varlık (Dasein)'tır! Peki, ya varlığın *kendi*'sini belirleme ihtiyacı? Bu, onun yaptığı belli bir faaliyeti veya kurduğu ilişkiyi yeniden üretmesinden, ama yeniden - üretirken de belli bir çerçeveye veya şemaya bağlı kalma zorunluğundan kaynaklanır: kısacası üretttiğinin *aynı*'sını yeniden üretme zorunluluğundan... Demek ki insan, *özdeş* (aynısı) olabileceği "kendi"si hangisidir veya kendisiyle neyin ve nasıl özdeş olabileceğini ancak böyle, yani kurduğu ilişkileri *aynen - yeniden - üretmekle* bilebilir. Özetlersek, KENDİ -- yani varlığın özdeş veya aynısı olabileceği durum -- varlığın aynen - yeniden - üretebildiği(*) durumdur: Varlığın ihtiyaç duyduğu ve varlığa kendi'ni kazandıran, ait olabileceği durumu gösteren bir dayanaktır. Varlığın, *kendi*'ne aradığı ve yakışırdığı *anlam* bu dayanakla, varlığın aynen - yeniden üretebildiği durumla ortaya çıkar. "İnsanın içinde yaşadığı dünyayı" diyor E. Fromm "tutarlı bir biçimde algılamasını sağlayacak bir yönelim dayanağına ihtiyacı vardır. Geliştirdiği yönelim dayanağı mantıklı veya mantıksız olabilir, ama bu iki öğeyi de birlike içerebilir".

(*) İnsanın belli bir durumu veya faaliyeti ya da ilişkiyi aynen - yeniden üretebilme yeteneğine *deneyim*, üretememe yeteneğine de *özgürleşme* diyorduk. bak *K. Korsch*'tan "Marxizm ve Felsefe"ye, *G. Lukacs*'tan "tarih ve Sınıf Bilinci"ne yazdığımız ek - makaleler ve Arka - Notlar.

P - OLASILIĞI: ***Kendini - Aynen - Yeniden - Üretme ya da Kendisiyle Özdeş Kalabilme Olasılığı***

Deneyim yoksulluğu mu? Bundan, insanların yeni bir deneyimin özlemini duydukları anlaşılmasın. Hayır, insanların özledikleri deneyimlerden kurtulmaktır.

W. Benjamin.

Bilgilenme açısından şöyle tanımlarız determinizmi: $B = P.A$ diye gösterdiğimiz "tam - bilgi" söyleminin, daha doğrusu bu söylem içinde yer alan P - Olasılık fonksiyonunun tarihi, yani (saat - zaman boyunca) grafiği.

Peki, P - olasılık fonksiyonu neydi? Bu fonksiyon, *in vitro gerçeğinde özdeş* A - durumunun, doğanın geri - kalan bölümü tarafından kendisinde özneden de bağımsız biçimde yaratılan -- ama ne yazık ki, şiddetini bu bağımsızlık yüzünden hiç bir zaman bilemeyeceğimiz -- arızalara rağmen, kendi *kendi*'siyle (yani A - durumuyla özdeş olarak veya aynen yeniden - üretilmesi beklenen durum'la) veya *kendi*'sine oranla ÖZDEŞ KALABİLME OLASILIĞI idi. Kısacası P - olasılığı bize böyle bir özdeş durumu, *in vivo* müdahalelerin sağnağından süzdürerek geçiren veya yansıtan bir süzgeç fonksiyondu; bu *in vivo* müdahaleler yüzünden biz bu özdeş durumu olduğu gibi veya gölgelenmemiş biçimiyle -- ölçerek, yani yeniden müdahale ederek saptamak saçmalığına düşmedikçe -- belirleyemiyeceğimiz için, bizim bu özdeş duruma ancak ÖZDEŞ olarak veya AYNEN RASLAMA olasılığımızı ifade ediyordu.

Kısacası, in vitro özdeş durumu artık kendi halinde bırakmak, yani yeniden müdahale ederek çelişkiye düşmemek zorunda olduğumuz içindir ki bu durumu artık yalnızca böyle bir süzgeç -- in vitro sonrası şu in vivo müdahaleler sağnağı altında onu kendisiyle özdeş kalabilecek biçimde yansıtacak bir süzgeç -- sayesinde tanıyabilirdik, onun bilgisi bize ulaşacaksa ancak bu süzgeçten geçerek ulaşabilirdi. Biz (özne) artık kesinlikle müdahala edemezdik, böyle bir çelişkiye düşemez,

ikinci bir deneye kalkışamazdık. Bir kez ölçüm (deney) yaptıktan sonra, madde "artık ne hali varsa görsün" demekten başka çıkar yolumuz yoktur; işte bu yüzden de araya doğanın müdahale ederek girmesine ve birdenbire olasılığın patlak vermesine göz yummak zorundayız. Öyle ya, siz bir kez deney (in vitro müdahale) yaptıktan sonra, doğa "üzerinde deney yaptığınız bu maddeye artık bir de benim *in vivo* müdahale etmeye niyetim yok" diye bize bir garanti mi veriyor? Elbette ki hayır! Öyleyse *in vitro özdeş* durumunu teorik olarak A - söylemi şeklinde saptasak bile, maddenin fiilî durumu (bu garantisizlik yüzünden) bize ancak ve yine de "doğal veya in vivo müdahalelerin sağnağı altında" KENDİNİ AYNEN YENİDEN ÜRETME OLASILIĞI kanalıyla ulaşabiliyor, TAM BİLGİ'yi yaratıyor. İşte bu olasılık da, kendisiyle in vitro özdeş olan fiilî bir durumun, üstüne üstlük kendisiyle -- bu sağanak altında -- bu kez artık ÖZDEŞ KALABİLME olasılığıdır.

Şunu da belirtelim ki, maddeye ister doğanın geri - kalan bölümü doğrudan, yani özneden bağımsız olarak ister öznenin kendisi deney olarak müdahale etsin, ne III ilişkisi ne de onun çözümü olan *özdeş fiilî durum* (yani A - söylemi) için hiç fark etmez. Aradaki fark sadece birinin in vivo özdeş durum, ötekinin ise in vitro özdeş durumu temsil etmesidir. O bakımdan maddeye önce ister doğa ister özne müdahale etmiş olsun kendi kendisiyle özdeş olan veya kalan fiili durum hep aynı şekildedir, yani A - söylemi şeklinde. O nedenle özne yerine doğayı, doğa yerine de özneyi koyduğumuzda ne A - söylemi değişir ne de B - bilgi söylemi.

Ne var ki bilgi edinmek istiyorsak, in vitro ve in vivo gerçeğindeki özdeş A - söylemlerini birbiri üstüne uygulamakta hiç bir yere varamayız. Çünkü böyle her özdeş söylemin bilgisi ancak, örneğin *in vivo* A'nın *in vitro* müdahaleden, *in vitro* A'nın ise *in vivo* müdahaleler sağanağından etkilendiği bir süreçte P - olasılığı dediğim *kendini aynen - yeniden - üretme olasılığı* ölçüsünde oluşuyor.

Ama gelgelelim ki özne, doğanın özneden bağımsız olarak müdahale ettiği maddeyi elbette tanımıyor, maddeyi klasik (yani sabit veya yeniden - üretilmeyen) bir özdeş durumdan saptırdığının farkında olamıyor: tanımak ve farkında olmak ancak özne kendi müdahale ettiği

an'dan itibaren başlıyor (140). İşte o zaman da özne, maddeyi kendi müdahalesinden (deney veya ölçümden) önce -- doğa tarafından in vivo müdahale edilmiş olarak -- nasılsa öyle, kısacası tam - objektif olarak, yani in vivo ya da doğanın bağrında nasılsa öyle tanımak istiyor ki bunda da yerden göğe kadar haklıdır:

Özne bu şekilde, maddenin kendisine yaptığı in vitro (yani bilgilenme amaçlı olup doğanın geri - kalan bölümünden soyutlanmış) müdahaleden de *önceki* durumunu, o "bakîr", yani doğadan başka hiç kimsenin el sürmediği halini bilmek istiyor! Oysa madde, doğanın müdahaleleriyle milyarlarca yıldır feleğin çemberinden geçmiş evrensel bir aşifte... hiç mi hiç masum değil. Ne var ki pozitivizmin fizikçileri en tutucu feodal doğu erkeğinden de beter; onuruna yediremiyor mu ne ki ille de kendini aldatmak istiyor; maddeye *in vivo* bir dünyada bekâret yakıştırıyor. Maddeye kendisinden önce kimsenin, hatta doğanın bile el sürmediğine inandırmak istiyor kendini [Oysa doğa elini pek âlâ sürüyor. Üstelik maddeye, ister doğa -- özneden bağımsız olarak (in vivo) daha önce veya sonra -- ister özne (in vitro) elini sürsün, yaratılan arızalar karşısında maddenin büründüğü *özdeş fiilî durum* (yani III - söylemi ve onun çözümü olan A - söylemi), yukarda da belirttiğimiz üzere, hiç fark etmiyordu. Özetle A - söylemi, arızaların kökeni ister doğa ister özne olsun hiç değişmez.]

Doğanın bizi sürüklediği bu onulmaz "cinsel gafleti" isterseniz farklı bir mecazla açıklayalım: Otomobil kazası geçirip kolu kırılmış olan, ama öznenin yani bizim önceden görüp tanımadığımız birinin hep o halde, o kulaktan duyduğumuz haliyle kalacağını, özdeşliğini sürdüreceğini kim temin edebilir; hele elini sıkıp tanışalım derken onu bir hamlede yeniden sakatlayacak olursak?! Öyle ya, biz adamcağızın o sakat durumunu çoktandır özdeş ya da normal durumu sanıyorduk, yine öyle görüp tanışacağımızı bekliyorduk. Nedir ki tanışacak veya onu ilk

---

(140) Öznenin bilgilenmek amacıyla yaptığı müdahale Lâz'ın ünlü fıkrasına benziyor: Lâzın biri yolda giderken tanımadığı bir yahudinin ensesine tokatı patlatır ve der ki "Utanmıyor musunuz sizler, İsa'yı çarmıha germişsiniz be?" Yahudinin cevabı açıktır: Be, adam aradan ikibin yıl geçti... delirdin mi sen? Lâz şaşırır "Ben daha yeni öğrendim. de..." Biz bilgi - edinen öznelerin durumu da madde karşısında bundan hiç farklı değildir: Mikromaddeler milyarlarca yıldır birbirleriyle çarpışa çarpışa sakatlanıyorlar da, bir de biz sakatlayalım deyince, suç oluyor ve gerçek yüzünü göstermiyor bize.

algılayacağımız anda elini farkında olmadan öyle bir sıktık ki, adamın ayrıca elini de kırdık diyelim... Artık adamın bende yarattığı *ilk* algı, sadece kolu kırık değil, eli de sakat (yeni değil, *önceden* sakat) bir adam şeklindedir. Kısacası hiç bir sakat adamı önceki o sakatlığı düzeyinde, önceki sakatlığıyla özdeş durumunda tanımak bana nasıp olmuyor. Çünkü ben bu tanışma işini *farkında olmadan* hep aynı şekilde, yani bilgilenme aracını kullandığım her an yapıyor, her önceden sakat adamı bir de ben sakatlıyorum. O halde ben, sakat birini tanırken onu *in vivo olarak* (yani ben onu sakatlamadan önceki haliyle) olsa olsa ancak onun *genel olarak sakatlanmama* -- arızalanmama, aksamama, özdeş kalma -- *olasılığı ölçüsünde tanıyabilirim. Bu ölçünün P - olasılık fonksiyonu olduğunu* (bak IX formülü) *biliyoruz.* O halde diyoruz: Tanışmamızın öncesindeki ideal veya has ya da bakîr *A - durumu*, bana yine *in vivo olarak veya olduğu gibi ya da hiç sakatlanmamış gibi nasılsa öyle olduğu durumuyla*, ancak şu genelde hiç sakatlanmama olasılığı denen *P* ölçüsünde ulaşır. Kısacası ben *A*'yı olsa olsa *P.A* şeklinde tanırım. Bilgisini böyle bir söylemle alırım (bak X formülü).

Evet, işte böyledir bizim elemanter tanecik denen dalga - maddelerimiz: Bilgi - edinen özne, bilgilenme (ölçme) amaç ve araçlarıyla ona müdahale edip onu şirazesinden çıkarmadan önce, kim bilir doğanın geri - kalan bölümlerinden kaynaklanan başka taneciklerin müdahalesiyle kaç kez arızaya uğrayıp sakatlandılar! Ama biz onları tanımak için, onların o sakat durumlarına bile razıydık. O sakat halleriyle özdeş veya kaynaşıp hem hal olmuş ve in vivo ideal ya da bakîr dediğimiz tam - objektif durumlarına, onları böyle doğa - içi savaşın malûlleri olarak sakat sakat kabullenmeye bile hazırdık, hazırız.

Ancak bu bize hiç bir zaman nasip olamıyor; çünkü onları daha tanımadan öyle kaba bir davranışla (bilgilenme araçlarıyla) karşılıyoruz ki -- aslında daha duyarlı araçlar yapmamıza olanak da yok -- *yeniden* başka bir takım organlarını sakatlıyoruz. Kısacası onların biz sonradan tanır tanımaz aldığı durumlar, yani bizde *bilgi diye bir iz* bırakan, algı uyandıran durumları hep böyle önceden ayrıca *in vivo* sakatlanmış durumlardır.

O halde onları oldukları gibi, bizimle tanışmadan, deney veya ölçüm denen müdahaleden önceki *kendi doğal sapmaları ve sakatlıkla-*

rıyla in vivo özdeş, yani A - durumunda in vivo olarak da olsa tanımak nasıl mümkün olabilirdi? Kısacası tam bilgimizin oluşması ve ne ölçüde mümkündü? *O doğal sapmacıklı ve in vivo sakat A - durumunun, genelde bir daha in vitro ya da özne tarafından ayrıca sakatlanmaması, yine olduğu gibi süregelmesi olasılığı denen P - olasılığı ölçüsünde mümkündü!* Öyleyse yeniden vurgulayalım: Bilgi denen "tanışıklığımızı" $B = P.A$ söylemiyle ifade etmekten başka çaremiz yoktur (bak X formülü). Bilgi denen o «âyin, ona, (in vitro) ihanete uğramış bir dünyanın beklenmedik, gizemli bir açılımı gibi göründüğü için güzeldi» (*M. Kundera*, a.g.e. S. 118).

Yeniden anımsatacak olursak, GELECEK, KLASİK DETERMİNİZM açısından, bildiğiniz gibi, boylamasına ilerleyen bir zamanın, yani saat - zamanının işiydi. Oysa geleceği enlemsel, yani yatay zamana indirgemek... evet, PRO - (probabilist) DETERMİNİZM'in işi de buydu. Geleceği böylece burnumuzun dikine ve henüz - olmayan bir gerçekliğin *boyunca* değil, yine henüz - olmayan ama aklın ruhsal (geistig) olanaklarının -- o her şimdiki an'a özgü -- *enlemesine* zenginliğinin sere serpe yatayında görüyordu.

Bu, geleceği gerçekliğin yatayında görmek ya da oluşacak gerçekliği, kendisinin henüz - oluşmamış, ama «oluşacak olduğu bir an'da nasıl ve hangi olasılıkla oluşacaktı, durumuyla" görmek... Gerçi bu yöntem, geleceğin tüm olanaklarını da önceden görmek sorumluluğunu da birlikte getirir gibi gözüküyor, ama bu sorumluluğun kriteri riskin şiddeti değil miydi?

Şimdi denen herhangi bir an'a özgü olanakların veya alternatiflerin çeşitlilik ve zenginliğini böyle her şimdiki anda altında kalınan risklerin kendi çeşitliliğinden biliyoruz. Risklerin çeşitliliği karşısındaki bu tedirginlik, yenilmeyi böylesine sezmek, yenilemeye böylesine bilinçle hazırlanmışlığın duygusu, yani bilincin ta kendisi olmasa nesnel bilgiye hiç yer mi kalır? Olanakların yenilmeye ya da ölmeye hazır, şehadete veya bir yanağını yediğin tokadın ikincisine öbür yanağını uzatmaya hazır olmakla yaratılması; ama yarın değil, hep yaşanan şimdi'de, yaşanan dönemde yaratılması... İşte bu "hazırlık" tır, bu ölmeyi bilmek, bu bilinçlilik ve tedirginliktir geleceği şimdiye indirgemek. Yöntemimizin felsefî gerçekçisi buydu, buradan yola çıktı, hep oraya dönecektir.

İnsan - kökenli duyarlılıklardan fiziksel tasarımlara doğru ve gerisin geriye:

Tasarım veya kavramların doğayla arasındaki karşılıklı ilişkilerin algısaldan akıldaki ruhsal'a doğru ve de tersine aralarında etkileşerek gelişmesi üstüne

Fizikteki "kuvvet kavramı nereden ortaya çıktı dersiniz? Bu, insanın, kendi bedeninde binlerce yıldan beri farkına vardığı kuvvet'i -- Max Planck ustanın pek haklı olarak belirttiği gibi -- bu kez doğanın da aynı fiziksel sonuçları yaratacak biçimde uygulandığını görüp onun doğaya has bir etkileme kaynağı olduğunu anlamasıyla ortaya çıktı.

Ya enerjinin mikrodünyadaki karakteri, yani enerjinin fiilîleşmek için pek çok (alternatif) olanaklara sahip olma karakteri? Öyle ya enerjinin, doğanın kendi yaşamında böyle çok olanaklı biçimde var olduğu nasıl ortaya çıktı? Elbette, insanın kendindeki hazır içdünyanın -- birer davranış olarak fiilîleşme, yani kendini fiilî duruma getirme olanaklarının deposu -- içinden, kendini bu virtüel (olanak-) davranışlardan biri biçiminde nasıl fiilîleştiriyorsa öyle ortaya çıkacaktı. İnsan bağrındaki davranışların çok - olanaklılığını, çeşitliliğini fark eder, ama bir an için bu alternatiflerden sadece bir tekini gerçekleştirebilir ve öylece fiilî duruma geçer. Hiç bir varlık, bir an'ın veya Şimdi'nin içine bir'den fazla davranış sığdıramaz! Ama böyle bile olsa, insan fiilîleşen durumunun, bağrındaki fiilîleşme (davranma) alternatiflerinden sadece biri olduğunu da pek âlâ bilir, hem de ona «Ah, keşke böyle yapmasaydım» dedirtecek kadar. Doğa satranç tahtasındaki o yine de kısıtlı hamle olanaklarıyla kıyaslanamayacak kadar zengin bir piyango oynar mikrodünyada.

Evet, hangi mikro - varlığa bakarsak bakalım, her varlığın, kendisini saatin, yani mekanik zaman dediğimiz boylamın herhangi bir anında Şimdi (fiilîleşme) durumuna getiren pek çok alternatif (fiilîleşme, davranma, enerji) olanakları vardır. Üstelik saat - zamanı boyunca hiç bir varlık, kendisini Şimdi (yani fiilîleştiği) durumuna getiren böyle bir olanağın ötesine, kısacası *Şimdi*'nin ötesine geçemez.

Böyle olunca önümüze ZAMAN ENLEMİ dediğimiz bir *Zaman Duvarı* çıkıyor. Bu, her varlığı saatin her anında, ama onu, onun kendini fiilîleştirdiği maddesel olanak hangisi ise o durumuyla sınırlayan

bir duvardır. Mikro - maddenin *kendisiyle özdeş kalma yeteneğini* de bu duvarın eğrilip büğrüldüğüne göre saptıyorduk (bak P - söylemi), yani içindeki 1/r eğriliğine ve de o maddenin kendi yaşamı boyunca sinesine çektiği *arızaların şiddetine* göre...

Nedir ki insanın saat - zamanının ilerlemekte olduğunu unutarak kendinin hep Şimdi'de yaşadığını sanması da, saatin bizim dışımızda objektif olarak çalıştığını ihmal edip insanın kendine öznel bir Şimdiki Zaman yakıştırması demek oluyor. Bu bir oyalanma biçimi elbette. Ama saat zamanı boyunca *Şimdi*'nin insanın önünde bir duvar gibi durması ve bizim *Gelecek*'i dışımızdaki bir şey gibi objektif olarak yaşamamıza imkân olmadığını bilmemiz, bizi hep geçmiş'e itiyor, yani bilincimizi geçmişe yönelip orada yaşamaya. Şimdi dediğimiz duvar'ın hep gerisinde yaşamak zorunluğu, yaşayarak var - olageldiğimiz mekânın (yerin) saat zamanı içinde hep Gelecek'in berisinde kalması ve her Şimdiki An'da aldığımız yeni yeni kararların, yaşanan deneyimlerimizden veya onun diyalektik "tamamlayıcı karşıtı" olan *Özgürleşme*'den güç alıp Şimdi'mizi biçimlendirmesi de bir olgudur.

Şimdi, Zaman Enlemi dediğimiz bir duvardan meydana geldiğine göre, şimdi'mizi biçimlemek bu duvarı veya enlemi biçimlendirmek demektir. Bu biçimlemeyi hep Deneyim veya onun diyalektik karşıt - tamamlayıcısından -- özgürleşmek'ten -- aldığımız güçle yaparız. Şimdi'mize, hep Zaman Enlemi denilen duvarı -- gerçi onu hiç bir zaman delip geçemeyiz, ama -- aklımızın ruhuyla kurcalayıp biçim veririz, eğri büğrü ederiz onu.

Prodeterminizmde "geleceği belirlemek" ile "virtüellik" arasındaki ilişki ya da totoloji

1) Prodeterminist düşünce açısından şu söylem bir totolojidir:

İster öngörülen ister raslantı olarak beklenen bir durum olsun, *gelecekteki herhangi bir durum* (denge durumu veya fiilî gerçeklik durumu) *henüz fiilîleşmediği anda veya sürece*, bu gelecek durumu belirleyecek olan etkenler veya koordinatlar da daima *virtüel* (henüz fiilîleşmemiş, ama fiilîleşmeye hazır ve aday) *sayılırlar*.

2) Üstelik determinizm ilkesi de aslında bu değil midir, yani gelecekteki durumu *virtüel* (henüz fiilîleşmemiş) etken veya koordinatların belirlediği ilkesi. (*)

Bu koordinatların gelecek durumu *nasıl* belirlediği ise determinizmin veya onun yarattığı yasanın tipini oluşturur.

3) Demek ki *determinizm denince*, eşlenik (ki bu aslında pozitivist Kuantum Teorisinin getirdiği bir kavramdır) koordinat veya etkenlerin *virtüel* durum veya değerlerinin, dolayısıyla bu değerlerin belirlediği *gelecek - durumların saat - zaman boyunca dizilişini* saptamak anlaşılmalıdır.

Determinizmin tipi ise Fizik ve Felsefe, II. Kısım sonunda gösterdiğimiz üzere saptanan veya karar kılınan (tercih edilen) diziliş şekline tekabül ediyor.

4) Oysa klasik determinist ya da makro - fiziksel dünyadan şunu biliyoruz: *Gelecekteki*, yani yukarki anlayışa dayanarak söylersek, *henüz fiilîleşmemiş durumu* örneğin bir eşlenik koordinat çiftini önceden (yani şu andaki, kısacası *fiilîleşmiş* çiftlere göre) diferansiyel bir denkleştirme biçiminde belirleyebiliriz. Ama kuanta - teorik veya mikro - dünyada bunun nesnel olarak imânsız olduğunu da *Heisenberg Belirsizlik İlişkisi*'nden biliyoruz.

(*) *G. Lukacs* ("Tarih ve Sınıf Bilinci"nin "Tarihsel Materyalizmde İşlev Değişikliği" adlı bölümde) şöyle konuşur: "Geçmiş ancak şimdiki zamanın gereği gibi bir özeleştirisi yapılabildiği sürece saydam hale gelir". Tarihin bilimsel yöntemi açısından bu doğrudur. Biz burada "geçmiş" kavramı yerine "gelecek" kavramını koyacak olursak aynı söylem bu kez prodeterminist düşüncenin determinizm anlayışını yansıtır hale gelir, çünkü determinizm ilkin "şimdiki zamanın içerdiği alternatifler dünyasını sergilemek -- yani özeleştirisi yapılmak, şimdi açığa çıkan, hatta bizi hayıflandıran alternatifleri önceden hesaba katmak -- suretiyle geleceğin saydamlaştırılması" demektir. ."Yoksa" diye devam eder Lukacs "geçmişi -- ki biz yine gelecek diyeceğiz -- şimdiki zamanın yapısal biçimleriyle bir tutmak, bu biçimleri hiç eleştirmemek (yani alternatiflerini göstermemek - y.ö.), naif düşünmek demektir." Çünkü geleceği [şimdiki zamanın yayıldığı virtüel olanaklar dünyasının -- ki bu, Zaman Enlemi kavramıyla ifade edilir (bak Fizik ve Felsefe, II. kısım) -- farkına varmadan, onun bağrında fiilîleşmeyi bekle-yen çeşitli olanakları *geleceği belirleyici birer etken* diye hesaba katmadan] şimdiki zamanın biricik görünür yada fiilî olanağı veya biçimiyle bir tutmak, "gelecek"i, yani determinizmin temel nesnesini de şimdiden yok eder veya tarihsel pozitivizmin ürünü olan rasyonalizmin de yaptığı budur; çünkü onun amacı yalnız fiilî olanı *aynen* - yeniden üretmektir, henüz fiilîleşmemiş olanı hesaba katmak değil!

5) O bakımdan mikrodünyada determinizm nedir, gelecekteki fiilî durumu orada önceden nasıl belirleriz sorusu şuna dönüşüyor veya indirgeniyordu: Gelecek durumun kendisini önceden -- yani ne şu an'dan ne de şu an'a kadarki saat - zamansal geçmişinden -- kestiremeyiz. Şöyle de diyebiliriz: gelecek durumun kendisinin saat (diyakronik) zamana göre değişme ilişkilerini verilen başka saat - zamanlı ilişkilerle denkleştiremeyiz. Ama şimdi görüyoruz ki gelecek durum, virtüel bir durum olarak, dolayısıyla virtüel (sinkronik veya parataktik) zaman, kısacası Zaman Enlemi boyunca önceden kestirebilir.

Çünkü gelecek durum, şimdiki durumun mikrodünyada sonradan uğrayacağı müdahaleler veya ölçümler sonucunda ortaya çıkar, ama daima şimdiki durumun fiilîleşebileceği alternatifleri arasında ve virtüel olarak yer alır.

Fiilî olsun, virtüel olsun, bir durumun -- uğraması beklenen müdahaleler yüzünden -- kendi kendisine oranla (yani relatif olarak) değişmesine rağmen yine de kendisiyle *Özdeş Kalma İlişkisi* (denen Olasılık) verilen virtüel zamanlı başka ilişkilerle denkleştirilebilmektedir.

Özetle *gelecek durum, fiilî* (aktüel) ya da *henüz fiilîleşmemiş* (virtüel) *bir durumun kendi kendisiyle özdeş kalabilmiş olanıdır*, üstelik saat süreci içinde uğraması beklenen müdahale ve ölçümlere rağmen... Daha açıkcası her durum, işte ancak bu anlamdaki bir *Özdeşlik Yeteneği*, yani Olasılığı ölçüsünde *fiilî bir gerçeklik* kazanıyor, karşımıza böyle bir gerçeklik olarak ancak ve ancak o ölçü düzeyinde çıkıyor. Yoksa boşuna.

Virtüel'in Matematikçi Düşünce Tarihindeki Yeri

Peki, matematikçi - fizikçiler arasında "virtüel" kavramı şimdiye kadar hiç mi düşünülmedi ya da hiç mi kullanılmadı? Elbette kullanıldı. Hem de Gallilei, Stevin, J. Bernoulli tarafından, ama özellikle büyük matematikçi ve Aydınlanma Çağı düşünürü D'Alembert tarafından.

D'Alembert "fiilî olmayan ötelenme"den yola çıkar. Bu, mekanik bir sistemi yalnızca etkilemesi (iş yapması) mümkün olan, ama henüz fiilî olmayan kuvvetlerin yol açtığı bir ötelenmedir. Ve bunun fiilî gerçeklikle ilgisi yoktur. Gerçekte harcanan bir iş söz konusu değildir.

Kısacası katı bir cismin statik dengesini sağlayan kuvvetlerin yol açtığı bir ötelenme tasavvur ediliyor.

Özetle virtüel (fiilî olmayan) ötelenme, yan koşullarla iş harcanmasına yol açmadan bağdaşabilen infinitezimal ötelenmelerdir. (A) Statik Denge bu harcanmazlık (virtüellik) dolayısıyla meydana gelir. (B) Ya da şöyle diyelim: Virtüel ötelenme, beklenen statik denge durumu henüz oluşmadığı anda, böyle bir dengeyi şimdiden belirleyecek -- ama iş yapmayacak, dolayısıyla fiilileşmeyecek, yani sadece mümkün -- kuvvetlerin etkinleşmesi sonucudur. Öyle ya, gerçek veya fiilî ötelenme ancak kuvvetler fiilî olarak verildiği zaman söz konusu olabilir. Virtüel denen bu mümkün kuvvetlerin yaptıkları işlerin toplamı sıfırdır ki statik denge de budur, değil mi?

Anlaşılıyor ki virtüel kuvvet veya ötelenmelerin sayısı, cismin "serbestlik derecesi" kadardır. Oysa kuantum - teorik bir sistemde serbestlik derecesi, yani virtüel alternatiflerin sayısı, sonsuzdur, tıpkı deforme olabilen katı cisimlerde ve sıvılarda olduğu gibi.

Yaşama Hakkı ve Kimlik

Doğuştan lâyık olduğu "insan gibi yaşama hakkı" çiğnendiği, onuru geleneksel Türkiye faşizminin 1980'li yıllarında yaşandığı biçimde ayaklar altına alındığı zaman, insanın ölümcül tehditler altında kaldığı, işkenceye tâbi tutulduğu o koşullarda da mı temel hiç bir felsefî sorunla karşı karşıya kalmadık? Bu sorun neydi? İnsan kendisine yapılan işkenceye rağmen "insan gibi yaşama hakkı"nı savunacak durumda bir insan mıdır, yoksa değil mi? Bu değil midir insanın insan olarak var-olma sorunu? Bu soru, kuşkusuz insanın kendi yaşama hakkı konusundaki bilinçliliğine bağlı ve daha da ileriye, insanın kendine yönelik bilinçine doğru açılan bir kapıdır. Ama şunun da farkındayız: Yaşama hakkı'nı arama bilinçliliği, bizim kendimize yönelik bilinçimizin de köklerinde yer alıyor, yani bu bilinçin değişmeksizin özdeş kalan temel taşlarına, Ben'e, Benliğe kadar dayanıyor. O bakımdan kendi yaşama hakkını savunması, insanın bir benliğe, kimliğe sahip olma ya da kişilik ihtiyacından kaynaklanıyor. Nedir bu ihtiyaç? İnsanın -- yaşama süreçi içinde uğradığı çeşitli müdahale ve tehditler ve de bunların kendi yaşamında yaratması beklenen değişikliklere rağmen -- kendinde "değişmeksizin özdeş kalan" belirli nitelikler bulma ih-

tiyacıdır. Çünkü bu ihtiyaç olmasa insan kendini Aynen yeniden - üretemez. Oysa kendini **hiç değilse aynen** yeniden üretmesi insanın yaşama kavgası boyunca özünde koruduğu en terk edilmez kaledir, yani en vazgeçilmez eylemi.

Uzun sözün kısası, kendindeki belirli niteliklerle, daha doğrusu bu niteliklerin yeniden -üretilen veya üretilebilen biçimleriyle ÖZDEŞLEŞME İHTİYACI"dır insandaki Ben'i, Benliği yaratan faktör ya da moment. "Yaşama Hakkı"nı arama bilinçliliğimiz de yaratılan bu Ben üzerinde yükselir.

İnsanın kendinde kişilik arama, kimliğini bulma, kendindeki belirli niteliklerle --- ama kendini **hiç değilse aynen** yeniden üretmesi için -- Özdeşleşme ihtiyacı nasıl onun hakkı ise, cansız fiziksel dünyada da bu, elemanter taneciklerin öylesine hakkıdır:

• I) kendi kimliğine kavuşturulması; başka bir deyişle, kendine, örneğin enerji normları gibi, belirli niteliklerin hiç değişmeksizin *özdeş kalma* yeteneğinin (veya olasılığı'nın) araştırılıp bulunması!

II) Evet, tanecciğin evrenden açıkça beklediği, onu kişiliğinden eden o silip süpürücü müdahale ve tehditlere rağmen, (1) ama bu arada bu tehdit ve müdahaleler sonucunda uğradığı *arızalar* veya kayıplar karşısında, (2) kimliğini artık *mutlak olarak korumâ* yeteneğini yitirmesine ve bu yüzden de (3) ancak bir olasılık ölçüsünde koruyabilmesine rağmen hakkıdır!

NESNEL DÜNYA KAYPAK AMA ONU NESNEL BELİRLİLİĞİNE KAVUŞTURMAK BİZİM ELİMİZDE

Bütün bilimsel bilgilerimiz aslında Deneyimlerimizden mi kaynaklanıyor? DENEYİM ise "Tarihsel Pozitivizmin Eleştirisi" (bak. G. Lukacs'tan yaptığımız "Tarih ve Sınıf Bilinci" çevirisine Ek-Bölüm ve ayrıca K. Korsch'tan yaptığımız "Marksizm ve Felsefe" çevirisine Ekler) çerçevesinde yer yer belirttiğimiz gibi, *içerik* olarak insanın ancak belli bir tekrarlanma veya aynen -yeniden- üretilme ya da *özdeşlik* olasılığı (O diye gösterelim) altında yaşadığı veya karşılaştığı nitelik veya niceliklere ait nesnel bilgilerin tümüdür. Deneyim, bunlara raslamanın -- ki teknik bilim adamının işi de budur -- yukarda sözü

edilen *öznel özdeşlik* (kimlik) *olasılığı O* (öznel) ile ölçülür. Kısacası Deneyim, ancak bu olasılık ölçüsünde kazanılan bir içeriktir, ya da öznenin *öznel* (yani insanın yeteneklerine bağlı) olarak bilgisi ancak böylece ölçeklenmiş bir içeriktir, *insan açısından* sadece bu ölçekte gerçektir!

Öte yanda NESNEL BİLGİ [Ki onu *B* (Nesnel) diye gösterelim] bize, bilgi-edinen özneye *doğru* -- yani nesnenin kendi gerçekliğine uygun olarak ancak *B* (nesnel) = *P.A* biçiminde ulaşıyordu ki bunu daha yukarlarda kaydetmiştik. Çünkü nesnel gerçeklik belirsiz veya kaypak *A* nesnesinin ancak *P* nesnel özdeşlik olasılığı denen bir faktör kadar düzeltilmiş gerçekliği idi. Bundan Max Planck'tan yaptığımız "Modern Doğa Anlayışı" adlı çevirimizde ve sonsöz'ünde de bahsetmiştik. (*)

Ve deneyim, bize nesnel olarak ulaşan bu nesnel ve doğru bilgilerle, yani *B* (nesnel) ile, bizim -- üstelik bilim teknisyeni olarak -- belli bir *O* (öznel) olasılığı altında karşılaşmamız, onları bir eylem haline getirip bir *O* (öznel) olasılığı altında yaşamamız oranında oluşuyor.

Öyleyse bilimsel bilgi öznel olarak -- *B* (öznel) diye gösterdiğimiz bilgi -- şudur:

B (öznel) = *O* (öznel). *B* (nesnel) ya da

= *O* (öznel). *P.A*

O nedenle bilim adamına teknisyen olarak düşen şey bu *O* (öznel) olasılığını, yani *Deneyim*, dediğimiz içeriğin ölçüsünü yükseltmektir. Peki, bilim adamına, eğer becerebilirse, eleştirel bir doğa filozofu olarak düşen şey nedir? Bu, *B* (nesnel) bilgisinde yapılabilecek ne varsa odur, yani *belirsizlik veya kaypaklığını* nesnel olarak *Heisen-*

(*) M. Planck'tan çevirdiğimiz "Modern Doğa Anlayışı ve Kuvantum Teorisine Giriş" (Alan Yayın. 1987) başlıklı kitabın Arkonotlar'ında, ama özellikle Sonsöz"ünde işaret ettiğimiz üzere, fiziksel dünyanın nesnel gerçekliğini belli bir katsayı ölçüsünde düzeltmek gereği vardır.. İşte düzeltici faktör ya da çarpan şu P-özdeşlik olasılığı'ndan başkası değildir. Fiziğin mikro-doğadan kazandığı bütün bilgiler veya değerler bu çok önemli düzeltme-faktörü ile çarpılmalıdır ki doğanın nesnel ve doğru bilgisi elde edilsin. Yoksa "güya modern" fiziğin mikro-maddenin kimliğini belirlemekten yoksun, o pozitivist, o mutlakiyetçi bilgileriyle kendimizi gerçeklikten ve doğrulardan farkında olmaksızın koparmış oluruz.

berg'ci Kuvantum Teorisinden bildiğimiz *A* mikro nesnesinin -- yani dalga-maddenin -- İlkin *P* nesnel Kimlik veya Özdeşlik Olasılığını saptamak. Bizim yaptığımız da buydu.

Peki, nesnel belirsizlik neydi? Nesnel belirsizlik -- ister Doğanın başka dalga - maddeleri tarafından, ister bilgi - edinmek amacıyla da olsa öznenin kendisi tarafından yapılan müdahaleler (arızalandırmalar) karşısında – dalga-madde denen nesnenin *kendini hiç bir zaman yeniden ya da önceden* (yüzde yüz kesinlikle) *belirliyememe* tutumudur. Doğanın dalga-maddelerden oluşan mikro-dünyasının tutumu budur. İşte bu yüzden Kuvanta Kuramcıları indeterminist diyorlar bu dünyaya.

Peki nesnel belirsizlik ile virtüellik arasında nasıl bir ilişki vardı? Şimdi Virtüel'in tanımını şu benzetmeyle kabaca da olsa biraz hatırlatalım: Elinizde bir tepsi yoğurt var, bir de kocaman bir kaşık. Bu yoğurdu (mikro-maddeyi, yani dalga-maddeyi) siz Doğa olarak *ardarda* bölüp masadaki konuğunuza (bilgi-edinen özneye) öyle dağıtmak istiyorsunuz. Ama eliniz titrek veya kaypak olduğu için, ikram edeceğiniz parçayı (bilgiyi) hep aynı boyutta kesme imkânınız yok, kısacası her seferinde şaşırıyor eliniz.

Ama her parçayı neredeyse sonsuz farklı boyutlarda kesme imkânınız var doğa olarak. Üstelik unutmayalım ki söz konusu parçaların her biri yine bir yoğurt, yani daima Nesnedir. Ve kesilecek parçanın boyutları yalnız özne için (subjektif olarak) değil, nesnel (objektif) olarak, yani sizin (doğanın kendisi) için de belirsizdir.

Ancak burada en önemli nokta şu ki: Kesilecek, ama henüz kesilip de fiilî olarak *belli bir nesne parçası durumuna gelmemiş* hiç bir nesnenin fiilîî (aktüel) bir gerçekliği yoktur, fiilî gerçeklik dünyasında böyle bir nesne parçasına yer yoktur. Böyle bir parça ancak kesilip fiilîlik kazandıktan sonra, yani boyutları belli olur olmaz fiilî gerçeklik dünyasına dahil olacaktır.

Öyleyse deriz, fiilî boyutları sizin için, o şaşkın ve kaypak doğa için bile BELİRSİZ olan bu nesne -- doğa olarak-- *kendini hiç bir zaman yeniden belirliyememe* tutumu içindedir. Doğa o parçayı (ki yine doğanın bir parçasıdır) keserek belli boyutlâra (fiilî gerçekliğe) kavuşturmadıkça, o parça nesnel de olsa, yine VİRTÜEL bir gerçeklik olarak kalır.

Demek ki Nesnel Virtüellik şuradan geliyor:

1) Doğanın belli bir boyut vereceği parçanın yine Nesne olması

2) Verilecek boyutun önceden veya yeniden belirli olmayıp her an farklı imkânlara sahip, yani BELİRSİZ olması.

Prodeterminist dediğimiz bu yöntemin karakteristikleri o halde şunlardır:

a- *Felsefi karakteristik*: Nesnel belirsizlik *A* diye gösterdiğimiz dalga - maddeye has bir özelliktir.

b- *Fiziksel Karakteristik*: Ama *A*'nın dalga-madde olarak yeniden-üretilme (Einstein - de Broglie) özeliği vardır.

c- *Prodeterminist Karakteristik*: Belirlilik, bu yeniden-üretim tarzının -- bir *aynen*-üretim tarzı yani kendisiyle özdeş-kalma ya da müdahaleler karşısında Aksamama tarzı -- olmasıyla, dolasıyla üretilen her durumun kendi kendisiyle bir Özdeşliğe ya da Kimliğe sahip olmasıyla mümkündür.

d- Ayrıca "özdeşlik"in, dalga-maddenin uğradığı müdahaleler karşısında mutlak değil, ancak bir olasılık düzeyinde söz konusu olabileceğini biliyoruz (matematiksel *prodeterminist ilke*). *Sonuç*: O halde *A* dalga-maddesinin bilgisi, *A* her zaman virtüel (belirsiz ve nesnel) olduğundan, ancak *P* - kimlik veya - özdeşlik olasılığı (yeteneği ölçüsünde *B* - nesnel bilgisi durumuna gelir. Prodeterminist yöntemin bilgi kuramına getirdiği önemli katkı da bu olsa gerekir. Prodeterminist ontolojiden, şu klasik ontopozitivist anlayışı (yani tarihsel pozitivizme dayalı ontolojiyi ve onun kavramlarını) eleştiren daha önceki yazılarımızda söz etmiştik (bak Pozitivizmi Eleştirmek, Metis Yayın, 1985, ve Tarihsel Pozitivizmin Eleştirisi, Alan Yayıncılık).

Prodeterminizm'in I. Kitap'ı olan *Prodeterministik I* (canlıların Diyalektiği ve Yeni Evrim Teorisi, 1978), yukarda temel karakteristiklerini saydığımız yöntem ve sistemimizin ilk kitabıdır. Bunun böyle olmasında, bir yanda yöntem olarak biyogenetik (canlılık) ile toplumsal (canlılık) arasındaki yakınlığın etkisi, öte yanda toplumsal sorunsal açısından, Türkiye'nin 80 - faşizmi öncesi koşullarının dürtüsü var. Elinizdeki kitap ise sanatçı'nın "yarınsızlık" düşüncesi karşısındaki tutumu ve prodeterminizmin non-pozitivist fizik anlayışı çerçevesinde

Prodeterministik II olarak yayınlanmıştır ve 1981 - 86 arasındaki bir çalışma dönemini bazı aralıklarla da olsa yoğun biçimde kapsıyor. Evet, iyi ki Non-pozitivizm'den söz ettik. Çünkü 86-88 yıllarındaki çevirilerime yazdığım Arkanotlar ve Ekler -- ki başlıbaşına bunun gibi bir kitap oluştururlar -- temel bir takım bilimsel ve felsefî kavramların, tarihin yüzyıllar süren uzun egemenlik yaygarası altında nasıl törpülendiklerini ve "isyan" ruhundan nasıl arıtılıp damıtıldıklarını "Tarihsel Pozitivizmin Eleştirisi" adı altında eleştirmekte, bilim ve felsefeye yürüyeceği daha anlamlı yolların nasıl kapanmış olduğu açıklanmaktadır.

Burada gördüğümüz gibi bilim, nesnenin *kendi kendisiyle özdeşliği*'ni ilke olarak kabul etmek, onun kimliğinden yola çıkmak istiyor. Ama maddenin dalga-maddede olduğu gibi kimliği belirsiz ise, bilimin amacı ilkin onu aramak, bu kimliği bu kez felsefî tasarımlar yardımıyla ortaya koymak üzere cihazlanmaktır. Doğa bilimi de maddenin, özellikle mikro-maddenin nesnel olarak kaypak ve belirsiz sayılan kimliğini arayacaktır elbette. Bilmek kimlik olmadan neye yarar ki?! İnsan, kiminle, doğada neyle iletişim kurduğunu, kiminle konuştuğunu bilmek ister eninde sonunda. İnsanı kitle-insanından ayıran da budur: Kimlik ya da Kimliksizlik! Oysa insanın konuşmaya ihtiyacı vardır ve konuştukça bulacaktır kimliğini karşısında.

Matematiksel ya da Şiirsel Yaratık

Matematiksel bir konfigürasyonun, daha doğrusu yaratığın şiirsel bir yaratıktan farksızlığı *Walter Benjamin*'in "F. Hölderlin'in İki Şiiri" adlı denemesinde ne kadar açık ve ustaca beliriyior değil mi?

"*Şiirsel yaratık* ilkin *şiir* kavramın ulaşabileceği sınırları belirleyen bir kavramdır. Şiirsel yaratık, estetik inceleme kategorisi olarak biçim-malzeme şemasından esaslı biçimde farklıdır, şöyle ki şiirsel yaratık -- biz burada Zaman Enlemi ve onun üstüne kurulu matematiksel konfigürasyonlar diyelim. Y.Ö. -- biçim ve malzemenin estetik temel birliğini kendi içinde korur ve ikisini birbirinden ayıracak yerde, onların kendi içlerindeki gereken bağlantıyı bir kalıp gibi kendi bağrında kurar... Şiirsel yaratık, biçim ve malzemenin birliği içinde şiirin kendisiyle n önemli karakteristiklerinden birini paylaşır. Şiirsel yaratık sanatsal organizmanın temel yasasına göre kurulmuştur. Şiirden farkı bir

sınır kavram$_1$ (anlam, ulaşıldığında belirginleşen bir kavram) olmasındadır, kendi amacının kavramı olmasında; ama düpedüz ilkelere dayalı bir karakteristik biçiminde değil, daha çok sadece şiirsel yaratığın daha ağır basan belirlenebilirliğiyle oluşur bu kavram: Belirleyicilerin veya amaçların nicel eksikliğinden değil, şiirin kendisinde fiilen var olan eğilim ve amaçlamaların o potansiyel (ya da virtüel-y.o.) varlığı yüzünden oluşur. Şiirsel yaratık, şiirin kendi içinde hüküm süren katı işlevsel bağlılıkların gevşeyip yumuşamasıdır. Bu bağlılıklar belirli bazı eğilimleri göz ardı etmeksizin oluşamaz. Öteki öğelerin işlevsel birliği, içiçe geçmişliği ancak böylece gözle görülür duruma getirilmektedir. Çünkü şiirsel yaratık bütün eğilim ve amaçların fiilîleştirilmiş varlığıyla öylesine belirli bir duruma sokulmaktadır, ki bir bütün halinde ancak böyle kavranabilir. İşlevleri sezip anlamanın önkoşulu ise bağlantı olanaklarının çok çeşitliliğidir. Şiirin dokunusu sezip anlamak böylece ondaki giderek gerginleşen belirlenmişlik, amaçlanmışlık örgüsünü kavramak demek oluyor... Şiirin, gerek sezgiye gerekse akıldaki ruhsallığa özgü işlevlerin birliğiyle olan bu ilişkisi sayesindedir ki şiirsel yaratık kendini şiirin varacağı limit çizgisi olarak gösteriyor".

Ve sonunda ekler *W. Benjamin* "Şiirsel yaratığın böylece şiirin (ya da matematiğin-y.ö.) önkoşulu, onun-biçimi, sanatsal görevi olduğu meydana çıkar" tıpkı o virtüel *zaman enlemi*'nin aslında *yarın*'ın iç-biçimi, biçimsel önkoşulu olduğu gibi...

Müzik ve yarın

Tüm sanatlar arasında müziğin bir ayrıcalığı var. Çünkü sesler yaşamışlığın değil, yaşanacaklığın içinden gelir; boğulmanın karanlık denizlerinden değil, içerde parlayan sesten, içerdeki biçimin, şiirsel yaratığın kendisidir bu; varılmak istenen, amaçlanandır, özlemdir. Hiç bir sesin mağaraları sevdiği, geçmişin içine dolduğu işitilmemiştir. Hep ileriye, geleceğe doğru yayılır. Çünkü müziğin söylemi süreçseldir, yani sintaktik ya da boylamasına. Ve yankısı müziğin hep gelecekten gelir insana, yüzüne karşıdan vurur, içinde yaşanmakta olan veya birden yaşanıp geçen anın yani şimdinin ve ne düşünüyorsan onun yüzünde bırakır izlerini. Yaşanan hiç bir anda etkilenmeyen var mıdır müzik-

ten, hatta gelecekten? Çünkü o sesler geleceğini insana şimdiki anda, şimdiden duyurtur. Geleceğe, yarına bağlar insanı müzik, içindeki ses. Edebiyatta benzeri neredeyse yoktur bunun, çünkü insanın yazılardan duyar veya düşünürken kazandığı ya da ulaştığı imgeler o denli çırpınmaz yaşanan anla birlikte. Biraz sonra ne yapacağını kestiremediği, ama yine de kendi yaşadığı varlığının bir parçası olan durumların içine insan o içteki sesiyle itilir, girer. Edebiyat geleceğin izlerini olsa olsa düşünce ve duygusal kurgu olarak döker yaşanan anın içine. Ve düşünmek ve duygunun müziksiz, içteki sesten yoksun kurgusu girdi mi işin içine müzikle yaşanan anın sürekliliği de kopar. Çünkü müzik bir süreçtir, alıp götürür insanı o süreç boyunca, hem yaşadığın varlığını birlikte taşır hem yankısıyla birlikte bağrındaki o sesin, o sürecin içine dalarsın. Yaşadığın an'a dolan şey gelecek'tir, yaşadığın durum değil. Müziğin insanın tutuklaması bu yüzdendir, söyleminde diretmesi, sürüp gitmesi yüzünden. Sanki kaderini elinde tutarmış gibi geleceğini kendi içinde okur ve dinlersin. Yaşadığın anı yaşarmış gibi o anın içine sapır sapır dökülür gelecek, feraha çıkarsın, ölmeye sokaklara. Çünkü kendinle birliktesin artık ve "kendi"ni çağırır ses bütün dünyaya. Düşünmek zihinsel bir faaliyet olarak, düşüncenin yaratıldığı, düşünüldüğü anı aştıkça ölür, içteki ses -- aklın ruhu belki de -- seslendiği anı aştıkça yaşar ve düşünceyi de birlikte alıp götürür.

Yarın hep Şimdi'nin üzerine düşer. Yarın ışıksız değildir, değil ki hep ışıkları -- kararlı olabilmenin olasılığı ya da aklın bu olasılıkla yaşayan ruhu -- düşer bağrımıza. Ve yarın olmasa karar vermek de olmaz, kimse karar vermeye kalkmaz. Çünkü kararın yönü vardır ve verilen her karar ileriye dönüktür. Müzik de öyle, müzik sadece yaratıcısının verdiği estetik bir karar değil, icra eden veya dinleyen ya da seslenen bireyin estetik kararlılığıdır. Bu, kendini yeniden - üretme eyleminde, hatta üretim ilişkilerini yeniden - üretme eyleminde direnmenin en basit en doğal estetik söylemidir. Her üretim tarzının bir müziği var, çünkü üretim tarzı üretim ilişkilerini yeniden - üretmenin olasılığıdır. Bu ne ölçüde bir olasılık ise o müzik de o denli mümkün ve olasıdır. İnsan yarına doğru bu estetik kararlılığın ölçüsü, yani olasılığı altında yürür ve önünü bu kararlılık olasılığı ölçüsünde görür. Çünkü yarının şimdi'nin üstüne saçtığı ışığın ta kendisidir bu estetik kararlılık olasılığı. Ne zaman ki zayıflar bu olasılık, yani her yer ka-

rarır, işte o zaman yarın da görünmez olur, yarınsızlık basar ortalığı, zifirî karanlık basar, ölüm bile göze görünmez olur. Oysa ne ölüm vardır ortada ne de ölümün kimseyi beklediği, ölümü de insan kendisi yaratır, ölümün kendisine gidilir. Çünkü insanın kendisine yarattığı ışık, gelmesi beklenen o ışık, kararlı olabilme yeteneği, insanlığa doğal doğumuyla doğarken değil, ölümü yaratırken, onu göze alırken gelir, her yer kararmışken. Ve gerçek doğumunu o zaman tadar insan ve aklının ruhuyla direniyor şimdiden tezi yok. Direndikçe yok ediyor ölümü, ölümü değil, yarını, kendi ışığını kendi yaratıyor ve ölümsüzlüğünü.

Tanrı ya da Yarın

Kilisede insanlar sıralarda otururlar, önceden hazırlanmıştır bunlar, saflarda dururlar. Camilerde de öyle, ama saflar tahtadan ya da önceden hazır değildir, her seferinde yeniden tutulur saf, yeniden ve bilinçle yaratılır saflar ya da safa girilir, hep bir hizaya. Bu, hiç bir insanın tanrı önünde bir başkasına karşı öncelik sahibi olamayacağını teslim etmemizden, böyle ortak bir düşünceden gelmiyor mu acaba? Öyle ya, hiç kimsenin camide, kıtlık zamanının ekmek kuyruklarında olduğu gibi, ardarda sıraya girdiği görülmemiştir. Çünkü ihtiyaç maddesi kuyruklarını oluşturan ilke ihtiyaçları sıraya dizmektir, daha doğrusu maddenin dağıtımını veya ihtiyacının acilen tatmin edilmesini saatsel zamanın içine yaymak. Ya saat olmasaydı ne olacaktı acaba? Herkes bir ve aynı anda birden üşüşecek, acilen doyuma kavuşmaya aynı anda girişecekti. Ama tanrı ya da yarın böyle bir ihtiyaç maddesi değil, acil ihtiyaç maddesi hiç değil. Tanrı ya da yarın herkese her zaman yetecek kadar var. Tanrının özelliklerinin bu bolluğu ya da alternatifleri yüzünden olacak, camide kimse sıraya girmiyor, kuyruk oluşturmuyor, tam tersine yan yana diziliyor, saf saf, enlemesine... Böylece insan, tanrıdan edineceği ruhsal tatmini acil bir ihtiyaç maddesinden edineceği tatmin gibi, madde dünyasının, yani çalışan saatin insafına bırakmıyor. İnsanın, yani maddeyle tatmin bulacak öznenin bu kez ruhsal tatmin bulacağı özellikler tanrıda çok çünkü. Madde kıt, tanrının ya da yarının alternatif özellikleri bol. Ve tanrının kulları, biri olmazsa öteki olur kabilinden camide hiç acele etmiyor, başka biri önüne geçip sırasını

kapar kaygısına kapılmıyor, bir başkasına karşı öncelik taslamıyor: Zamanın öncesi sonrası yok, zamanı sıraya sokmak yok. Tanrı kuyrukta bekleşenlerin itişip kakışmasına izin ve meydan vermiyor. Tanrı engin ve doğurgan, durmadan bağışlıyor. Oysa saatin zamanı kıt ve tükeniyor. Madde karşısında insanlar kuyrukta, ardarda insanlar, oysa tanrının karşısında yanyana, öncesiz ve sonrasız, hepsi şimdi, şimdiki anda, önceliksiz ve ayrıcalıksız.

Ve tanrı bağışlıyor, insanlar kapışıyor: Maddeyi, tanrının o yakıştırma, ama sonsuz alternatif özelliklerini kapışır gibi, insan ya da maddesel dünyanın kendisi kapışıyor. Oysa tanrı ya da yarın o yakıştırma özellikleriyle sanki bir alternatifler deposu; virtüel (yani nesnel olduğunu bildiğimiz halde maddesel sınırları henüz şimdiden belirmemiş olan) alternatiflerin deposu. Maddesel sınırları henüz belli olmayan, ama ruhsal tatmin sağlayan o nesnel alternatiflerden her an var tanrıda, bu depoda. Onun için kimse kuyruğa girmiyor, herkes yanyana duruyor tanrı ya da yarın karşısında, dizilmiş aynı safta aynı hizada, önceliksiz ve ayrıcalıksız duruyor. İşte Zaman Enlemi bu ve boyunca herkes her An Şimdiki An'da ve susuyor, her şey duruyor.

Ve hiç birşey saatin boylamı boyunca, ekmeğin kuyruğu boyunca değil, ama herşey Zaman Enlemi üstünde durmuş, enlem ilerledikçe saf halinde Yarın'lara doğru yürüyor, yanyana. Bir şimdi'den ötekine yürünüyor. Ne ki evrilip dürülmek, devrilip büküldüğü yerden kalkmak ayağa ve sevinçler ve acılar, yaşanan klasik determinizm her An oradan, Şimdi'den başlıyor. Bugüne kadarki tüm bilimler şimdi'den başlıyor, tıpkı fiziğin o cansız ve bilinçsiz madde dünyası gibi. Çünkü ihtiyaçlardır ki canlılar dünyasını ilkin saatsel zamanın içine itiyor, ardarda kuyruklaştırıyor, arkadaşlaştırıyor, canlıları ve de özneleri, onların saflarını ve yandaşlığını bozuyor.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5
GİRİŞ 10
Fizikte Diyalektik ve Sanat 19
Geleceği "Şimdi" Uygulamak 26
Şimdi Üstüne 30
Şimdi'nin Virtüelliği 33
Virtüel Zaman ya da Zaman Enlemi 34
Virtüel İndirgeme Yöntemi 36
İlkeler Konuşuyor 39
Yeni Olasılık Anlayışı 42
Epistemlerin Arakesiti: Ortak Mimarî 45
Alternatifler Deposunun Önemi 47
Arıza Var 52
Rastlantı ile Arıza Arasındaki İlişkinin Derecesi 55
Arıza Ha Şimdi Olmuş Ha Yarın 56
İhtiyaç Duyulan Yeni Kavram 59
Arıza Kavramının Gerçek Kaynağı 62
Belirsizliği Biçime Sokmak 63
In Vitro ve In Vivo Müdahaleler 65
Determinist Çözüm Araçları 67
Arıza Şiddeti 68
Bilgi Denen Belirlilik Güvencesine Doğru 72
Özdeşlik Olasılığı 75
Tam-Bilgi Nerede? 82
Vakti Geliri e 87
Determinizi Üstüne 87
Cansız ve Canlı Dünyalarda Arızalanma 96
Arıza Üstüne 99
Toplumsal Arıza Şiddeti Üstüne 100
Üretim İlişkisi 101
Hegel'in de Marx'ın Aklı Hep Güvencede 104
Çevreyi Sömürerek Boğulma Kültürü 114
Biyogenetik ve Fiziksel Dünyalarda Determinizim ve İdeoloji 123
Genel Ontolojik Gerçeklik 140
Prodeterminist Bazı Kavramlar ve Varoluşçuluk 151
Hegel ve Pozitivizmin Trajik Estetiği 157
Determinizm ve Semantik 159
Kendine Anlam Verme 165
Kendini Aynen -Yeniden- Üretebilme Olasılığı 166
Kavramlarla Doğa Arası İlişkilerin Gelişmesi 170
Geleceği Belirlemek ile Virtüellik Arasındaki İlişki 171
Virtüel'in Matematikçi Düşünce Tarihindeki Yeri 173
Yaşama Hakkı ve Kimlik 174
Nesne Dünya Kaypak 175
Müzik ve Yarın 180
Tanrı ya da Yarın 183

bilimlerde ve sanatta diyalektik

Yılmaz Öner, 1928 yılında İstanbul/Bostancı'da dünyaya geldi. İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne devam etti. Almanya Göttingen Üniversitesi'nde matematik, fizik-felsefe öğrenimini yaptı. 1956'da İngiltere/Cambridge'de İngilizce, Fransa/Poitiers'de (1957) Fransızcasını pekiştirdi. Bu arada Almanca-Türkçe teknik ansiklopedisi hazırladı.

1971'de **"Grundlagen Zur Topologie der Zeit"**ı yayımladı: Zamanın maddesel dünyadaki dağılımı ve uzay haline gelebilmesini irdeleyen bu kitap Öner'e göre matematik tarihinde bu konularda yazılmış ilk derli-toplu kitaptır. 1976'da Heisenberg'in "Fizik ve Felsefe" konferanslarını çevirdi. Y.Öner daha sonra tarihsel pozitivist şartlanmaların köken ve gerekçelerini **Pozitivizmi Eleştirmek** adlı kitabında geliştirdi. Pozitivizmin teorisyenlerini Türk okuyucusuna tanıttı. Prodeterminizm , yani probabilist (olasılıkçı) determinizm anlamında geniş bir sistem geliştirdi. Pozitivizmin ve onun bağrındaki rasyonalizmin dayandığı ideolojik temellerin bilim üzerindeki etkisini araştırdı.

K.Korsch'tan **Marksizm ve Felsefe**'yi çevirdi ve paralelinde G.Lukacs'ın **Tarih ve Sınıf Bilinci** eşliğinde kıyaslayarak yeni çözümler getirmeye çabaladı. Bu sorunları biyogenetik diliyle yazdığı **Canlıların Diyalektiği ve Yeni Evrim Teorisi**'nde (1978) derinlemesine irdeledi.

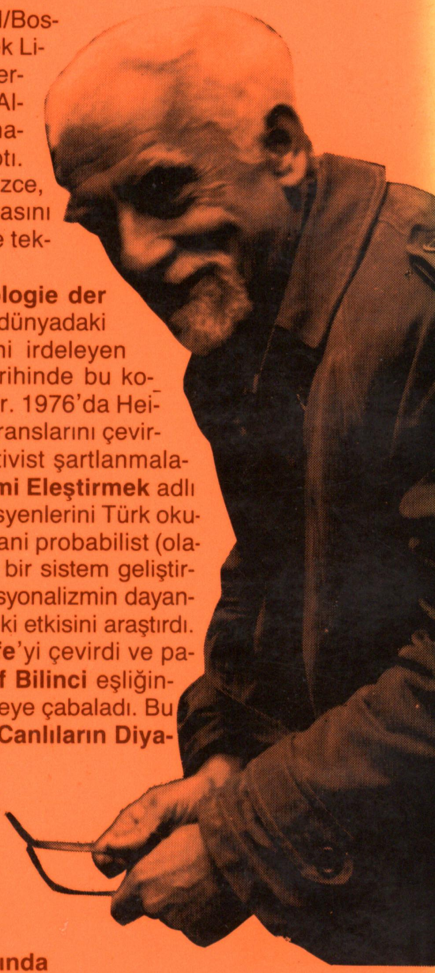

★

"Kendisine özgü bir felsefe ve buna uygun bir dil geliştirmiş olan Yılmaz Öner'i saymazsak, bir 'Türk Filozofu' yoktur, olmamıştır. 'Sistem kuruculuk' anlamında söylüyorum, 'Felsefeyle uğraşmak' anlamında değil.

Aydın ÇUBUKÇU

Kapak resmi: VICTOR VASARELY

belge yayınları